

K É T

PÉNZÜGY-TÖRTÉNELMI TANULMÁNY.

*

- I. A POZSONYI ÉS SZEPESI KAMARÁK 1565—1604.
II. A JOBBÁGY-ADÓZÁS 1564—76-BAN.

IRTA

ACSÁDY IGNÁCZ

LEV. TAG.

(A II. OSZTÁLY KÜLÖN KIADVÁNYA.)

= Ára 2 forint. =

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1894.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. — Második kötet. — Harmadik kötet. — Negyedik kötet. — Ötödik kötet. — Hatodik kötet. — Hetedik kötet.

Nyolczadik kötet.

I. Szám. A helynevek és a történelem. *Pesty Frigyes* r. tagtól. 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1563—68. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán *Wertheimer Ede*től. 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre* lev. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hirlap. 1705—1710. *Thaly Kálmán* lev. tagtól. 30 kr. — V. Szám. Dobó István Egerben. Székfoglaló értekezés. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. *Deák Farkas* l. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. *Rómer Flóris* rend. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. Bél Mátyás. Székfoglaló értekezés. *Haan Lajos* r. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A körmezői régi kamara és grófjai. *Krizskó Páltól*. 40 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti politikájához.) Kiadatlan források alapján írta *Wertheimer Ede*. 50 kr. — II. Szám. A Limes Dacicus első része. *Torma Károly* r. tagtól. 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi S.* r. tagtól, 10 kr. — IV. Szám. A kalendáriumokról. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. (Jelentés az ottani ásításokról.) *Torma Károly* l. tagtól. Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1 frt. — VI. Szám. A zámi és oháti apátságok. *Balássy Ferencz* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Miskovszky Victor* l. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól*. 60 kr. — X. Szám. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 50 kr. — XI. Szám. A paraszt vármegye. *Gyárfás István* l. tagtól. 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth B.* l. t. 20 kr.

Tizedik kötet.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján írta *Szilágyi Sándor* r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* levelező tagtól. 30 kr. — III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Sóna ékszereinek történetéből. *Majláth Béla* l. tagtól. 20 kr. —

A
POZSONYI ÉS SZEPESI KAMARÁK.

1565—1604.

ACSÁDY IGNÁCZ

LEV. TAGTÓL.

(Felolvasta a II. osztálynak 1893. november 6-ki ülésén.)

BUDAPEST, 1894.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

448222

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

KÉZIRATTAR

Budapest, 1894. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvt. 495 / 196 3

A pénzügyi politika iránya és hatásai.

A magyar királyság pénzügyei a tizenhatodik század utolsó évtizedeiben ugyanazon keretben fejlődtek tovább, melyet I. Ferdinánd következetes és cél tudatos erőködései megalkottak számára.¹⁾ De mint az állam egész életét, a pénzügyeket is közvetlenül befolyásolta két körülmény, mely már Ferdinánd alatt érvényesült ugyan, de nem oly nagy, nem oly kártékony módon mint később. E körülmények egyrészt a török vész, másrészt az idegen befolyás. A pusztító hullámok, melyek a mohácsi gyásznappal a magyar államra

¹⁾ Jelen tanulmányom természetszerű folytatása a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága által 1888-ban kiadott »Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526—64« című nagy munkámnak. Magánviszonyaim nem engedik, hogy I. Ferdinánd utódainak pénzügyeit is egy nagy s az államháztartás összes viszonyait felölelő munkában dolgozzam fel. A tiz évnél tovább tartó levéltári kutatásaim közben összegyűlt anyagot önálló kisebb tanulmányokban akarom közzé tenni s ezek sorát a kamarai intézménnyel nyitom meg. Az előbbi korszakot illetőleg fentebbi munkámra utalom az érdeklődőket. — Az e korszakbeli *pénzláb* megvilágításához már itt megjegyzem, hogy a magyar forint 100 denárból állt, melynek abszolút értéke (ezüst tartalmát tekintve) következőleg alakult:

1564—1576-ig	2	frt	64	kr.	mai	osztrák	értékben
1576—1581-ig	2	»	53	»	»	»	»
1582—1609-ig	2	»	16	»	»	»	»

Ez azonban csak az abszolút érték; a pénz relatív értéke (vásárlási képessége) is tetemesen nagyobb volt az időben s így egy régi forint együttes abszolút és relatív értékét a maiak legalább 9—10-szeresére tehetni, vagyis az akkori 1 frt mai értékéhez viszonyozva átlag 10 frt lehetett. A régi pénzlábról bővebben lásd: »Közzgazd. állapotaink a XVI. és XVII. században« című tanulmányom 26. s köv. lapjait.

zudultak, közvetlenül és azonnal óriási károkat okoztak benne, de mint a lassú betegség a testet, úgy a török vész is csak lassanként bénította meg Magyarországot s rombolásainak hatása folyton fokozódva, Miksa király alatt már jóval nagyobb volt, mint Ferdinánd alatt s Rudolf idején már jóval nagyobb, mint Miksa alatt. Az ország területe évről évre csökkent, lakossága, anyagi ereje egyre apadt s a század végén a magyar királyság sokkal kisebb, sokkal gyöngébb volt mint I. Ferdinánd halálakor. Ezt a fokozatos elgyöngülést lépésről-lépésre nyomon követhetni a politikai és katonai, számokban pedig kifejezhetni a gazdasági és pénzügyi életben, melyben e korszak összes bajaival, mindennemű szenvedéseivel a leghívebben tükröződik vissza.

Ha nem is oly szörnyen romboló, de mindenesetre fölötte ártalmas és egyre fokozódó módon nehezedett a magyar királyság pénzügyeire az idegen befolyás, mely a magyar ügyek vezetésében és intézésében sokkal erősebben érvényesült a század utolsó, mint második harmadában. Még I. Ferdinánd alkotta meg azon nagy központi hatóságokat, melyek Bécsből a Habsburgok összes közép-európai birtokainak legfőbb igazgatását vezették. De ezek az intézmények csak évek múltán vertek gyökeret s minél inkább szilárdultak, annál inkább nőtt bennök a hatalmi, a terjeszkedési vágy, a centralizáló törekvés, annál nagyobb mértékben nyirbálták meg az eddig elég önálló országos főhatóságok jogkörét és függetlenségét. Kétségtől jó szándék vezette őket s nem egyszerű egészséges eszmékkel, okos tervekkel álltak elő. De nem ismerván az ország tényleges állapotait, alkotmányos szervezetét, hatóságainak összeállítását és jogkörét, társadalmi viszonyait, anyagi és szellemi érdekeit, e királynak általában egész, különösen pedig pénzügyi politikáját a leghelytelenebb irányba terelték. És saját hibáik minél meddőbbé tették törekvéseiket, annál rosszabb indulat, annál nagyobb bizalmatlanság és ellenszenv támadt bennök a magyarság iránt, s ennek útjai lassanként csakugyan nagyon el kezdtek térni az övéiktől. I. Ferdinánd alatt a rendek csupán azért panaszkodtak, hogy a magyar közjöveldmek egy része Ausztriába vándorol, mert egyes bevételi ágak, — a bányászat és pénzverés, néhány harminczad

a magyar közjog és államérdek sérelmére — elvonattak a magyar pénzügyi főhatóság kezelése alól s idegen, külföldön székelő testületeknek rendeltettek alá. Ezt a teljesén igazolatlan visszásságot két közvetlen utóda sem szüntette meg, sőt inkább egy sokkal nagyobb bajjal tetézte. Ekkor már az idegen hatóságok nem csupán közvetlenül kezeltek magyar államjövödelmeket, hanem döntő befolyást gyakoroltak az egész magyar pénzügyi-közigazgatási szervezetre s a pénzügyi politikára az összes magyar országos pénzügyi főhatóságok útján, melyek mindinkább az ő befolyásuknak rendeltettek alá. 1567 óta állandó a panasz a magyar országgyűlésen ¹⁾ az idegen hatóságok törvénytelen beavatkozása ellen magyar ügyekbe. Heves vitákat, viharos jeleneteket idéztek elő minduntalan ezek a panaszok, melyek különösen a bécsi udvari kamara ellen irányultak s nem egy országgyűlés tárgyalásait mérgesítették el. Az 1569: XXXVIII. t.-cz. e tekintetben látszólag compromissumot létesített, mert a rendek azon kérelmére, hogy a magyar ügyeket a magyar tanács útján intézze el, a király kijelenté, hogy mind az, a mi az igazságszolgáltatást, az ország jogait és szabadságait illeti, a magyar tanácsban, a pénzügyi dolgok a kamarában, a hadügyek az udvari hadi tanácsban fognak a szokott módon elintéztetni. E végből az udvarban állandóan legalább két magyar — egy egyházi és egy világi —, az ügyekben járatos tanácsos lesz, míg az udvari kamara és hadi tanács mellé a magyar ügyek elintézésének gyorsítása végett egy-egy tolmács rendeltetik.²⁾ Itt tehát a magyar államkormányzat ügyei három osztályba soroltattak. Az elsőbe az igazságszolgáltatás, jószágadományozás s más ilyen természetű, a mint akkor nevezték

¹⁾ Fraknoi-Károlyi: Magyar Országgyűlési Emlékek, mely kitűnő vállalat az V-dik kötettől kezdve e korszakra is első rendű forrásműve a pénzügyi történelemnek.

²⁾ Az igen hosszú 1569: XXXVIII. t.-cz. legjellemzetesebb részei szó szerint így hangzanak: *Instituerunt quoque status et ordines, ut — — Mattas S. C. dignetur in rebus fidelium subditorum suorum Hungarorum, Hungarico uti consilio; qua in parte Mattas S. benigne declaravit, quae justitiam, jura, libertatesque regni concernunt, in Hungarico, quae cameralia in Camera, quae vero bellica negotia sunt, in bellico consilio, more hactenus observato, tractari stb.* Magy. Orsz. Emlékek V. köt. 270.

tisztán magyar belügy (negotia mere Hungarica) tartoztak s a király csupán ezekre nézve ígérte, hogy intézésökben kizárólag magyar tanácsosai véleménye alapján fog eljárni. De nem is szólva arról, hogy a tisztán magyar ügyek fogalma a legszűkebbre volt szabva, még e tekintetben sem tartatott meg a törvény, hanem az idegen befolyás itt is állandóan befészkelte magát. A másik két csoport, melybe az államélet legfontosabb körei, a had- és pénzügy tartoztak — ezeket vegyes ügyeknek (negotia mixta) szokták akkor nevezni — viszont teljesen idegen befolyásnak rendeltetett alá.

Ezzel a közös ügyek fogalma és intézésének módja beplántáltatott törvénykönyvünkbe, még pedig beplántáltatott oda meg gondolatlanul, érett megfontolás nélkül, mert, mint a rendek későbbi felszólalásai bizonyítják, ők egészen mást akartak s eszökágában sem volt a magyar had- és pénzügyek vezetését idegen, ellenőrzésöknek alá nem vetett hatóságokra bízni. Késéskivül csak a tapasztalás tanította meg őket azon hátrányokra, melyek reájok s a magyar államra e törvényezikkből hárulhattak. Az 1572-ki országgyűlés a bajokon úgy akart segíteni, hogy azt kívánta, hogy a megkoronázott, de atyja, Miksaéletében még nem uralkodó Rudolf, az ifjabb király állandóan Magyarországon lakjék, kizárólag magyar udvarnokok környezetében. De mikor ebből semmi sem lett, minden mérsékletük mellett, melyet az 1574-ki országgyűlésen tanusítottak, midőn a közjogi sérelmeket egyszerűen mellőzték, 1576-ben elemi erővel tört ki a rendekben az elkeseredés az idegen befolyás ellen. Az országgyűlésen e tekintetben nem volt nézetkülönség s az atyja helyett jelenlevő Rudolf ifjabb királynak maga Radeczy István, királyi helytartó és egri püspök jelentette ki a rendek nevében, hogy az idegen hatóságok, az udvari kamara és a hadi tanács joggalalan beavatkozását tovább nem tűrhetik, s ha azon szolgáltatásból, azon elnyomatás és zsarnokság alól fel nem szabadíttatnak, mely ő felsége (Miksa) uralkodása alatt hozatott be, országgyűlésre sem jönnek el többé. Az itt nyilvánuló elkeseredés nem csupán az ország közjogán, hanem a nemesi érdekeken ejtett sérelmekből is táplálkozott ugyan, de az országgyűlés szilárdan ragaszkodott álláspontjához s azt később feliratban is kifejezte, hozzá téve, hogy a rendek a

király idegen tanácsosaitól és kancelláriáitól választ többé el nem fogadnak s országgyűlésre sem gyűlnek többé össze. E fenyegetés nem csekély aggodalmat kelthetett ugyan, mert országgyűlés nélkül a kincstár adót nem szedhetett, de a király szintén ragaszkodott az 1567-ki törvényben kifejezett elvhez s a rendek panaszaira csak annyit felelt, hogy Magyarország pénz- és hadügyeit többi országaiétól különválasztani, vagyis a bécsi központi hatóságok befolyása alól kivonni alig lehet.

E felfogás vezette, noha közvetlen szemtanúja volt a rendek felháborodásának, Rudolfot is, ki az 1576. évfolyamán atyja halálakor († okt. 12.) trónra lépett. Álláspontját behatóan fejezte ki az 1578-ki országgyűlés elé terjesztett kir. propositiókban, melyekben hangsúlyozta, hogy a tisztán magyar ügyekben, minők az igazság kiszolgáltatása, az ország jogaira és szabadságaira vonatkozó kérdések, kész magyar tanácsával tárgyalni; ellenben kérte a rendeket, hogy a »vegyes« ügyekben, melyeket, mint mondja, már Ferdinánd és Miksa alatt az udvari kamara s a hadi tanács szoktak intézni, ne kívánjanak újítást behozni. A rendek nem voltak ugyan megnyugtatta, de nem erőszakolták a dolgot s 1580-ban is csak arra szorítkoztak, hogy hangsúlyozták, mennyire elvesztették a magyar hatóságok az idegen befolyás fölülkerekedése által minden tekintélyüket. Ellenben 1582-ben az idegen befolyás elhatalmasodása miatt óriási volt az elkeseredés. A király azonban megmaradt régi álláspontján; csak annyit ígért, hogy a vegyes ügyeket az udvari kamara ezután a lehető leggyorsabban fogja elintézni, hogy a rendeknek ne legyen okuk panaszra.

Csakhogy ezek elvleg más alapon állottak mint a király. Nem csak azt kifogásolták, hogy az udvari kamara késedelmesen intézi el a magyar ügyeket; ők azt akarták, hogy egyáltalán ne avatkozzék magyar ügyekbe. Az elvek e harcza kitört az 1583-ki gyűlésen, de már kezdettől fogva kedvezőtlen auspiciumok alatt, mert a király képviselőjében az országgyűlésen megjelenő Ernő főherczeg határozott ellensége volt a magyar felfogásnak s a propositiók előkészítése közben azt is ajánlotta, jelentse ki a király kereken és habozás nélkül, hogy minden pénzügyi kérdés az udvari kamara hatáskörébe tartozik. A király nem ily rideg alakban fejezte ki felfogását s csak arra

szólította fel a rendeket, jelöljenek ki magyar tanácsosai közül négyet, kiket a vegyes ügyek tárgyalásához rendszeren meg fog hívni az udvari kamarába s a hadi tanácsba. A rendeknek az egyáltalán nem tetszett. A tiszta magyar és vegyes ügyek fogalmának megkülönböztetését aggodalmasnak találták s kijelentették, hogy tisztán magyar ügynek tekintenek mindent, a mi Magyarországot illeti s így a had- és pénzügyeket is. Kivételet nélkül és egyformán magyarok által óhajtják mind ezeket elintéztetni.

Az 1569-ki törvény elveihez képest tehát itt már a rendek határozottan a magyar állam teljes önállóságát és csorbitatlan souverainitását hirdették. Csakhogy a rendi törvényhozásban következetességet, az elvekhez való szilárd ragaszkodást keresnünk nem szabad. Minden országgyűlésen változnak a vezéreszmék, örökös ugrásokkal találkozunk hol előre hol hátra, melyek indító okai nem a közérdekben keresendők. Az 1583-ki elvek már az 1587/8-ki országgyűlésen egy igen lényeges, sőt a korszak legfontosabb mozzanatára nézve feláldoztattak. Eleinte úgy látszott ugyan, hogy a rendek ez úttal sem akarnak egy parányit sem engedni az állami önállóság postulatumaiból. Felterjesztésekben behatóan taglalták a kérdést s a kormányzat teendőit a következő három csoportba foglalták: 1. adományok, kinevezések, jogszolgáltatás (melyeket a király is tisztán magyar ügyeknek ismert el), 2. had-, 3. pénzügy. Mind ezeket — mondják — más országokban honfiak kezelik s azért szükséges, hogy nálunk is így legyen, hol csak néhány év óta jutottak idegen kézbe. A király magyar tanácsa is a leghatározottabban helyeselte a rendeknek ez álláspontját s kijelentette, hogy az országos ügyek fogalma alatt a had- és pénzügyek is értendők, melyeket a többiektől különválasztani nem lehet.

Ernő főherczeg, a király képviselője, nem volt hajlandó az elvi alapot, melyet magyar tanácsosai képviseltek, magáévá tenni. Hasztalan jelentették ki a rendek, hogy tisztán magyar ügynek tartanak mindent, akárhogy nevezzék is. Még az országgyűlésen magok feláldozták a nagy elvet s a hadügyeket készek voltak vegyeseknek elismerni, a mennyiben a király többi országai szintén segítik küzdelmeiben Magyarországot, ámbár

ezt első soron önmagok oltalmára teszik. Az országgyűlés azt ajánlotta tehát, hogy minden ügyet a király magyar tanácsa tárgyaljon, de a vegyes ügyek tárgyalásában német tanácsosok is részt vegyenek. Ernő főherczeg ez indítványt is elvetette, mert benne a rendi befolyás tultengését látta; azt mondotta a rendekről, hogy olyat merészelnék immár követelni, mit őseik Ferdinánd és Miksa alatt szóba hozni sem próbáltak.

Szerencsés megoldás nem is létesült, sőt a csakhamar beálló háborús viszonyok a rendek törekvéseit a magyar állam közjogi önállóságának megvédésére teljesen megbénították. A nemzeti kormányzat önállósága érdekében vívott elvi harcokat az egyes királyi hatóságok önkénye, túlkapásai miatti panaszok váltották fel. A »vérszomjas kutya«, mint 1593-ban nevezték a törököt, ismét kegyetlenül az országnak rontott, s a szenvedések viharaiban az általános nagy elvi harc egyes kisebb-nagyobb jelentőségű, sokszor nem is állami jellegű sérelmi politikává hanyatlott le. 1595-ben Mátyás főherczeg, mint a király képviselője, egyenesen felhívta az országgyűlést, hogy mellőzzön tárgyalásaiban minden olyat, a mi az ország kormányzatának reformjára vonatkozik. E kívánsága teljesült s az országgyűlés tanácskozásaiban jó ideig a rendi szabadságokon ejtett sérelmek ügye lépett az ország függetlenségén és közjogi állásán ejtett elvi sérelmek helyére. Ez új sérelmek a kiváltságosak körében roppant elkeseredést szültek ugyan s nagy mozgalmaknak voltak előkészítői, de az idegen befolyás teljes tulsúlyra jutását a magyar állam egész kormányzatában, s a mi bennünket első sorban érdekel: a pénzügyekben megakadályozni nem tudták. 1600-ban mikor a rendek már csak általánosságban tesznek panaszt az idegen befolyás ellen, azt felelik nekik, hogy az 1569: XXXVIII. t.-cz., mely épen felidézte a panaszt, pontosan megtartatik. A XVII. század első éveiben már oda jutott Magyarország, hogy az udvar a saját kénye-kedve szerint módosította, szövegezte, megrövidítette vagy új törvényczikkekkel toldotta meg az országgyűlés által megállapított törvénykönyvet s így illusoriussá tette a rendek részvételét a törvényhozói hatalomban. Mind ezekben az idegen befolyás működött, mely minél nagyobb mértékben magához ragadta a magyar ügyek intézését, annál rendszeresebben dol-

gozott a korona és a magyarság közötti bizalom megrendítésén. Jogtalan befolyását folyton veszélyeztethette volna a király és népe közötti egyetértés. Saját érdekében állott tehát szítani a korona és a rendek közötti bizalmatlanságot, s hogy semmitől sem riadt vissza, kitűnik a többek közt azon tényből, hogy már 1593-ban a Habsburg-családtól való elszakadással gyanúsította a rendeket.

Az idegen hatóságok közt, melyek a legvégzetesebb befolyást gyakorolták Magyarországnak nem csupán pénz-, hanem összes belügyeire, legelőször állt az udvari kamara. Állandó székhelye I. Ferdinánd óta Bécs volt, de mikor Rudolf király végleg Prágába tette át udvarát, a kamara két részre oszlott; az egyik Bécsben maradt, a másik Prágába költözött s ekkor már tényleg egyszerre két udvari kamara avatkozott a magyar állam belügyeibe. Különösen e kamara ellen küzdöttek a rendek dicséretes kitartással, de minden siker nélkül. Az udvari kamara nem is bírta megérteni, mért panaszkodnak ellene Magyarország rendei. Több ízben kijelentette, hogy semmi okot sem ad a panaszra, hisz a magyar ügyeket szakavatott magyar tanácsosok véleménye alapján szokta intézni.¹⁾ 1582-ben az udvari kamara a rendek azon kívánságára, hogy *cameralia in camera* tárgyalassanak, azt felelte, hogy ez mindig így történik; az udvari kamara mindig a magyar kamara és a magyar jogban járatos szakemberek véleménye alapján határoz. Így jár el az uralkodóház többi országaiban, még Csehországban is, hol pedig szeretnek akadékoskodni, mindenben gáncsolandót találni. Másképp eljárni, mondá az udvari kamara, nem is lehet, ha csak a felség nem állítana minden országában külön *udvari* kamarát, mi sok zűrzavart és költséget okozna s még sem használna semmit. Bécsben tehát teljesen félreértették a magyar állam pénzügyi önállóságának fentartására irányuló törekvést s a rendek azon kívánságának sem lehetett fogamatja, melyet 1598-ki felterjesztésekben hangoztattak, hogy a király, ha már egyáltalán szükségesnek tartja mások tanácsával élni, ne az udvari kamara, hanem magyar kamarái tanácsát vegye tekintetbe.

¹⁾ Erre nézve hosszabb nyilatkozata az 1600. országgyűlés iratai közt. Fraknoi-Károlyi IX. 349.

Mert akkor már két kamarája volt Magyarorszáiban. Az elsőt, melyet hivatalosan magyar kamarának (*camera Hungarica*) neveztek, még Ferdinánd szervezte s halálakor ez az intézmény már hatalmas fejlődésnek indult s erélyesen és sikeresen képviselte a korona és kincstár pénzügyi érdekeit. Székhelye Pozsony volt, mely várost a törvény akkor a magyar országos kormányzat központjává tette. Csakhogy a királyi terület sajátságos alakulata mellett az egész országot e távoli, a végső nyugati határszáron fekvő városból igen bajosan lehetett kormányozni s különösen az adózás és pénzügyi közigazgatás terén nyilvánultak e tekintetben a legnagyobb nehézségek. Elhárításukra már I. Ferdinánd idején kivételes eszközökhöz kellett folyamodni. A felvidéken előbb Sáros várában, azután Eperjesen valami surrogatum-hatóságot alkottak az északkeleti vármegyéek számára. Mikor pedig végleg eltűnt a remény, hogy hamarjában visszaszerezhetik Buda várát, mely nemcsak a hagyomány szerint volt az ország fővárosa, hanem az 1528-ki országgyűlésen Ferdinánddal egyetértőleg a magyar állam egész kormányzatának székhelyévé tétetett; mikor tehát az igazi főváros közeli visszaszerzésére nem nyílt többé kilátás s állandóan Pozsony lett a királyi Magyarország és kormányzatának központja, szükségképen fölmerült a terv, hogy a felvidéki úgynevezett administratiót formászerű s a pozsonyhoz hasonló pénzügyi főhatósággá, úgynevezett kamarává kell átalakítani. Ez megtörtént Miksa király uralkodása első éveiben, 1567-ben s az ő nevéhez fűződik a szepesi kamara (*camera Scepusiensis*) megalapítása, mely, mikor a város a király kezén volt, állanpóan Kassán székelt s onnan tevékeny részt vett a magyar pénzügyi és közigazgatási kormányzat vezetésében.

Ez alapítás e korszak pénzügyi törekvéseinek egyetlen kifogástalan terméke. Máskülönben a pénzügyi politika lényegileg a régi mederben, az I. Ferdinánd adta irányban mozgott és gyökeres reformok vagy magasröptű conceptiók helyett bizonyos ágakban végül szörnyű elfajulás jellemzik. Sajátságos, hogy az erőszak és jogtapodás e korszakában, a hazai törvényekkel nem sokat törődő idegen befolyás virágzása közben, a kincstár szörnyű pénztelensége mellett, a rendek joga az adó megszavazása körül sértetlen épségben megtartatott s a

kinestár csupán azon években és olyan összegben szedte be az adót, a melyekre a törvény felhatalmazta. E tekintetben a korona és a rendek közt egyetlen egyszer sem támadt viszály, nem azért, mintha a kinestár a rendek áldozatkészségét a szükséglet óriási növekedésével összhangban állónak találta volna. Ellenkezőleg a rendek tényleg azt a furcsa elvet követték, mely találó kifejezést nyer régi közmondásunkban: *vitam et sanguinem, sed avenam non*. Szavaztak ugyan még a jobbágyok terhére elég gyakran adót, ámbár e téren sem annyit, mint a korona kívánta; magok azonban a saját zsebük-ből a legritkább esetben hoztak áldozatot. Még kevésbbé szabad föltételeznünk, hogy a korona idegen tanácsosai, kik oly kevésbé tisztelték a magyar törvényt, épen az adómegszavazás jogának megsértését találták volna jogi és erkölcsi érzéseikbe ütközőnek. Történelmünk lapjain egyedül azért nem találunk a sok más közt ilyen viszályt följegyezve, mert felidézése teljesen czéltalan lett volna. A királyi hatalomnak nem voltak olyan közegei, melyek a rendek akarata ellenére adót hajthattak volna be. Itt a rendiség föltétlen ura volt a helyzetnek s közreműködése nélkül az adónak sem kivetése, sem beszédese meg nem törtenhetett. Mind ezekben a rendekre, illetve a vármegyére volt utalva a rovó, az egyetlen kinevezett királyi hivatalnok, ki a törvényhatóság területén az adózásban a kinestár képét viselte. Nélkülök meg se moccanhatott s különben is száz kapocscsal levén a rendi érdekkörhöz csatolva, mert attól, hogy csakis az illető vármegye birtokos nemesei sorából legyen kinevezhető, a király folytonos sürgetésére sem akart az országgyűlés eltérni, sokszor olyan társadalmi érdekek és befolyások hatása alatt működött, melyek hasznot húztak belőle, ha a kinestár még annyi adót sem kapott, a mennyi az adóalap (a porták) lelkiismeretesebb összeírása esetén törvény szerint megillette.

Maga a szándék a rendi adómegajánlás jogának kijátszására nem hiányzott akkor sem, s a mi még jellemzőbb, a magyar kamarától indult ki, sőt valósítását épen a bécsi udvari kamara hiúsította meg. 1603. márczius havában történt, hogy a pozsonyi kamara elnökének, Szuhay Imre egri püspöknek, mint látni fogjuk, minden tekintetben végzetes befolyása alatt

azt javasolta, hogy a király országgyűlést se tartson, hanem minden egyes vármegyét külön rendelettel utasítson arra, hogy adót ajánljon meg s azt behajtsa. Az udvari kamara józan eszén hiúsult meg e merénylet. Volt annyi belátása, hogy a terv nemcsak törvénytelen, hanem kivihetetlen is, még pedig a fentjelzett okokból. A vármegyék természetesen vonakodtak volna adót akár megszavazni, akár behajtani, a központi kormány pedig nem rendelkezett eszközökkel passiv ellenállásuk megtörésére. E tekintetben nemcsak a vármegyével, hanem a király hatalmának sokkal inkább alávetett várossal sem birtak boldogulni. Rudolf király e téren is megpróbálkozott. 1591-ben, mikor nem volt országgyűlés, a városokra taksát (ezt csak oly években fizették, melyekre az országgyűlés adót szavazott meg) vetett ki. Ezek felíratilag utasították vissza az önkényesen kivetett adót. Rudolf 1591. aug. 25-én Prágában kelt válasszában ¹⁾ csodálkozott ebbeli vonakodásukon s nem fogadta el mentegetőzéseiket, hanem azt mondá nekik, adjanak jó példát a vármegyéknek s fizessék az adót haladéktalanul. De ez az intés is hiába történt s a királyi hatalom nem sürgette tovább az önkényesen kivetett adó megfizetését, mert érezte, hogy ilyen úton még a városokkal szemben sem boldogulhat.

A jelzett körülmények közt törvénytelen adó kivetése vagy új jövedelmi források önkényes nyitása ebben a korszakban a kincstár óriási szükségletei mellett is lehetetlennek bizonyult. Hiányzott az eszköz, a pénzügyi közigazgatási szervezet, mely behajtsa, kiaknázza azokat. Maradt volna egy másik út, a törvényesség útja vagyis az, hogy az országgyűlés hozzájárulásával szaporítsák a király bevételeit akár az adó emelése, akár új források kijelölése által. Tétettek is ide vonatkozó kísérletek. A bécsi, pozsonyi, szepesi kamarák folyton azon törték a fejöket, hogyan lehetne a kincstár szörnyű pénztelenségének elejét venni, hogyan lehetne legalább a legégetőbb állami kiadásokat fedezni, a katonaságot fizetni, a kétségbeejtő állapotban levő végházakat megépíteni. Sőt a század végén úgy látszik valóságos szakférfitüi enquête foglalkozott e kérdésekkel, mert számos ide vonatkozó javaslat és jelentés maradt ránk. De már

¹⁾ Orsz. Levéltár Moneta Pénzügy II.

1565 óta folyton merültek föl ilyen tervek, melyekben akadtak ugyan egyes életrevaló eszmék, csakhogy nagy részt több jóakarattal, mint a hazai viszonyok kellő ismeretével készültek. Némelyik az országgyűlés elé is került, de 1598-ig, midőn a végveszedelem, melyben az ország forgott, nagyobb áldozatkész-ségre ösztönzé a rendeket, minden a régiben maradt. Új jövedelmi források nyitását egyszerűen — nemcsak akkor, hanem később is — és következetesen megtagadták, sőt 1598-ig az évi adótételt s a behajtás alapját, mely a portaszámon nyugodott, sem engedték a kincstár szükségleteinek megfelelőbb módon rendezni. Az országgyűlés elutasító magatartása az ily reformokkal szemben természetesen folyt a rendiség szelleméből. Minden adóemelés vagy új jövedelmi forrás szükségképen a rendi érdekkör, az adómentesség vagy nemesi kiváltság rovására ment volna, mert a többi néposztályok, mint országgyűléseink is számtalanszor elismerték, már túl voltak halmozva mindenféle állami teherrel, melyet alig bírtak meg többé. Ha tehát az állam szükségleteihez további fedezetet nyitottak volna, azt csupán a saját zsebökből tehették. Ilyesmire azonban semmi áron sem lehetett őket rávenni s így a kincstár folyton a régi, akkor már nem elég dús jövedelmi forrásokra maradt utalva.

Ez a pénzügyi politika pedig nemcsak súlyos állami catastrophákra vezetett, hanem magán a nemességen s épen ennek vagyonosabb rétegein fájdalmasan megbosszulta magát. Minthogy a királyi terület terjedelme folyton apadt, az adóköteles népesség egyre inkább elszegényedett, a pénzügyi szükséglet pedig rohamosan növekedett, a bevételek és a kiadások közt állandóan roppant deficit mutatkozott, a kincstárnak nem maradt más hátra, mint vagy elvállalt kötelezettségeit nem teljesíteni vagy pedig törvényes jövedelmi forrásait kegyetlen szigorral kiaknázni. Kénytelenségből a kincstár nem csupán az egyik vagy a másik, hanem egyszerre mindakét módot alkalmazta. Először is nem fizetett; adósa maradt, a kinek csak lehetett; nem fizette a katonaságot s elképzelhető, hogy ez minő nehéz állami és társadalmi bajokat okozott, olyan időben, midőn gyakori volt a formaszerűen megüzent háboru akár Erdélylyel, akár a törökkel, az ellenséges betörések, portyázások, megrohanások és

területfoglalások pedig a hivatalos béke mellett sem szüneteltek soha. A fizetetlen magyar és idegen katonák éhségtől gyötörve a törökkel versent pusztították a föld népét; tisztjeik és parancsnokaik a nemességet sem kimélték s szörnyű erőszakosságokat követtek el rajta. A szabad hajdúk seregestül lepték el az országot s valóságos rémeivé lettek úgy, hogy a királyi határterület állapotaihoz képest a török hódoltság lakosságának helyzete hasonlíthatatlanul kedvezőbbnek¹⁾ látszott. A honvédelemre első sorban hivatott tényezőknél egyáltalán meglazult minden fegyelem s ennek megfelelően, mikor meg volt üzenve a háború, az ellenséggel szemben is csak kedvetlenül és ki nem elégitó módon terjesztették köteleességeiket. Legelül pénzügyi bajok, a rendiség szellemében gyökerező, de a viszonyoknak többé meg nem felelő pénzügyi politika okozták tehát, hogy a törökkel folytatott az a hosszú, tizenöt éves háború, mely a XVI. századból a következőbe is áthúzódott, olyan kevés sikerre vezetett.

De a kincstár nemcsak nem fizetett, hanem egyik-másik törvényes jövedelmi forrásának kiaknázásában oly annyira kiméletlenül járt el, hogy tevékenysége előbb folyton fokozódó elégtelenségre, utóbb pedig országos mozgalomra vezetett. E kiaknázás nem minden jövedelmi ágban történhetett egyforma szigorral, sőt a legjelentékenyebbnél, az évi rovás-adónál ilyesmíről, mint már jeleztem, egyáltalán szó sem lehetett. Ép oly kevésbé tehetette a második legdúsabb jövedelmi ágnál, a harminczadnál. Itt a kizárólagos fiskális érdekeket az észszerűen egyáltalán megengedhető határig még I. Ferdinánd érvényesítette s tovább menni két közvetlen utóda sem mehetett, mert a vámtételek újabb nagy arányu felcsigázása egyszerűen tönkre tette volna az egész behozatali és kiviteli forgalmat, mely a háborús idők s az általános elszegényedés következtében úgy is roppant sokat szenvedett. Nem lévén tehát a kincstárnak módja jövedelmeinek szaporítására, egész más téren próbált szerencsét s a fennálló törvények csűrése-csavarása segélyével egy előbb nem eléggé kiaknázott forrásból igyeke-

¹⁾ Már 1580-ki felterjesztésében mondja az országgyűlés: A jobbagyok nyomorúságukban a halálra vagy a török uralomra áhitoznak.

zett meríteni. A kincstár ősi jövedelmi ágai közé tartoztak tudvalevőleg a koronára visszaszállott nemesi javak is, melyek a szerint, a mint életfogytiglan, magszakadás, női és mellékági örökösödés esetén adományoztattak, ez esetek beálltakor vagy pedig hűtlenség czímén áramlottak vissza a királyra, ki azután vagy újra eladományozta azokat vagy évi jövedelmüket a saját szükségleteire fordította. A mohácsi vész után a tiszta adományozás vagyis az, midőn érdemes honfi ingyen, minden pénzbeli ellenszolgáltatás nélkül kapott nagyobb értékű jószágot, teljesen divatját multa. Ez a kor — nagy jószágokról szólva — már kizárólag a vegyes adományozás kora, mely modern fogalmaink szerint egyszerűen abban állt, hogy a korona az ilyen jószágot az értékének megfelelő összeg lefizetése mellett inscribálta, zálogba adta annak, ki e vételért meg birta fizetni. A visszaháramló nemesi javak tehát, akár maga kezelte, akár eladta azokat, tetemes jövedelmet nyujthattak s nyujtottak is a kincstárnak. Már I. Ferdinánd idején nagy összegek folytak be e czímen, mert magszakadás vagy hűtlenség folytán nagy jószágok szálltak a koronára. Csakhogy Ferdinánd egészben tartózkodott az erőszakos foglalásoktól s a tényleg birtokába jutó jószágokat is lehetőleg hamar újra eladományozta, először mert így pénzhez jutott, másodszor, mert, mint az egykorúak állítják, ezzel is magához akarta fűzni a hatalmas főurakat. Mindkét utóda alatt azonban a kincstár, másképen és bővebben igyekezett e gazdag forrásból meríteni; hogy ezen célját elérje, nemcsak több figyelemmel kísérte a nemesi birtokviszonyokat, hanem keresve kereste, néha egyenesen mondva csinálta az alkalmat a jószágok elkobzására. El lehet mondani, hogy a kincstár e téren lassanként egyenesen az erőszakra adta magát. A régi, részben homályos törvények határozatai a hűtlenség s vele a fej- és jószágvesztés eseteiről, még inkább pedig a zavaros közviszonyok erre sokszoros alkalmul, vagy legalább ürügyül kinálkoztak, melyeket kihasználni a bécsi udvari kamara épen nem tartotta lelkiismeretébe ütközőnek. A pozsonyi és szepesi kamarák közvetítésével csakhamar valóságos hadjáratot indított a birtokos nemesség ellen. A legfurcsább dolgokat vette ürügyül a confiscatióra. Eleinte a magyar kamarák még némi akadályokat emeltek s a törvényesség terén kíván-

tak maradni. 1581. elején például azt kérdezték a szepesi kamarától, mi történjék Homonnay Györggyel, a ki saját atyját Ferenczet Terebes várában megrohanta, kész-pénzétől, ingóitól megfosztotta, több szolgáját megölette, sőt egyik katonája, — György jelenlétében — az atyát meg is sebesítette. Erre a kamara azt felelte, hogy az egész Homonnay Ferencz magán dolga, s ha sérelmet szenvedett, indítson rendes pört fia ellen.¹⁾ Bármi brutális az elmondott eset, a kor jogfogalmai szerint itt magántermészetű sérelemről volt szó s Bécsben sem azért foglalkoztak vele, mintha a lelketlen fiu gonoszságán megütköztek s megbüntetésével elégtételt akartak volna adni a megsértett társadalmi rendnek. Az esetből hűtlenségi bűntényt szerettek volna konstruálni, de csak azért, hogy e czímen lefoglalhassák Homonnay Györgynek, sőt esetleg Ferencznek is javait. A Bécsből jövő nyomásnak a kamara ez esetben még nem engedett. Utóbb azonban nagyon módosultak nézetei s az időbeli országgyűléseink mindegyike visszhangzott az elkobzások miatti panaszoktól. A birtokos nemesség létében látta magát veszélyeztetve a kincstár kapzsisága és önkénykedései által s egyre bizalmatlanabb, nyugtalanabb lett.

Az ide vonatkozó panaszok még Miksa uralkodásának első évéig visszanyulnak ugyan, de eleinte más természetűek s inkább a jószágok adományozásának módjára vonatkoztak. A rendek az érdemek fejében való, tehát ingyenes adományozást kívánták, a király azonban kijelentette, hogy a köz szükségletek fokozódása megkívánja e javak pénzbeli értékesítését, a mi ellen a rendek annál kevésbbé panaszkozhatnak, mert a befolyó összegek állami czélokra fordíttatnak. A király már 1569-ben figyelmeztette a rendeket, hogy a jószágok olyan adományozását, mint ők óhajtják, nem ígérheti, mert a mostani viszonyok mások, mint a minők elődei alatt voltak s a jószágok értékesítéséből befolyó pénzt különben is az ország javára költi el. Ez álláspontjához a korona 1578-ban és 1582-ben is ragaszkodott. Az 1569-ki tárgyalásokban is van jószágfog-

¹⁾ A kamara febr. 29-ki jogvéleménye Orsz. Levéltár a szepesi kamara minutagyűjteménye I. köt.

lálásokról ugyan szó, de a foglalatások más természetűek voltak mint a későbbiek. Egyes várjóságok vétettek vissza, melyek az előbbi zűrzavaros viszonyok közt magánkézbe jutottak. Ezekre a kincstárnak a várak fentartásához szüksége volt s kilátásba is helyezte, hogy ha a régi tulajdonos képes jogcímét teljesen igazolni, pénzbeli kárpótlást fog ilyen jóságáért kapni. Csakhamar azonban megkezdődtek az önkényes, törvénytelen elkobzások s ezek keltették azt az óriási vihart, mely főleg az 1580-ki országgyűlésen jutott kitörésre. Ekkor a rendek a legélesebben elítélték az udvari kamarától kiinduló önkényes jóságfoglalatásokat s a tárgyalások olyan izgatott folyamatot vettek, hogy az országgyűlés eredménytelenül oszlott szét. E viharok azután minduntalan ismétlődtek. Főleg 1597-ben panaszkodtak a rendek az ekkorиг hallatlan visszaéléseket, mert ekkor a kamara már minden törvényes eljárást mellőzött s pör nélkül egyszerűen magához ragadta a nemesi jóságokat. Mátyás főherceg azt mondotta ugyan, hogy csak egy ilyen esetről van tudomása s jövőre kilátásba helyezte az önkény mellőzését. Csakhogy az ide vonatkozó törvénycikknek (1597: XXVII.) olyan szövegezést adatott, mely méltán bizalmatlanságot kelthetett az ő szándékai iránt is. A következő esztendőben a panaszok csakugyan megújultak s ekkor végre a korona is kénytelen volt belenyugodni olyan törvény hozatalába, mely minden önkényes elkobzástól eltiltja a kamarákat s igényeikkel a rendes pör útjára utasítja őket (1598: XXXIX. t.-cz.: neque permittat cameris ut quorumcunque bona praeter viam juris adimant).

E törvénycikknek új korszakot kellett volna a kincstár pénzügyi politikájában jeleznie, olyan korszakot, melyben véget ér a kamarának a nemesi magántulajdon ellen indított hadjárata. Valóban új korszakot is jelez a törvény, csakhogy éppen az ellenkező irányban. E törvénycikk meghozatala után kezdődött tulajdonképen a jogfosztás rémuralma, mert a kincstár most már nem elégedett meg kisebb jóságokkal, hanem egyenesen a legnagyobb birtokú, legvagyonosabb családokat szemelte ki áldozataivá, sőt titkot sem csinált belőle, hogy elkobzásaival az állam pénzügyi bajain kíván segíteni. Nehéz napok virradtak tehát Magyarországon a gazdag emberekre,

kiknek sem a trón iránti hűség, sem a közpályán szerzett érdem nem nyújtott többé kezességet a kifosztás ellen. A kincstárnak pénz kellett, a háborús időkben a szükségletek borzasztóan felszaporodtak s rendkívül sürgetőkké váltak úgy, hogy idő sem marad sokat gondolkodni fedezésök eszközeiről. Vették tehát a pénzt onnan, a hol épen volt s minthogy akkor csupán a fő uraknak volt Magyarországon pénzök, az ő kirablásuk lett a pénzügyi politika vezéreszméje. A kincstár tett ugyan próbát azzal is, hogy felhívott egyes adományosokat, eszközöljenek utólagos ráfizetést olyan jószágaikra, melyeket csekély összegben birtak s melyek értéke az adományozás óta állítólag sokat emelkedett. De midőn az ilyesmire az illetőknél csekély hajlandóság mutatkozott, egész vakmerően és nagy arányokban indította meg a jószágelkobzást. Tette ezt sokszor magszakadás czímén, de oly esetekben is, midőn az adománylevél világosan a női vagy a mellékágnak biztosította az örökösödést. A viharos, háborús időkben tényleg sok család kihalt s tetemes jószágok háramlottak vissza a koronára. Az éhes kincstárnak azonban mind ez nem volt elég s azon nagybirtokos családoknak, melyek nem tették meg neki a szívességet, hogy kihaljanak, a legkicsinyesebb ürügyök alatt, olyan csekélységek miatt, melyeket máskor figyelmére sem méltatott, főleg hatalmaskodás czímén, nota-pórt akasztott nyakukba s szolgálalkú bírák ítélete alapján vagy a nélkül rátette a kezét vagyonukra. Belekötött a legnagyobb és leggazdagabb urakba, az Illésházyakba,¹⁾ a Homonnayakba, Balassákba, Lorántffyakba és sok másba csak azért, mert vagyonukra áhitozott.

E rabló politika érvényesítése a legkisszerűbb, igazán neveltséges ürügyök alatt történt. Petheő Ferenczet azért fogták hűtlenségi pörbe, mert egy nemes embert kiheréltetett, a mit azonban vádlott a leghatározottabban tagadott; Nádasdy Tamást vérfertőztetésért (incestum matrimonium), mert unokahugát Petheő Zsuzsánnát vette feleségül; Homonnay Györgyöt és Bálintot hatalmaskodásért, az elhunyt Balassa Andrást, mert mostoha leányát, Serédy Zsuzsánnát dus hozományával

¹⁾ Erre nézve l. Károlyi Árpád nagybecsű művét: Illésházy István hűtlenségi pöre, mely a pör pénzügyi motívumait is kidomborítja.

egy lengyel herczegnek adta hitvesül. Egész végtelen serege a pörnek, mely mind hasonló jogcímeken nyugodott, foglalkoztatta a bíróságokat, s vezetett a legtöbb főúri családnak vagy teljes vagy legalább nagy arányú kifosztására. Hogy célját minél gyorsabban elérje, a kamara a törvényes formaságokhoz sem tartotta magát, hanem önkényesen beavatkozott az igazságszolgáltatás menetébe s hasztalan mondták a rendek, hogy a kamara pénzügyi közeg s így maradjon competentíája körében. Ezzel a kamara nem törődött s katonai karhatalommal vitette a megjelenni vonakodó feleket a bíróság elé. A kincstárnak pénzhez kellett jutnia minden áron s az udvari kamara csupán azért sürgette az országgyűlés összehívását, mert folyamán szokták a bírák a fiscális pöröket tárgyalni. E pöröktől pedig, mint Bécsben mondták, több jövedelmet várhatni, mint akár egy esztendei adóból. 1602-ben maga a király is leplezetlenül oda nyilatkozott, hogy csak folytassák a jószág-elkobzást, mert a hadi költségek fedezésére pénzt kell előteremteni.

E felülről indított socialis forradalom ellen a rendek a keserű csalódás mellett, melyben az 1598: XXXVIII. t.-cz. szentesítése után részesültek, még jó sokáig a törvény segélyével igyekeztek védekezni. 1599-ben újra panaszkodtak a jószágfoglalások miatt; 1600-ban a kamarákat visszautalták pénzügyi feladataik ügykörébe, 1603-ban ismét kikeltek az igazságszolgáltatásba való beavatkozásuk ellen s külön törvényt hoztak, mely megtiltotta nekik, hogy a feleket magok elé idézzék, mely törvény szövegét azonban az udvar utólag teljesen átalakította s hatástalanná tette. Így köszöntött be az 1604-ki esztendő a maga nagy mozgalmaival. Ezeket a kamarák nemcsak végzetes pénzügyi politikájokkal készítették elő. Szuhay István egri püspök, a pozsonyi kamara elnöke, tanácsolta a királynak, hogy a kassai nagy templomot a protestánsoktól karhatalommal vegye vissza. Már 1603. nyarán kívánta ezt s a király volt kénytelen a türelmetlen főpapot várakozásra inteni. De 1604. január 7-én teljesült a kamaraelnök vágya s megtörtént a templomnak katonai erő általi visszavétele valamint a Kassán levő összes templomok elfoglalása. Ugyanez évben történt az országgyűlés alkotta törvények szövegének önkényes

megváltoztatása, sőt egy új czikkely (a XXII. t.-cz.) betoldása. A törvények ezen meghamisítása részben a szepesi kamara kívánságára s javaslatai szerint ment végbe s így nem csoda, hogy a két kamara ellen általános és szenvedélyes gyűlölet támadt. A Bocskay-mozgalom nagy részt a kamarák ellen is irányult s egyik jelszava a két királyi kamara teljes eltörlése és mindkettő elnökének: Szuhay István egri és Migazzi Miklós váradi püspöknek számkivetése volt. Az 1605. novemberi korponai gyűlés ki is mondotta a száműzetést s azt, hogy a két kamara, mint minden bajok kutfeje, töröltessék el s helyökre kincstártó lépjen. A szepesi kamara, mint az irattárában fenmaradt egyik följegyzés mondja, 1604. október havától 1607. ápril haváig tényleg szünetelt s a bécsi béke kimondotta, hogy kamaraelnök jövőre csak magyar és világi ember lehet.

Ilyen messzemenő következményekkel járt tehát Miksa és Rudolf királyok pénzügyi politikája s különösen a jószág-elkobzásokkal üzőtt szörnyű visszaélés, mely a társadalom alapjait ingatta meg s elidegenítette a koronától az uralkodó osztályokat, előbb a köznemességet, azután a főurakat. Így a kincstár maga készítette elő azt a nagy fölkelést, melynek lobogóját a király egyik legloyalisabb alattvalója, Bocskay István tűzte ki. A nevéhez fűződő belső vajadásokat és mozgalmakat nemzeti és vallásos indító okok mellett nagy mértékben a pénzügyi kormányzat végzetes tévedései érlelték meg. Csakhogy a pénzügyi politika ez elfajulásában részük van az uralkodó osztályoknak is, melyek állandóan és következetesen meghiusították a kincstár azon törekvését, hogy törvényes úton jusson szükségleteihez mért bevételi forrásokhoz.

A szepesi kamara alapítása.

Miksa király trónra lépte (1564. július 25.) óta kiváló figyelmet fordított magyarországi közjövödelmeire s kezelésükre. Számos ide vonatkozó rendelete és leirata, melyek még uralkodása első éveiből keltek, tanuskodik ebbeli buzgalmáról, mely különben is nagyon érthető, minthogy óriási terhek fedezése nehezedett reá és kormányára. A szükségletekben minden téren rohamosan emelkedő tendencia nyilvánult s például a

császári udvartartás költségei 1551. óta 224.243 frtról Miksa idejében 304.456 forintra szöktek föl. A katonai költségek Magyarországon trónra lépte évében, 1564-ben, évi 541.805 frtot tettek, mely azonban oly rendetlenül fizettetett, hogy Miksa e czímen 1,066.836 rh. forint adósságot örökölt atyjától, ki ennyivel maradt adósa magyarországi hadseregének.¹⁾ Az évi katonai szükséglet azonban természetszerűen fokozódott, mert alighogy a trónváltozás beállott, beköszöntött az új háború előbb János Zsigmond erdélyi fejedelemmel, azután magával az agg Szolimán szultánnal. Zrinyi Miklós dicsőséges áldozata megmenté ugyan a Habsburgok német országait a további catastropháktól s hivatalosan nem sokára helyre állt a béke, de a végeken egyre folyt a csatározás s mindenütt nagyobb számu sereget kellett tartani.²⁾ Természetes tehát, hogy a király a legfőbb súlyt fektette a magyar közjövödelmekre s a pénzügyi szervezetet fontos és nehéz céljainak megfelelően fejleszteni, szilárdítani, tökéletesbíteni igyekezett.

E szervezet élén mint a pénzügyi közigazgatás legfőbb és egyetlen közege Miksa trónra léptekor a pozsonyi magyar kamara állt. Ez időben az I. Ferdinánd alkotta intézmény már rég túl volt a kezdet nehézségein, szerencsésen átesett a gyermekbetegségeken s hatalmas, az államélet minden ágára befolyást gyakorló testületté fejlődött. Miksa a pozsonyi kamara hatáskörét a szent korona egész területére³⁾ tehát nem csak az anyaországra, hanem Horvát-Szlavonországra (ezeket mindig a régi értelemben véve, mikor Szlavonia alatt Kőrös, Varasd, Zágráb vármegyék, Horvátország alatt pedig a Kulpán túli részt értettek, mint az ez idők számtalan okiratából a legvilágosabban kitünik), sőt a magyar koronának mindazon tartományára és országára kiterjesztette, melyek ezután

¹⁾ Huber Alfonsz : Studien über die Finanziellen Verhältnisse Oesterreichs unter Ferdinand I.

²⁾ 1575—77. a császár összes, de Magyarországgal kapcsolatos hadi szükségletét évi két milliónál többre számították. Hadt. Közl. 1893, 545. lap.

³⁾ Non modo in Regno Hungariae, sed etiam in aliis Regnis nostris Croatiae et Slavoniae item in partibus Transilvaniae si quando ea ni manus nostras redierit, ac in aliis omnibus et singulis provinciis, regionibus et locis Coronae Regni nostri Hungariae subjectis et annexis.

vissza fognak hódíttatni. A valóságban azonban, sajnos, nem így állt a dolog, mert magának az anyaországnak összes és tényleg a király birtokában levő területei vagy legalább pénzügyi hatóságai sem álltak a magyar kamara hatásköre alatt. A szlavoniai, sőt az egész magyar Dunántúli részekben levő harminczadokat, a bányavárosok ez időben még elég virágzó bányászatát, az ottani pénzverést közvetlenül bécsi főhatóságok vezették, s így ezek ki voltak vonva a magyar kamara bármely befolyása alól. Az országnak ezen közjogilag sérelmes és finansziális érdekekkel sem igazolható pénzügyi feldarabolása még I. Ferdinánd korából származott ugyan, de Miksa alatt s az 1569-ki utasításban hirdetett azon szép elv mellett sem változott meg, hogy a pozsonyi kamara Szent István koronájának egész területén a legfőbb pénzügyi hatóság.

Ellenkezőleg, ez utasítás keltekor némely idegen hatóságok mellett már törvényes formában működött és a közjogi fogalmaknak megfelelően alakított egy másik kamara, mely a saját területén ép olyan, sőt bizonyos tekintetben még szélesebb hatáskörrel volt felruházva mint a pozsonyi kamara a magáén. Ez a szepesi kamara Kassán, melyet a király akként akart ugyan szervezni, hogy a maga dolgaiban és területén önállóan járhasson el, de közvetlen és erős függési viszonyban álljon a pozsonyival, mely azonban tényleg csakhamar teljesen bécsi befolyás alá került. A pozsonyi kamara tehát Miksa király korában a szépen hangzó elv mellett, mely szervezeti szabályaiban ki volt mondva, még az anyaországnak sem volt egyetlen legfőbb pénzügyi hatósága. Bizonyos területek egyenesen idegen, hazánkban törvényellenesen működő hatóságok alatt álltak, az ország észak-keleti, Liptó vármegyétől a Tiszáig terjedő területei számára pedig külön királyi kamara alakított Kassán. Ekkor végleg a következő vármegyék vonattak el a pozsonyi kamara közvetlen hatósága alól: ¹⁾ Szepes, Torna, Abauj, Sáros, Gömör, Pest, Solt, Borsod, Heves, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, *Máramaros*, Szatmár, Szabolcs, Belső- és Külső-Szolnok, *Kraszna*, *Bihar*, *Békés*, *Zaránd*, *Csongrád*, *Csanád*, *Arad*, *Torontál* és *Temes* vármegye, természetesen csak

¹⁾ 1567. ápril 1-én kelt utasítás Bécs közös pénzügym. lev.

annyiban, a mennyiben és a mikor egyáltalán a király hatalma alatt álltak. (A kassai kamara később ¹⁾ megjegyzé, hogy azon vármegyéken kívül, melyek itt dőlt betűvel szedvék, tényleg az ő vezetése alatt állanak.) Elvonattak továbbá a pozsonyi kamarától Kassa, Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben, Lőcse szabad királyi városok, Eger, Sáros, Tokaj, Szerencs, Szendrő, Krasznahorka, Zwaard, Szentmárton, Putnok, Pelsőcz, Gombaszeg, Erdőd (akkor: diruta), Szatmár a kihalt Drágffyak egész urodalmával, Nagy-Bánya, Munkács, *Huszt* (erre a kassai kamara később megjegyzé, hogy az nem volt a királyé s így a kamarának sem volt alávetve), Diósgyőr várak s általában alia dominia et castra, quae deinceps infra cottum Lipto cis et ultra Tibiscum in sacrae coronae fisciue regii jurisdictionem fuerunt devoluta.²⁾ Végre az e nagy területen működő következő királyi harminczadok: a késmárki, lőcsei, lublói, eperjesi, kassai, bártfai, sztropkói, szikszói, ungvári, homonnai, kis-várdai, varannói és tokaji.³⁾

Az ország ezen pénzügyi ketté osztása alkotmányszerűen történt ugyan s az új kamara felállítása nem ütközött törvényes akadályba, de természetesen nem maradt politikai következmények nélkül. Belőle magyarázható ki, hogy az ország-rész, melyet akkor neveztek el Felső-Magyarországnak, míg a pozsonyi kamara területe Alsó-Magyarország nevet viselt, az idők folyamán úgy szólván külön tartományként jelentkezett. A pénzügyi szervezet alkotta kapocs az egyes vármegyék közt bizonyos érdekközösséget, a speciális összetartozandóság érzetét fejlesztette ki, mely később önálló politikai szereplésekre vezetett.

Az új kamarának előzményei messze visszanyúlnek I. Ferdinánd király uralkodása idejébe, mert a pozsonyi kamara

¹⁾ Az 1567-ki utasításra később vezetett észrevételeiben a közös pénzügyminiszterium levéltárában Bécsben levő példányon.

²⁾ Ugyanez utasítás egy másik példánya (Orsz. Lev. Liber instructionum VII. köt.) ezt röviden így fejezi ki: quae quoque Deo volente ad manus nostras devenerint.

³⁾ Az utasítás egyik példánya (Liber instr. VII.) nem egészen így adja a harminczadok sorozatát. Említi a szebenit s a váradit is (a hol nem volt), de kihagyja a varannóit, a hol volt harminczad.

1531-ben történt alakítása után csakhamar kitűnt, hogy nem képes a távolból az észak-keleti vármegyék pénzügyi kormányzatát vezetni. A János királylyal és híveivel folyó küzdelmek általában lehetetlenné tették a felföldön a rendesebb pénzügyi kormányzatot. A két király birtokviszonyai örökös változásoknak voltak kitéve, az egyes vármegyékben hol az egyik, hol a másik fél kerekedett felül s így egyik részére sem működhetek állandó pénzügyi közegek, hanem az adót és más közjövödelmeket egyes főurak vagy várkapitányok szedték be, még pedig ott, olyankor és olyan mértékben, a hol, a mikor s a mint épen tudták. Ferdinánd részére ezt főleg Sáros vára főkapitányai tették azon vármegyékben, melyek időnkint e királynak engedelmeskedtek. Noha 1542. után Ferdinánd uralma a felvidéken tetemesen szilárdult, a roppant távolság és a közlekedés nehézségei miatt, a pozsonyi kamara ekkor sem vezethette közvetlenül e terület pénzügyi kormányzatát s azt továbbra is meghagyta a sárosi főkapitánynál, ki a *proventuum regalium* administrator czimét is viselte s e minőségében egyszerűen a pozsonyi kamara exponált közege volt. Később ez adminisztráció elválasztatott a főkapitányi tiszttól s székhelye Eperjes városába tétetett át, de azért megtartotta előbbi jellegét s csak mint a pozsonyi kamara kirendelt közege működött, melyhez a jövedelmeket s a reájok vonatkozó összes számadásokat beküldötte.

De ez adminisztrációra a pénzkezelésen és elszámoláson kívül csakhamar egészen más, nem csupán praktikus természetű feladatok hárultak. Az alája rendelt területen sokféle, néha igen alapos szakismeretet igénylő, néha nagyon kényes jogi, politikai, pénzügyi és közgazdasági kérdések merültek föl, melyekről neki kellett véleményt mondania. Erre a munkára azonban, noha épen az ilyen feladatokat Ferdinánd király uralmának a felvidéken való szilárdulása nagyon felszaporította, ez alantós közeg nem volt alkalmas. Természetszerűen fölmerült tehát az eszme, hogy a szükségletnek megfelelően ez országrészben külön felsőbb pénzügyi közeget kellene szervezni, mely nemcsak a pénzügyi közigazgatást vezesse, hanem az összes finantz-politikai kérdéseket is intézze. Az eszmét, a mint eddigi kutatásaimból látom, először Werner György sárosi

főkapitány s a királyi jövedelmek administratora pendítette meg. Werner nem csak katona, hanem mint ránk maradt művéből tudjuk, igen művelt, olvasott ember volt s gyakorlatban jeles pénzügyi szakemberré fejlődött úgy, hogy a pozsonyi kamarához tanácsossá neveztetett ki. A fennálló adminisztráció hiányait is ő ismerte legjobban s a kamarához 1549. aug. 4-én intézett levelében ¹⁾ megújította azon már, mint mondja, előbb kifejezett nézetét, hogy a Szepességben külön kamarát (*aliqua camera in Scepusia*) kellene alapítani. A tervet ekkor közvetlenül bizonyos valuta-kérdések tárgyalása alkalmából vetette föl. A felvidék ugyanis el volt árasztva lengyel pénzzel, még pedig annyira, hogy a vármegyék közül kettő teljesen, sok pedig nagy részt ilyen pénzben fizette be az adót. Noha e lengyel pénz nem volt olyan értékű mint a magyar, a kincstárnak az adófizetőktől teljes értékben el kellett fogadnia, ha az adózó jobbágytságot tönkre nem akarta tenni, melynek más pénze nem volt, s mely azt jóhiszeműleg fogadta volt el a forgalomban. A pozsonyi kamara tehát azt a fogas kérdést intézte Wernerhez, hogyan lehetne a lengyel pénzt az országból kizárni. Erre felelt Werner s azt mondotta, hogy jó magyar pénzt kell kibocsátani. E célra külön kamara alakítandó, mely a pénzverést vezesse s Szepesben vagy a hozzá közeli bányavárosokban az ezüstbevéltást eszközölje. Ő tehát még tisztán bányakamarának képzelte az új intézményt s azért azt mondja, hogy a királynak nem lesz közvetlen haszna az új kamarából, de mivel elősegítheti a zűrzavaros valuta-viszonyok rendezését, hasznos lesz az országra.

Werner eszméje csak sokkal később és sokkal tágasabb keretben valósult meg, de az új intézménynek nevét (*Camera Scepusiensis*), melyet állandóan viselt, noha nem a Szepességben székelt, kétségkívül ő adta neki. Még Ferdinánd király életében foglalkoztak a tervvel, mely nem mindenütt találkozott helyesléssel. Hogy a pozsonyi kamara sem helyeselte volna, az az eddig ismert töméntelen ide vonatkozó iratból nem tűnik ki. Annyi bizonyos, hogy foglalkoztak vele, mert a gyakorlati

¹⁾ Közzétettem: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. Budapest 1888: 62. oldal.

szükséglet minduntalan rá irányozta az illetékes körök figyelmét. Miksa király trónra léptekor még a távoli Gyula vára a hozzá tartozó jószágokkal és területekkel is a király kezén volt. E vár ellátása s a gazdasági kezelés ellenőrzése a zavaros időkben sem a távoli Pozsonyból, sem Eperjesről nem történhetett s az eperjesi administratio különben is csak a pénztári hivatal s nem a pénzügyi főhatóság jellegét viselte. Közégei sem voltak a távolabbi részek ellenőrzésére. Így történt, hogy Miksa király 1564. okt. 1-én kelt utasításában¹⁾ Gyula várát nemcsak katonailag, hanem gazdasági és pénzügyi-közigazgatási tekintetben is teljesen Kerecsényi László kapitányra bízta. Kerecsényiben a legkülönbözőbb szaktehetségeknek kellett volna tehát egyesülniök, hogy nagy és fontos feladatát — a többek közt évi 31,000 frt, akkor roppant összeg, behajtásáról, elköltéséről és elszámolásáról volt szó — sikeresen végezze. Hogyan teljesíti kötelességét, tart-e annyi katonát, mint a mennyire költséget kapott, gondoskodik-e a vár védelemre képes állapotáról, a szükséges hadi szerről, befolyanak-e a költségek, — mindezt a király nem ellenőrizhette, mert nem volt hozzá alkalmas és megbízható közege. Néha-néha úgy segített magán, hogy vizsgáló biztosokat küldött a távolabb eső országrészekbe, kik azonban csak rövid időt tölthettek a hely színén, s kideríthettek ugyan egyes hiányokat, de hamarabb eltávoztak, sem hogy a hiányok pótlását ellenőrizhették volna.

Megtörtént az is, hogy nagyobb jószágok szálltak vissza a felvidéken a koronára, hol ennek nem lévén megfelelő közégei, a király Bécsből, Pozsonyból volt kénytelen a helyszínére biztosokat rendelni, mi sok időbe, költségbe került s a kincstárnak nagy károkat okozott. Ez történt például a híres Drágffy-család kihaltakor, midőn Tokaj hatalmas vára (arx), Szerencs és Szent-Márton erődített helyek (castella), Szatmár-Németi és Nagybánya városok cum arcibus Erdőd et Kővár visszaháramlottak a koronára s nem volt a közelben senki, ki azokat a kincstár számára nyomban átvegye, mi sok visszaélést okozott s nagyon megkönnyítette egyes jószágok és bir-

¹⁾ N. Muzeum F. L. 964.

tokrészek jogtalan eltulajdonítását. A király 1565. tavaszán Thurzó Ferencz és Torda Zsigmond kamarásokból, Kyelmann András hadi mustramesterből és Némethy alias Fassgern János komáromi tiszttartóból álló bizottságot küldött a helyszínére s april 24-én kelt utasításában ¹⁾ megbizta, hogy az illető jószágokat átvegyék s jövőendőbeli kezelésökre nézve jelentést és javaslatokat készítsenek.

Egy egész kis országrészt, millióra menő értéket képviseltek e jószágok s hogy nem volt senki a közelben, a ki gondjukat viselhette volna, hanem a távolból, nagy későn kellett külön bizottságot küldeni átvételökre, az maga is eléggé kimutatta a pénzügyi-közigazgatási szervezet hiányosságát s kiegészítésének halaszthatatlan voltát. Még nagyobb bajok nyilvánultak a felvidéki katonaság fizetése körül, mely téren az eperjesi administratio elégtelensége szintén a legnagyobb mértékben kiderült. Mikor tehát Schwendi Lázár Felső-Magyarország főkapitányává neveztetett ki, ő is ismételve ²⁾ ajánlotta a királynak, hogy ez országrész számára külön kamarát szervezzen. Nem csak a pénzügyi, hanem a katonai érdek kívánta tehát az ügy rendezését s mihelyt egy katona, egy hadvezér vette kezébe a dolgot, a terv gyorsan közeledett valósulásához. Miksa király már kétségkívül 1566. derekán meghozta ide vonatkozó elhatározását s később a pozsonyi kamarával is közölte. Ez nov. 28-ki felterjesztésében tudomásul vette, hogy a felség Kassán új kamarát akar állítani; szerencsét kívánt az elhatározáshoz s hozzá tette, adja isten, hogy az ország összes északkeleti részei mind visszakerüljenek a korona uralma alá.³⁾

A hozzá intézett felszólításnak megfelelően a pozsonyi kamara véleményt adott arról is, kikkel kellene Kassán az új állásokat betölteni s minők legyenek a tiszti fizetések. Elnökül Pesty Ferenczet, a mostani administratio főnökét, tanácsosokul Alaghy Jánost, Serédy Gáspárt, esetleg ennek unokaöcsését, Györgyöt és a csanádi püspököt hozta javaslatba s azt

¹⁾ Orsz. Levéltár Liber Instr. XI.

²⁾ Ezt Miksa említi 1567. aug. 21-én Schwendihez intézett levelében. Orsz. Levéltár. A kamarához int. levelek 1560—69. Á) csomag.

³⁾ A felterjesztés a közös pénzügyminiszterium levéltárában Bécsben

ajánlotta, hogy az elnök 600, a tanácsos 300, a titkár 150, két irthok 80, a pénztárnok 200, ellenőre 125, a számvevő és irthoka 200, a magyar kapus 25 frt évi fizetést kapjon.

De még egy egész esztendő eltelt, míg az új intézmény megalakult. 1566. decz. 30-án a király egy ide vonatkozó újabb rendeletet¹⁾ adott ki. Értesítette a pozsonyi kamarát, hogy a Kassán állítandó kamara ügyében régebben jelzett szándékát a közügy érdekében immár foganatosította s kinevezte az új tanácsosokat. A kassai kamara elnökévé Bornemisza Gergely csanádi püspököt, tanácsosaivá gyulai Torda Zsigmondot és Paczóth Jánost, a tokaji vár tisztartóját (provisor) nevezte ki, a kikhez még egy németet is akar adni, hogy a tanácsosok száma három legyen. A többi tisztekre, a számvevőre, pénztárnokra, ellenőrré, két irthokra, 1 kapusra és fizetésökre nézve varja a kamara előterjesztését. Végül arra utasította, helyezkedjék érintkezésbe Schwendivel s tegyen meg mindent, hogy az új kamara mielőbb megkezdhesse tevékenységét. Mikor Pozsonyban nem siettek eléggé a dologgal, a király, hivatkozva decz. 30-ki leiratára, 1567. elején újra megsürgette a kamarát.²⁾ Csakhamar, márcz. 1-én³⁾ kiadta az alapvető szabályzatot az új intézmény számára, az úgynevezett utasítást (instructio), mely azonban, minthogy a pozsonyi kamara kifogást emelt több pontja ellen, nem lépett életbe.⁴⁾ A király erre kidolgoztatta az új utasítást, melyet alá is irt.⁵⁾ E terjedelmes és részletes szabályzaton nyugodott a következő évek-

¹⁾ Országos levéltár. Benignae Resolutiones gyűjtemény.

²⁾ A király sürgető irata ugyanott.

³⁾ Orsz. Lev. Liber instructionum V.

⁴⁾ Ezt a közös pénzügyminiszterium levéltárában levő s számos széljegyzettel ellátott 1567. ápril 1-én kelt utasítás egyik példányában előforduló megjegyzés mondja.

⁵⁾ Ez az utasítás két példányban maradt fenn. Az egyik Orsz. Lev. Liber Instructionum gyűjtemény VII. kötete, mely a terjedelmes bevezetésen kívül 70 §-ra oszlik. A másik a bécsi közös pénzügyminiszterium levéltárában s 94 pontra van osztva. E pontokat a széljegyzetekben magának a szepesi kamarának észrevételei kísérik fontos adatokkal arra nézve, hogyan és mily mértékben feleltek meg az utasítás egyes határozatai a tényleges viszonyoknak s hol mutatkozik bizonyos módosítások szüksége.

ben az új intézmény egész létele; ez volt az alaptörvény, mely jogainak és kötelelességeinek körét végérvényesen megjelölte.

Csak mikor az aláírás már megtörtént, kapta a király, mint ápril 8-án írja,¹⁾ a pozsonyi kamara által a szepesi kamara és tisztei számára készített utasítás-tervezeteket. Mindezeket módosítani kellett, mert a király azt óhajtotta, hogy az új intézmény ne csupán az országos pénzügyeket kezelje, hanem bizonyos katonai ügyekre is kiterjessze figyelmét. (A fontos nyilatkozat szó szerint így hangzik: Quia vero eam cameram nostram non tamen propter proventus utiliter administrandos, quam ut omnibus provinciarum illius necessitates per consiliarios adhibitos, quoad ejus unquam fieri potest, rite provideatur, instituendam decrevimus. Itaque operam prolium imo perquam necessarium fore rati sumus, ut camera illa *non solum politicarum*, verum *etiam bellicarum* rerum curam gerere debeat: ita tamen ne ipsius sit bellica negotia ex professo tractare, sed in iis saltem, ut omnia rite gerantur, inspectionem adhibere.) A király a katonai közigazgatás, főleg a várak és a végbeli katonaság élelmezése körüli teendőket is az új intézményre akarta bízni. Ilyenekre a pozsonyi kamara készítette utasítás-tervezet nem terjedt ki, mert ez a kamara maga ilyen teendőkkel nem foglalkozott.

Ugyanekkor Miksa további kinevezéseket is eszközölt Kaszára; számvevővé Kremer Mihályt, segédév Ernleutner Bálintot, Lippay János pénztárnok ellenőrévé Vizkelety Tamást, irnokká Chemniczky Györgyöt nevezte ki s meghagyta a pozsonyi kamarának, hogy a fentjelzett keretben mindegyiknek külön utasítást készítsen, mely ne az illetőnek nevére, hanem hivatala számára szóljon, mert az utasítás nem csak mostani, hanem a jövőbeli hasonló ügykörben működő tisztviselőre is kötelező lesz.

Végül a király már ekkor intézkedéseket tett az új kamara ünnepélyes installatiójára, ámbár a nap kitüzését későbbre hagyta. Elrendelte, hogy a beiktatáson az új kamarások mind megjelenjenek s biztosáivá Schwendi főkapitányt, Thurzó Fe-

¹⁾ Orsz. Levéltár Benignae Resolutiones.

renczet, a pozsonyi kamara elnökét és Hosszutóty György pozsonyi kamarást (a kamara tanácsosát) nevezte ki, meghagyván az utóbbiaknak, hogy annak idején Kassára menjenek s ott cameram illam nomine et autoritate nostra collocent.

Kétségtelen, hogy a király azt óhajtotta, hogy az új kamara már ápril havában tényleg megkezdje tevékenységét, sőt ez időtől fogva már úgy intézte hozzá leiratait, mintha valóban működött volna.¹⁾ E leiratokat azonban mind csak október 20-ka után intézte el, mert az új kamara megnyitása a tavaszról az őszre maradt. Hónapról-hónapra húzódott a dolog s egyre újabb, váratlan nehézségek merültek föl. Május 16-án a király ugyanazoknak, kiket az új intézmény ünnepélyes beigtatására kirendelt, egyszerre csak meghagyta, hogy a hely színén ujolog hányják meg a kérdést, szükséges-e egyáltalán az új kamara, s ha szükséges, Kassa vagy más város tüzesék-e ki székhelyévé?²⁾

Így a bizottság ez időben, midőn a kinevezések már megtörténtek, sőt az intézmény már létezőnek vétetett s a

¹⁾ Az Orsz. Levéltárban a szepesi kamara eddig rendezett iratai az Acta Camerae Scepusiensis nagy gyűjteménybe foglalvák, mely két csoportra oszlik. Az első a Benigna mandata, a második a Repraesentationes, informationes et instantiae. Ez utóbbiban is vannak 1567-ki iratok, de csak az év utolsó hónapjaiból, mikor a kamara már tényleg működött. Ellenben a Benigna mandata, a királyi leiratok gyűjteménye 1567. ápril 14-én kezdődik. Ekkor kelt a királynak e gyűjteményben levő első leirata, melyek száma azután hónapról-hónapra szaporodik. De épen belőlök lehet megtudni, hogy a kamara az ápril—októberi időben még nem működött, mert mindegyiknek hátára rá van vezetve, hogy ki és mikor mutatta be a kamarának. Így például a legelső, 1567. ápril 14-én Prágában kelt kir. leiraton rajta áll: exhibuit Joannes Moré die 13. nov. 1567. A második (1567. jul. 17. Pozsony) királyi leiraton az van, exhibita oct. 20.; a harmadikon exhibita Eperjesii oct. 6., a negyediken (1567. jul. 18. Pozsony) fuerat apud dnum eppum, reddita oct. 20. A későbbiekben is mindenütt megvan a jelzés s a legtöbbször oct. 20-ka szerepel a bemutatás napjául.

²⁾ Miksa leirata Orsz. Levéltár Benignae Resolutiones-gyűjtemény. A többek közt azt írja: Caeterum ad locum Camerae quod attinet, dedimus commissariis in Camerae illius collocationem deputatis, nuper negotium, ut tunc de eo constituendo deliberare nobisque sententiam suam, num illa Cassoviae vel alio in loco commodiore ibidem manere debeat, praescribant.

király is leiratokat intézett hozzá, csakugyan előlről kezdte a dolgot s belement azon elvi kérdés taglalásába: szükséges-e egyáltalán a felvidéken külön kamarát állítani? A bizottság tagjai e kérdésről valamint a székhely ügyében igen terjedelmes munkálatban összegezték nézeteiket s azt Schwendi főkapitánynak nyújtották át.¹⁾ A szakférfiak egy értelemmel szükségesnek nyilvánították az új intézményt, melynek nézetök szerint a katonai dolgokon kívül minden egyébbel kell foglalkoznia, hogy megmentse a felség jövedelmeit a felvidéken a végpusztulástól, mely a jelen viszonyok közt fenyegeti azokat. Nagyon érdekes a jelentés azon része, mely a székhely kérdését tárgyalja. Eperjes és Kassa versenyeztek az új kamaráért, mely nagy országos jelentőségénél fogva legalább a tartományi főváros színezetét kölcsönzé azon helynek, melyben széke volt. A Schwendihez intézett jelentés szerzői mind Eperjesnek adtak elsőbbséget s egyhangulag kimondották, hogy ez legyen a székhely. Nézetök indokolására felhozták, hogy ez a város biztos és nyugodt, hogy nincs benne annyi katona, nem oly lármás tehát és nem is oly drága, mint Kassa, hogy mindig ez a város volt az eddigi pénzügyi adminisztráció központja s végül, hogy Kassán nincs alkalmas helyiség a kamara, nincs szállás a hivatalnokok számára²⁾ mert itt a tűzvész s a háborúk viszontagsága egyetlen házat sem hagyott épen.

A végeldöntés azonban sem a kamara hatáskörét sem székhelyét illetőleg nem a bizottsági javaslat értelmében történt. Azon helyi szempontokkal szemben, melyeket a bizottság Eperjes javára felhoz, a kincstár és az ország érdekeinek megfelelően, a földrajzilag kedvezőbb Kassa győzött. Az, hogy addig az adminisztráció székhelye Eperjes volt, az új intézmény telepítésénél nem lehetett irányadó, mert az adminisztráció olyan időben alakíttatott, midőn Kassa nem volt a király kezén, másrészt az adminisztrációt a sárosi főkapitányok szervezték és

¹⁾ Jelentések Orsz. Levéltár. A kamarához int. levelek 1560—69. A) csomag.

²⁾ *Tertia quod Cassoviae nec domicilium Camerae aptum nec hospitium nobis ipsis idonea inveniri possunt, cum civitas et incendio et militum bellicue totius longa permansione sit destructa ita, ut vix ulla domus in ea integra permaneat.*

sokáig vezették is, kik tehát saját kényelmi szempontjaikból választották ki a Sáros várához közelebb levő Eperjest.

Kétségtelenül maga Schwendi, az eszme főmozgatója is Kassa, a saját székhelye mellett volt, s így a király szintén e város javára döntött. 1567. aug. 21-ki levelében felhívta Schwendit, hogy mivel épen az ő sürgetésére alakította az új kamarát, föltétlenül szükséges, hogy a kamara és a katonai hatóságok közt jó viszony fejlődjék, miért ennek megfelelő magatartásra utasította.¹⁾ A kamara azonban még mindig nem kezdte meg működését s az eddig ismert okmányok szerint 1567. júliusban Pesty Ferencz kezelte a felső-magyarországi közjövödelmeket. Julius 31-én a királyhoz intézett levelében sürögősen kérte fölmentését e súlyos tisztség alól, különösen pedig azt, hogy azon kölcsönöket és előlegeket, melyeket katonai szükségletekre a saját vagyonából adott, az új kamara visszafizesse neki.²⁾ Ekkor azt várták, hogy a kamara már augusztus 1-én megkezdheti működését, de a várakozás nem teljesült (erre már Pesty is utal jul. 31-ki levelében) s csak 1567. október 7. és 8. napjain ment végbe az új kamara ünnepélyes beiktatása Schwendi és a többi királyi biztosok jelenlétében, a mint ezt Torda Zsigmond kamarás naplójában följegyezte.³⁾

Az új intézmény első elnöke Bornemisza Gergely csanádi püspök, első kamarásai gyulai Torda Zsigmond, addig pozsonyi kamarás és Paczóth János, addig tokaji tiszttartó, főpénztárnoka Lippay János, többi tisztjei pedig a fent említettek voltak. Eleinte azonban az elnök, mint a ránk maradt iratok mutatják, keveset tartózkodhatott székhelyén s az ügyek intézése egészen a két kamarásra nehezedett. Leginkább az ő nevök szerepel az 1567. október óta kelt ügyiratokon s ők voltak azok, kik már okt. 10-én azon kéréssel fordultak a királyhoz,

¹⁾ A németül írt levél Orsz. Lev. A kamarához int. lev. 1560—69.

A) csomag.

²⁾ Orsz. Levéltár. Acta Cam. Scep. Benigna mandata I.

³⁾ Kovachich Scriptores Minores I. 127. Torda naplója: oct. 7 et 8. Ingreddimur officium novae Camerae. Juramentum a domino Paczoth et Lippay exactum.

hogy a kamarát Kassáról Eperjesre költöztesse át. Erre a leghatározottabban tagadó választ kaptak s a király Bécsben 1567. okt. 22-én¹⁾ megparancsolta nekik a Kassán való maradáást (ut Cassoviae maneatis et camerae nostrae negotia pro fide et industria vestra sedulo et diligenter tractetis).

Nem kicsinyes, helyi érdekek, hanem a működésük első idején tett szomoru tapasztalatok vezették a kamarásokat, midőn az átköltözést sürgették. Az önkénykedő Schwendivel egyáltalán nem bírtak megférti s az elköltözéssel igyekeztek hatalmi köréből kijutni. Ezt nyíltan megmondották a királynak. Mert Schwendit nem a közügy, nem az államérdek szempontjai vezették, mint egykor Werner Györgyöt, midőn az új kamara felállítását sürgette. Olyan intézményt akart maga mellett, mely először is pénzzel látja el, azután pedig mindenben az ő parancsai szerint cselekszik; ő akarta a kamara egész ügymenetét dirigálni s kétséggel ez okozhatta, hogy az új intézmény a kitűzött időben meg nem kezdte tevékenységét. A király még 1567. augusztusban lelkére kötötte, hogy jó viszonyban éljen a kamarával. De az önkénykedő katoná nem vette figyelembe a király parancsát s alig hogy a kamara megnyílt, a kamarások egyik legelső teendője az volt, hogy okt. 10-én bepanaszolták a királynak Schwendit, mert a kamara dolgaiba avatkozik. A király ekkor a kamarások ellen döntött ugyan, még pedig véglegesen a székhely kérdésében, de a Schwendi elleni panaszukat igazoltnak tartotta; okt. 22-én újra irt neki, hogy maradjon a maga hatáskörében, a kamarásokat pedig utasította, hogy a főkapitánynyal fentartsák ugyan a barátságos viszonyt, de neque functiones confundi permittatis. Mindez azonban nem használt semmit. Az összeütközések és viszályok folytatódtak s 1568. február 22-én²⁾ a király újra azt írja, hogy nagy sajnálattal hallotta a Schwendivel való veszekedéseket s meghagyta neki, hogy a kamarát kötelességeiben ne háborgassa. Ezek a viszályok Schwendi egész főkapitánysága idején folytatódtak. De bizonyos, hogy Miksa maga e tekintetben föltétlenül a kamara pártján állt s nem akarta tűrni, hogy az intézmény a katonai

¹⁾ A király levele Orsz. Lev. Benigna mandata I.

²⁾ Ugyanott.

hatóság alárendelt közegévé süllyedjen. Buzgón támogatta az önállósága fentartására irányuló küzdelmekben, melyek csakhamar, első sorban Schwendi távozása folytán sikerre is vezettek. Mióta Rueber lett Felső-Magyarország főkapitánya, az ilyen összeütközések nem ismétlődnek többé s a katonai hatósággal szemben az új kamara megóvta függetlenségét.

A szepesi kamara viszonyát a pozsonyihoz s a bécsi udvarhoz már azon alapvető, 1567. ápril 1-én kelt utasítás szabályozta, melyre az új intézmény kezdettől fogva fektetve volt. Eleinte, mint az utasítás kétségtelenné teszi, a király a pozsonyinak a szepesire nézve a főfelügyelet, sőt a közvetlen beavatkozás igen sokoldalu és széleskörű jogát akarta biztosítani s ennek megfelelően rendezte a két intézmény viszonyát összes részleteiben. Már utasítása bevezetésében hangsúlyozta, hogy csupán czélszerűségi tekintetből, egyedül azért állítja fel Kassán az új kamarát, mert a pozsonyi a nagy távolság miatt a Tiszán inneni és túli részek pénzügyi kormányzatát közvetlenül vezetni nem képes. Ezzel maga jelzette, hogy az új intézmény csak egyik segédeszköze lesz a pozsonyi főhatóságnak, melyen a király könnyíteni akart, de nem szándékozott az említett területeket teljesen elvonni főfelügyelete alól. Ennek megfelelően a kamara haszna nevű adóról szólva az utasítás meghagyta, hogy a szepesi kamara a pozsonyitól kérjen információt; kimondotta továbbá, hogy a szepesi kamara csupán a sürgős kiadások kifizetését rendelheti el, minden más esetben a pozsonyitól függ; minden évnegyed végén az az időre, minden esztendő végén az egész évre vonatkozó részletes számadás egyik példányát a pozsonyi kamarának küldje meg. Végül az utasítás még határozottabban kimondotta, hogy a szepesi kamara általában a pozsonyinak van alá rendelve. Mindez teljes összhangban állt a magyar közjoggal és alkotmánynyal. Csakhogy az utasítás végén nagyot fordult a dolog, A király egyszerre azt mondja, hogy a szepesi kamara, noha a pozsonyitól függ, *tulajdonképeni fejét és főnökét* a bécsi udvari kamarában lássa. E nagyfontosságu, alapvető pont egész szövegében így hangzik: Propterea quum Posonii consilium camerae nostrae habemus velimusque istam cameram nostram cassoviensem *ab hac immediate dependere*; adquam dicta camera nostra cassoviensis

ac utraque ad cameram nostram *aulicam* tamquam *reliquarum camerarum caput* respectum habeat et recursum in omnibus et singulis, quae aliquae majorem declarationem, informationem et resolutionem indigere aut quae nostra cognitione digna esse et ad incrementa camerae nostrae pertinere videbuntur, addita semper opinione sua cum bono iudicio de iis, quae sive ad nos, sive ad cameram utram memoratam per postam vel per literas vel per speciales nuntios, quum opus esse videbitur, sunt relaturi.

Ezzel a szepesi kamara jogviszonya nagyon bonyolult rendezést nyert. Két gazdát kapott, a mi szükségképen illetékességi összeütközésekre vezethetett volna egy részt a két fő, másrészt mind a három fél közt, ha a pozsonyi kamara erőlyesen ragaszkodik a számára biztosított felügyeleti joghoz. Úgy látszik azonban, ez kezdettől fogva nem történt s csakhamar a szepesi kamara teljesen és kizárólag a bécsi udvari kamara főhatósága alá került s a pozsonyival nem mint felettes, hanem mint a maga körében vele egyenrangú hatósággal érintkezett, kérdéseire felelt, átiratait elintézte, vele elszámolási viszonyban állt, mert állandó évi segílyt kapott tőle. De a reánk maradt írásbeli emlékek roppant tömegéből nem tűnik ki, hogy a pozsonyi kamara a szepesinek ügymenetére olyan tevékeny befolyást gyakorolt volna, mint a hogy a fentebbi lutasítás alapján várni lehetett s minőt az udvari kamara tényleg gyakorolt reá. Jellemzi egyébiránt a helyzetet az, hogy azon utasítás,¹⁾ melyet Miksa király 1569. május 1-én Bécsben a pozsonyi kamarának adott, a szepesi kamara feletti főfelügyeletről s e jog gyakorlásának részletes módozatairól meg sem emlékezik, mert mindezt ekkor már az udvari kamara ragadta magához. Ellenben magát a pozsonyi kamarát az 1569-ki utasítás minden fontosabb ügyben szintén az udvarinak rendelte alá.²⁾ A magyar pénzügyi kormányzat mindkét országos főhatósága idegen befolyás alá került tehát, s habár nem jogilag,

¹⁾ Orsz. Levéltár Liber Instructionum VIII. kötet.

²⁾ Praeterea cum in curia nostra speciale Camerae consilium habeamus, ad quam omnia et singula, quae in aliis Cameris nostris geruntur, referri solent, consiliarii istius camerae nostrae respectum et recursum habere debent in omnibus et singulis stb. (szó szerint következik az, a mit a szepesi kamarához intézett utasítás tartalmaz).

mert az országgyűlés minden alkalommal kifogásolta az udvari kamara beavatkozását, de tényleg a bécsi udvari kamara intézte Miksa király óta két magyar országos közege útján Magyarország pénzügyi kormányzatát.

A kamarák hatásköre.

1567. utolsó évnegyede óta tehát két külön királyi kamara vezette a magyar anyaország pénzügyi kormányzatát. Mindkettőnek jogköre a maga területén hasonló, de még nem teljesen azonos volt. Egészben ügyködésöknek már azért hasonlóknak kellett lennie, mert a király jövedelmei a magyar állam összes területén ugyanazon forrásokból származtak. E források a következő voltak: az időnkint megszavazott adó, mely a rendkívüli ¹⁾ jövedelmek közé soroltatott nem azért, mert csak időnkint folyt be, hanem azért, mert az országgyűlés megszavazásától függött; a városi taxa és census, a harminczad-, a bányászat és pénzverés, a só, a vár- és koronajószágok, üresedésben levő egyházi javak jövedelme. Ezek kezelése, illetve közvetlen vezetése, elszámolása, az összes belső és külső tisztek kinevezése iránti előterjesztés, ugyanezek ellenőrzése és megszámlaltatása a két kamara hatásköréhez tartozott. Csakhogy a gyakorlati viszonyoknak és szükségleteknek megfelelően mind-egyiknek voltak sajátos feladatai vagy pedig az egyiknél ez, a másiknál amaz a feladat domborodott ki élesebben. Ennek megfelelően a hatáskör megjelölésében a két kamara számára készült utasítások is eltéréseket mutatnak.

A pozsonyi kamara hatáskörét különben ekkor már teljesen megállapította a gyakorlat is. Miksa király azonban 1569-ki utasításában még szabatosabban körülírta s a következőket tűzte ki feladataivá. Első sorban igyekeztek a király rendes jövedelmeit és jogait kideríteni s érvényesíteni nem csak az ország azon részeiben, melyek közvetlenül igazgatása alatt álltak, hanem a szent korona egész területén. Minden jog

¹⁾ A középkori adó elméletéről és a királyi jövedelmek gyakorlati megkülönböztetéséről bővebben szólok »Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt« című művem bevezetésében, továbbá az egyenes adók fejezetében stb.

összeirandó s az ide vonatkozó okmányok a kamara levéltárában megőrzendők. Különös gondot kellett fordítania a régi királyok decretumaira; ezeket egész a jelenkorig — az akkori időt értve — össze kellett iratnia s egy könyvbe foglalnia — in unum librum comportari. — A kamarásoknak szorgalmasan kellett a törvényeket olvasniok, ut actiones suas et causas incidentes juribus ac legibus istius regni nostri tanto melius accomodare sciant. A kamara dolga volt az összes királyi jogokról, jövedelmekről másnemű alapos informatiót is szerezni s a felmerülő hiányokat orvosolni; a bányászat állapotáról és jövedelmezőbbé tételéről időnkint véleményt adni, a bányabért (urbura) behajtani s az ide vágó mentességeket megvizsgálni. Feladatához tartozott továbbá javaslatot tenni arról, hogyan történjék a Körmöczbányától távolabb eső helyeken a nemes érczek beváltása; a hamis pénzverők kikutatása és perbe fogatása; időnként ő vizsgálta meg, van-e törvényes súlya a királyi pénzverdéből kikerülő pénznek. A harminczadügy (egyes hivatalokat kivéve, melyek bécsi vezetés alatt álltak) teljesen az ő gondjaira volt bízva; ő vette át a befolyó jövedelmeket és az összes számadásokat; az évnegyedes és évi kimutatásokat ő vizsgálta meg; ő ügyelt a vámtételek pontos megtartására; rendezte a fizetéseket, utasítást adott a tiszteknek; évnegyedenként egy-egy kamarással, szükség esetén pedig egy királyi biztossal a helyszínen megvizsgáltatott minden egyes — a kamara alatt álló — harminczadhivatalt, vajjon megtartja-e az utasításokat. Ő tett jelentést és javaslatot minden e téren felmerülő módosítás vagy reform tárgyában. Ügyelt a sóbányászatra s a sójővedék értékesítésére. Behajtotta a kamara hasznadót, melyre nézve a király kimondotta, hogy minden oly évben fizettség, mikor rovás-adó nem volt megszavazva. Csakhogy e királyi kívánságnak a kamara bizonyos okoknál fogva, melyeket az adókról szóló tanulmányomban fogok részletezni, nem tehetett eleget. A régi városi census pontos behajtása szintén az ő dolga volt; itt is sok visszaélés harapózott el, mert némely város, első sorban Pozsony, hosszú idő óta elmulasztotta a census-fizetést. A király meghagyta tehát a kamarának, hogy egyedül okmányilag igazolt immunitásokat vegyen figyelembe. Végül feladatává tétetett a II. Ulászló és II. Lajos

királyok után maradt adósságok és követelések pontos megvizsgálása és megfelelő rendezése. Általában összes vidéki tisztjeit számadástételre kellett szorítania s ő állapította meg a határidőt minden számadás benyújtására. A fontosabb állásokat az ő előterjesztésére a király, ki, mint egy ízben az országgyűlésnek kijelentette, összes hivatalnokai kinevezését a saját korlátlan jogának tekintette, a kisebbeket közvetlenül a kamara töltötte be s az összes vidéki tisztek cum personis, rebus ac bonis suis teljesen a kamarának voltak alávetve. Ellenben nem volt joga bárkinek hátralékot elengedni vagy a tiszti fizetéseket emelni. Mind e jogokat a király közvetlenül magának tartotta fenn, kihez a kamara elnöke és titkára aláírásával ellátva minden helyben hagyott számadás, a felmentvény megadása végett, valamint az évi zárszámadás felterjesztetett. Ugyan ő hozzá kellett a fontosabb határozatokat és döntvényeket a kamara véleményével és megfelelő indokolással jóváhagyás végett felterjeszteni. Minthogy gyakran nem Bécsben tartózkodott, ily esetekben »ad eum referant, quem in nostra absentia per mandatum nostrum declaravimus«.

A szepesi kamara hivatása és jogköre körülbelül ugyan ezen keretben mozgott. De minthogy itt egészen új intézményről volt szó s a felvidék állapottai a hosszú, rendes kormányzat nélküli időben nagyon összebonyolódtak, ennek megfelelően módosult a kamara ügyköre. A mit a régen fenálló pozsonyi kamara már évtizedek munkájában sikeresen végzett, azt a kassainak most kellett megkezdeni. Az ő feladatát tehát úgy szabta meg a király, hogy első gondja legyen a rendes jövedelmeket gyarapítani, a király jogait kideríteni és érvényesíteni, a bányászatra gondot viselni s a bányáügyet rendezni. E téren azonban kevésre ment, mert fennállása első éveiben semmiféle arany-ézüst-, só- vagy más bánya után jövedelmet vagy huszadot nem kapott.¹⁾ Javaslatot tett az egyes harminczadok jövedelmezőségének szaporítása, a hivatalok áthelyezése iránt; ő állapította meg az összes külső tisztek fizetését, ő adott mindegyiknek szabatos utasítást, melyet, hogy tekintélye nagyobb legyen,

¹⁾ Az 1567-ki utasításnak a közös pénzügyminiszteriumban levő példányára vezetett széljegyzet ezt határozottan mondja.

a király nevében állított ki s a kamarások írtak alá és pecsételték meg. Ő kezelte a sójövedéket valamint az adókat, melyeknél azonban nagyobb visszaélések harapóztak el mint a pozsonyi kamara területén. Itt már, mint a király hitte, nem csupán egyes dicatorok, hanem az egyes urak is sok kárt okoztak a kincstárnak, qui proventum dicarum vel distrahunt vel fraude minimant, s így a kamarának ez irányban hatékonyabban kellett a kincstári érdekek védelmére kelnie. Ez okból is behatóan meg kellett vizsgálnia a különböző kiváltságokat és kivételes jogkedvezményeket, melyek igazolásainak rövid határidőben való bekérésére utasítottatott. Ő volt hivatva az Ulászló, Lajos és I. Ferdinánd királyok korából származó összes adósságleveleket megvizsgálni, hogy csupán a minden kétségen felül állók fizettessenek ki. Minthogy ezen kamara területén már igen terjedelmes királyi és várjóságok, nagyszerű urodalmak voltak, ezek gazdasági kezelése fölötté nagy munkát okozott, melynek vezetése, ellenőrzése, a tisztek megszámloltatása, a jövedelem hova fordítása, a szabatosan megállapított módozatok közt, szintén az ő hatáskörébe tartozott. Mindazonáltal a szepesi kamara csupán a halaszthatatlan kiadásokat teljesíthette a maga hatáskörében. Más esetekben, legalább elméletileg, az utasítás szerint a pozsonyitól, tényleg a bécsi udvaritól függött.

A szepesi kamara, mint jeleztem, roppant kiterjedésű urodalmakat is kezelt. A pozsonyinak területén ilyenek ekkor már nem voltak, mert a koronára visszaszálló nagy jószágok újra eladományoztattak vagy elvesztek. De a megmaradtak sem álltak közvetlenül a kamara alatt s számadásaiból nagyobb arányú gazdálkodási tevékenység csak azon években szerepel, midőn egyes főpapi székek, kivált az esztergomi érsekség, üresedésben voltak. Ez okból az ő utasításának ide vonatkozó szakaszai nem is oly részletesek mint a szepesi kamaráé, mely sok száz faluban, ezer meg ezer jobbágy felett gyakorolta a király nevében a földesuri jogokat. A király kegyelmes volt jobbágyságai iránt s különösen meghagyta a szepesi kamarának, hogy velők jól bánjék, panaszaikat meghallgassa s az indokoltakat orvosolja ¹⁾ vagy a király eldöntése alá bocsássa.

¹⁾ Ita quoque colonorum et subditorum nostrorum gravamina, si quae ad illos referuntur, cognoscant dirimantque, ac ubi ea non nisi decidi

Még lényegesebben kibővült azonban a szepesi kamara hatásköre egy más tekintetben, a hadügyek terén. A király már az új intézmény megalakításának előkészítése közben kijelentette, hogy ezt a kamarát nem csupán a kincstári jövedelmek czélszerűbb kezelése érdekében akarja felállítani. Az 1567-ki utasítás a felvidék *összes* szükségleteiről való gondoskodást: — *omnibus* ejus provinciae necessitatibus provideatur — tűzi ki feladatává s így folytatja: proinde committimus, ut praefatae camerae nostrae cassoviensis consilarii non solum politicarum, sed etiam bellicarum curam gerant, ita tamen non, ut ipsi bellica tractare, sed iis saltem, ut omnia rite gerantur inspectionem adhibere et quasi superattendare debeant. Videlicet ut omnia illarum partium praesidia finitima bene constituentur, ut milites cum subditis et colonis quiete et sine injuria vivant. Az új kamarára hárult tehát a területén levő számos erődített hely és végház jó karban tartása s a végbeli magyar és német őrség szabályszerű élelmezése. Az ő gondjai közé tartozott tehát, hogy az egyes várak kapitányai megkapják mindazt, a mi a vár fentartásához és védelméhez szükséges, hogy elegendő tűzérségi anyag és lőszer, továbbá mindenféle eleség valamint takarmány a lovak számára legyen bennök. A zsoldfizetésen kívül tehát, mely jogilag nem az új kamarát, hanem közvetlenül a királyt terhelte, ki fizetőmestere útján teljesítette e kötelezettséget, az összes végvárak fentartása és mindennemű ellátása a kamarára nehezedett. Ez okból első kötelességévé tétetett minden egyes vár készleteiről, a várakhoz tartozó (mert mindegyik egy-egy urodalom középpontja volt) helységekről és jószágokról, ezek kezeléséről és mindennemű jövedelméről pontos adatokat és a legrészletesebb tájékozást szerezni s azután a kezelést mindenütt lehetőleg egyöntetűen és akként rendezni, hogy a jövedelmek a szükségletnek megfeleljenek s tényleg is kielégítésére fordíttassanak. Természetes, hogy az új kamara e fölötté nehéz feladatának csak úgy felelhetett meg, ha a területén működő összes katonai hatóságokkal lehető egyetértésben működött s velök állandóan jó

posse compererint, tunc ea exacta negotii informatione sua ad nos referant, resolutionemque nostram desuper expectent.

viszonyt tartott fenn. Ez eleinte nem igen ment, ámbár a király nyomatékosan is hangsúlyozza utasításábau. De a király is elismerte, hogy nem ő a hibás s a mint a katonai hatóságokhoz szigorú parancsot intézett a kamara érdekében, akképen a kamarának szintén köteletségévé teszi, hogy a felső-magyarországi főkapitánynyal, és a kassai királyi hadak kapitányával jó egyetértésben éljen, ha valahol hiányt tapasztal, arról őket értesitse, velők az egyes várak helyőrségeiről, különösen pedig a nemesi fölkelés elrendelésekor, értekezzék s így a pénzügyi és katonai főhatóságok működésében a kellő egyöntetűség ne hiányozzék.

Ezen, a kamara minden tagjára és tisztjére törvényerejű utasítások vagy helyesebben alapszabályok és ügyrendek, melyek mindegyik kamarában évnegyedenként egyszer ünnepélyesen felolvastattak, hogy egyetlen pontja, legcsekélyebb részlete se menjen feledésbe, óriási hatáskört nyitottak mindkét intézménynek. A gyakorlatban azonban még jóval nagyobbnak bizonyult az s tulajdonképen a kamarákban összpontosult akkor mindaz a tevékenység, mely később a korona más központi főhatóságai közt oszlott meg. Egyrészt akkor még igen kevés más főhatóság volt, a meglevők illetékességi köre pedig nagyon bizonytalan maradt. Másrészt alig van kérdés az államéletben, melynek pénzügyi vagy gazdasági háttere nem lenne s így a kamara hatáskörébe nem lett volna vonható. A nyolczados törvényszékek költségeit nagy részt ő fedezte, a határjárásra vagy diplomatiiai alkudozásokra kiküldött biztosokat ő látta el pénzzel, a királyi propositiók előkészítő tanácskozásaiban kiváló részt vett, az országgyűlési tárgyalásokban, a rendek előterjesztéseire adandó válasz elkészítésében kikérték véleményét, még olyankor is, mikor tisztán vallásügyi, közigazgatási, magánjogi kérdésekről volt szó. El lehet mondani, hogy a korona nem hozott magyar ügyekben számot tevő elhatározást a kamara tudta és közreműködése nélkül. Noha a nádori szék üresedése esetén a legtöbbször szervezett királyi helytartóság működött, mégis azon megszámlálhatlan tömegű okmány és magánlevél alapján, mely mindkét kamara működéséről ránk maradt, constatálható, hogy ez intézmény a sokkal később felállított helytartótanácsot s a megfelelő szervezettel szintén csak később

ellátott királyi vagy udvari kanczelláriát is pótolta s mindkettőnek hivatását legnagyobb részt ő végezte. Ez természetesen első sorban a pozsonyi kamarára vonatkozik, melyet a király az állandó székhelyéhez való közelség s később is, mikor a székhely Prágában volt, az érintkezés könnyebbsége következtében leginkább vett igénybe a hazánkat érintő összes köz- és magánjogi természetű ügyek elintézésénél. De azért a szepesi kamarának is bőven kijutott a maga része olyan dolgokban, melyek utasításában említve sem voltak s mint a pozsonyi a maga területén, úgy ő meg Felső-Magyarországban tényleg nem csupán a pénzügyi, hanem általában az összes királyi polgári kormányzatnak tulajdonképeni központi főhatóságává fejlődött.

Ez nem csupán a királyság és teendői szempontjából mondható. Nem csak a korona, melynek kormányzati közege főleg a felvidéken a katonáikon kívül nem volt, vette igénybe minden lehető ügyben kamaráját s terjesztette ki ezzel hatáskörét az utasítások keretén túl tényleg az államélet minden ágára. Maga a közönség hasonló mértékben hozzá járult a kiterjesztéshez, mert a mindkét kamara működéséről ránk maradt roppant anyaghalmoz — pedig ez az egésznek csak csekély része, mert a legtöbb a századok viharában kétségkívül elpusztult — élénk világításba helyezi a két kamara és a nagy közönség közti érintkezés végtelen sokoldalúságát. Ez iratokban egy egész korszak összes politikai és társadalmi törekvései, rég elporladt nemzedékek elevenednek meg perpatvarukkal, jogos vagy képzelt sérelmeikkel, panaszaikkal, vágyaikkal, pénzsovárságukkal, vagyonszerzési törekvéseikkel egyetemben. Föltámad előttünk örömeivel és bujával a létért való nehéz küzdelem, a mint azt az akkori embernyom vívta s a mint ezer meg ezer ügyes-bajos dolgával, melyek sokszor egyáltalán nem pénzügyi természetűek, a kamarához fordult. Ez időben ez volt tulajdonképen az egyedüli, állandó szervezet alapjára fektetett királyi közeg s így lett az állami ügyvitel nagy központjává, ama nagy medenczévé, hová az egész ország, a társadalom minden rétege köréből tömegtelen s a legkülönbözőbb természetű ügy s a reá vonatkozó ügyda-

rab¹⁾ természetszerűen összefolyt. Hogy ez megtörtént, az viszont kétségtelen bizonyítéka az intézmény életrealitásának s folytonos szilárdulásának. Nagy és értékes hivatást teljesített s bármi szigorral igyekezett érvényesíteni a királyi jogokat és kincstári érdekeket, maga a közönség akár bizalomból akár kénytelenségből tömegesen fordult hozzá s vette igénybe védelmét a hatalmasok ellen, közreműködését a fölmerülő mindennapi ügyes-bajos dolgokban. A rendiség világában ez az intézmény volt az egyetlen, mely által a korona az összeség javára irányuló állami politika érvényesítését, úgy a hogy a viszonyok engedték, valósítani igyekezett, mely különösen a jobbágyok helyzetének javítását, nehéz sorsuk enyhítését is határozottan szem előtt tartotta, habár csak elvileg, mert a gyakorlatban vajmi kevés sikert birt elérni.

A szabályzatai által a kamarai intézmény számára kijelölt széles hatáskör, melyet a gyakorlati élet még inkább kibővített, úgyszólván határ nélkülivé, korlátlanná tett, könnyen és természetszerűen visszaélésekre, veszedelmes és ártalmas elfajulásokra vezethetett. Nem annyira az intézményben, mint inkább a viszonyokban rejtett ez elfajulás oka, mert a túlságosan nagy hatalomból rendesen a hatalommal való visszaélés szokott

¹⁾ A két kamara szerepére a király tanácsában a korra vonatkozó országgyűlési emlékekben, Fraknoi-Károlyi nagy művében a VI. kötettől kezdve igen sok tájékozás rejlik. De van ide vonatkozólag a kamarai iratokban is sok, a mi még felhasználatlan. A két kamarának a nagy közönséggel való érintkezéseit az Orsz. Levéltár több gyűjteménye világítja meg. Ezek közül a leggazdagabbak a két kamarához intézett levelek című imposáns gyűjtemény. Van még sok más ide vonatkozó anyag is. A szeptesi kamarára nézve igen tanulságos azon 4 kötetes gyűjtemény, melynek czime *Extractus minutarcalis administrationis scepusiensis*. Ennek első kötete 1568. május 21-től 1679. végéig terjed. Csak 1779-ben készült s így természetesen egyedül azon régi iratok időrendi kivonatát tartalmazza, melyek akkor még megvoltak, és csupán a kamara által főleg a felvidéki királyi javak tárgyában a királyhoz, a főhercegekhez, a bécsi és pozsonyi kamarákhoz küldött információkat tartalmazza. De azért sok benne a kortörténelmi anyag s a XVI. század száz meg száz mindenféle ügyéről, bajáról van benne szó jelentések, vélemények stb. alakjában. Ezenkívül a bécsi közös pénzügyminiszteri levéltár óriási anyagtömege is kellő világot vet a két hazai kamara s a közönség minden rétege közti folyó sűrű és benső érintkezésre.

következni. Minthogy minden képzelhető ügyben kikérték véleményét vagy beavatkozását, a kamara lassanként elfeledte, hogy tulajdonképen csak a pénzügyi kormányzat közege s hogy hatásköre szabatosan körül van írva. Beavatkozott mindenbe, a közigazgatásba s főleg az igazságszolgáltatásba. Mellőzte a rendes bíróságokat s közvetlenül maga elé idézte a panaszos feleket, karhatalommal, a katonai kapitányok segélyével hajtott végre önkényes ítéleteit, szóval korlátlanabban uralkodott, mint maga a király. Ez elfajulás részben a közállapotok elfajulásával függ össze, de összefügg az intézménnyel magával, különösen pedig elnökei egyéniségével. A milyen volt elnöke, olyanná lett a kamara maga is, melynek tevékenységében az elnök egyénisége tükröződött vissza. Ez elnökök sorából főleg Szuhay István válik ki; ő erőszakos, önkénykedő, igazsággal, törvénnyel nem törődő ember volt s hosszú elnöksége alatt (1596—1608.) a pozsonyi kamarát az önkény és a jogtapodás szelleme vezette. Ő tette oly gyűlöletessé a kamarai intézményt, a rendek folyton panaszkodtak túlkapásai ellen s különösen 1599-dik évben hangsúlyozták, hogy a kamara tisztán pénzügyi közeg s azt követelték a királytól, terelje vissza törvényes kompetenciája körébe. Midőn kívánságuk nem teljesült, 1605-ben már az intézmény teljes eltörlését decretálták. Mind ez nem a kamara, hanem első sorban Szuhay minden cselekedetét az idegen befolyás, akár a korona akár az udvari kamara parancsolta volna reá. Servilismusa és önkénye sokszor az idegen befolyásra vezethető ugyan vissza, de számos nyilvánulásaért kizárólag őt magát terheli a felelősség s többször épen Bécsből hiusították meg törvénytelen szándékait. Mikor az 1600. országgyűlésen a rendek hevesen kikeltek az ellen, hogy a magyarországi javak idegeneknek adományoztatnak, a hozzá intézett kérdésre Szuhay, illetve a pozsonyi kamara azt felelte, hogy nincs tudomása róla, hogy idegenek bírnának a koronára visszaszállt jószágokat. Ez nyilván való hazudság volt, melyet maga az udvari kamara bélyegzett azzá, midőn egész őszintén felsorolta az idegen jószágbirtokosokat s legalább indokolni törekedett, mért nyerték adományul az illető jószágokat. 1603-ban Szuhay és a pozsonyi kamara ajánlotta

a királynak, ne tartson országgyűlést, hanem saját hatalmából vesse ki az adót. E képtelen tervet ismét az udvari kamara hiúsította meg. Sajnos, hogy nem tette ugyanezt a kassai templomok erőszakos visszafoglalására vonatkozó tervvel, mely szintén Szuhay agyában fogamzott meg. Szuhay a kivitelt is annyira sürgette, hogy a király volt kénytelen türelemre inteni. Migazzi váradi püspök szintén rá nyomta egyénisége bélyegét a szepesi kamarára, melynek elnöke volt s melyet törvénytelenségeivel, önkénykedésével épen oly gyűlöletessé tett, mint ugyanez időben Szuhay a pozsonyit. Mindkettejök örökös száműzetését követelték a Boeskey-mozgalom idején a rendek. De csak annyit tudtak elérni, hogy a bécsi béke kimondotta, hogy - kamaraelnökké jövőre csupán magyar és világi ember neveztessek ki, hogy továbbá Szuhay csakugyan kénytelen volt az országból hosszabb időre távozni. Csak 1607-ben tért vissza s csakhamar meghalt.¹⁾ Egyénisége azonban korának pénzügyi és politikai történetével elválaszthatatlanul össze van növe s első sorban reá vezethető vissza a kamarai intézmény elfajulása és gyűlöletessé tétele, mely még végzetesebb következményekre vezethetett volna, ha épen a korona nem mérsékli, legalább egyes esetekben, önkénykedéseit.

A kamarák szervezete.

Nagy és sokoldalú hivatásuk teljesítésére a király mindkét kamarának megfelelő szervezetet adott. A minta, mely után még Ferdinánd a pozsonyi kamarát alakította, az örökös tartományaikban akkor már fennálló kamarai intézmény volt. Mennyire hiven másolta ezt a mintát, az kitűnik abból, hogy a prágai és pozsonyi kamarák csaknem szóról-szóra azonos utasítást kaptak tőle. Miksa király a szepesi kamara szervezésekör közvetlen mintának már a pozsonyit használhatta s egészen az utóbbinak kaptájára szabta; a személyzet azonban itt csekélyebb volt s állandóan csekélyebb is maradt mint az anyaintézetnél. Mindkét kamara főalkatrészei voltak: 1. A kamara-tanács (*consilium camerae*), mely az elnökből, a kamará-

¹⁾ Szederkényi Nándor: Heves-vármegye tört. III. köt. 17.

sokból s a titkárból alakult; 2. a számvevőség; 3. a pénztár; 4. az irat- és levéltár; 5. a királyi ügyek igazgatósága; 6. végül bizonyos számú szolgaszemélyzet. Mindezek Pozsonyban egy közös épületben voltak elhelyezve.¹⁾ Kassán azonban nem állt ily terjedelmes épület a kamara rendelkezésére, mert a pénztárnoknak az 1575-ben adott utasítás²⁾ meghagyta, hogy lakása, s vele együtt megfelelően berendezett helyisége, egész személyzete számára a kamara közelében legyen. Az összes szakokban alkalmazott tisztviselőket a király nevezte ki; hivatalba léptökkor mindnyájan esküttettek, melynek szövege az ügykörhöz képest eltérő volt ugyan, melyben azonban mindenki, az elnöktől le a kapusig, kit szintén föleskettek, egyformán kötelezettséget vállalt teendőinek pontos és lelkiismeretes teljesítésére. Az esküminták³⁾ — legalább azok a formulárok, melyeket e korszakból ismerünk — rendszeren a kath. vallás hitelveinek megfelelően szerkesztvék (a legtöbb: Ego N. juro per Deum unum, sanctam et individuum Trinitatem, Patrem et filium et Spiritum sanctum, Beatam Mariam semper Virginem, Dei genitricem, omnes sanctos et electos Dei — a legtöbb eskümintá vagy így kezdődik vagy a szűz Máriára s a szentekre való hivatkozással végződik). Egyik-másiknál azonban eltérő e részben a fogalmazás, kétséggel azért, hogy az esküt protestánsok is letehessék.⁴⁾

¹⁾ Legalább az ellenkező nem tűnik ki az iratokból.

²⁾ Nemz. Muzeum Fol. Lat. 953. A rendelet azzal kezdődik, hogy a mostani számvevő s utóda is habeat peculiare, bene praeparatum et vicinum camerae hospitium, melyben személyzetével együtt dolgait végezze.

³⁾ N. Muzeum Fol. Lat. 953.

⁴⁾ Külön eskümintá volt a kamara elnöke, tanácsosai, őrmeistri, számvevője, pénztárnoka, ennek ellenőre, a cancelláriai őrmeistri, a számvevő segéde, a királyi ügyigazgató, a postások (kamara szolgái), az ajtónálló számára. Csak a két utóbbi magyar; a többi latin szövegű. A *postás* arra esküszik, »hogy én az postaságnak tisztben, melyet énnekem király urunk ő felsége magyar kamarája kegyelmesen adott, hű és szorgalmas leszek, az ő felsége kamara levelével híven és gyorsan járok és a hova parancsolják, oda megyek. Az kamara titkait, kik értésemre lesznek, senkinek ki nem jelentem és mindenekben az én tisztem szerint jámborul és híven viselem magamat. Az *ajtónálló* esküszik, hogy a tanácsházba hír nélkül senkit, ki nem oda való és az urak akaratján kívül oda be nem bocsátok, a minemű leveleket és irásokat kezembe adnak, azokat híven a meghagyott helyekre elviszem és senkinek olynak, kinek nem ille-

Az intézmény sokoldalu, nagy jelentőségű tevékenysége s azon tény mellett, hogy benne összpontosult és lett valósággá ez időben a királyi, vagyis modern szót használva az állami köz-igazgatás Magyarországon, érdemes gépezetének belső szerkezetét és működését behatóbban vizsgálni. Nézzük tehát külön-külön mindazon hatóságokat, melyek a kamara keretébe tartoztak.

A *kamara-tanács*. Legelül áll a legfőbb tisztviselők azon köre, mely kamara-tanács nevet visel s mely az egész intézmény központja, vezető szelleme, lelke volt. Mindenütt az elnökből, Pozsonyban rendszeren 4—5, Kassán 2—3 tanácsosból (ezeket kamarásoknak nevezték) s a titkárból alakult. E tanácsra hárult a pénzügyi kormányzat tulajdonképeni vezetése azon széles hatáskörben, melyet a király, mint fentebb láttuk, számára kijelölt. Alatta álltak a kebelbeli és a kamara egész területén működő különféle tisztek, kik az ő előterjesztésére, néha közvetlenül általa nevezettek ki, tőle kapták utasításait, hozzá terjesztették fel pontosan megállapított határidőn belől a számadásokat; velök szemben egyáltalán ő képviselte a legfőbb állami, a királyi hatalmat. Volt titkos pecsége; ezt külön ládában tartották, mely két különböző zárral volt ellátva. Az egyiknek kulcsát az elnök, a másikat a titkár őrizte. Csak együtt használhatták a pecsétet, melyet a pecsételés végeztével nyomban ismét el kellett zárni. Ugyanazon ládában őriztetett a kamara külön harminczad-pecsége, melylyel az egyes harminczadhivatalok számára rendelt vámbárczákat — *scheda regia* — egyenkint megpecsételték. Minden nyílt vagy titkos utasítást — első sorban a harminczadok számára — a király nevében adta ki az elnök, egy tanácsos és a titkár aláírásával és a titkos pecséttel. A fontosabb ügyekre vonatkozó okmányokat, donatiókat, obligatiókat irodájából hártára vagy papírra írva juttatta az elnök és egy tanácsos aláírásával a királyhoz, hogy sajátkezüleg aláírja s azon pecséttel, *quo ut Rex Hungariae utimur* ellátva a kir. kancellár útján expedíaltassa. Évi

nék, olvasni meg nem hagyom. Azonképen a tanácsházból is az urak hire és akarata nélkül semminemű levelet avagy írást ki nem adok és a mi titkot ott hallok, másnak ki nem jelentem és meg nem beszélem és az tisztemben és egyebekben, valamit énnekem ő uraságok parancsolnak, híven és jámborul eljárók. — Nemzeti Múzeum Fol. Lat. 935.

kimutatásait s a különböző alantas tisztek jóváhagyott számadásait az elnök és a titkár aláírásával terjesztette a király elé, e mellett fentartotta az összeköttetést a bécsi s a másik hazai kamarával, a többi hatóságokkal s a nagy közönséggel, mely ügyes-bajos dolgaival tömegesen folyamodott hozzá. A királyi javakról két külön könyvet kellett vezetnie; az egyikben ama javak, melyek magszakadás címén hárultak vissza a koronára, a másikon azon javak, melyeket a király magánosaknak adott zálogba, voltak a legrészletesebben összeírva.

A tanács az év minden szakában állandóan működött s minden nap, kivéve s vásár- és ünnepnapot, in quibus vacationem habebant, a hivatalos helyiségben rendes ülést tartott délelőtt és délután (mane quidem hora sexta, a meridie vero hora prima maneatque una in consilio, tam mane quam a meridie horis ternis). A hivatalos órák szabatosan meg voltak állapítva s reggeli hat órákor kezdődtek s naponként két részben hat órát tettek. Sőt a vasárnapi munkaszünet sem volt feltétlen. Sürgős esetekben bármilyen napon s bármely órában ülést kellett tartani halasztást nem tűrő ügyek elintézésére. Tanácskozásai és határozatai a collegialis szervezetnek megfelelő szabályozást nyertek. Az ügyeket egyenkint referálták. A mint valamit előterjesztettek, az elnök megnyitotta a tanácskozást s elsőnek maga fejtette ki véleményét. Azután meghallgatta a többiekét s végül kimondta a határozatot, melyet a titkár írásba foglalt. Mikor egyik tanácsos beszélt, nem volt szabad őt sine rationabili causa félbeszakítani. A fontosabb határozatokat és döntvényeket véleménynyel és indokolással ellátva a királyhoz kellett fölterjeszteni végleges jóváhagyás végett. Az üléseken mindig jelen volt a titkár, s ha szükségesnek látszott, meghívott a számvevő s a pénztárnok is. De Miksa király határozottan elrendelte, hogy mindhárom csak teendői végzésére szorítkozzék, szavazati jogot azonban a tanácsban ne gyakoroljon. Noha a kamara minden tagja egyenkint megesküdött a titoktartásra, ezt a királyi utasítások a tanácsüléseken jelen levőknek külön is lelkökre kötötték. Hasonlóképen nem volt joga a tanácsnak, a király tudta nélkül, bármely okmányt kiszolgáltatni, mely a fiscusra vonatkozott.

A tanács, illetve az egész kamara élén az *elnök* (prae-fectus camerae) állt. Első sorban ő képviselte az egész intézményt egyrészt az összes tisztviselőkkel, másrészt a közönséggel szemben. Kiváló jogokkal volt felruházva, melyeknek megfelelő gyakorlása s általában az egész intézmény működésének szelleme erélyétől, buzgalmától, szakavatottságától s egyéniségének tekintélyétől függött. A pozsonyinál az elnöki tiszttet ez időben csupa egyházi férfiak¹⁾ viselték s a király a szepesi kamara első elnökévé szintén főpapot, mint láttuk, Bornemisza Gergely csanádi püspököt, nevezte ki. Az elnöknek a király különösen lelkére köti, hogy hivatalában híven és lelkiismeretesen járjon el, korra, állásra, személyre tekintettel ne legyen, a kamara titkait megőrizze, a kamara székhelyéről a király tudta nélkül ne távozzék. Ő vezette a tanács üléseit, mondta ki a határozatot, írta alá a kamara összes hivatalos okiratait, a király elé terjesztendő számadásokat és kimutatásokat, őrizte a titkos s a harminczados pecsét ládájának egyik kulcsát s havonként legalább egyszer megvizsgálta a kamara kanczelláriáját vagyis az irodát és levéltárt. Távollétében egy kamarás helyettesítette. Évenként egy havi szünideje volt, melyet egyszerre vagy két részben kivehetett.

A *tanácsos* vagy kamarás szünideje szintén ugyanígy volt megállapítva. Máskülönben pontosan meg kellett jelennie az üléseken, s a mikor igazolatlanul elmaradt, levonták fizetéséből az illető napokra eső díjat. Magánügyben csak az elnök engedélyével távozhatott székhelyéről; szünidejébe az indulás és érkezés napja is be volt foglalva. Hivatalos kiküldetésekkor azonban napi díjat húzott s egy-egy diatára öt mértföldnyi út vétetett. Tisztelettel tartozott az elnök iránt, kinek fegyelmi hatósága alá volt rendelve. Számos kiadványt az elnökön kívül egy kamarás is aláírt. Kamarásokul a király rendesen megbízható, az ügyekben járatos embereket és pedig leginkább a főpapság vagy birtokos nemesség köréből nevezett ki. Az első alakításkor Pozsonyból küldettek tanácsosok Kassára, később

¹⁾ Ujlaky János váci püspök 1561—1568., Rádeczy István püspök 1568—87., Fejérvölgy István nyitrai püspök 1587—96., Szuhay István váci püspök 1586—1608. Thallóczy Lajos: A kamara haszna 225. oldal.

azonban előfordult, hogy Kassáról Pozsonyba léptették elő az ott ügybuzgalmáról bizonyítékot tevő kamarást. Ellenben annak, hogy valaki hosszas szolgálatban fokozatosan, tisztán tehetségei által emelkedett volna a legszerényebb állásból a kamarási székbe, csak egész kivételesen van nyoma. Megtörtént ugyan ez is, például, mint alantabb látni fogjuk, Erleithner Bálinttal, ki kis hivatalból emelkedve fölfelé, mint kamarás fejezte be hosszú pályáját. De máskülönben ez a rang előkelőbb egyházi vagy világi uraknak volt fentartva. Ellenben az alsóbb állásokban rendesen német nevű, tehát vagy a hazai városi elem köréből vagy külföldről származó — erre is számos a példa — hivatalnokok működtek, kik az akkor uralkodó jogi és társadalmi nézetek következtében egy bizonyos határon túl egyáltalán nem emelkedhettek.

De a kamarások közt is voltak rendesen idegenek, nem magyar honfiak, kiket a király részint azért, mert személyök iránt különös bizodalmat táplált, részint mert bécsi működésükben szakképzettségüknek kiváló jelét adták, nevezett ki magyar kamarái tanácsába. A pozsonyi kamaránál ez időben ezt az idegen elemet egymás után Sinzendorf báró, Karling János, Ankerreith János és Nostitz György stb. képviselik. A szepesi kamara szervezésekor a király egyenesen kijelentette, hogy a két magyar kamarás mellé harmadiknak egy németet fog kinevezni. Meg is tette, de nem mindjárt a legelső, kétéves évben; csak a hetvenes évek elején találkozunk ott Sycelius Mihály kamarás nevével. Ő volt tehát e kamara németje, s az idegen elem, mely ez intézményekbe beplántáltatott, nagyban hozzá járult a magyar kamarák s a bécsi udvari kamara közti kapocs szilárdításához s a közöttük megállapított függési viszony gyakorlati kifejlesztéséhez.

A kamara tanácsának keretébe tartozott, de csak az ülés és nem a szavazás jogával felruházva a *titkár* (*secretarius camerae*), kinek feladata volt a tanácsüléseken az elnök által kimondott határozatokat írásba foglalni, a mint ma mondani szokás, az ülés jegyzőkönyvét vezetni, bizonyos okiratokat, a királyhoz rendelt évnegyedes és évi számadásokat az elnökkel együtt aláírni, a kamara részéről expedíálandó iratokat kiadni. A pénztárnok iratainak kivételével ő vitte a felügyeletet a

kamara egész irattára felett; a registratort, a ki minden iratot lemásolt s megőrzésre elhelyezett, ellenőrizni tartozott, hogy az összes iratok és okmányok mindenkor teljes rendben legyenek. A kamara két pecsétjét őrző láda egyik kulcsa nála volt s az elnökkel együtt végezte az okiratok megpecsételését. A legfontosabb és legtitkosabb okiratok a kamara titkos levéltárában őriztettek — Kassán a harminczados-pecsét is — s a levéltár egyik kulcsa az elnöknel, a másik a titkárnál volt. Minthogy a titkári teendők nagyon felszaporodtak, a király még 1569-ben megengedte, hogy a pozsonyi kamara titkára mellé a szükségnek megfelelően segéd adassék s a kamaránál ezután csakugyan állandóan két titkárral találkozunk, kiknek egyike rendesen valamivel csekélyebb fizetést huzott, mint a másik.

Minthogy a két kamara kezelte a királyi jövedelmeket s fizette ki a kiadásokat, természetesen igen nagy szerepet játszott keretében a *pénztári hivatal* (perceptoratus), melynek élén a főpénztárnok (perceptor generalis) állt, mellette pedig az ellenőr s esetleg egy-két írnok működött. A pénztárnoknak és ellenőrnek kizárólagos joga volt az összes jövedelmek átvétele és kifizetése a kamara rendeletei alapján. Ez maga készpénzt nem kezelhetett, hanem minden bevételnek közvetlenül a pénztárba kellett befolynia, mely a fizetéseket is eszközölte, de mindig csak írásbeli megbízás alapján s mindig csak nyugta mellett. A pénztárnok és az ellenőr ügyködését a legszabatosabban és a legapróbb részletekig királyi utasítások ¹⁾ és rendeletek szabályozták, melyek az egész hivatal s a keblébe tartozó tisztek mindegyikének ügyködését élénken megvilágítják. Határozottan

¹⁾ Az ide vonatkozó adatokat a nagy számmal ránk maradt utasításokból veszem. Különösen felhasználtam a következőket: 1565. márcz. 10-ki utasítás Forsteter János pozsonyi ellenőrnek, országos levéltár Liber Instructionum II.; 1574. Aichinger Mihály pénztárnoknak és Wiener András ellenőrnek adott utasítás Liber Instr. VI.; 1577. Wienernek, ki ekkor pénztárnok lett s Moncsék Mihály ellenőrnek adott utasítás, mely az előbbivel nagyrészt azonos, Lib. I. VI.; 1575. Merczinger György kassai pénztárnok utasítása (eleje hiányzik), Nemz. Muzeum Pol. Lat. 953; 1585. Szentgyörgyi Ampruster Pál pozsonyi pénztárnok utasítása Liber I. III.; 1589. Ztenichniaky Mihály pozsonyi pénztárnok utasítása Liber I. IX. s számtalan más egykoru irat.

ki van mondva, hogy a két pénztári tisztén kívül a kamarának sem tanácsosa, sem más tiszte a kamarához befolyó pénzt át nem veheti s róla nem intézkedhetik. Ép úgy nem volt szabad a két pénztári hivatalnoknak akár az elnök, akár a tanácsosok egyszerű, szóbeli meghagyására kifizetést eszközölniök. Minden egyes esetben scriptas et sufficientes commissiones, tehát kifogástalan írásbeli utalványokat kellett kivánniök. Ez utalvány a bemutató nyugtája mellett a pénztári hivatalban maradt s ennek igazolványul szolgált. A pénztárnak tiltva volt a rendelkezésre álló készpénzből bárkinek kölcsönt adni, azt rosszabb veretű pénzre felváltani, saját céljaira használni, akár az elnöknek, akár bármelyik más kamarai tisztnek fizetésére előleget adni, vagy a saját fizetését idő előtt felvenni. Miksa király már kevéssel trónra lépte után (1565. márcz. 10-én Bécsben kelt utasítása) a leghatározottabban véget igyekezett vetni azon visszaélésnek, hogy a kamara tisztjei, ha a pénztárnok nem adott nekik előleget, vagy ha esedékes illetményeiket pénzhiány miatt nem volt képes pontosan kifizetni, valamely közeli harminczadból, vármegye adójából vagy más jövedelmi ág kezelőitől közvetlenül vehessenek fel pénzt magánszükségletekre. A király megtiltotta a sok visszaélésre és elszámolási zavarra vezető szokás fentartását s elrendelte, hogy a kamara minden hivatalnoka, az elnöktől a kapusig, szokásos fizetését egyenesen a pénztárnok kezéből vegye föl.

Pénztárnok és ellenőr köteles volt minden bevételről közös nyugtát adni, minden kiadásról pedig ugyanolyat venni s megőrizni. Mindegyiknek *külön* kellett pénztári naplókönyvet vezetni, melybe időrendben bejegyezte a napi bevételeket vagy kiadásokat és pedig tételenként a legapróbbakat is. Ezen naplókönyv és igazolványai alapján mindegyikök külön köteles volt évenyenként kiadásairól és bevételeiről pontos extractust — non falsos, non fictos, sed veros ac legitimos. — még pedig két példányban készíteni s aláírásával és pecsétjével ellátni. Az egyik példányt mindegyik a saját kamarájához, a másikat a bécsi udvari kamarához terjesztette föl s minthogy a meghagyást úgy látszik nem elég pontosan teljesítették, az 1575. márcz. 18-ki utasítás (Merczinger György szepesi pénztárnokhoz) hozzá teszi, hogy tartozik ezt mindegyik sub poena amis-

sionis salarii sui pontosan megtenni. (Az egyes utasítások azonban e tekintetben nem mind egyeznek meg. Egy 1574-ki utasítás szerint a pénztári hivatal nem évnegyedes, hanem csak félévi kimutatást volt köteles a bécsi udvari kamarához küldeni.) Ez évnegyedes kimutatáson kívül bizonyos kiadásokról, főleg a katonaiakról, félévénként tartozott kivonatot készíteni és az udvarhoz beküldeni. Végül teljes évi számadását szintén fizetésvesztés terhe alatt két példányban, még pedig legfőljebb egy hónap alatt az év vége után kellett előterjesztenie. Iratait azonban a pénztárnok és ellenőr mindig folyton rendben tartozott tartani, hogy bármikor ejtenek nálok pénztári vizsgálatot, ott hiányt vagy zavart ne találjanak. A pénztárnok általában úgy volt köteles számadásait és könyveit vezetni, hogy a kamara bármikor konstatálhassa, hátralék van-e valamely jövedelmi ágban, ki a hátralékos s mennyit tesz hátraléka. A kifizetésekre vonatkozó igazoló iratokat, az átvett jövedelmekről a nyugtákat az ellenőr¹⁾ külön könyvbe szóról szóra lemásolta, míg az eredetiek a pénztárnoknál maradtak. Magát a készpénzt ketten együtt tették a pénztárba, melynek két különböző lakatja és ennek megfelelően más-más kulcsa is volt. Az egyiket a pénztárnok, a másikat az ellenőr őrizte s így a pénztárhoz egyikök sem nyulhatott, hanem együtt vettek ki belőle s együtt tettek bele minden készpénzt vagy készpénz értékű igazolványt. Az egyik föltétlenül a másikra volt tehát utalva, s együtt kellett bármikor számadásaikat is előmutatniok. Ha valamelyikök elutazott, a kamara beleegezésével, mindig gondoskodtak alkalmas, a számvitelhez értő rationistáról, a ki ideiglenesen helyettesítette, hogy a pénztári

¹⁾ Az ellenőr ügyvitelére vonatkozólag a király legfontosabb határozatai így szólanak: *Servet porro sibi ipsi contrascriba noster proprios et peculiares indices perceptionis et erogationis non collatione ad collegiae sui volumina adaptos, sed per se et a se ac suo tantum parte ex die in diem pro re nata conscriptos, eosque ita ordinatos ac digestos habeat, ut expleto anno aut quando nobis videbitur una cum perceptore codices suos explicatos reddent, iisque collatis ratio legitima sumi et uterque expediri possit. Volumus praeterea, ut peculiari libro sibi ordine continuato conscribat exempla integre de verbo ad verbum quietantiarum omnium seu quas ipsi officialibus de perceptis suis dederint, seu quas ab officialibus paratarum loco acceperint.* 1565-ki utasítás Liber Instr. II. Lényegileg ugyanígy tartozott a pénztárnok a maga könyveit vezetni.

működés megfelelő ellenőrzés hiánya miatt megszakítást szenvedjen.

Mint hogy a vidéki hivatalok, főleg harminczadok jövedelme valamint számos vármegye rovás-adója bizonyos czélokra és egyének számára, kik a jövedelmet nyugta mellett a hely színén fölvelték, a király számtalan rendelete alapján időnkint kisebb-nagyobb összegben deputálva volt, ezen helyi hatóságok közvetlenül fizették el az utalványozott összegeket s csak a nyugtákkal számoltak be. A készpénz helyett a kamarához küldött ilyen nyugtákat a pénztárnok és ellenőr előzetes megvizsgálás végett a kamara tanácsának bemutatta, s csak ha ez megvizsgálta s kifogástalannak találta, fogadhatta el a pénztári hivatal. Az itteni tisztek hivatalos órai is meg voltak állapítva. Éjjel-nappal rendelkezésre kellett ugyan állaniok, ha a szükség megkívánta (1585-ki utasítás), de föltétlenül hivatalokban kellett lenniök, mikor a kamara tanácsa ülést tartott, s míg ez véget nem ért, nem volt szabad távozniok.¹⁾ Minden bevételésznek és kifizetésnek természetesen a hivatal helyiségében kellett történie. A legcsekélyebb részletekig szigoruan megállapított s a legnehézkesebb ügyködést kívánó utasítások nem mindenben tartottak ugyan meg, kétségkívül azért is, mert az a rideg burocratikus szellem, melyben készültek — mindnyájan eredeti bécsi gyártmányok vagy legalább e gyártmányok utánzatai és egyszerű másolatai — nálunk még nem talált elég fogékonyságra. Néha és pedig rövid időközben egyes részletek módosítottak, mi szükségképen zavarra adott okot. De egészben a pénztári kezelés a fentjelzett keretben mozgott, még pedig nagyon kielégítő eredménnyel.

¹⁾ Erre nézve érdekes Merczinger szepesi pénztárnok utasítása 1575. márcz. 18-káról. Ez azt mondja, hogy ügyeit pontosan végezze s officium suum in hippocausto inferiori domus camerae, quod ei attributum est, exerceat, ibique tam erogationes quam perceptiones faciat et semper spatio unius horae, quando fieri potest, tam matutinis, quam pomeridianis temporibus ante congressum consiliariorum in loco sui servitii adsit, nec prius quam soluto consilio discedat. N. Muzeum F. L. 953. — Az 1585-ki utasítás ellenben a hivatalos órákról ezt mondja: ab hora septimana, a meridie vero ab hora prima, quousque consilium solvatur. Liber Instr. III. kt. Orsz. Levéltár.

A *számvevőség*. A kamarai intézmény egyik főfeladata lévén az állambáztartás rendes, szabatos ügymenete, természetesen igen nagy szerepet játszott kebelében az az osztály, mely az összes számadásokat, a kiadások és bevételek minden egyes tételére vonatkozó írásbeli igazolásokat felülvizsgálta s a maga területén a legfőbb állami számszék jellegét viselte. Mindegyik kamara utasításában voltak a számvevőség ügykörét megállapító általános határozatok. Ki volt mondva, hogy a főpénztárnok nyugtáit átvegye és aláírja, hogy rendes könyvet vezessen, hogy olvashatóan, tisztán írja kimutatásait, hogy a hátralékos tisztviselőkről külön könyvet vezessen, mely mindig kéznél legyen, hogy szorgalmasan átvizsgálja nem csak a hozzá érkező, hanem elődei által már elintézett számadásait is.¹⁾ A hivatal élén a főszámvevő (*magister rationum*) állt s mellette rendesen két írnok (*scriba*, *coadjutor*), mint segéd működött; mindnyájan a kamarától függtek s minden ügyöket, észrevételüket annak kellett bejelenteniök (*pendebit autem ipse rationum magister quam duo ipsi additi coadjutores a supradicta camera nostra, ejusque monitis obtemperabunt et ad eam difficultates referent*). Mindhárom tisztviselőnek ügykörét külön utasítások szabályozták, melyek nem csak azt kötötték szívökre, hogy lelkiismeretesen járjanak el teendőikben, hanem az eljárást a legaprólékosabb részletekig eljök szabták.

A főszámvevő vizsgálta meg a kamara összes pénztári számadásait, a külső és kebelbeli tisztviselők kimutatásait és zárszámadásait az összes ide vonatkozó nyugtákkal, igazoló iratokkal együtt. Lapról lapra, tételről tételre kellett a vizsgálatot meg ejtenie s a hol valami hiányt vagy rendetlenséget tapasztalt, azt feljegyezte és nyomban jelentést tett róla a kamarának. (*Regesta et rationes aliorum officialium camerae ac quietantias, quas ipsi cum rationibus suis exhibebunt, per singulas paginas ac latera accurate revideat, mondja az utasítás.*) A főpénztárnok hozzá utalt nyugtáit egyenkint aláírta s könyvébe bejegyezte (*quietantias etiam perceptoris, quas idem aliis ratione perceptoratu daturus est, sua manu signet et in peculiarem*

¹⁾ A pozsonyi kamara 1568-ki utasításában Ernleithner Bálint számvevőnek kötelességévé van téve, hogy elődei Kisserényi Ferencz, Eördögh Péter és Zernegh János számadásait is felülvizsgálja.

librum conscribat). Különös gondot fordított a hátralékos tisztviselők nyilvántartására. A beérkezett nyugták alapján kimutatást (*confestim ex oblati rationibus extractum summarium*) készített s a hol hátralék volt, azt nyomban jelentette a kamarának, hogy az esedékes összeg behajtása iránt intézkedhessék. Könyvét úgy vezette, hogy benne minden egyes tisztviselő vagy külső hivatal számadásainak kivonatát külön lapon feltüntette s így minden nap kimutathatta, melyik hivatal s ott melyik tisztviselő van fizetéseivel hátralékban. A rovík számadásainak felülvizsgálatánál még fel kellett tüntetnie, melyik várkapitány hol és mennyit vett fel közvetlenül az adóból. Ezt a kimutatást havonként a kamara elé kellett terjesztenie, hogy ez nyomban jelenthesse a bécsi udvari kamarának, mennyit tett a fizetés s így az tudhassa, időnkint milyen összeg szükséges még a katonák zsoldjának kiegyenlítésére. Különösen meg volt hagyva a főszámvevőnek, hogy a hátralékosok könyve mindig kéznél legyen s hogy ne csak a saját, hanem hivatalbeli elődei számadásait is folyton tanulmányozza s tapasztalatairól jelentést tegyen a kamarának. Minthogy mindazok, kik bármely királyi jószágok kezelésében részt vettek, a meghatározott időben a kamarának tartoztak számolni, e számadásokat szintén a számvevőség intézte el. Mindazokat az évnegyedes vagy más időszak kiutatásokat, a melyeket a kamara összes külső és belső tisztei két példányban tartoztak elkészíteni s melyek egyike Bécsbe küldetett, szintén a számvevőség vizsgálta át s mindenről, a mit észlelt, jelentést tett a kamarának. Hivatalos órái meg voltak állapítva. Ha a szükség úgy kívánta, a tisztviselők bármely időben hivatalukban tartoztak lenni. De a főszámvevőnek s legalább egyik segédének mindig ott kellett lenniök azon órákban, midőn a kamara rendes üléseit szokta tartani (*nimirum mane ab hora sexta, a meridie vero ab hora prima, quousque consilium servatur*); ott kellett lenniök még akkor is, ha maga a kamara bármely okból ez órákban nem tartott ülést.

Ily keretet tűzött ki Miksa király első, 1565-ki utasítása ¹⁾

¹⁾ A király 1565. jun. 19. Bécsben kelt utasítása Ernleithner Bálint pozsonyi főszámvevő számára. Orsz. Lev. Lib. Instructionum II.

a számvevőség ügykörének. Idővel azonban a tapasztalásnak vagy szükségletnek megfelelően az eljárás sokféle módosítást nyert s a többek közt kimondatott a számvevő személyes vagyoni felelőssége minden oly pénztári kárt illetőleg, melyet a kincstár az ő hanyagsága, mulasztása vagy hibája következtében szenvedett. A beküldött számadásokon nem volt szabad semmiféle módosítást vagy változtatást eszközölnie; a számadásokról az egyes vidéki helyek és hivatalok szerint kellett könyvet vezetnie. Folyton tanulmányoznia kellett a liber debitorum czímén az adósokról s a liber solutionum czímén (ez a salaria, provisiones et pensiones tartalmazta) a kamarában vezetett külön könyveket, hogy szemmel tartsa, nem kapott-e valaki többet, mint megilleti.¹⁾ És hogy az egyes kezelési ágak, például harminczadok köréből beérkező összes számadások egyöntetűen készüljenek s megkönnyítsék a felülvizsgálatot, minden kezelési ágra nézve szabatos utasítást készített egyes külső tiszteknek arra nézve, hogyan, minő alakban és módon állítsák össze a magok számadásait. De még 1575-ben a felvidéken sajnosan volt tapasztalható, hogy a különféle tisztek vagy hiányos számadást küldtek be vagy egyáltalán nem tettek semmiféle számadást, miből sok baj származott. Igen nehezen s csak lassan lehetett őket rendre s pontosságra szoktatni s e téren fontos szerep ruháztatott mindegyik kamarának a főszámvevőjére. Neki kellett vigyáznia, hogy gyakorlati valósulást nyerjen az elv, hogy minden tisztviselő számadásra köteles. Különös gondot kellett tehát arra fordítania, hogy bekérje a kamara által kitűzött határidőben számadásait mindenkitől. De egy más körülményre is ügyelnie kellett. A király tudvalevőleg kizárólag magának reserválta a fizetésjavítás vagy a hátralék-elengedés jogát s a főszámvevőt bizta meg annak ellenőrzésével, nem tesz-e a kamara olyasmit, mi a király említett jogába ütközik. Vigyáznia kellett arra is, hogy a számadásokban, bárkitől származzanak, minden kiadási tétel, mely az egy forintot meghaladja, irással, nyugtával legyen igazolva. E nyugták közül azokat, melyek nem magyar királyi, hanem

¹⁾ A liber solutionum et debitorum tanulmányozásáról egy összeírás tesz említést 1584-ből. N. M. F. Lat. 964.

császári udvari (aulicus) tisztektől, minő a hadi fizető mester (solutor bellicus) volt, származtak, szintén be kellett a maga könyveibe vezetnie. De a kezébe jutó ilyen nyugtákat évnegyedenként eredetiben a bécsi udvari kamarának küldötte be. Természetes, hogy abbeli kötelességét, hogy a számadásokat tételenként megvizsgálja, s minden hiányt vagy hibát azonnal bejelentsen a kamarának, hogy továbbá gyorsan és pontosan végezze teendőit s ügyeljen, hogy a számadások föl ne halmozódjanak, a későbbi utasítások még inkább hangsúlyozták.¹⁾

A pozsonyi számvevőség számára a pozsonyi kamara palotájában volt megfelelő hivatalos helyiség, — legalább az ellenkezőre eddig nem találtam adatot. Ellenben Kassán a kamara háza nem volt oly tágas, hogy e hivatalt is magába fogadhatta volna s a király 1575-ben elrendelte, hogy a számvevőség mindig a kamara-épülethez közel eső és alkalmas szállásban legyen elhelyezve, mely a főszámvevő magán lakása is lehetett s melyben személyzetével együtt hivatalos teendőit állandóan végezni tartozott. A pozsonyi és szepesi kamarák számvevőségénél azonban a szervezetet illetőleg is lényeges eltérés mutatkozik, ámbár magok a fent ismertetett királyi utasítások nem tesznek róla említést. Már láttuk, hogy a két kamara a maga területén nem egészen azonos hatáskörben járt el. A szepesi kamara, noha ifjabb volt s rangra nézve a pozsonyi mögött állt, szélesebb hatáskörben működött. Közvetlenebb érintkezésben állt a katonai hatóságokkal; végezte a hadügyi közigazgatás bizonyos teendőit, gondoskodott a katonaság élelmezéséről, kezelte azon jószágokat, melyek minden egyes vég helyhez tartoztak s ellátására voltak rendelve; végül a területén levő bányák is az ő felügyelete alatt állottak. Mindezekkel a pozsonyi kamara nem foglalkozott s így a szepesihez olyan számadások, jelentsék és másnemű hivatalos iratok is érkeztek, minők a pozsonyihoz vagy ritkán vagy éppen nem kerültek. Ez iratok pedig gyakran olyanoktól származtak, a kik sem magyarul, sem latinul nem tudtak s németül fogalmazták irataikat. Ehhez járult, hogy noha a király alapvető utasítása a szepesi kamarát első sorban a pozsonyinak főhatósága

¹⁾ 1575-ki utasítás N. Muzeum F. L. 953.

alá rendelte, a főhatóságot csakhamar egészen a bécsi udvari kamara ragadta magához s vele sokkal bensőbb érintkezésben állott, mint a pozsonyi. Mindebből az következett, hogy a szepesi kamaránál az állam hivatalos nyelve, mely akkor a latin volt, csak elvileg tartotta meg uralmát. Tényleg a magyaron kívül, mely a felekkel való érintkezésből épen nem volt kizárva, ámbár a tulajdonképeni hivatalos iratok mindig latinul adattak ki; a német nyelv a szepesi kamara ügyvitelében kiváló szerepre kezdett vergődni. E kamarának ügyiratai közt a XVI. században feltűnő sok a német nyelvű. Ebben semmi része sincs annak, hogy mindkét kamara tisztei nagyobbára külföldiek vagy legalább magyarországi németek voltak s német nevet viseltek. Ők mindnyájan tudtak latinul, néha magyarul is s egyáltalán nem folytattak propagandát a német nyelv érdekében. Még az a körülmény is kevésbé járult a német nyelv hivatalos nyelvvé emeléséhez, hogy mindegyik kamarában német tanácsosok ültek, mert nekik szintén tudniok kellett latinul, különben tisztvársaikkal nem érintkezhetek volna. Igazi oka annak a feltűnő jelenségnek, hogy a német nyelv Miksa alatt a szepesi kamara hivatalos tevékenységében erősen előtérbe kezdett lépni, abban keresendő, hogy Miksa volt az ország első tulajdonképeni német uralkodója. Atyja Ferdinánd még tisztán spanyol nevelésben részesült s fejedelmi és emberi egyéniségében a német jelleg háttérbe lépett a spanyollal szemben, sőt az újabb német történetírók Ferdinándot nem is akarják németnek elismerni. Ellenben Miksa már teljesen német nevelést, német műveltséget nyert német érzelmű tanáraitól s mint magyar király a magyar rendekhez német beszédet akart intézni, mit csak a közfelháborodásra hagyott abban. Alatta öltöttek a bécsi udvar és kormányzata először határozottan német jelleget, s minthogy a szepesi kamara első sorban bécsi befolyás alatt állt, a német nyelv az ő körében is érvényesülni kezdett a hivatalos latin nyelv rovására ugyan, de kétséggel nem a magyar nyelv javára.

A mi különösen e kamara számvevőségét illeti, itt a nyelvkérdést az a körülmény hozta napi rendre, hogy a helyi katonai hatóságoktól, főleg a különféle élelmezési tisztektől származó kimutatásokat és számadásokat is neki kellett felül-

vizsgálma. Ez időben sok idegen katonaság állomásozott a szepesi kamara területén levő fontos véghelyeken, Tokajban, Szatmárt, Szendrőn, Ónodon, magában Kassa városában s ez idegen katonák mellett német kezelő tisztek működtek, kik számadásaikat németül küldték be. A kamara eleinte úgy segített magán, hogy gondoskodott róla, hogy a főszámvevő mellett, a ki német neve után ítélve maga is tudhatott németül, az egyik irnok vagy alszámvevő (coadjutor) mindig német legyen s különösen a német számadások felülvizsgálatával és elintézésével foglalkozzék. 1574-ig Pobest Czirjék működött ily minőségben a számvevői hivatalban. De ez évben — úgy látszik hosszabb betegség után, mert sok ügydarabot hagyott elintézetlenül — meghalt s a szepesi kamara ismételve felkérte a bécsi udvart, hogy mielőbb küldjön neki egy alkalmas, a kellő nyelvismerettel bíró s bányáügyekhez is értő embert, kivel Pobest állását betöltheti.¹⁾ Hogyan nyert e kérdés ez alkalommal eldöntést, azt nem tudom. Később azonban a számvevőség formásképpen két külön osztályra vált szét, mert a század végéről származó számadásokon és okiratokon már többször előfordul a jelzés, »ex officina rationaria latina camerae Scepusiensis Suae Caes. Regiae Mattis,«²⁾ miből szükségképpen következik, hogy kellett a számvevőség egy másik osztályának — officina rat. germanica — is működnie. Ezt különben későbbi adatok kétségtelenné teszik, mert, mikor 1622-ben

¹⁾ A szepesi kamara 1574. júl. 19-én írja ezt az udvarinak s arra kér meghatalmazást, hogy először Móré Jánost, ki Pesty Ferencz mellett egykor Eperjesen működött s nagy szakismeretre tett szert, egyik alszámvevővé kinevezhesse, hogy másodszor a kamara küldjön alterum Germanicum in rationibusque proventuum et in metallicis expertum. Nam ni hoc fiat, per rationarium huic camerae impossibile est, ut vel proventuum rationes debitum finem sortiri queant, germanicae vero rationes tam annonarium quam scribarum aedilium, item metallicarum in quibusque valde multum tum positum est, jacebunt intactae non sine summo Mattis suae damno, cui praemisso modo nimirum suscepto memorato Joanne More ad latinas rationes, et transmissio alio ex aula ad germanicas rationes posset cito praeveniri. A szepesi kamara júl. 20-án e kérését Gueth Helfrich bécsi udvari tanácsosnak külön is megírta s kérése támogatását kérte. Júl. 29-én újra felírt ez ügyben. Levelei N. M. F. Lat. 913.

²⁾ Így például Nemz. Muzeum Dicagyűjtemény, 1575—71-ki csomagban egy 1591. júl. 28-án kelt okmányon s másutt is.

összeírták ¹⁾ a számvevőség saját levéltárát, mely nem volt egyesítve a kamaráéval, hanem a számvevői hivatal külön helyiségeiben a főszámvevő felügyelete alatt állt, világosan fel van említve, hogy a számvevőség latin osztályában megvannak 1569-től egész 1619-ig az összes dicatori számadások, az 1596., 1598. (mindkettő Kapronczay Györgytől), 1599. (Kiss Lukács), 1601. (Medve András) évre vonatkozó külön dica-elszámolások. Ellenben az officina rationaria germanicaban megvoltak az egri, kassai és a többi várak Hofrichtereinek és Proviantverwaltereinek, Bauschreibereinek stb. számadásai, a sóvári sókereskedésre vonatkozó ügyiratok, szóval mindaz, a mi számadás német nyelven érkezett be a szepesi kamarához.

A pozsonyi kamaránál a nyelvkérdés nem lépett ennyire előtérbe. Itt a hivatalos ügymenet még a bécsi hatóságokkal való érintkezésben is állandóan latin nyelven folyt s a számvevőség nyelvi megosztása is elmaradt. Ellenkezőleg, mikor 1566-ban a pozsonyi harminczad egy időre a pozsonyi kamara felügyelete alá helyezettett, a király által a harminczad tiszteinek adott utasításra a kamara külön rá vezette a megjegyzést: *ut rationes latine conscriptas camerae offerant.*²⁾ De a számadások itt is a számvevőség irattárában őriztettek, hogy mindig rendelkezésére álljanak a főszámvevőnek egyrészt a maga igazolására, másrészt azért, mert külön kötelezettségévé volt téve a régi számadások folytonos tanulmányozása és kutatása a netaláni hiányok kiderítése céljából. Ezeket tehát az ő felügyelete alatt kellett hagyni s a kamara titkárnak azon kötelessége, hogy az irat- vagy levéltárra felügyeljen, nem terjedt ki a számvevőségre. Ezt azonban 1590-ben nagy baj érte. A pozsonyi kamara épületében tűz támadt s a számadáskönyvekből sokat elpusztított.³⁾

Maga a tulajdonképeni *levéltár* a titkos levéltárra s az irattárra oszlott a kamara titkárnak közvetlen felügyelete és

¹⁾ Orsz. Levéltár *Urbaria et Conscriptiones* gyűjtemény 78 fasc. 27. szám.

²⁾ N. Muzeum F. L. 964.

³⁾ N. M. Fol. L. 935. számú codex egy jegyzete azt mondja a számadáskönyvekről: *Anno 1590. in conflagratione domus camerae multa interierunt.*

a registrator vezetése alatt. Az elnök minden hónapban megvizsgálni tartozott. Itt őrizték az összes beérkező ügyiratokat s vettek másolatot a kimenő ügyiratokról (et quoniam per magni nostra refert, ut semper omnia scripta et acta distincto ordine fideliter adserventur, injungimus firmiter, ut secretarius seu registrator omnium literarum in rebus arduis nostris, undecunque scriptarum exempla, acta, item omnia propriis et separatis voluminibus conscribat et accurate custodiat adservetque — mondja az 1567-ki utasítás). Fontosabb iratokat a kamara a király engedélye nélkül nem szolgáltatathatott ki magánfeleknek. A levéltárban természetesen idővel óriási anyag halmozódott össze s egy 1584. körül készült pozsonyi összeírás szerint itt őriztettek a pénztárnok, az esztergomi érseki javak, az érsekség pozsonyi és nagy-szombati házai, a szent-keresztii officialis és pisetarius, a morvai perceptor, a tescheni harminczad hivatalnok, a murányi vár kapitánya és provisora, a kamara alatti 14 harminczad, 22 vármegye dicatora összes számadásai, a közmunka számadások, továbbá az udvar számára készült különféle számadások és informatiok, a rendkívüli esetekben hozzá küldött számadások, minők a trencsényi polgárok, a pozsonyi praefectus navalis, a zalavári és kapornaki apátságok, a pozsonyi posta-mester, Bakabánya stb. számadása, a másolatkönyvek, a liber debitorum és status solutionum könyvek évtizedeken át. A 1590-ki tűz bennök is nagy kárt tehetett, mert sok jutott ugyan reánk, de még sem annyi, mint mennyi, számba véve az idő pusztítását s a lelkiismeretlen selejtezéseket is, megmaradt volna.

Végül a *királyi ügyek igazgatósága* (causarum regalium directoratus), e régi intézmény, szintén a kamara keretébe vonott s minden jogi és pörös ügyben tanácsadójául szolgált.

A szolgaszemélyzet mindenütt a kapusból, a szükségnek megfelelő 1—4 lovaslegényből, a fütőből állott szintén rendes évi fizetéssel. A lovaslegény messziről megismerhető jelvényével s ezüstözött puskával volt ellátva, melyet a kamarától kapott s ha elvesztette, árát meg kellett térítenie.

Ez a nagy, részben bonyolult, részben nehézkes utasításai folytán kelleténél is bürokratikusabb szervezet, mihelyt egyszer megszilárdult, a körülményekhez képest nagyon szabá-

lyosan és eredményesen működött s rendet, lelkiismeretes kezelést, szabályszerű elszámolást hozott az államháztartásba. A zavaros közviszonyok természetesen számtalan akadályt gördítettek e cél elérése elé. A szepesi kamara eleinte, mint látni fogjuk, egyáltalán nem bírt a nehézségekkel megküzdenni, s egy évtizednél tovább elhúzódott, míg eredményt mutatott föl. Ellenben a pozsonyi kamara Miksa korában szabályszerűen működött s a reá bízott jövedelmi források kezelése, ellenőrzése és elszámolása nagy pontossággal ment végbe. Természetes, hogy neki is sok nehézséggel kellett küzdenie s a tiszti karban, főleg a külső tisztviselők közt, mindig akadtak egyesek, kiket nem igen lehetett rendre, pontosságra szoktatni. Még 1596. ápril 25-én olyan értelmű döntvényt volt kénytelen a kamara tanácsa hozni, hogy az a harminczados vagy ellenőr, ki az évnegyed után tíz nappal számadásait be nem küldi, egy havi fizetését elveszti. Ez közöltetett az illetőkkel, de azért még sem alkalmazkodtak hozzá. 1597. nov. 14-én a tanács e döntvényt megújította (*severissime repetita est et strictissime observari mandata*) s a két szakolczy tisztre kirotta az egy havi fizetés veszтést.

Még ez sem használt s a tanács 1599. júl. 12-én megújította döntvényét (*pro immutabili ac irremissibili in perpetuum servari debere decretum*), 1602. júl. 23-ki ülésében pedig kiterjesztette a büntetést a kamara alá rendelt és számadástételre köteles összes tisztviselőkre.¹⁾

Ezek a számadások nagy részt ránk maradtak s pontosság tekintetében a legtöbb csakugyan kifogástalan. Az illetőnek, a ki számadásra volt köteles, részint a hivatalba léptekor adott általános, részint az időnkint adott különös utasítások vagy rendeletek megszabták a mintát, mely szerint számadásait el kellett készítenie s azt a legkülönfélébb igazolványokkal felszerelnie. A mint egy számadás beérkezett, a kamaránál pontosan feljegyezték a beérkezés napját s erről külön kimutatás készült. Azután a számvevőség tételről-tételre átvizsgálta s mindenütt írásbeli igazolást kívánt. Hogy e vizsgálat mennyire részletes és lelkiismeretes volt, arra számtalan a bizonyítékunk.

¹⁾ Az említett döntvények N. Muzeum F. L. 953.

Mikor a szepesi kamara a rovók 1567—78-ki adószámadásait felülvizsgálta, azt kifogásolta, hogy Beregvármegyénél az alispán, szolgabírák és jegyző illetményeiről a nyugták nincsenek mellékelve, Szatmár-, Közép-Szolnoknál, hogy a Tatárfalván elpusztult egy portáról hiányzik a megye igazoló irata, Szepesnél, hogy a rovó a kamaránál lefizetett összegekről a nyugtákat nem mellékelte, Tornánál, hogy a saját fizetéséről nem csatolta a nyugtát stb.¹⁾ Csak ha az ilyen hiány pótoltatott, nyerte meg a tisztviselő a fölmentvényt, melyet a fontosabb állásban működők számára egész ünnepélyes alakban a kamara előterjesztésére maga a király, másoknak közvetlenül a kamara szokott kiállítani. A király 1569. jún. 3-ki leirata²⁾ értelmében minden fölmentvénybe föl kellett venni a záradékot: quantum praesentem excussam concernit accepti et expensi rationem.

Mínthogy a kamara nagy szigorral járt el a számadások bekérésében, természetesen mindig tudta, melyik tisztviselőnél mennyi készpénz van az általa kezelt közjövödelmekből. Egyrészt a pontosság, másrészt a szükség, melylyel folyton küzdenie kellett, egyformán szigorú köteletségévé tették tehát, hogy a készpénz haladéktalanul rendeltetésére fordíttassék s hátralékok sem a fizetésre köteles magánosoknál, sem pedig a pénzt kezelő tiszteknél fel ne halmozódjanak. Nem is halmozódtak fel s a kamara e tekintetben oly sikeres tevékenységet fejtett ki, mely a háborús, zűrzavaros időszakban egyenesen bámulatot érdemel. Egykorú emlékeink főleg a XVI. század vége óta sokat beszélnek ugyan a felhalmozódott hátralékok roppant összegéről s a régi emlékek modern íróinkat is tévútra szokták vezetni. A hátralékokról bővebben fogok ugyan szólni az egyes jövedelmi ágaknál a reájok vonatkozó tanulmányban. De a kamarai intézmény gyakorlati működésének rajzánál nem mellőzhetem a hátralékok kérdését, melyekre nézve egy nagyon elterjedt félreértést kell helyre igazítanom. A két kamara pénzkezelésében a hátralék igen csekély s azok

¹⁾ Az 1567—78-ki revisio Orsz. Levéltár Monumenta Pénzügy I. Defectus quietantiarum et probationum ab anno 1567. usque ad annum 1578. penes datas in camera hac ipsorum rationes non productarum.

²⁾ A királyi leirat N. Muzeum F. L. 935.

a hátralékok, melyek időnként csakugyan nagyra növekedtek, egyáltalán nem a kamara ügykörébe tartoztak.

A kamara első főjövedelmi forrása a rovás, a rendek által megszavazott évi adó volt. Ezt ez időszakban egész 1593-ig közvetlenül a kamara hajtotta be és számolta el. Milliókra ment ez időszakban az adójövedelem, de mint az egykorú számadások¹⁾ bizonyítják, a hátralék, melynek egy része onnan származott, hogy a kivetés óta bizonyos összegek egyáltalán behajthatatlanokká váltak, aránylag elenyészően csekély volt, különösen pedig az az összeg, mely egyes tisztviselők kezén veszett el, az egész nagy időközben alig tett néhány ezer forintot. 1593-ban azonban a rendek nem a kamara kezelésére szavazták meg az adót, hanem behozták azt az újítást, hogy minden országrészben rendi főpénztárnokok kezeljék a befolyó adójövedelmet. Noha, mint 1594-ben magok elismerték, ez a rendszer egészen rossznak bizonyult, később még nehányszor elvonták az adót a kamarától s kezelését főpénztárnokokra bízták. Ilyen években támadt az adózásban szörnyű zűrzavar, történt az elszámolás a leghiányosabban s halmozódtak fel roppant hátralékok nem a megyei rovóknál, hanem a rendi főpénztárnokoknál. Mind ehhez azonban a kamarának semmi köze²⁾ nem volt s ezekért a hiányokért reá felelősség nem hárulhatott. Azokban az években, mikor ő kezelte az adót, a behajtás és elszámolás egyaránt a leglelkiesmeretesebben megtörtént

¹⁾ Liber Restantiarum 1549—80. N. M. F. L. 906.

²⁾ Félreértésen nyugszik tehát az Orsz. Emlékek IX. kt. 4. lapján előforduló azon megjegyzés, hogy a pozsonyi kamara 1597. végén az adó-hátralék iránt hozzá intézett kérdésre *nem restelli* kereken kimondani, hogy »arra felelni nem tud.« Itt nem volt semmi restelleni valója, mert a kérdéses hátralékok nem az ő ügykörébe tartoztak s így nem is lehetett rólok tájékozva. A mikor az ő kezelésére bízták az adót, akkor tudott, mint máig meglevő számadásai bizonyítják, a legutolsó forintról is felvilágosítást adni. A X. köt. 113. lapján említett hátralékosok: Szokoly Miklós († 1599, hátralék volt nála 20,000 frt) és Bornemisza György († minden számadás nélkül s örökösein semmit sem lehetett megvenni), nem a kamarának alárendelt megyei rovók, kiknél egy megye területén ily roppant hátralék fel sem halmozódhatott, hanem rendi főpénztárnokok voltak.

s ügyködése e tekintetben megfelelt minden törvényes és méltányos kívánságnak.

Még sokkal kedvezőbben alakult a kamara kezelésének eredménye olyan bevételi ágakban, melyek teljesen kívül álltak a rendiség befolyásán. Ezek közt a legdúsabb volt a harminczadjövedelem, mely évről évre átlag 100,000 frtot hozott. Az 1564—93-ki években a pozsonyi kamara alá rendelt 16 harminczadhivatalnál az összes hátralék 5931 frt 69 krt tett.¹⁾ E 30 évi időszakban e hivataloknál mintegy 200 különböző tisztviselő szolgált, s ha az összeg, melyről pontos számadást, tenni nem tudtak, még a 6000 frtot sem éri el, ez minden esetre szabályszerű és pontos ügykezelésről tanúskodik. E tekintetben a kamara magaviseletét kifogás nem érheti. Pontosan és lelkiismeretesen gyakorolta az ellenőrzést s hogy minő sikerrel, arra a fentebbieken kívül még a következő példa szolgálhat bizonyítécul. 1594. ápril 29-én fejezte be a pozsonyi kamara számvevősége az 1593-ki év harminczadszámadásainak felülvizsgálatát. Az e napon kelt kimutatás szerint a szempezi, ujhelyi, szakolczai, puchói, zsolnai, turdossini, szeniczi, besztercebányai és ujbári harminczadoknál épen semmi, a galgóczy, sassini, verbói, trencsényi, lévai, bazini, szentjánosi hivataloknál összesen valami 400 frt volt elszámolatlan; ellenben a nagyszombati hivatal 7,394 frt 28 dról nem adott még kellő számadást s így a kamara egész területén 7,738 frt 60 drt tett a harminczadhivatalok mult évi hátraléka, mely leginkább onnan származott, hogy a hivatalok jogosúlva voltak egyes nagyobb kereskedőknek hitelt nyújtani; az illetők nem előre fizették le a külföldre szállított marháért a vámot, hanem csak utólag, mikor áruikat valamelyik ausztriai piacon eladták.

A kincstár bevételeinek többi ágaiban is hasonló eredménnyel működtek a kamarák. Az idők folyamán egyre nagyobb rend és pontosság uralkodott körükben s kiváló érdemkül szolgál, hogy a mit a törvény az állam szükségleteire kijelölt, az valóban befolyt a kincstárba s a legtöbbször csakugyan igazi rendeltetésére fordított.

¹⁾ A számadás 1595. jan. 21. kelt. Orsz. Lev. Copula Ann.

A kamarák és a rendek.

A kamarai intézmény szervezésébe, a szepesi kamara felállításába, hatáskörének kitűzésébe, szerkezetének, gépezetének megalkotásába, utasításainak, jövedelmi forrásainak, működésének szabályozásába, tiszti karának kinevezésébe, az országgyűlés nem folyt be. Mind ezt a korona a rendek megkérdezése, tudta és beleegyezése nélkül a saját jogai alapján és hatáskörében végezte s ez eljárás mindenben megfelelt az akkori alkotmányosság és törvényesség fogalmainak. Az országgyűlés mindezekre nem csak tényleg nem gyakorolt befolyást, hanem igényt sem emelt az ilyen befolyás gyakorlására. Ez a rendiség szelleméből, a rendi alkotmány természetéből következett, mely nem ismert országos vagy állami, hanem tisztán királyi pénzügyeket s a királyra bízta, hogy kezelésök módozatait belátása szerint állapítsa meg.¹⁾ 1528-ban a rendek magok szólították fel a nemrég megválasztott I. Ferdinánd királyt, szervezzen jövedelmei kezelésére alkalmas hatóságot s a király meg is alakította a magyar kamarát előbb Budán, azután Pozsonyban; megalakította pedig úgy, a mint a kincstári érdekekkel leginkább összhangban állónak tartotta. Hasonlóképen járt el utóda, Miksa a szepesi kamara megalakításánál, mely szintén a rendek közreműködése nélkül létesült s a pozsonyinak megfelelően nem köztörvényen, hanem egyedül a koronának ez

¹⁾ Itt helyre kell igazítanom a kitűnő Országgy. Emlékek V. ktnének egy tévedését. A 6. oldalon az van mondva, hogy a magyar tanácsosok azt ajánlák a királynak, hívja fel a rendeket »gondoskodjanak a királyi jövedelmek czélszerű kezeléséről.« Ilyen kívánság akkor legalább is anachronismus lett volna, mert ellentétben állott volna minden jogi és pénzügyi fogalommal. A királyi jövedelmek czélszerű kezelése akkor egészen a király dolga volt, ki ilyen kívánsággal nem is léphetett az országgyűlés elé. Nem is ezt ajánlák neki tanácsosai; javaslatuk eredeti szövegében az illető pont így hangzik: Gondoskodjanak a rendek et de constituendo etiam modo, quo praecaveatur, ne proventus S. Mattis ita uti haec tenus distraherentur, sed integre et fideliter ob omnibus administrentur. Ez egészen mást mond; azt akarja, hogy gondoskodjék az országgyűlés olyan törvényekről, melyek segélyével a királyi jövedelmeket bitorlóiktól el lehessen venni. A jövedelmek czélszerű kezeléséről maga a király gondoskodott.

esetben törvény erejű akaratán nyugodott. Az országgyűlés egyszerűen tudomást vett az új alkotásról, és pedig még mielőtt az intézmény tevékenységét tényleg megkezdette volna, mert a rendek 1567. június végén kelt felterjesztésekben arra kéri a királyt, hogy bizonyos pénzbeli tartozásokat a kassai kamara útján fizettessen ki az illető magánfeleknek.

A kamara szervezetére, a tisztí állások betöltésére való befolyást a rendek csak egyetlen egyszer, az 1587/8-iki országgyűlésen követelték. Tették ezt oly zavarosan, oly érthetetlen módon, hogy tárgyalásaikból azt sem lehet megtudni, mit akarnak tulajdonképen, mert valószínűleg magok sem voltak tisztában azzal, hogy mit akarnak. Föllépések inkább a rendi önérzetnek pillanatnyi túltengése volt, minővel II. Lajos király gyöngye kormányzata idején is találkozunk, a mi azonban már akkor sem vezethetett állandó eredményre, mert ellenkezett az egész államszervezettel s a kor jogfogalmaival. Az 1587/8-ki országgyűlés egyik felterjesztésében a rendek felhívják a koronát, hogy a jelen országgyűlés alatt a kamarához alkalmas elnököt és tanácsosokat nevezzen ki, mely kívánság annál érthetlenebb, mert akkor ez állások mind be voltak töltve. Azt is kimondották, hogy ez új emberek kezeljék az összes közjővedelmeket, hogy más kamarától függetlenek legyenek — a mi elvileg teljesen jogosult kívánság volt, melynek a rendek már előbb is gyakran kifejezést adtak, — hogy csak a királynak, távollétében helyettesének, a főherczegnek s a magyar kancellárnak legyenek alárendelve.

E kívánságok méltán meglepték Ernő főherczeget, a király képviselőjét. Hogy a királyi, kivált a kamarai tisztviselők kinevezése a korona föltétlen joga, azt a király már 1578-ban hangsúlyozta s akkor a rendek nem is emeltek ellene kifogást.¹⁾ Ép oly kevésbé szólaltak fel annak idején a pénzügyi organisatio egyes közegeinek megalkotása ellen. Ernő főherczeg azt felelte tehát, hogy ilyen követelésekkel a rendek Ferdinánd

¹⁾ Ekkor csupán a rovó kinevezéséről volt szó s a király azt mondotta: cum igitur C. Mattas hoc quoque loci publico bono et utilitati consultum cupiat, Matti autem suae alioqui per totum hoc regnum libera officiales, praesertim eos, qui a Mattis suae cameris dependent, pro suo arbitrio constituendi potestas sit.

és Miksa királyok idején elő nem mertek állani s hogy a mostani pénzügyi szervezetet, melyet még Ferdinánd király alapított, hirtelen megváltoztatni nem lehet, a pozsonyi kamaránál pedig az állások csupa hű és alkalmas emberrel vannak betöltve. A rendek meghátráltak s csakhamar elismerték, hogy a mostani főtitkviselők mind alkalmas és hű emberek, nem is kifogásolták többé őket, hanem csak hatáskörüket. Ezt kiterjeszteni óhajtották s felkérték a királyt, hogy elevenítse föl a régi kincstartói állást, melynek idején a kincstár mindig jó karban volt¹⁾; ha azonban ezt most nem teheti s kincstartót kinevezni nem lehet, ruházza a kincstartói hatáskört a kamaraelnökre s szabadítsa fel a kamarát minden idegen befolyás alól. Evvel tehát a rendek magok elhagyták előbbi álláspontjukat s visszatértek az alkotmányos alapra, midőn egyszerűen a kamara felszabadítását az udvarinak gyámkodása alól sürgették. De e tekintetben sem tudták többre vinni egy semmit sem mondó törvényczikknél (1588: IV. t.-cz.).

A kincstartói tiszt betöltését még 1593-ban is követelték ugyan, de ez állás nem illett bele a pénzügyi szervezet keretébe s csak felesleges költséget okozott s legfeljebb a pénzügyi kormányzat szabályos menetét nehezítette és zavarta volna. A király nem teljesítette tehát a kívánságot, mert a kamara teljesen elvégezte mind azt, a mit a rendek a kincstartóval akartak végeztetni, s minthogy a két hatóság egyike felesleges lett volna, a korona megtartotta azt, a mely már tényleg működött s nem bocsátkozott a háborús időkben egy új intézmény szervezésének kétes kísérletébe. A rendek elálltak kívánságuktól s czélszerűbb módon igyekeztek a királyi pénzügyekre bizonyos befolyást gyakorolni. Ugyancsak az 1588-ki gyűlésen fölvetették az eszmét, hogy vizsgáló bizottságok, melyek a saját bizalmi embereikből s a király képviselőiből alakuljanak, küldessenek ki az összes magyarországi részekbe, mind a négy kerületbe, kik a pénzügyi közegek és hatóságok működését, az összes királyi bevé-

¹⁾ Ez nem felel meg az igazságnak, mert sokszor előfordult, hogy a kincstartó mellett is üres volt a kincstár, főleg Ulászló király korában, a mint a pénzügyek alakulata egyáltalában nem attól függött: kincstartó vagy kamara kezeli-e a jövedelmeket, hanem attól, hogyan alakulnak az ország politikai és gazdasági állapotai.

telek és közszükségletek állapotát a helyszínen behatóan megvizsgálják s tapasztalataikat kimerítő jelentés alakjában terjeszték elő. Ezt a kívánságot a korona készségesen teljesíté, mert a viszonyok alapos ismerete neki is érdekében állt s remélhette, hogy a beérkező jelentések további fontos reformoknak, — melyek alatt mindig a szükségletnek megfelelő jövedelem-szapulatot értette — kiinduló pontjai lehetnek.

A rendek ide vonatkozó óhajaikat 1587. decz. 12-én személyesen kifejezték Ernő főherczegnek s nevökben Forgách Simon adta elő, hogy magyarokból és németekből álló vegyes bizottságok küldendők az országnak mind a négy részébe, tehát a Dráván túlra is. A főherczeg bele nyugodott e kívánságba s csakhamar kinevezte biztosait. A bizottságoknak 1588. február 1-én kellett működésüket megkezdeni, hogy a magyar királyi tanács 1588. ápril 20-ára kitűzött évnegyedes gyűlésének bemutathassák jelentéseiket. Ezek alapos megvitatása volt a tanácsülés főtárgyául kijelölve. Az ő megállapodásai alapján kellett volna a koronának majdan a szükséges reformokat a saját hatáskörében vagy az országgyűlés útján valósítani. A rendek a bizottságok költségeire portánként külön 10 dénáros adót szavaztak meg s minthogy ez csak később volt behajtható, a kamara által 4000 tallér előleget adattak a biztosoknak.¹⁾

A bizottságok meg is kezdték működésüket. Első sorban a két kamarához fordultak s mindegyiktől külön-külön részletes választ kértek a következő kérdésekre:²⁾ 1. hány és melyik vármegye adózik neki, mennyi bennök a porta; hány királyi város van területén s mennyit fizetnek taxában; a kimutatásnak a legutóbbi négy országgyűlés egész idejét föl kellett ölelnie; — 2. hány harminczad tartozik alája s mindegyik külön-külön mennyi jövedelmet hozott az utóbbi években; —

¹⁾ A kamara eleinte nem volt hajlandó e kívánságot teljesíteni, mert azt mondotta, hogy a 10 dénáros adóból a 4000 tallér nem fog visszatérülni. Csakugyan igaza volt, mert e czímen csak 1647 frt 48 dr. folyt be. A kamara azonban csak 3400 frtot előleget adott s így a hiány 1752 frt 52 dr. volt. Orsz. Lev. Copula Annorum III. köt.

²⁾ A vizsgáló biztosok által a pozsonyi kamarához intézett felhívás — a szepesihez a viszonyoknak megfelelő módosításokkal lényegileg hasonló felhívás intéztetett — Orsz. Levéltár Copula Annorum gyűjtemény.

3. minő más jövedelmi forrásai vannak a kamarának; ilyenek például az esztergomi érsekség, a zalavári és kapornaki apátság javai; e kimutatásnak szintén több esztendőről kellett szólnia; — 4. milyen összeg folyik be hozzá egyházi és világi javak inscriptiójából; — 5. mire költi jövedelmét a kamara s különösen minők az egyes tiszti fizetések. Mind e kimutatások, melyeket a pozsonyi kamarának sub juramento dni Georgii Hosszúthóty tamquam primi et antiquioris consilarii camerae hujus, továbbá Ernleitner Bálint főszámvevő aláírásával kellett beküldenie, el is készültek, még pedig a legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel, a mint ezt a belölők megmaradt s eddig ismert kimutatások bizonyítják. Ilyen például az esztergomi érsekség javaira vonatkozó munkálat,¹⁾ mely az 1581—84. éveket öleli föl s mindegyiknél teljes részletességgel mutatja ki a pénzben, gabonában, borban, szarvas- és apró marhában befolyó jövedelmeket, melyek igen nagy értéket (csupán a készpénzbevétel 79,734 frt volt a négy év folyamán) képviseltek ugyan, de a reájok utalt szükségleteket (kezelési költség, egyházi kiadások, papnöveldek fentartása, Érsek-Ujvár őrségének fizetése stb.) nem fedezték.

A kamarák részéről nyert általános és mindenre kiterjeszkedő tájékoztatással ellátva a vizsgáló biztosok a számukra kijelölt terület összes véghelyeit bejárták; minden vármegyében hozzájuk csatlakozott az alispán s így a törvényhatóságok is segítkeztek a vizsgálat megejtésében és sikeressé tételében. Eredményéről minden bizottság külön kimerítő jelentést dolgozott ki, s ha mindegyik olyan lelkiismeretesen teljesítette feladatát, mint a felső-magyarországi, akkor kétségek nélkül igen értékes és tanuságos anyagot gyűjtött össze, mely messze menő reformoknak lehetett volna kiinduló pontja. A Felső-Magyarországban eljáró bizottság tagjai voltak Révay Ferencz, Herberstein báró, Melith István, Rákóczy Zsigmond és Szokoly Miklós, kik megvizsgálták a szepesi kamara mindenféle rendes és rendkívüli jövedelmét és kiadását s magukhoz véve a kamarától nyert tájékoztató iratokat bejárták a Liptóvármegyétől egész Erdélyig terjedő országrészt, különösen az egyes véghelyeket

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. I.

és pedig Kassa, Szendrő, Krasznahorka, Csetnek, Putnok, Balogh, Szádvár, Diósgyőr, Sirok, Eger, Ónod, Tokaj, Kálló és Szatmár várát. Ez utóbbi helyen írták meg 1588. szept. 24-én kimerítő jelentésöket,¹⁾ melyben lelkiismeretesen számot adtak tapasztalataikról s a helyszínén nyert adatok alapján ez ország-rész állapotainak, főleg pénzügyi és katonai viszonyainak élénk színekkel megrajzolt képét nyújtották. Kiterjeszkedtek mindenre, s a királyi jövedelmek minden legcsekélyebb ágának állapotáról az utóbbi három év tényleges eredményei alapján tüzetes számbeli tájékoztatást adtak, felsorolták a szükségleteket s főleg a végházak állapotát világították meg. Pénzügyi és katonai szempontból egyaránt ritka becsü ez a jelentés, mely sokféle adattával a kortörténelem egyik értékes kútfeje.

Nincs okunk feltételezni, hogy a többi vizsgáló bizottság nem hasonló buzgalommal és szakértelemmel járt volna el a király és az ország együttes bizalmából reá ruházott feladatban. Annyi bizonyos, hogy elkészítették s be is nyújtották jelentéseiket a magyar királyi tanácsnak, noha ez nem 1588. ápríl 20-án foglalkozhatott velök, mint eleinte tervezték, mert például a felső-magyarországi jelentés, mint láttuk, csak szept. végén készült el. A magyar tanács minden esetre foglalkozott a munkálatokkal s tanácskozásaihoz megidézte a bizottságok számos tagját személyesen is, hogy a szükséghez képest szóbelileg adjanak további felvilágosítást. De az Ernő főherczeg vezetése alatt folyó tanácskozásokat teljes meddőségre kárhóztatta Rudolf király, ki ekkor már rég prágai udvarában zárkózott el országai és alattvalói panaszai elől. A magyar tanácsosok azt kívánták tőle, hatalmazza fel Ernő főherczeget arra, hogy a beérkezett jelentések alapján általok szükségesnek talált reformokat jóvá hagyhassa s végre hajthassa. Rudolf azonban ezt nem akarta tenni s így a magyar tanács abban hagyta a jelentések további tárgyalását. 1593-ban a rendek visszatértek az ügyre s azt kívánták, hogy a jelentések az országgyűlés folyamán tárgyalassanak, de ez sem történt. A munkálatok levéltárba kerültek s a bennök foglalt gazdag tanuságok a közügy javára nem értékesítették.

¹⁾ A jelentés megvan Orsz. Levéltár Monumenta Pénzügy II. csomag. Megjelent e tanulmány nyomtatása közben Tört. Tár 1894. évf. 29 — 50. lap.

Erre egy másik kísérletet tettek a rendek a végből, hogy befolyást gyakoroljanak a pénzügyekre, de ez már kevésbé széles keretben mozgott. Nem az összes királyi jövedelmeket, hanem azon egyetlen jövedelmi forrást, melyet kizárólag ők szavaztak meg, az adót igyekeztek az általuk választott bizalmi férfiak kezelésére átruházni. 1593-ban akként szavazták meg az adót, hogy annak jövedelmét a rovó, a ki behajtotta, a rendek által az ország mindegyik kerülete számára választott főpénztárnokoknak szolgáltatassa be, kik közvetlenül teljesítsék a király rendeletére a kifizetéseket s sáfárkodásukról részletes számadást tegyenek. Ilyen rendi főpénztárnokok nem ismertet-
lenek a XVI. század pénzügyi történetében. Előfordultak már I. Ferdinánd alatt is, de legutóljára 1545-ben. A pozsonyi kamara 1593-ban eleinte nagyon rossz néven vette a rendek e kívánságát, mely irányában bizalmatlansági szavazatnak látszott. Határozottan ellenezte tehát s azon álláspontra helyezkedett, hogy a rendek óhaja ellentétben van az elvvel, mely szerint a közjövedelmek kezelése s a pénzügyi közegek kinevezése a korona kizárólagos joga; ha azonban kénytelenségből teljesíteni kellene a rendek ez igazolatlan kívánságát, azt minden esetre ki akarta mondatni, hogy a kamara vizsgálja felül a rendi főpénztárnokok számadásait. A törvény csakugyan úgy intézkedik, hogy az adót főpénztárnokok kezeljék, kik a királynak és az országnak tartoznak számadással.

Ez a rendszer azonban minden tekintetben hasznavehetetlennek bizonyult s már az esztergomi részgyűlés 1594. június 2-án, mint mondja, a régi módra a kamarának szavazta meg az adót (dicam illam integram S. Mattis duae camerae, quod *antehac semper in usu fuit*, colligant), mert a főpénztárnokok kezelése és számadásai a legnagyobb rendetlenségre vezettek (hujus proximi anni dica rationes ita intricatae, ambiguae et incertae sint, ut quantum inde acceptum aut expensum et in quos usus ea conversa fuerit, nemo satis norit). Az 1595: XI. t.-cz.-ben a rendek az 1593-ki főpénztárnokok számadásainak megvizsgálására külön bizottságot küldtek ki. Az 1596-ki országgyűlés szintén mellőzte a főpénztárnokok kiküldését s a kamarának szavazta meg a pénzadót. Ekkor s később is ezenkívül még katonaságot szavaztak meg s e katonákat közvetle-

nül a rendek magok fizetvén, főpénztárnokaik kezelésében szörnyű zűrzavar támadt s némelyiknél roppant hátralék halmozódott fel, mit azonban nem a kamara hanyagsága okozott, mert a főpénztárnokok ügymenetére neki nem volt befolyása.

A főpénztárnokok kiküldése leginkább azon években szerepelt, midőn a rendek a jószágfoglalások miatt nagyon elkeseredtek a kamarák ellen, melyeknek végül lételét is megtámadták. Ez azonban csak a Bocskay-mozgalmakat megelőző évtizedben történt, míg Miksa király alatt a rendek még teljes bizalommal voltak a magyar kamarák iránt s midőn az idegen befolyás ellen küzdöttek, épen őket igyekeztek függetleníteni és jogkörüket a szent korona egész területére kiterjeszteni. Ide vonatkozó törekvéseikről fentebb már szólottam, midőn a rendeknek az udvari kamara elleni küzdelmeit vázoltam. De a törvények és az országgyűlési tárgyalások sok más adata is kétségtelenné teszi, hogy a rendek a kamarákat, mint magyar hatóságokat, sokáig készségesen támogatták s jogkörüket nem csorbítani, hanem bővíteni igyekeztek. 1569-ben törvényileg biztosították a kamara elsőbbségi jogát a papi tized bérbe vételénél, mert azokból látja el a végváratok s követelték, hogy a király által a végvárakhoz foglalt jószágok ügye a magyar kamarához tétessék át. Kivánták továbbá 1582-ben, hogy a harminczadok és bányák kizárólag a pozsonyi kamara alá helyezzessenek; 1587-ben, hogy a kamaraelnök függetlensége minden idegen hatóságtól törvényileg biztosíttassék, az összes közjöveldmek kezelése a kamarára ruháztassék s annak hatásköre teljes épségben visszaállíttassék. Sőt még 1598-ban is, midőn már nagyon megingott az iránta való régi bizalom, kimondották a rendek, hogy a megszavazott adóra nézve a felség a magyar kamara tanácsával éljen.

Kétségtelen azonban, hogy a rendek már Miksa király korában is emeltek a kamara ellen egynémely panaszt, mely azonban egészen más természetű a későbbieknel, mikor a kamara nem csak egyes törvényeket sértett, hanem a vagyonjogot, a gazdasági szervezet egész alapját megtámadta. Eleinte (1566) a kamara ellen csak azt hozták föl, hogy nepotismust űz, hogy a kamarások rokonaira, szolgálira bízza az egyes megyékben a rovói tisztelet s törvénybe ütköző utasításokkal látja el őket,

mely vádak ellen határozottan tiltakozott s a rovói utasításokat illetőleg méltán. Ez utasításokat az akkori s a későbbi időből majdnem mind ismerjük s elmondhatjuk rólok, hogy szigorúan a törvény keretében mozognak, sőt a kamara rendesen megküldte a rovónak mihez tartás végett szó szerinti másolatban azon t.-cikkek szövegét, melyekben az országgyűlés az adót megszavazta. Az 1567-ki gyűlésen ismétlődtek az afféle panaszok különösen a kamara egyes tisztjei, leginkább harminczadosai által a nemesi kiváltságokon ejtett állítólagos apróbb sérelmek miatt, melyeknél azonban legalább a tisztjek jóhiszemősége nem vonható kétségbe. Az 1569: XXIX. t.-cz. megtiltotta a kamarásoknak, hogy a papi dézsmát mint magánemberek vegyék bérbe s saját magánvagyonuk gyarapítására fordítsák, a mi ha addig csakugyan megtörtént, kétségtelenül visszaélés volt. Az 1572-ki országgyűlésen megújultak a rovók állítólag törvénytelen utasításai miatti panaszok. Ugyanekkor merült fel az első panasz közvetlenül a szepesi kamara ellen, mely a bortermést több helyen lefoglalta s a borkivitelt Lengyelországba megtiltotta. Ez utóbbit királyi rendelet alapján tette, melyet az országgyűlés sürgetésére csakugyan hatályon kívül helyeztek. Az 1582-ki s a későbbi gyűléseken szintén merültek fel kifogások a kamarák némely tisztviselői ellen. Csakhogy mind ezek apróbb és gyakran csupán képzelt sérelmek voltak, melyek onnan származtak, hogy a pénzügyi közigazgatás az ország minden részében szabályoztatván, sokan elestek bizonyos haszontól, melyet előbb az anarchikus állapotokból huztak. Különösen a várjóságok és a harminczadiügy rendezése a felvidéken sértette egyesek érdekeit, a kik addig vagy némely javakat magokhoz ragadtak vagy vámfizetés nélkül szállították külföldre termékeiket. Az illetők tehát gyakran panaszkodtak s zajt is ütöttek a pénzügyi közegek ellen; ügyöket az akkori alkotmányos viszonyoknak megfelelően még az országgyűlés elé is vitték. De a rendekben mindig megvolt a kellő belátás s nem tulajdonítottak az ilyen eseteknek érdemöknél nagyobb fontosságot. Nem ezek az igazi vagy képzelt sérelmek, hanem a kamarai intézménynek elfajulása, főleg Szuhay István és Migazzi elnöksége idején s abbeli törekvéseik sikertelensége, hogy törvény útján tereljék vissza a kamarát természetszerű azaz tisztán pénzügyi jogkörébe, keltették

fel a rendekben végre is a nagyon érthető kívánságot, hogy az egész intézményt, mint nézetök szerint »minden baj kútfejét« egyszerűen el kell törölni. Kívánságuk nem teljesült ugyan; a kamara szükséges, nélkülözhetetlen intézmény volt és maradt később is egész addig, míg a rendi alkotmány gyökeresen át nem alakított. Nem az intézményben magában volt a hiba; a rendek sokáig bizalommal voltak a magyar kamarák iránt s hogy az idegen befolyás elleni jogos küzdelmek végre a magyar kamarák egyszerű megszüntetését célzó törekvéssé fajult, azt, mint már jeleztem, azon emberek okozták, kik a XVII. század első éveiben a kamarák élén állottak.

A pozsonyi kamara.

I. A tiszti kar.

A pozsonyi és szepesi kamarák szervezete azonos elveken nyugodott ugyan, de gyakorlati működésök és annak eredményei tekintetében a kettő közt sokáig szembetűnő különbség nyilvánult. Nemcsak azért, mert a szepesi kamara hivatalnokainak létszáma mindig csekélyebb volt, hanem főleg azért, mert Miksa király idején az egyik már régi, meggyökerezett s így rendszeres működésre képes intézmény volt, míg a másik, mint új alkotás, a kezdet nehézségeivel volt kénytelen küzdeni s azokat, mint látni fogjuk, nem egykönnyen bírta legyőzni. E szempontból a két intézmény közt lényeges az eltérés s a gyakorlati tevékenység tekintetében az egyik a másiktól egy ideig sok vonásban eltérő képet mutat.

A pozsonyi kamara az ország azon részét igazgatta, mely I. Ferdinánd trónra lépte óta nagyban és egészben megszaktás nélkül a királyi hatalom alatt állt. Itt tehát a pénzügyi hatóságok szabályszerűen működhettek s a kamara az idők folyamán begyakorlott, szakképzett tiszti kart nevelhetett magának, mely nemcsak teendőit, hanem a helyi viszonyokat, az illető országrész gazdasági és politikai állapotait, érdekeit és szükségleteit is ismerte. E tiszti kar felsőbb rétegeiben, a vezérlő állásokban folyton megtartotta magyar jellegét, melyet a kebelében működő 1—2 idegen kamarás nem birt róla lemosni. Az

uralkodó osztályok köréből, az egyházi és világi rend alkalmas elemeiből került ki s az országgyűlés nem emelt kifogást a kinevezések ellen, sőt mikor, mint fentebb láttuk, a kamara szervezete elleni panaszait a kamarások személye elleni panasznak magyarázták, egyenes bizalmi szavazatával szolgáltatott nekik igazságot.

A többi, a másod- és harmadrangú állásokban, melyek viselőire nem a rendelkezés, nem a parancsolás, hanem a tulajdonképeni munka, a fáradtságos irodai teendők pontos elintézése várákozott, a német elem emelkedett kezdettől fogva túlsúlyra s csak az ajtónálló vagy a kapus volt rendesen magyar. Ez állások betöltése körül a pozsonyi kamarának nagyobb önállósága volt mint a szepesinek, mely üresedések betöltésekor kisebb esetekben is egyenesen Bécsre volt utalva. De azért a pozsonyinál is találkozunk a bécsi befolyás, a protekció nyomaival. 1584. február 26-ki kelettel Ernő főherczeg Bécsből a kamarához levelet intézett, melyben felhívja, hogy sorai átadóját, Zeller Lukács nevű tehetséges fiatal embert egy havi próbára a számvevőségénél alkalmazza s az eredményről hozzá jelentést terjesszen föl. A kamara nem teljesítette a kívánságot, mert ápril 12-én a főherczeg újra meghagyja neki, hogy Zellert minden esetre alkalmazza. Ekkor engedett; Zeller megkezdte a munkát, de fizetés nélkül, mert díjazni a kamara ekkor sem akarta. A főherczeg jún. 4-én elrendeli tehát, hogy Zellernek hetenként 1 frtot adjon élelmezésére. A kamara ismét vonakodott, de a főherczeg nem engedett s aug. 25-én megparancsolta, hogy Zellernek az egy forintos heti fizetést megadják, még pedig visszahatólag márczius 1-étől kezdve. A kamara kénytelen volt engedni s 1584-ki zárszámadásában ¹⁾ Zeller a márczius 1-től decz. 31-ig eső időre heti segély czímén 43 frt 56 denárral szerepel. De a főherczeg később sem feledkezett meg védenczéről s 1585. decz. 17-én meghagyta a kamarának, tegyen neki jelentést, nem lehetne-e a Püchler Lipót halálával megüresedett pénztárnoki állást Zellerre bízni.²⁾

¹⁾ N. Múzeum F. L. 920 : XI.

²⁾ A főherczeg levelei N. Múzeum F. L. 964.

A kamarai alsóbb tiszti állások tehát ez időben kerekettek voltak s már ekkor mindenféle befolyások és protekciók érvényesültek betöltésöknél, főleg mivel Bécs közelsége nagyon megszorította a pályázók számát. A tiszti kar állományát és fizetéseit állandóan szabályozta azon normativum, melyben Miksa király uralkodása harmadik évében, 1566. ápril 24-én¹⁾ Nürnbergben az egész országos kormányzatot és illetményeit végérvényesen rendezte. A kamara létszáma és évi szükséglete a dologi kiadásokon kívül itt következőleg van megállapítva:

	Évi fizetés.
Ujlaky János váci püspök elnök	800 frt.
Karling János kamarás	560 »
Torda Zsigmond kamarás	400 »
Személyes pótléka	200 »
Zermegh János kamarás	400 »
Hosszutóthy György kamarás.	400 »
Zinzendorf János kamarás	400 »
Ernleitner Bálint főszámvevő	200 »
Mossóczy László főpénztárnok	400 »
Irnoka	80 »
Forstetter János pénztári ellenőr	200 »
Irnoka (nem fizetésül, csak kegyelemből)	50 »
Cremer Mihály a főszámvevő irnoka vagy segéde	160 »
Fetzer János a főszámvevő irnoka vagy segéde	80 »
Kisszerényi Pál registrator	150 »
Személyes pótléka	100 »
Váraljay Ferencz irnok	100 »
Sonnenbrodt Gallus irnok	100 »
Pesthy János irnok	60 »
Jó Balázs kir. ügyek igazgatója	300 »
Ruházatára (pro vestitura)	60 »
Nagy András kapus	40 »
Négy posta vagy lovas á 76 frt 80.	307. 20 dr.

A normativumban még néhány külső tisztviselő van ugyan a kamara rovatában felsorolva, de ezek a tényleges zárszámadásokban más tételeknél szerepelnek. De nem csupán ebben különbözik a normativum, melynek előírányszzerű a

¹⁾ Országos Levéltár Benignae Resolutiones. A kamara főbb tisztviselőinek 1565-ki illetményeiről van egy kimutatás Verancsics Antal összes munkái XII. köt. 64—5. lap.

jellege, a zárszámadásokban mutatkozó végleges eredménytől. Megvan a kamara 1566-ki zárszámadása is s itt egyben másban változás mutatkozik. Torda Zsigmond csak 180, Jó Balázs úti költségeivel együtt csak 290 frtot kapott ez évben tényleg járó fizetésére, mi a kamara sanyarú viszonyait eléggé megvilágítja. Mossóczy László és Forstetter János a saját nevökre vették fel az irnokok számára utalt fizetést s így a létszám két hivatalnokkal csekélyebb, mert az irnokok nem a kamarától, hanem az illető tisztviselőktől kapták a fizetést s így nem álltak közvetlen államszolgálatban. Váraljay Ferencz irnok mint a kamara titkárának segéde szerepel a zárszámadásban. Fetzner János számvevősegi irnok az év folyamán elbocsáttatott s helyét október 1-én Reichenpach Sebestyén foglalta el. A négy lovas postás közül csak kettő (Révész János és Hizeri Lőrincz) állt egész éven át szolgálatban. Ellenben Keszeli János csak nyolcz, Horváth-Nagy András csak három hónapig szolgált. Ez utóbbi a tavasszal Hosszutóthy Györgyöt Konstantinápolyba kísérte s helyét az év utolsó három negyedében Eczet János töltötte be. A tényleg a kamara szükséglete czímén ez évben elszámolt összeg 5403 frt 87 dr. A normativum az összes tisztviselők közül ruhára csakis a királyi ügyek igazgatója részére állapít meg külön díjat, mely Ferdinánd király korában is előfordul a számadásokban. Ez a régi szokás azonban később megszűnt s a kir. ügyigazgató a két illetményt fizetés czimén egyesítve húzta. A számadásokban a kapusnál is előfordul egy kisebb összeg ruhára. Ez azonban kétségkívül liberiára volt szánva, melyet a kapusnak már akkor viselnie kellett, hogy mindenki megismerhesse. Ellenben nem valószínű, hogy a kir. ügyigazgató a ruházati pótlékot különös, tiszti méltóságát feltüntető egyenruha beszerzésére kapta volna.

Tíz évvel később, 1576-ban ¹⁾ a pozsonyi kamara állománya és tiszti fizetései így alakultak:

	Évi fizetés.
Radeczy István püspök elnök	800 frt.
Zermegh János kamarás	500 »
Hosszutóthy György kamarás.	500 »
Ankerreith János kamarás	500 »

¹⁾ N. Múzeum F. L. 920: IX.

	Évi fizetés.
Usali Péter kamarás	400 frt.
Ernleithner Bálint kamarás és főszámvevő	300 »
Aichinger Mihály főpénztárnok	400 »
Wiener András ellenőr	228 »
Váralyay Ferencz titkár	250 »
Ebeczky Mátyás titkár	160 »
Kiszerényi Pál registrator	300 »
Schmoll Eliás coadjutor	100 »
Kunich Antal coadjutor	100 »
Nigri Lőrincz coadjutor	100 »
Körmendy János őrnök	80 »
Lichtenberger Tóbiás őrnök	80 »
Schanberger György őrnök	80 »
Borbély András kapus	40 »
Négy lovas pósta	370. 20.

Noha e kimutatásban a királyi ügyigazgató ki van hagyva a kamara költségvetésének keretéből s fizetése más tételnél szerepel, a tiszti létszám az 1566-ki normativumhoz, sőt az akkori tényleges állományhoz képest nemcsak nem emelkedett, hanem fogyott s az egyik megüresedett kamarási állás nem töltetett be, hanem a különben is eléggé elfoglalt főszámvevőre bízott, ki tehát egyszerre két fontos állásban működött. Ez kétségekivül költségkimélelsből történt, ámbár az ügyek tetemes megszaporodása ezt a takarékoságot aligha indokolta. De úgy látszik a pénztelenség igen nagy volt, mert 1576-ban a különben igen érdemes Zermegh Jánosnál, ki mint történetíró is fentartotta nevét, épen fizetésleszállítással találkozunk. Az 1566-ki normativum illetményét a személyes pótlékkal 600 frtban állapította meg, ellenben tíz évvel később már összesen csak 500 frt illetménnyel szerepel. Minő szörnyű pénztelenséggel küzdhetett ez időben a kamara, azt a legjobban szemléltethető teszi az évi járandóság s a tényleges kifizetés közötti feltűnő különbség. A főpénztárnokon kívül, a ki közvetlenül gondoskodhatott magáról, mert a készpénz az ő kezéhez folyt be, a kamara egyetlen egy tagja az elnöktől kezdve le a kapusig sem kapta meg egész évi illetményét, hanem legföljebb annak egy harmadát. Az előirányzat szerint a kamara évi

szükséglete 4825 frt 20 drt tett; tényleg azonban csak 4105 frt 38 dr fizettetett ki a tisztí karnak.

Az 1584-ki zárszámadás ¹⁾ az állományt és fizetést következőleg mutatja ki:

	Évi fizetés.
Rádeczy István püspök elnök	800 frt.
Hosszutóthy György kamarás	600 »
Berzenczy Kelemen kamarás	500 »
Ernleitner Bálint kamarás és főszámvevő	500 »
Váralyay Ferencz titkár	250 »
Ebeczky Mátyás titkár	225 »
Kiszerényi Pál registrator	300 »
Wiener András pénztárnok	400 »
Ztenyicsnyaky Mihály ellenőr	200 »
Armpruster Pál számvevő	100 »
Stayerger Salamon számvevői segéd	100 »
Seebold Lajos főszámvevői gyakornok (tiro)	50 »
Inderhell Lajos gyakornok	50 »
Jezerniczky János gyakornok	50 »
Lichtenberger Tóbiás irnok	80 »
Bakith Gallus irnok	80 »
Makó János irnok	80 »
Zeller Lukács irnok gyakornok 10 hórá	43. 56.
Kis Bálint kapus	40 frt.
Négy lovas posta	307. 20.
A kályhafűtő egy-egy napra 8 drt kapott.	

A királyi ügyigazgató ez úttal is nem a kamara keretében kapta a fizetést. A tanácsosok száma ekkor általában csekélyebb, mert Nostitz György, ki még az 1583-ki zárszámadásban szerepel, meghalt s helye még nem töltetett be. Máskülönben sem mutat az állomány lényeges változást. A fizetések ittott javultak ugyan, de a létszám csak Zeller Lukács által, kit mint már említettem, Ernő főherczeg protegeált be a kamarába, szenvedett némi változást. Ez évben sem kapták meg a tisztviselők egész illetményöket, mert a kamara szükségletei czímén csak 5001 frt 35 dr fizettetett ki.

A század utolsó évtizedbeli állapotait megvilágítják az 1594-ki zárszámadás ²⁾ következő adatai:

¹⁾ N. Muzeum F. L. 920: XI.

²⁾ N. Muzeum F. L. 921: VII.

	Évi fizetés.
Fejérkövy István győri püspök elnök	800 frt.
Ernleithner Bálint kamarás	500 »
Kubinyi László kamarás	500 »
Sándorffy Miklós kamarás	500 »
Baranyay Bálint elhunyt tanácsos esedékes járuléka	330. 81
Lóránt Ferencz titkár	250 frt.
Lippay János titkár	250 »
Ztanyicznyaky Mihály pénztárnok	400 »
Armpruster Pál főszámvévő	300 »
Peck Lipót registrator	100 »
Strepperger Salamon segéde	100 »
Böem Lipót segéde	100 »
Jezerniczky István irnok	50 »
Fröbelinck Volmár irnok	50 »
Herold Lajos irnok	50 »
Körmendy Márton irnok	50 »
Onczenwein György irnok	80 »
Zerdahelyi György irnok	80 »
Két futár	192 »
Egy postás	96 »
Kapus	70 »
Fűtő	16 »

Lényegesebb változást ez évben sem találunk; sem a költség, sem a személyzet nem szaporodott, sőt ellenkezőleg a takarékoság irányzata itt is határozottan előtérbe lép. Az illetmények azonban már jóval pontosabban fizettettek ki, ám-bár ez évben is megtörtént, hogy az elnök csak 321 frt 55 drt kapott, még pedig azt is 1592-ki fizetésére. De a többiek kaptak annyit, mennyiök egy évre esedékes volt, némelyek többet is, a mi annak jele, hogy hátralékaik törlesztésére is rá került a sor. A kamara személyi szükségleteire ez évben tényleg 4503 frt 93 dr fizettetett ki.

Ez adatok kétségtelenné teszik, hogy a kamarai intézmény a század végén is megmaradt azon keretben, melybe Miksa király 1566-ki normativuma utalta. Sem az állomány nem emelkedett, noha az idők folyamán a munka tetemesen megsaporodott, sem a fizetések nem szenvedtek nagyobb arányú változást. Mindezt természetesen az állam pénzügyi helyzete okozta, melynek kedvezőtlen alakulata a legszélsőbb határokig menő takarékoságot igényelt. Minthogy néha alig folyt be a kamarához egy

évben annyi készpénz, a mennyi a saját személyi szükségletnek fedezésére kellett (1593-ban, mikor a rendek azt követelik, hogy a szempczi és nagy-szombati harminczadok jövedelme teljesen a mezeti hadak fizetésére fordíttassék, a kamara azt felelte, hogy ez esetben annyi készpénz jövedelme sem maradna, hogy a saját tiszteit fizethesse), a legnagyobb takarékoság magától értődőnek látszott. Csakhogy ugyanekkor az ellenkezővel, a könnyelmű gazdálkodással, a pazarlással is találkozunk. A korona mindig kegyelmének legkülönbözőbb jeleivel tüntette ki azon tiszttviselőit, kik pénzügyi kormányzatában hosszabb ideig, sikeresen szolgáltak. Nem is szólva olyan kiváltságokról, hogy 1566. jun. 29-én kelt rendeletével¹⁾ a király az elnököt és a kamarásokat fölmentette a személyi fölkelés kötelezettsége alól s csak arra szorította őket, hogy a birtokaik szerint törvényesen rájuk eső számú lovast s a kellő hadiszert küldjék a táborba. Az ilyen fölmentés szolgálatuk természetéből folyt, mert az háborúban még nagyobb fontosságot nyert mint béke idején. Az ilyeneken kívül azonban a kamara vezető elemei egészen más természetű előnyökben is bőven részesültek. Legközelebb állottak a dús forráshoz, melyből cím, rang, kitüntetés, befolyás gazdagon volt meríthető. Az alantosabb tisztek közül sokan kaptak nemes levelet, sőt zálogul kisebb-nagyobb jószágokat, a kamarások még könnyebben juthattak nagy vagyonhoz, az egyháziak pedig a saját hivatásuk terén csináltak fényes carriéret s emelkedtek a kamarából még előkelőbb állásokba. Ezenkívül azonban némelyikök aránylag óriási készpénz-jutalomban részesült mindenféle kegydíj és adomány címén, mely a kincstár pénztelenségével a legélénkebb ellentétben állt s méltán meglepetést kelt. Nemcsak azt bizonyítja, hogy sokan kellően ki tudták aknázni állásukat, hanem azt is, hogy a szegény nép nehéz áldozatai nem mindig a magok helyére fordítottak s hogy a rendek panaszai a közjövedelmekkel való gondatlan sáfárkodásról nem voltak igazolatlanok. Mig a végbeli katonaság éhezett s fizetlensége miatt kegyetlenül dulta az országot, mig néha még a kamara portásának illetményeit sem adták ki a maga ide-

¹⁾ Orsz. Lev. Benignae Resolutiones.

jében, egyes hatalmas kamarások nem csupán évi fizetésük emelését tudták kivinni, hanem mindenféle czímen folyton új meg új kegydíjakat, pénzadományokat kaptak a koronától. Ezek közé tartozott Hosszutóty György, a különben nagyon érdemes egyházi férfiú, ki királyát sok téren, még a diplomáciai pályán is sikerrel szolgálta. 1557. július 1-én neveztetett ki kamarássá évi 400 frttal; 1568-ban fizetése 100 frttal emeltetett; 1578-ban ad salaria ipsius adjuncta fuit annua pensio 100 frt s így ez időtől fogva évi 600 frtot kapott. Mindezen felül 1588-ig, mikor a kimutatás¹⁾ kelt, gratiae nomine különböző összegekben nem kevesebbet mint 7750 frtot fizettek ki neki a kamaránál. A pénzértékhez s a kor viszonyaihoz mérve a nagy évi fizetés mellett ez az összeg tekintélyes vagyont képviselt.

Épen ily dús haszna volt állásából Ernleitner Bálintnak, a ki 38 évig, 1 hónapig és 6 napig szolgálta a kamaránál a királyt. 1564. ápril 29-én lett számvevő s 1567. jan. 1-ig 200, azután 1571. június 25-ig 250, 1577. márcz. 1-ig 300, 1579. ápril 1-ig 400 frt évi fizetést húzott. Ekkor kamarás lett, de e mellett vitte a főszámvevői tisztet is évi 500 frt fizetéssel. E fizetés élvezetében halt meg 1602. június 5-én. Uriasan, előkelő állásához mértén volt tehát a fizetés szempontjából dotálva. De hosszú hivataloskodása folyamán a király kegyelméből különböző czímeken és összegekben nem kevesebb, mint 11.729 frtot kapott.²⁾ Armbruster Pál szintén sokáig szolgált a kamaránál. Működését 1580. szept. 16-án kezdte meg 100 frt fizetéssel, de 1584. ápril 21-én leköszönt. 1585. január 14-én azonban ismét szolgálatot vállalt mint számvevő évi 200 frttal, mely 1590. aug. 6-án 300, 1597. január 1-én 400 frtra emeltetett fel. E fizetés élvezetében halt meg 1600. decz. 3-án. Tizenöt évig tíz hónapig és 20 napig tartó szolgálatában nem kapott semmiféle kegydíjat vagy külön jutalmat. De 1597 óta még 200 frt személyes pótlékot élvezett, halálakor pedig özvegye végkielégítésül kegyelemből 700 frtot kapott.³⁾

¹⁾ A kimutatás Orsz. Lev. Copula Annorum gyűjtemény I. köt.

²⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. gyűjtemény 1624—5. évi kötete. A kimutatást 1625. jun. 11-én készítette a számvevőség.

³⁾ A Copula Ann. 1624—5-ki kötetében.

Ez nem nagy összeg ugyan, de valamelyik felvidéki városban olyan ingatlan vagyon szerzését tette lehetővé, melynek jövődelme az övezgynek minden esetre tisztességes megélhetést biztosított, ha férje után más öröksége nem maradt volna is.

Minő összegekben történt időnkint az ilyen kegydíjak (gratiae) kifizetése, azt a következő hivatalos összeállítás¹⁾ teszi szemlélhetővé. Gratiae nomine kifizettetett:

Rádeczy István elnöksége alatt		Évi fizetés.
Báró Karlingh János kamarásnak	1574	2000 frt.
	1574	4000 »
Zermegh János kamarásnak	1576	1500 »
Hosszutóty György »	1578	3000 »
Ernleitner Bálint »	1580	1500 »
Nosticz György »	1583	1500 »
Fejérkövy István elnöksége alatt		
Hosszutóty György kamarásnak	1588	4000 »
Berzenczy Kelemen »	2000 »
Kubinyi László »	2000 »
Ernleitner Bálint »	200 »
Szuhay István elnöksége alatt		
Kubinyi László kamarásnak	1599	2000 »
Ernleitner Bálintnak	1599	4000 »
Ebeczky Máténak	1000 »
Összesen:		28.700 frt.

A kamara tisztviselőinek szolgálati viszonyaira jellemző tájékozást nyújthat egy összeállítás, mely a számvevőségnél segédül (coadjutor magistri rationum) alkalmazottak soroza-
tát tünteti föl. E tiszteket egymás után vagy egymás mellett, mert rendszeren ketten voltak, viselték Marius János 1573. jan. 1-től 1574. decz. 31-ig, Schmoll Éliás 1573. május 1-től 1578. márcz. 31-ig, Inderhall Lajos 1578. május 1-től 1580. aug. 25-ig (quo die in aulam vocatus erat), Kunicz Antal 1574. nov. 1-től 1581. okt. 31-ig, Nigro János 1575. okt. 29-től 1576. szept. 30-ig, Streitberger Salamon 1574. jan. 1-től 1595. jun. 30-ig, Armbruster Pál 1581. szept. 16-től 1584. ápril 21-ig,

¹⁾ Consignatio gratiarum regiarum consiliariis camerae Hung. annis infrascriptis collatarum. Orsz. Levéltár Copula Ann. 1624—5. évről.

Boema Tamás 1591. aug. 7-étől 1604. jun. 30-ig, Fröbling Volmár 1595. nov. 1-től 1598. szept. 5-ig, Keszler Márton 1598. decz. 15-től 1604. jul. 3-ig (ekkor fizetését 50 frrtal emelték), Ernleitner Farkas 1599. ápril 24-től 1604. márcz. 24-ig (ekkor az ő fizetését is emelték 50 frrtal), mindnyájan évi 100 frt fizetéssel.¹⁾ Az alantas tisztek tehát, bármi felelősségteljes állásban működtek, nem oly könnyen juthattak fizetésjavításhoz s az itt említettek egész 1604-ig mindig arra az évi járulékra voltak utalva, melylyel ez állást Miksa király még 1566-ban javadalmazta. Pedig azóta nemcsak a viszonyok változtak gyökeresen, hanem a pénz megrontása, rosszabb értékben való verése a valutát legalább is egy harmaddal devalválta úgy, hogy a Miksa korában megállapított fizetés 1604-ben már legföljebb 70°/_o-nyi vásárlási képességgel bírt. Annak sincs nyoma, hogy a kisebb tisztviselők külön kegydíjban, özvegyeik nyugdíjban részesültek volna. Ez egyes kivételes esetekben megtörténhetett ugyan, de az említett harmincz évi időszakban szolgáló számvevőségi tisztek egyike sem kapott semmit s mindnyájan tisztán évi fizetésökre voltak utalva. Mellékjövedelmeik lehettek, talán állásukat és összeköttetéseiket kisebb jószágok vagy más előnyök szerzésére tudták használni. Fizetésöket tekintve azonban helyzetük körülbelül megfelelt a mai 700—900 frtnyi javadalmazásu tisztviselőkének. Csakhogy akkor a fizetéshez a kincstár házbért nem adott. Ezt csupán azok kaptak, a kiknek saját lakásukon kellett hivatalos teendőiket végezniök s így lakásuk — Kassán a számvevőség, a vidéken a harminczadok, ha természetben nem kapták a lakást — a hivatalos helyiséggel összetett. A pozsonyi kamara fő- és alantos tisztviselői közül azonban senki sem szerepel akár lakbérilletménynyel, akár természetben lakással — a kapus és szolgák kivételével — s mindegyik a rendes fizetésből fedezte lakása költségeit. A kis hivatalnokok tehát már a régi világban sem örvendtek valami fényes anyagi existenciának. Ha az állások mindazonáltal nagyon keresettek voltak, ezt nem a fizetés bőségessége, hanem egy-

¹⁾ A kimutatás 1614. máj. 9-én kelt. Copula Annorum gyűjtemény illető kötetében.

részt az államszolgálatból folyó tisztelet és tekintély, másrészt azon lehetőség okozta, hogy az állásban az illetők nagy befolyásu összeköttetéseket s talán némi mellékjövedelmet szereztek.

II. A bevételek.

Ismerjük a területet, melyre a pozsonyi kamara hatásköre kiterjedt. Vizsgáljuk immár azon jövedelmi ágakat, melyekből táplálkozott, melyek behajtása, elköltése, elszámolása, ellenőrzése a korona akaratából reá bízott. E jövedelmi ágak négy főcsoportba foglalhatók: 1. megyék és városok adója, 2. harminczad, 3. állami vagy egyházi javak jövedelme, 4. vegyes jövedelmek.¹⁾ Állandó és biztos mindezek közül csakis a harminczad volt, ámbár az évi tényleges eredményt itt is nagyban befolyásolták a körülmények, a háború, pestis, elemi csapás. De ez a jövedelem a legrosszabb esetben sem szűnt meg teljesen s így minden esztendőben biztosan lehetett rá számítani. Ugyanezt mondhatni az egyházi és állami jószágokról; valami mindig volt belőlök a király kezén s jövedelmet hozott. De hogy mennyit, az nem csupán a terméstől függött. A királyi javak ismét elzálogosítottak, állományuk tehát egyre változott s ha előre nem látott körülmények következtében (háramlás, elkobzás) folytán szaporodott, a zálogbaadás ismét elvonta a kamarától évi jövedelmöket. A pozsonyi kamara Miksa és Rudolf királyok alatt egyáltalán nem kezelt tulajdonképeni koronajavakat, nagy urodalmakat vagy várjószágokat. Fekvéségekből csak is egyházi javak után volt jövedelme, mely azonban nagyon változott, a szerint, a mint az egyes főpapi székek be voltak töltve vagy nem, mert üresedés esetén az egyház jószágait a kamara kezelte s a közjövedelmek közt számolta el. Különösen az esztergomi érsekség javaiból voltak e korszakban tetemes bevételei, melyek azonban megszűntek, mikor az érsekség betöltetett. Még bizonytalanabb volt az adójövedelem; a megyei adó egyáltalán nem minden évben fizetett, hanem csak akkor, mikor az országgyűlés megszavazta

¹⁾ Ez egyes jövedelmi ágakkal alkalmilag külön tanulmányban fogok foglalkozni.

s akkor sem mindig a kamarához folyt be, hanem a század végén már gyakran a rendek által kiküldött országos főpénztárnokok kezeihez. Máskülönb az adóból csak a hátralékokat kapta a kamara. Ugyanahogy állt a dolog a városok adójával; a városok főadója, a taxa csak oly évben állt rendelkezésre, mikor az országgyűlés egyáltalán adót szavazott meg, más években a kamara egyedül a jelentéktelen censusra volt utalva.

Jövedelmei ezen állandó bizonytalansága következtében természetesen nem lehetett szó évi költségvetési előirányzatok készítéséről, hanem arra kellett szorítkozni, hogy a tényleg befolyó jövedelmeket az év folyamán pontosan elkönyveljék, a az év végén pedig rendszeresen elszámolják. A korona erről egyrészt a kamarának, másrészt az egyes tisztviselőknek adott utasításaiban, a legaprólékosabb módon gondoskodott. Az évnegyedes és évi kimutatásokon kívül a kamarának nem egyszer kellett kimutatást, jelentést, külön számadást akár összes jövedelmeiről és kiadásairól, akár az egyes jövedelmi ágak, harminczad, városi adó stb. tényleges eredményéről a király vagy a prágai magányába zárkozó Rudolf idején az egyes főherczekhez küldeni.¹⁾ Mindez azonban a már tényleg elért eredményekre támaszkodik, tehát zárszámadásszerű munkát, nem pedig előirányzat, s csak kivételesen készült néha, még pedig az előbbi két-három év tényleges eredményei alapján, előirányzat is. Ez előirányzatszerű munkálatok némelyike reánk jutott. Egyáltalán nem olyan természetűek mint a modern költségvetési előirányzatok, melyek a legmesszebb részletezésbe mennek; amazok tisztán informatív céloknak szolgáltak, nem pedig annak, hogy törvényes úton megszavaztatván, a kiadások és bevételek tényleges eszközlése az ő keretökben történjék. Mindazonáltal figyelembe vételt érdemelnek, mert a kor pénzügyi állapotait, legalább általánosságban, megvilágítják. Egy 1583-ban készült és 1587-ben felülvizsgált és kijavított ilyen munkát²⁾ a pozsonyi kamara átlagos évi netto jövedelmét következő ösz-

¹⁾ Igy Miksa főherczeg 1581. jan. 16-án Bécsben kelt levele kér ilyen előterjesztést. Orsz. Levéltár egyik számadáskönyve.

²⁾ N. Muzeum F. L. 954.

szegekben irányozza elő: 1. megyei adó 36.000 frt; 2. városi adó 25.080, melyből taxa 24.000, census 1080 frt; 3. harminczad 80.000 frt, 4. esztergomi érsekség tiszta jövedelme 12.000, összesen 153.000 frt.

Az 1588-ki nagy vizsgálat alkalmával a múlt eredményeinek összeállítása mellett a pozsonyi kamara kétségkívül szintén készített előirányzatszerű munkálatot. 1593. február 4-én a várható dica-adóra nézve állított össze előirányzatot,¹⁾ melyből az ekkor hatásköre alá tartozó adóterület pontosan megállapítható. Ez évben 22 vármegye volt a kamara alá rendelve, még pedig a Dunán-innen 13, a Dunán-túl 7, Szlavóniában 2 vármegye, összesen 12.724 szabad és 7596 hódolt portával. A 2 frtos adó mellett — a hódoltak a megszavazott adónak mindig csak felét fizették — a kamara a brutto bevétel 33.044 frt 75 drra irányozta elő, melyből levonva a személyi járandóságokat és a dologi kiadásokat, tisztán 28.800 frtot remélt a kincstár számára. Ha e kimutatásból az adóterület tényleges alakulatáról nyerünk tájékoztatást, egy másik munkálat, mely azon kérdéssel foglalkozik, hogyan lehetne a kincstári jövedelmeket fokozni, gyarapítani, viszont azzal ismertet meg bennünket, minő jövedelmeket kezelt ez időben tényleg a kamara, mire nézve az egykoruak sok balvéleményt, hibás nézetet tápláltak, a mint az országgyűlések előterjesztéseiből kitűnik. Az 1599-ben készült munkálat²⁾ kimutatja, hogy ez idő szerint a kamarának állandóan csak két rendes (e szót a középkori fogalmában értve) jövedelmi forrása van: a harminczad és a városi census (nem a taxa, mely a rendkívüli jövedelmek közé soroltatott). Nincs jövedelme az út- vagy szárazvából, mert ez a földes urat illeti, nem kezel urodalmakat (*dominia nulla huic camerae subsunt pro hac temporis ratione, praeter paucas possessiones turcis dedititias, quae praeter exiguum nihil aliud pendunt*), nincsenek erdőségei egyet kivéve (*silvae nullae, nisi una Modrensis ad rationem suae Mattis reservata*). Ez Modor határában feküdt, de midőn a kamara elnöke meg akarta nézni, a modori polgárok nem engedték meg s így ez

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Annorum III.

²⁾ Orsz. Lev. Monumenta pénzügy II. 56. sz.

sem hozott hasznót a kincstárnak, melynek pedig katonai és más építési czélokra folyton igen sok fára volt szüksége. A pozsonyi és szentgyörgyi várjóságokban nagy erdőségek voltak ugyan, de ezek, mint magok az illető várjóságok, nem álltak a kamara felügyelete vagy befolyása alatt. Végül nem voltak jövedelmei a halászatból (*piscaturae nullae, nisi quod oppidani Marusienses duos uzones loco honorarii offerant*) kivéve évenként két vizát, melylyel Nagy-Maros lakói kedveskedtek s mely a kamarás urak asztalánál szokott elfogyasztatni.

Általánosságban ismervén a forrásokat, melyekből évi bevételei származtak, valamint e bevételek jellegét és természetét, áttérhetünk magára az évi összjövedelemre, a mint az a tényleges eredmény alapján a zárszámadásokban ki van mutatva. E számadások akár egy vagy két évnegyedről, akár az egész évről szólnak, határozott schema szerint készültek, mely 1565-ben kötelezően állapíttatott meg.¹⁾ Ennek megfelelően minden egyes, akár rendes, akár rendkívüli bevételi ágnek külön rovata volt s így a számadás külön kimutatta, 1. a rovás-adót, külön megjelölve a hátralékokból és a folyó évi adóból befolyó összeget, 2. a közmunkaváltságot ugyane megkülönböztetéssel, 3. a városi taksát, 4. a városi censust mindkettőt szintén a hátralékok és folyó évi kivetés szerint, 5. a harminczadot, ugyanígy, 6. a lefoglalt dugáru (*contrabanda*) jövedelmét, 7. az egyházi javak jövedelmét a főpapi székek szerint, tehát külön az esztergomit, győrit, váczit stb., a mennyiben és a mikor a kamara kezelése alatt álltak. Rendkívüli jövedelmeknek, a mikor épen fölmerültek, néha még a kölcsönpénznek is külön rovatot nyitottak, de egészben a zárszámadások állandóan a jelzett minta és csoportosítás szerint készültek.

A sokféle (egy, két, három, hat vagy tizenkét hónapot felölelő) kimutatások számtalan kötetéből azonban, sajnos, aránylag igen kevés jutott reánk. Azokból, melyeket különböző levéltárakban találtam, összeállítom a pozsonyi kamara évi tényleges bevételeinek főösszegét, de megjegyzem, hogy, mint már fentebbi fejtegetéseimből is kitűnik, a bevételek nem mind készpénzben, hanem legnagyobb részt nyugtákban folytak be

¹⁾ A schema az Orsz. Lev. egy számadáskönyvében.

s csak elszámoltattak a kamaránál. Tényleges elköltésök vagy kifizetésök a hely színén a rovók, harminczadosok stb. által történt, kik csak az igazolásukra szolgáló nyugtát küldték be. Ez magyarázza meg, hogy az évi zárszámadásokban bevétel-képen szereplő tekintélyes összegek daczára a kamaránál sokszor olyan pénzhány állott be, hogy saját belső tiszteinek illetményét sem birta a megfelelő időben kifizetni. A zárszámadásokban szereplő bevétel tehát csak is a kamara hatáskörébe eső s nála tényleg elszámolt jövedelmet, nem pedig a készpénz-bevételt jelzi. Ez a körülmény bénítólag hatott ugyan a kamarára, melyhez kevés készpénz folyt be, de az ország közjövödelmei szempontjából mellékes, mert az elszámolt jövedelmeket maga a közönség, akár az adózó, akár a kereskedő elem, tényleg megfizette s így viselte azon közterheket, melyekből a zárszámadásban évenként elszámolt bevételek főösszege alakult.

1566. első két hónapjában jan. 1-től február utolsó napjáig bezárólag a különböző jövedelmi forrásokból készpénzben és nyugtakban befolyt¹⁾ 32.512 frt 22 dr. Egy hónapra tehát átlag 16.000 frtnál több esett s ha az év másik tíz hónapjának jövedelme is e szintvonalon maradt volna, a kamara bevételei megközelítették volna a 200.000 frtot. Tényleg azonban jóval kevesebb folyt be, mert általában az év elején szokták a múlt évi hátralékok nagy részét beszolgáltatni, mi az első hónapok mérlegét tetemesen megjavította a későbbiekkel szemben. Ez történt különösen 1566-ban, melynek zárszámadása²⁾ szintén ránk maradt s melyből ez a tény határozottan megállapítható, mert az összes évi bevétel csak 148.635 forint 55 drt tett.

Az 1569. év költségvetéséről eddig csak egy töredék ismeretes,³⁾ mely azonban nem zárszámadás, hanem királyi leirat részlete.

A hetvenes évtizednek már számos esztendejéről vannak kimutatásaink. Az 1571. évről van ugyan egy nagy számadás-

¹⁾ N. Muzeum 1566—67. dica csomag.

²⁾ N. Muzeum Fol. L. 920 : VIII.

³⁾ Közzétette Szilágyi Sándor Magyar Tört. Tár VIII. köt.

kötet,¹⁾ melyen azonban eligazodni nem lehet. Ellenben 1575-ben²⁾ 130.793 frt 36 dr, 1576-ban³⁾ 151.271 frt 79 dr volt a bevétel, melyből egy másik kimutatás⁴⁾ szerint okt. 21-től decz. utolsó napjáig 46.288 frt 97 dr folyt be.

A következő tiz év bevételeit első sorban azon fölmentvényből⁵⁾ ismerjük, melyet Rudolf király az állásától megváltó Wiener András kamarai főpénztárnoknak adott, midőn kiemelésén pontos és hű szolgálatait, számadásait a legnagyobb dicséretekkel helyben hagyta. Wiener 1576. okt. 21-én lépett hivatalba, mert számadásai e nappal kezdődnek. Mellőzve az 1576-ra eső részt, melyet már említettem, a kamara pénztári bevétele évenként a következő volt:

1577	117.369 frt 29 dr.
1578	145.696 » 35 »
1579	97.624 » 48 »
1580	146.146 » 51 »
1581	102.278 » 18 »
1582	147.584 » 35 »
1583	115.557 » 48 »
1584	116.054 » 29 »
1585	110.673 » 27 »
1586 (márcz. 13-ig) . .	15.441 » 69 »

Hozzá számítva az 1576. év okt. 21-től befolyt összeget, Wiener ez időben 1,160.714 frt 69 drnyi bevételt számolt el.

Az 1583-ki évről azonban több más zárszámadás is maradt ránk. Az egyik ez év második felének eredményét⁶⁾ mutatja ki, mely azért érdekes, mert jelzi, hogy az egyes negyedek közt minő aránytalanságok nyilvánultak a bevételeknek a kamarához való jutásában. 1583. harmadik évnegyedében ugyanis befolyt 30.016 frt 32 dr, az utolsóban ellenben 60.307 frt 46 dr. De fenmaradt ez év teljes zárszámadásának két pél-

¹⁾ Országos Levéltár.

²⁾ N. Muzeum F. L. 938 : I.

³⁾ N. Muzeum F. L. 920 : IX.

⁴⁾ Országos Levéltár külön füzet.

⁵⁾ Országos Levéltár Copula Ann. III.

⁶⁾ Jerney-gyűjtemény a kecskeméti ref. főiskolánál I. köt.

dánya is,¹⁾ melyek a bevételt 115.715 frt 93 drra teszik, tehát valami 200 frttal többre, mint Wiener András számadása, mely már a végleg rectificált adatokat adja, míg a zárszámadásokba, minthogy azokat a naptári év után egy hónappal el kellett készíteni, néha olyan tétel is bele került, melyről később kisért, hogy más évre számolandó el. Ez okozza, hogy ugyanazon év némely számadásai közt eltérések mutatkoznak, mert az egyik korábban, a másik későbbben készült s így az egyik az ideiglenes, a másik a helyesbített eredményt tünteti föl. Az 1584. évről szintén van két további kimutatásunk. Az egyik ²⁾ az évnek harmadik negyedét öleli föl, mikor összesen csak 13.630 frtra 53 drt, tehát fél annyit sem mint az előző év hasonló negyedében, tett a bevétel. A másik ³⁾ az egész évre kiterjed s annak jövedelmét 126.012 frt 42 drra teszi s így jóval többre, mint a pénztárnok fentebbi kimutatása, minek okát már jeleztem. Az 1586. év eredményét azonban már csak töredékesen ismerjük márczius 13-ig Wiener fentebbi kimutatásából, azután két hónapi szünet következik, mert a pénztárnoki állásra úgy látszik csak május 15-étől kezdve akadt alkalmas tisztviselő. Ekkor Ztanyicznyaky Mihály lett főpénztárnok s évekig működött ez állásban, mint Rudolf királynak 1592. jun. 24-én Prágából kelt felmentvénye mutatja s legalább 1590. végéig, mely időre a fölmentvényt megkapta, teljes buzgalommal és sikerrel. 1586. május 15-től decz. végéig a bevételek ⁴⁾ kitétek 52.347 frt 67 drt, mely összeg a márczius 13-ig befolyt 15.441 frt 69 dral 67.789 frt 35 drra nő s így a márczius 13. május 15-ki két hónap alatt tetemes pénz folyhatott be, különben ez az év jövedelme aránytalanul elmaradt volna az előző s a következő éveké mögött.

¹⁾ N. Muzeum Fol. L. 920 : X. és 921 : VI. (ennek utolsó lapjai hiányzanak).

²⁾ Jerney-gyűjtemény I.

³⁾ N. Muzeum F. L. 920 : XI.

⁴⁾ A részletes évi zárszámadás máj. 15-től decz. 31-ig. N. M. F. Lat. 920 : XII. Ez az összeg már teljesen összevág a főpénztárnok azon kimutatásával, mely a királyi felmentvényben (Orsz. Lev. Copula Ann. II. köt.) említettetik.

Ztanyicznyaky Mihály fölmentvényében ¹⁾ a következő négy év bevételei így vannak feltüntetve:

1587	182.828 frt 45 dr.
1588	163.498 » 35 »
1589	150.502 » 18 »
1590	82.341 » 84 »

Hozzáadva hivataloskodása első évét, — 1586 — ez időben a főpénztárnok 631.514 frt 52 dr bevételt számolt el és pedig 40 dr hiány kivételével, mely valami számadási hibából keletkezett, teljesen kifogástalanul. A következő években is megmaradt hivatalában s egy részletesebb kimutatás ²⁾ szerint 1591-ben 127.679 frt 82 drt, 1592-ben 107.955 frt 13 drt tettek a kamara bevételei. 1594-ből ismét van teljes zárszámadásunk, ³⁾ mely a bevételeket 82.087 frt 44 drban mutatja ki. Ebből mintegy 66,000 frtot a harminczad hajtott s adójövedelmet ez évben a kamara semmit sem kapott. Az 1598-ki zárszámadás ⁴⁾ 158.595 frt 38 dr bevételről szól, míg az 1600. évből eddig csak az első évnegyedit ⁵⁾ ismerem, melyben a bevételek 17.799 frt 86 dral szerepelnek. Ez az összeg valami másfél ezer forinton kívül hátralékokból, azon pénzből, melyet Illésházy István Trencséure fizetett (4000 frt) és kölcsönökből (4560 frt) származott s így az új évszázad elég szomorúan köszöntött be a kincstárra.

III. A kiadások.

Változékony, bizonytalan lévén a kamara évi bevételeinek összege, bizonytalan és változékony volt a kiadások összege is. El lehet mondani, hogy a kamara minden évben annyit adott ki, mint a mennyit bevett s ha egyszer másszor maradt néhány ezer forint fölöslege, ez csak a papiron létezett, csupán az elszámolás eredménye volt, mert a kamara bevételei

¹⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. II. köt.

²⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. III. köt.

³⁾ N. M. Fol. L. 921: VII.

⁴⁾ N. M. F. L. 921: VIII.

⁵⁾ Jerney-gyűjtemény I. köt.

nagy részt egyáltalán nem készpénzben, hanem nyugtakban folytak be. Sőt ha kivételesen az év végén csakugyan maradt néhány ezer forint készpénz a pénztárban, az sem jelentett semmit. Nem fölöslegről, hanem közösleges pénztári maradványról volt itt szó, mely az államháztartás rendezett vagy rendezetlen voltának megítélésére semmi támaszpontot nem kínál. Ha a pénzügyi helyzetet akarjuk megítélni, erre nem az elszámolt évi bevételek és kiadások arányát, hanem a tényleges bevételek és azon összegek közti arányt kell vizsgálnunk, melyeket a kamarának ki kellett volna fizetnie, ha ugyan lett volna hozzá pénze.

Mint a bevételeknél, úgy a kiadásoknál sem készült évi előirányzat, sőt ilyesmiről itt még kevésbé lehetett szó, mint amott. Mert ha bizonytalan volt az évi jövedelem tényleges összege, annyit legalább mindig előre tudott a kamara, minő forrásokra, minő jövedelmi ágakra számíthat. Azt azonban soha sem tudhatta előre, minő kiadások fedezésére fogják az év folyamán utasítani. Voltak ugyan állandó vagy rendes kiadásai is, azaz olyanok, melyeket minden évben a saját bevételeiből kellett fedeznie. De e mellett igen nagy szerepet játszottak nála az olyan kiadások, melyeket ma rendkívülieknek nevezünk, melyek azonban akkor a rendesek közt szerepeltek és pedig teljesen megfelelően ama kor jogi és pénzügytani fogalmainak. A mint akkor az összes közjövödelmeket nem az állam, hanem a király külön jövedelmeinek tekintették, akképen a kamara sem állami, hanem királyi közeg volt a király külön jövedelmeinek kezelésére és kiadásainak eszközzésére. Olyan volt a jellege, mint ma egy nagybirtokos központi főpénztárának. A mint a nagybirtokos e pénztár terhére szabadon utalványoz mindenféle kiadást, bármely természetszerű legyen, bármely urodalmára vonatkozzék, s a főpénztárnoknak csak az a kötelessége, hogy meggyőződjké nem hamis-e a nála bemutatott utalvány, más esetben be kell váltania — ha ugyan van hozzá készpénze, — úgy a király is egészen tetszése szerint a legkülönbözőbb kiadásokat fizettette ki magyar kamarájával. Minduntalan érkeztek királyi mandatumok, rendeletek, leiratok, melyek előre nem látott terheket róttak reá, s mint-hogy a király több nagy uradalom — különböző országok —

birtokosa volt, magyar központi pénztárával nem egyszer olyan kiadásokat fizettetett ki, melyek nem is magyar országát, hanem egy másikat illették. Bécsi kereskedők, külföldi hitelezők követeléseit kellett a kamarának kifizetnie; e mellett a király az egyes jövedelmi forrásokat ideiglenesen vagy évek hosszú sorára lekötötte ilyen kiadásokra speciális fedezetül. Ezek voltak az úgynevezett deputálások, midőn a király elrendelte, hogy akár állami természetű, akár magánszükségletek bizonyos jövedelmi forrásokból — egy vagy több vármegye adójából egy meghatározott harminczadhely jövedelméből — közvetlenül fedeztessenek s ily esetekben a kamaránál nem pénzben, hanem nyugtában történt az elszámolás az illető vármegye adójáról vagy harminczad hivatal beveteléről.

A kiadásokat illetőleg tehát a kamara nem volt egyéb, mint egyszerű központi fizető hivatal, melyre a király nem is a bevételek arányában, hanem a pillanatnyi szükségletekhez képest utalta a kiadásokat. A kamara viszont fizette a király minden utalványát, ha ugyan volt készpénze, ha pedig nem volt, egyszerűen várapasztotta az illetőt. Ily körülmények közt a kiadásokról évenként szabályszerű előirányzatot készíteni czéltalan lett volna. Időnkint azonban az utóbbi évek tényleges eredménye alapján mégis kellett valami ilyenfélét is összeállítani, főleg azért, hogy a kamara az öt terhelő kiadások s a hozzá utalt bevételek közti aránytalanságot feltüntesse. Van ilyen munkalat 1583-ból, mely 1587-ben helyesbítettett.¹⁾ A kiadásokat illetőleg csak töredék ugyan, de mégis megtudjuk belőle, hogy az előirányzott 153.080 frt várható évi jövedelemmel legalább is 220—230.000 frt összegű szükséglet áll szemben, melynek kifizetését a király azon évben már elrendelte volt. A többek közt a 36.000 frtra előirányzott adó jövedelmét már akkorig kölcsönök kifizetésével és deputálásokkal 12.864 frt 66 dral terhelte meg. Ez még csak ment volna. De már a 80.000 frtnyi harminczadjövedelem mindenféle deputálás következtében 241.194 frt 64 dral volt terhelve s így a király legalább negyedfél évre *előre* lekötötte a jövedelmi for-

¹⁾ N. Muzeum F. L. 964.

rást. Nem csoda tehát, hogy ily gazdálkodás mellett a kamara legegyszerűbb, folyó rendes kiadásait sem igen bírta fedezni.

Már pedig ezek az állandó, rendes kiadások előre meg voltak állapítva. Mint I. Ferdinánd 1548-ban, akképen Miksa király kevéssel trónra lépte után 1566. ápril 24-én Nürnbergben kelt rendelete ¹⁾ szabályozta mindazon kiadásokat, melyeket a kamarának évről-évre kellett teljesítenie s melyek részben személyi (tisztii fizetések), részben dologi természetűek voltak. Ez ordinatióban a király a fizetéseket és más állandó szükségleteket véglegesen rendezni, szilárd alapra fektetni igyekezett, melytől csak érett megfontolás vagy rendkívüli körülmények esetén volt szabad eltérni. A XVI. századi Magyarország kormányzati viszonyai s főleg a királyi hatalom, az állam és a társadalom közti kapcsolata egész közvetlenségében tükröződnek vissza Miksa e rendelkezéseiben. Több rovatban csoportosítja az állandó kiadásokat. Megnyitja a sort a *főpapok* fizetése. Ezek közt legelöl áll Oláh Miklós érsek, ki mint királyi helytartó, 3000, mint kancellár (ratione officii cancellariatus) 1440, összesen 4440, azután Bornemisza Pál erdélyi püspök s a nyitrai püspökség kormányzója 600, a veszprémi 400, Forgách Ferencz váradi, a pécsi, a zágrábi püspök egyenkint 400 frt fizetést húztak. A főpapi fizetések czímén tehát 6640 frt állandó kiadás terhelte a kamarát. Ez az összeg természetesen az egyes években lényegesen módosult; nem csak a személyek, a kik a fizetést húzták, változtak, hanem a fizetések is, főleg azért, mert a királyi helytartó nem mindig volt az esztergomi érsek s így csekélyebb javadalommal kellett megelégednie. 1574-ben e czímen az összes szükségletet csak 4400 frtra számították s a tényleges kiadás rendszeren évi 4—5000 frt közt mozgott.

A királyi normativum azután a *zászlós urak* évi fizetését szabályozza. Báthory András országbíró 2000, Mérey Mihály nádori helytartó 1500, Zrinyi Miklós gróf tárnok, Tahy Ferencz kir. főlovász, gersei Petheő János kir. főkamrás, Bánffy

¹⁾ Orsz. Levéltár Benignae Resolutiones; egy másik példány, mely a kölcsönöket is felsorolja s így bővebb, Nemz. Muzeum Status Camerae (F. L. 964) becses kötetben.

István kir. főasztalnok, Bánffy László kir. főajtón-álló mesterek egyenkint 600, Dessewffy János kir. főudvarmester 500, Batthányi Kristóf kir. főpohárnokmester 400, Thurzó Ferencz tanácsos 600, Listhius János kir. titkár 200 és a kancellariánál további 400, Bocskay György kir. titkár 400 frt évi fizetést húztak. E fizetések, melyek összege 9000 frt, itt-ott a személyekre való tekintettel vannak ugyan megállapítva s az idők folyamán változtak az állások viselőivel együtt. Így például Báthory András a kétezer forintos fizetést személyére nézve húzta s az országbíróság maga nem volt oly gazdagon dotálva. De ez állások megmaradtak állandóan, habár például 1574-ben már csak 7500 frtra tették e czímen a szükségletet. A főpapok és zászlós urak fizetései később egy rovatban — de minden egyes fizetés külön kitüntetésével — számoltattak el s a két czímen a tényleges kifizetett összeg 1576-ban 11.355 frt 16 drt, 1583-ban 8779 frt 31 drt, 1584-ben 9304 frt 52 drt, 1586-ban 4231 frt 41 drt, 1591-ben 5646 frt 31 drt, 1592-ben 9270 frt 26 drt, 1594-ben 7665 frt 46 drt tett. A zászlós uraknak tehát az egész század folyamán kijárt állandó évi fizetésök, mi különösen azért érdemel figyelmet, mert köztük szerepelnek a magyar udvari méltóságok, melyek nem csak napjainkig, hanem igen régóta már tisztán czimekül adományoztatnak. A mohácsi vész egész százada folyamán e méltóságok viselői állandó évi fizetést húztak, mi arra vall, hogy ez állásokkal bizonyos teendők, kötelezettségek teljesítése járt, különben a pénztelen kincstár nem terhelte volna meg magát ily czímen állandó és tetemes évi kiadással, mert az akkori viszonyokhoz képest az udvari főméltóságok évi járandósága igen tekintélyes készpénzbeli javadalmazást képviselt. E fizetések, melyekben az akkori *külön magyar udvartartás képe* egész határozottsággal kidomborodik, azt hirdetik, hogy az udvari méltóságok nem hangzatos czímül adományoztattak, hanem viselőik a fizetés fejében legalább időnkint hivatalos teendőt is végeztek, különben mért fizették volna őket? Hogyan és minő alkalmakkor működtek a fő udvari és állami méltóságok a gyakorlatban, azt kutatni nem a pénzügyi történet dolga. Feladatát teljesítette azzal, hogy visszaidézi az utókor emlékezetébe azt a tényt, hogy I. Ferdinándtól kezdve királyaink

az itt felölelt egész időszakon, tehát az egész XVI. századon át évi fizetést adtak a magyar udvari főméltóságok viselőinek, hogy tehát legalább pénzügyileg mindenestre megvolt, külön szervezve és állandó fizetések alapjára fektetve volt az önálló magyar udvartartás, a magyar királyság állami és nemzeti függetlenségének egyik külső kifejezője.

Külön rovatban következnek ez után a *kamara személyi szükségletei*, melyekről fentebb részletesen szözlöttünk. A királyi normativum azonban e rovatban jelöli meg néhány külső tisztviselő, sőt Nicolaus de Candia pozsonyi naszádos kapitány (praefectus navalis) illetményét is s így ezekkel a szükséglet 6619 frtot tett.

A normativumnak csak ezen első három cziméről lehet elmondani, hogy az itt megállapított keret állandó maradt s habár évenként tényleg itt is voltak változások s egyszer több, másszor kevesebb kellett, egészben azonban a szükséglet az 1566-ki előirányzat keretében maradt. — A három czím egyike sem kellett tetemesen nagyobb összeg, sőt ellenkezőleg rendesen egy pár ezer forinttal kevesebb is elég volt. Ezekre nézve tehát pontos praeliminarét is készíthetett volna a kamara, mert itt nagyobb változásokról egyáltalán nem lehetett szó. Nem így áll a dolog a normativum többi czimeinél, hol a királyi kegynek, a felmerülő szükségletnek, a véletlennek igen tág tere nyílt a rendeseknek nevezett szükségletek lényeges fokozására, minek következtében praeliminare készítése itt már csakugyan lehetetlen volt. Az első czím a királyi *nyug- és kegydíjakat* (provisiones) foglalja magában. A király Zay Ferencznek addig, míg 200 jobbágygyal bíró jószágot nem kap adományul, évi 500 frtot, — ez összeg néhány éven át terhelte a kincstárt, — Dessewffy Jánosnak élete fogytáig a fentebbi főudvarmesteri fizetésen kívül évi 600; a hét selyei naszádos vajda mindegyikének évi 60, összesen 420, két komáromi naszádos vajdának évi 40, összesen 80, Ocharovics Mihály nevű rácznak 50, Baicsy Jánosnak, kinek atyját Ferenczet Buda ostromakor a király iránti hűsége miatt felnégyelték, 100, Besenyey Lénárdnak elhunyt atyja, István hűségéért 50, ugyane czímen István négy leányának 75, Érdehegyi Bálint özvegyének, Zsófiának 100, Balázs György szigeti zsoldos kato-

nának, hogy a fogságból való kiváltása után megélhessen, 32, Győr városa polgárainak 100, Syrovics Lászlónak, ki a királyi leveleket Budára, sőt Konstantinápolyba szokta szállítani, 100, Marosy Lukács nevű vaknak 13, Szondy Jakabnak, a drégeli hős testvérének György érdemei jutalma fejében 50, Palinay Pálnak (cujus opera utimur in legatione Constantinopolitana) 100, a nagy-szombati diákoknak, hetenkint 2 frt, összesen 104, Zsámboky Jánosnak 200, Becsy Jánosnak (qui secretarium in legatione Constantinop. egerat) 60, Kutasy Lőrincz deáknak (litteratus) 32, a pozsonyi ferenczrendieknek 100, Áron vajda özvegyének 25, a pozsonyi kórház szegényeinek 80, a nagyszombati kórház szegényeinek 52, Buthkafalvy Miklós betegnek 20, Chygley Demeternek, ki a szigeti harczban megsebesült 25, Haberdanszky Annának 40, Fekethe Bertalan betegnek 32, gróf Frangepán Istvánnak (előbb 500) 800, Felpéczy Ferencznek 100, Venczel nevű csehnek, ki excavando puteo Trencsényiensi szeme fényét vesztette, 20 frt 80 drt, Drayling Tamásnak 80, özvegy Zankowith Péternének 40, a szakolczai minoritáknak 100 frt évi díjat rendelt. Sok érdekes kortörténelmi adalék rejlik a normativum ez összeállításában. Itt vannak ama kor összes állami kegydíjasai, nyugdíjasai, innen ismerjük meg azt az egész tevékenységet, melyet az állam a cultúrpolitika összes ágaiban az iskolaügy, a közjótékonyosság, özvegyek, árvák, betegek segélyezése körül kifejtett Rendkívül szerény ez a tevékenység, de azért mégis már ekkor elég sokoldalú s ha modern háztartásunk impozáns számösszegeivel szemben egészen semmiséggé is törpül, sokoldalúság tekintetében már összehasonlítható a modern költségvetéssel. Megvan benne kezdetlegesen, elemileg mindaz, a mi a mai államháztartásban nagy összegekkel szerepel. Akkor e czímen összesen mintegy 4406 frt volt felvéve. Ha azonban a későbbi zárszámadások azon czímeit, melyek provisiones, pensiones, gratiae, elemosynae név alatt előfordulnak, ide számítjuk, akkor jóval nagyobb, egész 10.000 frtot tevő összeget kapunk, ámbár a speciális kegydíjak czíme alatt tényleg csak 3—4000 frt van felsorolva. Csakhogy e tekintetben az akkori felfogás nagyon sajátos és az elszámolás ennek megfelelően nagyon eltérő volt, mert a legkülönbözőbb természetű költségeket néha egy czím

alatt, viszont pedig teljesen azonos természetű kiadásokat négy-öt különböző czímen számoltak el.

A következő czím a *várak ellátásának* évi költségeit állapítja meg s Trencsénnek 500, Tury Györgynek, a hires palotai kapitánynak a maga és őrsége fizetésére 4800, a veszprémi püspöknek Palotához csatolt jószágaiért 400, a pécsi püspöknek Szigethez csatolt tizedeiért 500, a veszprémi káptalannak Tihanyhoz csatolt jószágaiért 200, Verancsics Antal egri püspöknek az egri jószágok fejében 6400 frtot rendel évenként. Itt a kiadás 10.300 frtban van megállapítva. Ez azonban nem felelt meg a tényleges szükségletnek, a zárszámadásokban később a fentebbi költségek a legkülönbözőbb rovatokban számoltattak el úgy, hogy a várak ellátása czímén 1587-ben csak 1200 frt van ugyan felvéve, de annál több szerepel belőlök más címek alatt, főleg a különböző katonai kiadások rovatában s teljesen bizonyos, hogy a kamarának a várak ellátása czímén, noha az ellátás közvetlenül nem reá, hanem más hatóságokra volt bízva, minden egyes évben jóval nagyobb összeget kellett kifizetnie.

Ugyanez áll a következő czímról, mely a *kölcsönvett pénzekről* intézkedik. Itt csupán a következő államhitelezők szerepelnek: Balassa Farkas 12000 kölcsöne után, addig, míg a lipcsei kapitányság tisztét viselte, évi 7⁰/₁₀-ot tehát 840 frtot (ugyane normativum az évi, de kétségkívül az év későbbi szakában készült másolata¹⁾ már özvegy Balassa Farkasnál említi a 12.000 frtos adósságnál), Balassa András 2000 frtos kölcsöne után 140, a pozsonyi ferenczrendiek 1000 frtos kölcsöne után 50, Blagay Kristóf örököseinek törlesztésül 200 frt összesen 1230 frt évi teherről lenne szó. Tényleg azonban adósságok törlesztésére vagy kamatfizetésre a kamara évenként aránytalanul nagyobb összegeket fordított részint az adó, részint a harminczad bevételeiből, melyek ide vonatkozó deputálásokkal túl és néha évek sorára előre meg voltak terhelve. Így például az 1576-ban 58.498 frt 20 dr, 1583-ban 20.507 frt 38 dr, 1584-ben 56.218 frt, 1586-ban 17.186 frt 07 dr, 1592-ben 35.731 frt 04 dr, 1594-ben 16.656 frt 96 dr fizetett ki a zárszámadások szerint a hitelezőknek tőketörlesztés

¹⁾ N. Muzeum F. L. 964.

és kamat fejében. Az 1566-ki normativum e czíme tehát meg sem közelítette a valódi szükségletet s alapján a jövőre nézve semmiféle számítást nem lehetett tenni.

Minthogy a kamara és általában a király tisztviselői sokféle kiküldetésben jártak, hivatalos utazásaikra napi díjat kaptak, melyet a normativum szintén megállapított: Báthory Andrásnak, Peregi Gábornak, Zrinyi Miklósnak a király a legnagyobb napidíjat — 4 frt — engedélyezte. Ellenben a kamarás csak 2 frt, sőt ha a kocsit a kincstár fizette, csak $1\frac{1}{2}$ frtot, az alantasabb tisztviselő a kocsipénzzel együtt 1 frtot, a királyi jogüggyek igazgatója ugyanannyit — csak ha külföldön járt, számíthatott fel külön, mérsékelt kocsipénzt, — az octávák idején minden ülnök 1, a két praelatus és a két zászlósúr egyenkint 2 frtot kapott s ha utaztak, az úton töltött minden napért — öt mértföld vétetett egy napi útnak — külön 2 frtot kaptak. E költség kifizetése is a kamarát terhelte, még pedig némelyik évben, — mikor nagyobb commissiók voltak különféle czélekből kiküldve, szintén elég nagy összegekkel. Miksa király 1566-ban tehát összesen 38,195 frtnyi évi rendes kiadással terhelte meg a pozsonyi kamarát s ez összeg a hozzá utalt jövedelmekben minden esetre bőséges fedezetet nyert volna. Csakhogy, mint láttuk, tényleg egész máskép alakultak évi kiadásai, mert a király egyre több költséggel terhelte budgetét. 1574-ben maga a kamara összeállította ¹⁾ azon átlagos évi szükségletet, melynek fedezése föltétlenül reá van ruházva. Itt a következő tételekkel találkozunk: főpapok 4400, zászlósok 7500, a magyar kancellária titkárai 880, a kamara 6164, a Morvaországban levő magyar harminczad hivatal (handgravii, perceptoris et satellitum in Moravia) 1234 frt 20, postahivatalok (Fischamend, Komárom, Kassa) 499, pozsonyi vár tisztei, naszádosok 407, provisiók 2552, pensiók (egri püspök 3200, Chepely Mihály örökösei 300, tengeldi Bornemisza János 100) 3600, várak ellátása 2900, összesen 36.619 frt 80 dr. Ez összeghez azonban még a következők járultak: Murány vára ellátására évi 1000, némely jószágok visszaváltására 1500, kegydíjakra 3500, különböző bizottságok költségeire 1600, bírói

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. I. köt.

és más ilyen kiadásra 1000, okiratokért 50, alamizsnára 300, úti és más ilyen költségre 350, Forgách Simonnak 200, a szepesi kamarának a felvidéki katonaság zsoldjára 14.000, összesen 23.500 és a két tétel együtt 60.119'80. Itt tehát a rendes kiadás már jó harmadával nagyobb, mint volt 1566-ban. Pedig még itt sem a tulajdonképeni rendes szükséglettel állunk szemben. Egy 1587-ki számításban egészen új kiadási tételekkel találkozunk. Ilyen a póstaköltség, mely már évi 4838 frtra nőtt; azon összegek pedig, melyeket katonai költségek czímén kellett a kamarának évenként a saját jövedelmeiből fizetni, 25.136 frt 42 drra mentek, egy egész sereg más költségen kívül, melyeket külön mutat ki, noha ide tartoznak. Ilyen a várakra 1200, a pozsonyi tüzérség 153 frt 60, az annonariusnak 1712 frt 82 dr. Ez időben már a 153.080 frtra számított összes jövedelemmel valami 320.000 frt szükséglet¹⁾ állt szemben; olyan korlátlanul utalványozta reá és jövedelmeire a király a különböző kifizetéseket.

Tényleg természetesen csak annyit fizethetett ki, a mennyi pénze épen volt s minthogy sohasem volt annyija, mint a mennyi kellett volna, a kincstár állandón adósa maradt mindenkinek, a ki vele üzleti összeköttetésben állt. Idővel a királyi vagy államadósságok összege roppant nagyra nőtt s mint fentebb láttuk, Miksa király már trónra léptekor egyedül a magyar végbeli katonák zsoldja fejében egy milliót meghaladó adósságot örökölt atyjától, Ferdinánd királytól. Ez az összeg azonban nem közvetlenül a kamarát terhelte. De mint már jeleztem, hozzá is számos állami hitelező lett követelésével deputálva s az államadósságok akkori állapota, az állami hitelezők dolga, a régi pénzügyi történet egyik fölötte érdekes fejezete. A kamara 1576-ki költségvetése tájékoztat ad azon állami hitelezőkről, kiknek követelését ő lett volna köteles visszafizetni. Ez évben a kincstár²⁾ a következőknek volt adósa: Nádasdy Ferencznek, ki a pénzt 1574. decz. 1-én adta kölcsön 7310 frt 50 dr, Bechler Györgynek 7687'11, Balassa Jánosnak fizetési hátralékai fejében 12.000 frt, Zrínyi Györgynek 10.380

¹⁾ A kimutatás N. M. F. L. 964.

²⁾ N. Muzeum F. L. 920 : IX.

frt (ez összeget még atyja, Miklós adta Győr építésére kölcsön a királynak) Bechler Konrád és társai pozsonyi polgároknak 8000 frt, Roccho Garasia de Bergamo-nak 7816 frt, vásónkői Horvát Gáspárnak 3000 frt, özvegy Auer Jánosnének Bécsből 16.797 frt 46 dr., Bakits Margitnak 9000 frt, Geoswein György nürnbergi polgárnak 5000 frt, Nagy-Szombat polgárainak 500 frt, Castello Bertalannak és társainak 4000 frt, Krušics Jánosnak 37.908 frt 59 dr, Listius János győri püspöknek 400 frt, Bornemisza Tamás nagyszombati polgárnak 400 frt, Ungnad Kristófnak élelmi szerekért 6000 frt, Albrecht Bertalan nürnbergi polgárnak 6000 frt, Ujlaky János váci püspöknek 2000 frt.

Valami 130.000 frtot kellett volna tehát 1576-ban, midőn összes bevétele csak 151.271 frtra ment, csupán adósságtörlesztésre fizetnie. Törlesztett is belőle, de csak annyit, a mennyit épen birt. Bechler Györgynek a külföldre hajtott ökrök vámjá fejében — az esedékes vámot nem kellett készpénzben fizetnie, hanem leszámították követeléseiből — 3280 frt 50 drt. Bechler Konrádnak, és társainak ugyanily módon, 6774 frt 50 drt, térített vissza; Geosweinnek 500 frtot, másoknak is tetemes összegeket fizetett, de a nagy részszel mégis adós volt kénytelen maradni.

Annál kevésbbé járhatott el másképen, mert nem egyszer olyan zavarban volt, hogy a legkisebb összegeket, a legsürgőbb pillanatnyi szükségleteket sem birta fizetni s ilyenkor fűhöz-fához folyamodott kölcsönért. Legközelebb álltak hozzá a pozsonyi polgárok, kikhez minduntalan fordult kisebb-nagyobb kölcsönökért, melyek a kényszer-kölcsön jellegét viselték magukon. A pozsonyiak aligha szívesen adták, mert rendetlenül kapták vissza. 1580. január 8-án a kamara sürgős szükségletre 278 frtot, jul. 1-én Forgách Simon fizetésére 250 frtot, 1581. aug. 8-án Érsek-Ujvár halaszthatatlan építésére 500 frtot vett tőlök kölcsön. Ez 1028 frtból 1581. decz. 31-én a szempezi harminczados útján visszafizettetett 480 frt, 1582-ben 500 frt¹⁾.

¹⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. I. E számadásban következő tétel is előfordul: Eisdem civibus de mandato suae Mattis die 25. oct. 72 emanato *ad restaurationem turris*, quam in memoriam felicis coronationis Suisimi Dni Principis Rudolphi Hung. Regis altius extruere volebant, soluti sunt flor. 500.

De ugyanez évben jul. 23-án 300, aug. 17-én ismét 200 frtot kellett kölcsönözniök a kamara sürgős szükségleteire s így követelésök 1048 frtot tett.¹⁾ Nem csak ezt nem kapták vissza, hanem az 1589—93. években a kamara folyton újra megsarcolta őket s 1593. végén követelésök 4580 forintra szaporodott fel.²⁾

Kivülök azonban sok más hitelezője is volt a kincstárnak. 1588-ban Baranyay Bálintnak a kamara 7296 frtjával tartozott s ebből az év első felében 2176 frt 78 dr törlesztett. Chanyi Ákos örököseinek 18.000 frt járt, mely 1578 óta különböző részletekben a szempezi harminczadnál törlesztetett s 1588. végén már 204 frt 80 dr-ra szállt le. Pálffy Tamás özvegyének 1586. márcz. 28-án járt 5692 frt 31 dr, melyből 1591. febr. 1-ig kifizettetett 3550 frt 19 dr s a hátralék ekkor is még 2142 frt 12 drt tett. Pedig a kamara készségesen fizetett, ha épen tehetette s csupán a harminczadok útján közvetlenül ezek jövedelméből a következő összegeket adatta³⁾ ki az állam különböző hitelezőinek:

1572.:	1255 frt 65 dr,	1574.:	237 frt 10 dr,	1577.:	1560 frt 18 dr.
1578.:	3802 » 66 »	1581.:	15.979 » 20 »	1582.:	11.818 » 13 »
1583.:	1744 » 32 »	1584.:	16.833 » 17 »	1585.:	25.732 » 23 »
1586.:	17.282 » 50 »	1587.:	46.054 » 18 »	1588.:	64.375 » 22 »
1589.:	ápril hó végeig		50.677 frt 53 dr.		

Csupán e 12 év és négy hó folyamán tehát ez egyetlen jövedelmi ágból 275.852 frt 12 dr fizettetett ki a király deputálásai alapján többé-kevésbbé adósság természetével bíró szükségletekre. De a király adósságai mindazonáltal folyton szaporodtak. Az udvari kamara már 1576-ban megpendítette az eszmét, ne kérjen-e a király a felhalmozódott adósságok törlesztésére külön rendkívüli segélyt a magyar országgyűléstől. Akkor elejtették ugyan e tervet, de 1578-ban ily kérelmet is intéztek a rendekhez, melyek azonban csak a szokásos adót szavazták meg s az adósságok törlesztéséhez a nép szegénysége miatt nem akartak külön segélyvel járulni.

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. I. 1580—82. számadás.

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 2.

³⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. gyűjtemény.

A sokféle kiadás közt, mely évről-évre rendszeren terheltő nem csak a pozsonyi, hanem a szepesi kamarát is, elég tekintélyes helyet foglalnak el a királyi és főhercegi udvartartások számára tett különböző költségek. Itt nem az országgyűlési kiadásokat értem, melyek mindig nagy összegeket vettek igénybe a Pozsonyban időző udvar ellátása számára. Évről-évre különböző összegeket fordított a kamara az udvar által elfogyasztott bor beszerzésére és elszállítására. Bort vásároltak főleg Sopronban, Ruszton, Szent-Györgyön és Tokajban. Már 1566. januárban 20 hordó bort szállított a kamara Egerből Bécsbe s csak a fuvarért 100 frtot fizetett ki. Különösen Szent-György és Sopron városa maradt az udvar állandó szállítója a kamara közvetítésével, mely Sz.-Györgyben például 1577-ben $280\frac{1}{2}$ urna bort vett 2 frt 40 drjával s melynek fuvara 146 frt 89 drt tett. Sopronnak is kiváló része jutott a szállításban s csupán ez a város az 1579—82-ki négy évben 4217 frt 28 dr értékű bort adott el az udvar — a király és a főherczegek — szükségleteire. 1584-ben az udvar bora czímen 1288 frt 45 dr szerepel a kamara kiadásai közt. 1586—1593-ban Sopron 6256 ft 48 dr, 1590—93-ban Szent-György 3533 frt értékű bort adott el. Miksa főherczeg, a választott lengyel király, még külföldre is küldetett magának magyar bort.¹⁾ 1589-ben egyedül Sopronban és csupán Ernő főherczeg számára 1081 frt 38 drt költött a kamara fuvarral együtt. 1592-ben ugyanott a király számára 1063 frt 71 drnyi, a főherczeg számára 286 frt 83 drnyi bor kellett. 1594-ben e czímen Szent-Györgynek 2868 frt 58 drt fizetett ki. Az 1594—9. és 1601—3. években Szent-Györgyön 8359 frt 26 bort vett a kamara az udvar számára. De Soprontól is vettek folytonosan s csak e városnak 1598-ban a király és Miksa főherczeg részére 1233 frt 66 dr fizettetett ki borért.²⁾

De az udvar másnemű szükségleteit is fedezte Magyarországon, a magyar kamarák jövedelméből. Így például 1589-ben

¹⁾ 1588. szept. 11-ki levelében kéri a szepesi kamarát, hogy az eddigi borszállítmányok elfogyván, küldjön neki még 20 hordó bort Lengyelországba. Ezt is megkapta, mint 1589. január 23-ki levelében írja. A levelek N. M. F. L. 957.

²⁾ Az adatok különböző egykoru számadásokból vétettek.

Bécsből utasították a szepesi kamarát, vásároljon a király számára néhány jó szürke lovat. A felvidéken azonban ez bajosan ment s a kamara 1589. május 1-én azt felelte, hogy mindent elkövet ugyan a megbízás teljesítésére, de e vidéken jó és szép lovat nem igen kapni (*equos elegantiores et usibus S. Mattis dignos invenire necdum potuimus*), ámbár többekhez fordult, így Thurzó Elekhez is, kinek van ugyan jó lova, csak-hogy nem szürke, mint a felség kívánja.¹⁾ A későbbi években sokféle javaslat merült föl arra nézve, hogyan történjék az udvarnak Magyarországból való nagy arányú ellátása. De az udvar szükségleteinek fedezéséhez, az udvartartás költségeihez Magyarország már ekkor elég tekintélyes összeggel járult, habár nem a modern civillista alakjában. A két kamara kiadási tételei közt évenként fordulnak elő elég nagy összegek, melyek az udvar által kívánt s a király és a főherczegek ellátására rendelt különféle vásárlásokra szolgáltak.

De a főherczegeknek 1585 óta külön és állandó *pénzbeli* ellátást is rendelt a király a pozsonyi kamaránál. E rendelete alapján 1585. január elsejétől Ernő, Mátyás és Miksa főherczegeknek évenként 10.000 rénes forintot, mely magyar pénzben 8571 frt 40 drt tett, tartozott kifizetni. Ez meg is történt és pedig a kamara nehéz pénzvizonyaihoz képest elég rendesen. 1585-ben az összeg több részletben ugyan, de teljesen kifizettetett, 1588-ban a kifizetés már csak 5831 frt 64 drt tett. Egy 1591. jul. 31-ki elszámolás szerint 1585 óta a főherczegeknek járt összesen 55.714 frt 10 dr, melyből megkaptak 50.303 frt 50 drt s hátralékos követelésök csak 5410 frt 58 drt tett,²⁾ mely utólag szintén kifizettetett.

Az állandóan saját jövedelmeire deputált katonai kiadásokon kívül a kamara minduntalan a hadi fizető mesternek (*solutor bellicus*) is kénytelen volt nagyobb összegekkel szolgálni. Így Gattermayer Egyed fizető-mesternek csak 1587. márcz. 25-től decz. 31-ig 33.185 frt 81 drt, 1588/9-ben 89.670 frt 98 drt fizetett ki.³⁾ Szóval meg volt terhelve mindenféle

¹⁾ Az ide vonatkozó levelezés N. M. F. L. 957.

²⁾ A kimutatások Orsz. Lev. Copula Ann. I. és II. köt.

³⁾ A számadások Cop. Ann. I. és II.

kiadással s ezek összege semmiféle arányban nem állt bevételeivel. Ez utóbbiakat legfőljebb úgy lehetett volna fokozni, ha az udvari kamara juttat hozzá évenként nagyobb összeget. Csakhogy az udvari kamara hasonló pénzhánylyal küzdött s csupán kivételesen segíthette ki a pozsonyit. Ellenben kiadásait a király szakadatlanul ujjakkal gyarapította, tekintet nélkül jövedelmi forrásaira. Természetes, hogy a kamara tényleg csak annyit törlesztett évi terheiből, a mennyi pénze épen volt, a többivel pedig egyszerűen adós maradt, még pedig tekintet nélkül akár a szükséglet sürgős voltára, akár a szóban forgó személyre nézve.

Az évi tényleges kifizetések összegeiről az egyes zárszámadások nyújtanak tájékoztatást. Az 1566-ik év két első hónapjában 28.570 frt 59 dr, az egész év folyamán 147.996 frt 30 dr fizettetett ki. Wiener András pénztárnoksága idején az évi kifizetések következőleg alakultak:

1576. okt. 21-től decz. végéig	45.693 frt 81 dr
1577	117.765 » 65 »
1578	145.817 » 15 »
1579	97.333 » 89 »
1580	146.429 » 57 »
1581	101.970 » 69 »
1582	147.818 » 69 »
1583	105.757 » 79 »
1584	125.934 » 79 »
1585	110.612 » 22 »
1586 (május 13-ig)	15.567 » 35 »
Összesen: 1,160.701 frt 64 dr.	

1586. május 14-én Ztanyicsnyaky Mihály lett a pénztárnok, ki a következő összegek kifizetéséről adott számadást:

1586 (május 14-től)	52.330 frt 15 dr
1587	182.701 » 59 »
1588	163.590 » 07 »
1589	150.550 » 43 »
1590	82.341 » 84 »
Összesen: 631.514 frt 12 dr.	
1591	107.955 frt 13 dr
1592	127.679 » 82 »

E két évben az utolsó krajczárig elköltetett minden bevétel s kiadás és bevétel teljesen fedezi egymást, ellenben 1594-ben a kiadás 81.225 frt 69 dr s a folyó évi jövedelemből 861 frt vitetett át a következő esztendőre.

A kiadások elszámolása ép oly pontossággal történt, mint a bevételeké. A zárszámadás kiadása részére szintén készült határozott schéma, mely valami húsz cím alatt csoportosítja a főbb kiadásokat s állandó mintául szolgált. Kezdi a tisztizetések s ezeket három rovatba foglalja: 1. a főpapok és zászlós urak, 2. a kamara tagjai, 3. különböző hivatalnokok fizetései. Ezután következnek a várat terhelő kiadások (interrentio et pensiones arcium) továbbá 1. a katonai szükségletekre, 2. az udvari fizetómester számára, 3. hitelezők részére, 4. az ő felsége részére vásárolt borokért, 5. tizedek bérletéért járó kifizetés. Azután a közmunkaváltság czímén befolyt pénz számoltatott el s következtek a költségek, 1. igazságszolgáltatási czélokra (bírák és ülnökök díja az octaváknál), 2. a fiscus számára szükséges okiratok kiállításának díja, melyet főleg a hiteles helyeknek fizettek; 3. különböző bizottságok számára. Utójjára a következő címek következtek: hajókra tett fizetések, császári kegyelem (gratia imperatoria), a dugáru jövedelem elköltése, alamizsna, a kamara aprólékos kiadásai. Minden egyes rovatban rengeteg sok a kortörténelemre vonatkozó becses anyag s a kamara számadáskönyvei a XVI. századi Magyarországon összes állapotait épen úgy megvilágítják, mint modern zárszámadásaink a mai Magyarország állami és társadalmi szervezetét.

A szepesi kamara költségvetései.

A szepesi kamara szervezete minden lényeges részében a pozsonyinak és bécsinek mintájára készült. Hogy e szervezet minél sikeresebben működhessék, a király kipróbált szakembereket, Pozsonyból az érdemes Torda Zsigmond kamarást, ki azonban rövid működés után eltávozott, valamivel később Bécsből egy német szakembert nevezett ki hozzá s általában, a mennyire megítélhetjük, a tisztizállásokat a számveteli szakban járatos egyénekkal töltötte be. Mindazonáltal az új kamarának

nehéz gyermekbetegségeken kellett átesnie, mielőtt az idők folyamán megszilárdult s sokféle teendői teljesítésére képessé vált. Az első években fölötte rosszul mentek a dolgai. Okozta ezt a Schwendivel való összeütközéseken kívül első sorban azon zürzavaros állapot, melyben akkor a számára kijelölt ország-rész, a királyi pénzügyek szempontjából találtatott. A királyi pénzügyi közigazgatás e vidéken régóta megvolt ugyan, de a hiányos és elégtelen ellenőrzés miatt az egyes külső tisztek, udvarbírák, harminczadosok, rovók nem egységesen működtek, nem voltak a pontos ügyvitelre, a kielégítő számadástételre szoktatva. Ellenkezőleg éppen a rendetlenséget szokták meg s az új kamara, mely különben is egy háboru viharai közben kezdte tevékenységét, csak nehezen és lassan birta külső tiszteit parancsainak lelkiismeretes követésére, rendre, fegyelemre nevelni, melyek az akkori társadalomnak különben is gyöngye oldalai voltak.

Ehhez járult a saját függési viszonya egyrészt a pozsonyi magyar, másrészt a bécsi udvari kamarától. A pozsonyi, a mennyiben a ránk maradt iratokból látom, éppen nem zavarta ugyan beavatkozásaival a kassainak ügymenetét, sőt még azon jogokat sem gyakorolta, melyekkel a királyi utasítás felruházta. Hamar kibocsátotta gyámkodása, védnöksége alól, mert saját bajai és gondjai sokkal inkább igénybe vették, semhogy a távoli Pozsonyból dirigálhatta volna a kassai új kamarát. Ez azonban ez utóbbinak nem sok hasznára vált s nem szolgált hatalma, önállósága gyarapítására, mert a mit nem tett meg a pozsonyi, azt megtette a bécsi udvari kamara; magához ragadta az egész felügyeletet s folyton nagyobb mértékben közvetlen függésbe hozta az új intézményt önmagához. Nemcsak mindenben vezette, nem csak szükségleteit ő szabta meg s irányt adott egész működésének, hanem arra is kényszerítette, hogy a legaprólékosabb ügyekben, jelentéktelen állások betöltésénél is hozzá forduljon s az ő rendeletei értelmében járjon el. Mindez a Bécs és Kassa közötti távolság s az akkori közlekedés mellett szükségképen rendkívül megbénította a kassai kamara különben is nehézkesen, bürokratikusán működő gépezetét, főleg mivel az udvari kamarának más dolga is volt

elég s néha hetekig váratta a kassait felterjesztéseinek, vagy akár sürgős jelentéseinek elintézésével.

Mindezekhez személyi természetű bajok járultak. Bornemisza Gergely csanádi püspök, az új elnök és két kamarása Torda Zsigmond és Paczót János közt hiányzott a nélkülözhetetlen egyetértés. Az elnök, úgy látszik, gyakran távol vagy beteg lehetett, mert Miksa király nem egyszer közvetlenül a két kamaráshoz intézi leiratait. Bornemisza 1573-ban a csanádi helyett a váradi püspökséget kapta ¹⁾ s az Eppus Varadiensis aláírás még nehányszor előfordul az ügyiratokban, de ez évben megvált az elnöki állástól s helyét Révay Ferencz vette át. Még rövidebb ideig működött Kassán Torda Zsigmond, épen az a kamarás, kibe Pozsonyban kifejtett sok évi sikeres működése folytán Miksa király a legnagyobb bizalmat helyezte s kit épen azért nevezett ki Kassára, hogy az új kamara gépezetét működésbe helyezze. De Torda nem jól érezte magát ez állásban s habár a király 1568. január 7-én ²⁾ 200 tallért rendelt neki évi fizetésén felül, ugyanekkor Torda családi ügyekben (a királyi leirat azt mondja róla: *quamobrem ipsum ad sedem ecclesiasticam in causa uxoris et liberorum ejus orphanorum recurrere oporteat*) hosszabb szabadságidőt kért. A király ³⁾ 1568. január 19-én értesíti a kamarát, hogy Torda nehezen nélkülözhető ugyan, de ha minden áron menni akar, adjanak neki 6 heti, sőt ha máskép nem lehet, 6 havi szabadságidőt, melynek leteltével azonban okvetetlenül térjen vissza állására. A szabadságidőt megkapta, de hogy újra elfoglalta volna helyét, annak nincs nyoma. 1573 óta Révay Ferencz elnök mellett állandóan Paczót János és Sycelius Mihály szerepelnek, mint kamarások a ránk maradt ügydarabokon.

A mondottak után érthető, hogy a szepesi kamara létele első néhány esztendejében nem birt a szabályzataiban pontosan megjelölt rendes kerékvágásba vergődni és ügymenetében olyan hiányok nyilvánultak, melyeken a rég megszűni árdult pozsonyi kamara már túlesett s melyek csakhamar Miksa király

¹⁾ Schematismus cleri dioecesis Csanadiensis 1892. 14. lap.

²⁾ Orsz. Lev. Mandata VI.

³⁾ Orsz. Lev. Mandata VI.

részéről fontos intézkedéseket tettek szükségessé. A király 1570-ben külön biztosokat küldött ¹⁾ ki, hogy egyrészt egész Felső-Magyarország pénzügyi állapotait, az egyes jövedelmi forrásokat és kezelésöket a hely színén megvizsgálják, másrészt pedig a kamara ügymenetét behatóan megvizsgálják s tapasztalataikról részletes jelentést tegyenek. A vizsgáló biztosok tapasztalatai minden irányban fölötte kedvezőtlenek lehettek, mert Miksa király 1571. aug. 8-án Bécsből a szepesi kamarához hosszú leiratot ²⁾ intézett, mely részben gyökeres módosításokat tesz az 1567. áprilisi alapvető utasítások némely pontjain, részben pedig ez utasítás többi pontjainak szigorú megtartásáról intézkedik. A rendelet igen terjedelmes s tiszta képet ad a kamara gépezetének kezdetleges, gyakran szabályellenes működéséről. Az elnök és a kamarások közt nem volt meg a nélkülözhetetlen jó viszony, a tanácsülések zavaros lefolyást vettek, a hivatalnoki jogkörök nem tartattak meg; határoztak a kellő formaságok nélkül, határozott az, a kinek tetszett úgy, hogy egész anarkhikus állapotokat jelez a királyi leirat azon pontja, mely meghagyja, hogy az elnök vagy helyettese szigorúan az 1567-ki utasításban körülírt módon vezesse a tanács tárgyalásainak rendjét, hogy egyik kamarás megadja a másiknak becsületét (*alter alterum honorifice tractet*) s az elnök a tanácsosok, ezek meg az ő tudta nélkül határozatot ne hozzanak.

Hasonló panasz merülhetett fel a kamara titkára ellen, kire mint a tanács határozatainak jegyzőkönyvbe foglalójára s általában fogalmazói szakfőnökére igen fontos feladatok vártak. A király különösen meghagyja neki, hogy teendőit pontosan és jól végezze, az iratokat biztos helyen s ne a kamarában őrizze. E rendelet azt is jelzi, hogy sok volt a baj a kamara épületével, mely nem felelt meg a szükségleteknek. Már föntebb láttuk, hogy kicsiny volt s a főszámvevőnek külön hivatalos helyiségről kellett gondoskodnia egy más épületben. Itt azonban az is ki van mondva, hogy biztosság tekintetében

¹⁾ Ezt az 1571-ki leirat mondja el.

²⁾ Az igen hosszú okmány Orsz. Lev. Liber Instructionum IX. köt.

sem felelt meg s hogy a kamara levéltárát épen ez okból másutt kellett őrizni. Természetes, hogy ily nagy hivatalnál a helyiség alkalmatlan volta nagyban hátráltatta a rendes ügymenetet.

De más tekintetben sem vette figyelembe a kamara az utasításokat, melyek pedig elég világosak voltak. Nem tartotta meg a fizetésre, előlegekre vonatkozó szabályt s főleg azt, hogy a pénztárnok eszközöljön minden fizetést. A nyugták nem elég szabatosan voltak kiállítva; a pecsétek és titkos iratok elhelyezésére rendelt ládák kulcsai nem elég szigorúan őriztettek s nem mindig voltak az elnöknel vagy egy tanácsosnál. Nem feleltek meg a király azon kívánságának, a hogy az országrész összes bevételeiről és kiadásairól, a rendesekről valamint a rendkívüliekről, részletes kimutatást terjesszenek eléje. Mindezekre nézve szigorúan meghagyja az utasítások megtartását.

Az 1567-ki utasítás a kamara egyik feladatának azt tűzte ki, hogy legrészletesebb összeírást készítsen mindennemű jövedelmeiről, a kezelése alatti jószágokról, hogy különösen ezek urbariumait összeírja, mert csak belőlök lehetett tájékozást nyerni a jószágok jövedelméről, melyeknek nagy része a jobbágyrenden levők készpénzbeli, terménybéli szolgálataiból és munkájának értékéből állt. E főfeladatának a kamara még 1571-ben sem tett eleget s a király újra szigorúan meghagyta az ide vonatkozó összeírások mielőbbi elkészítését.

A kamara egyik jövedelmi ága a papi tized volt, melyet a kincstár rendes évi díj fizetése mellett haszonbérbe vett az egyháziaktól s a jövedelmet készpénzben vagy természetben a végvárak élelmezésére fordította. E jövedelmi ág kezelésére a szepesi kamara új experimentumot tett. Az egyes járásokban működő dézsmások (decimator) ellenőrzése céljából külön főfelügyelőt (superintendens seu inspector) rendelt Komornik N. személyében, kinek hatásköre a kamara területének összes dézsmaügyére kiterjedt. Ez a főfelügyelőség azonban nem bizonyult célszerűnek, mert sokan azt tartották, hogy egy ember a roppant területen nem gyakorolhat sikeres ellenőrzést s helyesebb, ha a dézsmatisztek is közvetlenül maga a kamara ellenőrzi s vonja szoros számadásra. E kérdésben a király még nem akart véglegesen dönteni, de meghagyta a kamará-

nak, hogy behatóan tárgyalja az ügyet s adjon véleményt, fentartandó-e a főfelügyelői állás vagy nem.

Különösen nem teljesültek az első években azon várakozások, melyeket az új intézmény alakításához fűztek, a korona- vagy várjóságek gazdasági kezelése körül s ha alaposak a királyi leiratban hosszasan felsorolt panaszok és hiányok, akkor a kamara első négy esztendei tevékenysége e téren csakugyan elszomorítóan meddő maradhatott. A tisztartók és udvarbírák — valamint a többi külső tisztek — a szigorú parancs daczára sem küldtek be évnegyedes számadást; Patakon, Tokajban, Ónodon, Szatmárt, Munkácson és óriási urodalmaikban egyetlen egy majorsági gazdaság (allodium) sem szerveztetett; nem volt sem a kellő gazdasági épület, sem marha, mi az uradalmak jövedelmezőségét nagyon csökkentette. Sok várban pincze, magtár vagy épen nem, vagy csak igen rossz volt; a kamara által kinevezett tisztek nem feleltek meg hivatásuknak s csak saját hasznukra gondoltak. A király utasította tehát a kamarát, hogy a jelzett bajok orvoslásáról gondoskodjék s csak becsületes embert nevezzen ki a jóságek kezelésére. Minde hiányokért, különösen pedig azért valóságos szemrehányással illette a kamarát, hogy megtűrte, hogy nemes emberek, qui antiqua nobilitate gloriantur, a királyi jóságekon paraszttelkeket vásároljanak, s így ezeket kivonják a rájuk nehezedő katonai és jobbágyi terhek alól. Ez a királyi jövedelmeket nagyban csorbította ¹⁾ s idővel a véghelyeket a fentartásukra rendelt jóságektől mindinkább megfosztotta volna, a mi később más módon — a jóságek eladományozásával — sok esetben meg is történt s végtelen bajok kútforrása lett.

Épen oly rendetlenség mutatkozott a kamara területén levő bányák és a bányabér kezelésében. Az évtizedek óta annyi bajt okozó valuta-kérdés rendezésére, a lengyel pénz beözönlésének megakadályozására, másrészt a hamis pénz elleni törvények érvényesítésére sem tett a kamara semmit, noha a király 1569. nov. 18-án ez ügyben külön rendeletet intézett hozzá, mely azonban nem hajtatott végre. A király tehát újra lel-

¹⁾ Erre nézve a király azt mondja: nam hac ratione facile et paulatim omnia bona nostra in manus nobilium devenerint.

kére kötötte a kamarának az ide vonatkozó szabályok pontos megtartását.

Mindezzel azonban még nincs kimerítve a király panaszainak és kifogásainak hosszú sora. »Nunc ad alia quaedam« czímmel következtek a leiratban a löporgyártás, serfőzés, gazdálkodás stb. körül nyilvánuló más hiányok s az orvoslásukra irányuló intézkedések. A király kiemelte, hogy panasz merült a kamara ellen, mert a ruténektől minden nyáj után csak egy-egy juhot vesz, a magyaroktól ellenben a teljes dézsmát szedeti. Ez visszaélés, melyet tűrni nem szabad. A várakban levő összes boros hordókat a kassai mértékhez kell egysegesen alkalmazni (*omnia vasa in arcibus adaequant vasis cassoviensibus; neque majora neque minora in eis fieri concedant*). Nem szabad tűrni, hogy a tiszttartók (*gravi poena et corporali etiam coercione constituta provisoribus interdicatur*) a parasztokat a közmunka elvégzése után a saját magánczéljaikra dolgoztassák, mert ezzel a szegény jobbágyság terhe megkét-szereződik. A kamara minden egyes tiszttel részletes számadást készíttessen s azt a legbehatóbban felülvizsgálja, általában pedig lehetőleg sokszor vegye fontolóra, hányja vesse meg az itt jelzett vagy időnkint felmerülő más ügyeket, a többiek közt azt is, an *equites hungarici etiam ex proventibus arcium nostrarum commeatus consueto 16 cub. frumenti, totidem avena et vasae unius cassov. vini, 16 flor. annuorum conduci et intenteri et quatenus possint*.

Különösen lelkére kötötte végül a király a kamarának, hogy a felső-magyarországi főkapitánynyal jó viszonyban és egyetértésben legyen, hogy ne tűrje, hogy *arrianæ sectæ doctores* (*hic inde vagari audimus*) a királyi területre tegyék láboikat. Meghagyta azt is, hogy a kamara összes tisztviselői jelen rendeletét szorgosan olvassák, tanulmányozzák s mindenben határozataihoz tartsák magokat.

E rendelet világában a kamara jogköre és a tevékenységéhez utalt teendők száma igazán végtelennek mutatkozik s nem csoda, ha e sokat nem végezhetne. Szűkebb körben mindenestre sikeresebben működhetett volna. De nem lévén a királyi hatalomnak a távoli nagy országrészben más szervezett közege, mindent a kamara nyakába akasztott, a mi ter-

mészetszerűen összeütközésekre vezetett egyrészt a rendi hatóságokkal, másrészt magával a társadalommal, mely nem levén szokva a királyi hatalom közvetlen beavatkozásához, annak legjogszerűbb ténykedését is visszatetszéssel fogadta, mihelyt érdekeit csorbította. Már ez időben hangzottak a rendek panaszaai a kincstár jószágfoglalásai ellen. De sajátságos, hogy a szepesi kamarát a király ugyanekkor az ellenkező miatt korholta, feddette meg; utasította, hogy ne nézze tovább is tétlenül, hogy a királyi javakat idegenek bármilyen ürügy alatt elfoglalják s az egyes váraktól, melyek fentartására rendelvek, elidegenítsék. Hogy ez számos esetben tényleg megtörtént, hogy a várjóságok birtokállománya ilyen módon tetemesen csorbítatott, az az ellenőrzés hiánya mellett s a felvidék hosszú fél-anarchikus korszakában nagyon természetes. Alig van vár, melynek jószágaiból hol egész falvak, hol egész csomó jobbágytelek idegen kézre nem kerültek. Néha a várkapitány magának foglalta, vagy hű embereinek szolgálatait jutalmazta velök, máskor a szomszédok tették rájuk kezöket s midőn a kamara megalakult s a várakhoz tartozó uradalmak tényleges állapotát a régi urbariumok adataival összehasonlította, kitűnt, hogy a mostani és a régi állomány közt igen szembetűnő a különbség s az idők folyamán egész nagy birtoktestek elkallódtak, idegen kézre jutottak. Vissza kellett tehát azokat szerezni s ekkor jutott először a szepesi kamara, bármi jogosult lett legyen eljárása a legtöbb esetben, összeütközésbe azokkal, kik jó vagy rossz hiszeműleg, kellő jogcímmeel vagy a nélkül jutottak egyik-másik várjóság birtokába. Eleinte a kamara eljárása a legtöbb esetben szigorúan törvényes volt s csak azt követelte vissza a tényleges birtokosoktól, a mi jogszerűen a kincstárt, a koronát illette. Evésközben azonban étvágya nagyon megnőhetett s minthogy első jogszerű ténykedései az udvari kamaránál, közvetlen felebb valójánál, mely nem sokat törődött a magyar törvénnyel, csak fokozhatták a birtokfoglalás vágyát, bécsi parancsszóra e téren egyre nagyobb tevékenységet fejtett ki s lassankint megszokta, hogy a törvényesség szempontja helyett merőben a kincstári érdek nagyon ruganyos fogalma szolgáljon irányadóul az elkobzásoknál.

Mindez azonban csak a későbbi idők fejleménye. Az első

esztendőekben a szepesi kamara kevés eredménynyel működött már azért is, mert a szervezetében jelzett hiányokat pénzügyi bajok még inkább fokozták. A hozzá utalt jövedelmi források magokban véve is elég szerények voltak, a hosszú elhanyagolás következtében pedig egy ideig a kamara tényleges bevételek egész összegét sem kaphatta meg. Ehhez járult, hogy az ő költségvetését a bécsi udvari kamara állapította meg, még pedig úgy, hogy a bevételt minden igaz ok nélkül igen magasra irányozta elő, hogy annál több kiadással terhelhesse a szepesinek költségvetését. Így azután bevétel és szükséglet közt már működése első éveiben hallatlan aránytalanság állt be. Bécsből egyre-másra utalványozták reá a kiadásokat, s köztük igen sok olyan volt, mely utasításai, alapszabályai értelmében egyáltalán nem őt terhelte volna. Itt is teljes volt eleinte a zűrzavar s csak lassan-lassan tisztultak, üllepedtek meg a budgetviszonyok s állapíttatott meg, hogy a hozzá utalt jövedelmekből első sorban minő szükségleteket kell fedeznie.

Az új intézményt már születése előtt nagy adósságok terhelték, melyek a Pesty Ferencz vezetése alatti eperjesi adminisztrációtól maradtak reá kellemetlen örökségül. Első sorban maga Pesty igényelt több ezer forintot, melyet a sajátjából adott előlegül a kincstár halaszthatatlan szükségletei, főleg a katonai kiadások fedezésére. De ugyancsak ő másoknál is csinált adósságot a kincstár rovására s ez adósság visszafizetését az új kamaránál sürgette. Jellemző, hogy mindjárt a legelső királyi rendelet, melyet eddig ismerünk s mely hónapokkal a kamara működésének megkezdése előtt, 1567. ápril 14-én Prágában kelt,¹⁾ egy csomó adósság kifizetésére vonatkozik. A király ekkor Pesty előterjesztését küldte le a még nem működő kamarához s a következő adósságokat utalta hozzá: Reghy Kelemen 700, özvegy Perényi Ferenczné 829 frt 33, Ramminger Jakab 900, Jörnyth Miklós 496, Eperjes városa 323, Keresztur község 400 frt. Azután hónapról-hónapra szaporodtak az ily tételek s a kamara már azon pillanatban, midőn működését megkezdette, elég tekintélyes adósságteherrel

¹⁾ Orsz. Levéltár: Mandata I. Rávezetve: exhibit Joannes Moré die 13 nov. 67.

állt szemben. Pedig még működése megkezdésekor sem volt semmi készpénz, mert Pestytől csak adósságot s nem készpénzt vett át, a kincstár bevételi forrásaiból pedig az első hetekben, sőt hónapokban is csak cseppenkint folyt be némi jövedelem s azt is nyomban elnyelték a halaszthatatlan, első sorban katonai kiadások, valamint a saját tisztí karának járandóságai.

Az első esztendőök nyomorúságai a legelőnkebben visszatükröződnek az 1572-ki előirányzatnak megállapításában, mely az 1570. és 1571-ki tényleges eredményekről is tájékoztat ad.¹⁾ A bécsi udvari kamara a bevételeket következőleg irányozta elő: 1. *rovás-adó* az előző két évben befolyt egyenkint 32.000 frt, 1572-re előirányozható 27.200 frt. Erre a szepesi kamara megjegyezte, hogy 1570-ben készpénzben és nyugtakban befolyt 28.224 frt 95 dr; a folyó 1572. évre a két forintos adóból, levonva a behajtás költségeit, várható 22.579 frt 96 dr. — 2. *Városi taxa* egy évre 6700 frt. Minthogy Bécsben a taxát állandó jövedelemnek tekintették, a szepesi kamara szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy taxa egyáltalán csak azon években fizettetik, a melyben az országgyűlés adót szavazott meg; a folyó 1572. évre ki van vetve 13.000 frt; befolyt 10.849 frt.²⁾ — 3. *Városok censusa* 1550 frt, mire nézve a kamara megjegyzi, hogy ez a jövedelem csakugyan emyi.³⁾ — 4. *Harminczad* kerek számban 20.000 frt, mire a kamara nem tesz megjegyzést. E négy tételből a bécsi udvari kamara 55.450, maga a szepesi kamara 53.978 frt 96 dr-ra irányozza elő az 1572-ki bevételeket.

A jelzett jövedelemmel szemben óriási szükségletek állottak, ámbár az egyes tételeknél a bécsi udvari kamara — képeleti — és a szepesi kamara — a tényleges eredményeken alapuló — előirányzatai közt nagy az eltérés. A kiadások

¹⁾ A terjedelmes okmány N. Múzeum F. L. 913 és némi változatban Orsz. Levéltár Lymbus I. gyűjtemény 2-ik csomag.

²⁾ Az előirányzat egyik példánya (Orsz. Lev.) itt azt mondja, hogy a taxa felét a király mindig el szokta a városoknak engedni; a befolyt összegről e példány nem szól.

³⁾ Az előirányzat egyik példánya itt megjegyzi (Orsz. Lev.), hogy a censust Kassa Szent-György napkor egy összegben (450 frt), a többi felvidéki kir. városok ugyanakkor 550, Szent-Mihály napkor 550 frtot fizetnek.

főbb tételei következők: Szendrő vára a bécsi előirányzat szerint 3000 frt, mire a szepesi kamara megjegyzi, hogy 1571-ben e czímen 3084 frt kellett és minthogy a törökök Edelényt az idén elpusztították, most még nagyobb összeg lesz szükséges. A kamara szükséglete 2880 frt, mit a kamara oda helyesbít, hogy ez a szükséglet 3150 frt. Kassai tüzérség 4000 frt, nincs észrevétel. Posták a kassa-szatmári vonalon 1567 frt 20 dr, mire a kamara megjegyzi, hogy a Kassától Tokajba, Egerbe, Szatmárra menő vonalon 22 lovas látja el a szolgálatot, mind-egyiknek havi 8 rénes forint a díja s a tényleges szükséglet 1689 frt 60 dr. A kassai várnagyoknak és gyalogosoknak 1015 frt; nincs észrevétel. A német katonaság számára szükséges hús vételára 2628 frt; a kamara megjegyzi, hogy a múlt évben e célra 3407 frt 76 dr kellett. Nyug- és kegydíjak (provisiones) 2032 frt, a kamara megjegyzi, hogy e czímen a múlt évben 3460 frt kellett. A dicatorok és mások fizetései 2487 frt; a kamara megjegyzi, hogy az adóbehajtás költségei már le vannak számítva s a rovásadó netto eredménye irányoztatott elő. Végül az egri kapitánynak és káptalannak dézsma-bérletért 6373 frt; a kamara megjegyzi, hogy a kapitánynak 3540 frt, összesen pedig e czímen 6378 frt fizetendő.

Mindezeket összeadva, a szepesi kamara rendes évi kiadásai a bécsi előirányzat szerint 25.982 frt 70, a szepesi számitásai szerint 26.184 frt 56 drt tettek volna, s így az 55.000 frtnyi bevétellel kényelmesen lehetett volna gazdálkodni. Csak-hogy hátra volt még a fekete leves. A tulajdonképeni szükséglet csak ezután következett, mert a király külön rendeletei és megbízásai ez évre további 49.819 frt 34 frt kiadással terhelték a kamarát, melynek szükséglete ekkor s állandóan évenként legalább 76.003 frt 90 drt tett. Az 55.450 frt bevétel mellett 20.553 frt 90 dr deficit állt tehát biztos kilátásban. A király által elrendelt kiadások (*ordinariae erogationes ad mandata Suae Mattis rejectae ad praesentis et futuri unius anni proventus praemissos*) főtételei a következők:

Török Andrásnak Putnokon a vele kötött egyesség szerint évi 600 frt; a kassai katonai főlélmester s más élelmezési tisztek évi fizetése 1260 frt 20 dr; Zakovszky János hadi titkarnak 576 frt; Soklyósy Miklós ügyvédnek 150 frt; a

Krasznahorkán levő 25 német katonának 830 frt. 09 dr; Kátay Ferencnek Pest és Heves vármegyék adójából 5000 frt; Deák György özvegyének 299 frt 63 dr; Szerdahelyi Jánosnak, a mizslei prépost testvérének 422 frt 75 dr; Szepes vármegyének 1990 frt 40 dr, Bereg vármegyének 180 frt, mindegyiknek a katonaság részére adott kölcsönük visszatérítésére; Vitéz Jánosnak Hernád-Németi községért 1000 frt; a katonaság szükségleteire vásárolt borért 8719 frt; a nagybányaiaknak követeléseik kiegyenlítésére a szatmári és károlyi harminczadoknál utalványoztatott 591 frt 94 dr; Bornemisza János krasznahorkai praefectusnak 1000 frt; Alaghy János örökösének azon kölcsön törlesztésére, melyet Schwendi Lázárnak adtak, 1400 frt; özvegy Bocskay Miklósnének élelmi szerek szállításáért 437 frt; az esztergomi érseknek Torna vármegye tizedei bérletéért 500 frt; az egri káptalannak az 1565—66-ki tizedbére 900 frt; a kassai serfőző (mint akkor mondták: sernevelő) ház építésére évi 165 frt; a király számára a múlt évben vett borért fizetendő 112 frt, e borok elszállításának költsége 225 frt; úti költségek kisebb küldetésekért még a múlt év terhére 482 frt 96 dr; vásárlások (papir, fa, a kamara épületének berendezése még a múlt évben) 209 frt 71 dr; a sóhivatal számára (officina salinaria) még a múlt évben 252 frt 56; két most készülő mészégető költsége 400 frt; a mizslei prépostság javainak Kátay Ferencztől való visszaváltására 5000 frt; a Szendrőben ujonnan felfogadott 30 magyar gyalog fizetése 756 frt; a tizedekből a Rueber főkapitányhoz utaltak pótlására 16.000 frt, összesen néhány jelentéktlenebb tétellel 49.819 frt 34 dr.

E kiadásokra a kamara megjegyzi, hogy azokat a király mind reá deputálta, noha több tétel, főleg a két utolsó, egyáltalán nem hozzá tartozik. Azt kéri tehát, hogy ezeket vegyék le vállairól; ez esetben költségvetése jó 20.000 frttal könnyebbülne meg. Csakhogy még ez esetben sem lehetne szó egyensúlyról kiadások és bevételek közt, mert vannak accessoriae et contingentes erogationes, — melyek állandóan megrontják mérlegét. Ilyenek Ungnad egri kapitánynak 4 évi fizetshátraléka a 3000 összesen 12.000 frt (egy jegyzet szerint a király ez összegnek csak felét engedélyezte), a Tokaj váro-

sához tartozó szőlők művelése évi átlag 500 frt, a tokaji hid fentartásának évi költsége 500 frt; nagyobb követségekre, melyeket ő felsége Salm Miklós grófhhoz s másokhoz elrendelt, 3463 frt, kisebb commissiókra 409 frt, 1572-re a király Perényi Zsigmondnak 500 aranyat = 750 frt rendelt; végül — mondja a kamara — a kassain kívül a végházak épületeire és tűzérségére is kell évenként bizonyos összeg.

A szepesi kamara azon kívánságát, hogy a hozzá nem tartozó, de királyi rendelettel reá utalt kiadási tételek némelyikének fizetése alól mentsék fel, a bécsi kamara jogosnak találta s csakhamar új előirányzat készült, melyből az előbbinek néhány tétele hiányzik, néhány pedig mérsékelve van, így például Ungnad 12.000 frtos követelése csak 6000 frttal szerepel. Csakhogy e reductiókban sem volt köszönet, mert időközben új kiadási tételek is vétettek fel a költségvetésbe. Ilyenek az egri káptalan 1569—71 dézsmabérháttraléka 1020 frt 50 dr, Ungnadnak dézsmabérletre 500 frt, Eger építésére 265 frt, a kassai eleségházban (domus annonaria) alkalmazottak 1568—70-ról szóló követelése 100 frt.

Az új munkálat felsorolja a királyi kegy- és nyugdíjasokat is, kiknek járandóságait a fentebbi előirányzat a *provisiones* rovat alatt egy összegben foglalja egybe. Provisiones annuales kaptak: Viczmándy Mátyás 300, Ormányi Demeter 300, Bajcsy János 60, Vékey Ferencz seregbiró 240, Büdy Mihály és Farkas 480, Tibay Borbála, Pribék János özvegye 100 frt, Csicsery János, előbb a leleszi javak provisora 32 frt, Mélish János 200, özvegy Bernaldffy Gáborné 600 frtra háttralék 220 frt (ebből 1572-ben kifizettetett 110 frt), Sukan János 40 frt, Rábay János 50 frt, István moldvai vajda a király 1571. márcz. 21-én kelt rendelete alapján 240 frt, Gardon Miklós és Gaal András 400 frt, Serjényi Mihály 200 frt, Bessenyei István három leánya 60 frt, végül Panka Mihály 80 frt (ez törölve van), ugyancsak neki, míg 30 jobbágy telkes-jószágot nem kap, évi 160 frt. Ehhez járul solutio diversarum czímén: két moldvai katonának 32 frt, Vizkelety Jakab udvarnoknak (aulicus) 200 frt, végül a pataki iskolának a király 1569. okt. 25-én Pozsonyban kelt rendeletéből évnegyedenként egy hordó bor, 10 köböl búza és egy szalonna.

A jelzett hosszadalmas és nehézkes tárgyalások után készült el az 1572-iki (az egyik példányban levő feljegyzés szerint az udvari kamara 1572. jul. 29. küldte le s a pénz-ügyi év aug. 1-én kezdődött) év végleges s az udvari kamara által engedélyezett költségvetése. Ebben (*brevis et succinctus extractus ex camera aulica ad extractum camerae collatus et ad hanc cameram transmissus anno 1572*) a bevételek a bécsi udvari kamara első előirányzata szerint 55.450 frttal vannak felvéve. A kiadások, melyek a szepesi kamara észrevételeit is számba veszik, rendes és rendkívüli csoportba sorolvák. Föltételeik ezek: 1. Rendes kiadások: kamara 3150, királyi ügyigazgató 150, az élelmezési tisztek (*hominibus ab annona constitutis*) 1267, Szendrő vára 2000, tűzérség 2000 (a két tételnél *juxta limitationem Rueberii*), lőpor készítő mester 57 frt 60 dr, komló- s más vásárlásra 165, a serfőzőház *censusa* 15, bor és gabona vásárlásra 8000 frt, lovakra 1389 frt 60, a kassai várnagyoknak és magyar gyalogosoknak 1015 frt, összesen 22.699 frt 20 dr. — 2. Rendkívüli kiadások: a múlt évben vett bor árának kifizetésére 8719, a király számára tett vásárlások (bor stb.) 1100, az esztergomi érseknek 1571-re a a tonnai dézsmabér 500 frt, összesen 10.319 frt. A két tétel együtt véve 32.988 frt 20 dr. Ezt levonva, 22.469 frtja maradt volna a kamarának, hogy a király által reá deputált roppant összegeket, valamint az általa előre látott és jelzett más nagy szükségleteket fedezze. Minthogy ez merő lehetetlenség volt, az udvari kamara az előirányzathból kivette Zakovszky titkár 576 és Saluango András 156 frtnyi fizetését, továbbá az egri püspök 6378 frtos követelését s elrendelte, hogy összesen 7110 frt töröltessék a kamara budgetéből (*transferenda alio*, de hogy hová: nem mondja s a későbbi adatokból kivehető, hogy Zakovszky ezután sem a katonai költségek czímén a hadi fizető mestertől, hanem a kamarától kapta fizetését). Megjélölte továbbá, hogy a következő tartozások (*debita*, de *quibus longiori termino tractandum*) Kátay Ferencz 5000, Deák Györgyné 299'63, Szerdahelyi János 432'75, Szepes vármegye 1990'40, Beregvármegye 180, Vitéz János 1000, Nagybánya 591'84, Bornemisza Imre 1000, az Alaghy-örökösök 1400, özvegy Boeskeyné 437, egri káptalan 900, összesen 13.191 frt

62 dr későbbi, hosszabb határidőben fizettessenek ki. Ez eljárás, minthogy itt nem kegyadományról, hanem szerződészerű kötelezettségek teljesítéséről volt szó, méltán elvehette kedvét mindenkinek attól, hogy a kincstárral üzletet kössön, neki valamit eladjon vagy általában kisegítse a pillanatnyi pénz-zavarból.

De a budget mindezen megkönnyítései, noha meghaladták a 20.000 frtot, nem hozták a szepesi kamarát azon helyzetbe, hogy a még mindig tulságos mértékben reá háruló kötelezettségeknek eleget tehessen. Bécsben is belátták ezt s további jövedelmeket utalványoztak neki s a király 1572. nyarán a pozsonyi kamarát utasította, hogy a maga jövedelmeiből évenként 14.000 frtot fizessen ¹⁾ kész pénzben a szepesi kamarának. Ez összeggel együtt az utóbbi 1572-re már 36.462 frttal rendelkezett, oly célból, hogy a király külön mandatumaihoz hozzá utalt fizetéseket teljesítse. Ugyanekkor a király kimondotta, hogy a végek összes katonaságának fizetése őt terheli s így a kamara a magyar gyalogokat ²⁾ se saját jövedelmeiből fizesse, hanem ez a teher a Rueber főkapitánynak járó 2100 tallér havi átalányra ruháztassék át. Meghagyta továbbá, hogy a szepesi kamara az 1572. év terhére rendelt más nagyobb összegek kifizetése alól is fölmentessék. Így a kamara helyzete némileg megkönnyebbedett. Valami sokat azonban e kedvező helyzetről nem szabad tartanunk, mert az év további folyamán épen úgy kaphatott újabb királyi mandatumokat, mint azelőtt. Bécsben egyre-másra utalványozták a pénzt a kamara rovására s ennek tényleges gazdálkodása alighanem egészen másképp alakult, mint az előirányzatban meg volt állapítva. Egészben róla is csak azt mondhatni, a mit a pozsonyiról. A mi jöve-

¹⁾ N. Múzeum F. L. 913. Catalogus terminorum, quibus camera hung. supplementum menstrui subsidii ad cameram seepusiensem ex deputatione S. Caes. et R. Mattis per annum mittere tenetur: 1572. augusztus 1 = 3000, 1572. nov. 9. 3000, 1573. febr. 2. 3000, ápril 24. 2000, jun. 24. 2000, aug. 3. 1000, összesen 14,000 frt. A pozsonyi kamara éveken át fizette ezt a quotát.

²⁾ Volt ekkor ilyen Kassán 2 várnagy összesen 30 gyalog 64 frt 60, Munkácsen 15 gyalog 31, Szatmárt 25 gyalog 52, Tokajban 24 gyalog 50, Szendrőben 30 gyalog 63, összesen 280 frt 60 dr hadi illetményenvel. N. M. F. L. 913.

delme volt, azt elfizette, máskülönben pedig adósa maradt mindenkinék. A mennyire az 1573—74 előirányzat alapján az egyes tételekhez tett megjegyzésekből az 1572-ki bevételeket rekonstruálhatom, ezek tényleges tiszta eredménye következő volt:

Rovás-adó	26.206	frt 50	dr
Városi taxa	12.666	» 66	» (Lőcsének elenged- tek 333 frt 34 drt)
Városi-census	1.550	» —	»
Harminczad	25.371	» —	»
Dézmából	476	» 75	»
Pozsonyi kamara quotája	14.000	» —	»
<hr/>			
Összesen:	80.270	frt 91	dr.

Összehasonlítva a végleges eredményt az előirányzattal, azt látjuk, hogy ez utóbbi annak idején szolid alapon épült föl s a mennyiben nem fix tételekről van szó, a tényleges eredmény mindenütt meghaladta a praeliminárét. A kiadások előirányzata és tényleges eredménye közt nem tehető ily összehasonlítás, de minthogy a következő év számadásaiban nyoma sincs múlt évi fölöslegnek, kétségtelen, hogy az összes befolyó pénz elköltetett.

A következő év budgetviszonyaiban még mindig kifejezésre jut a kamara állapotainak rendellenessége. Megvan az 1573. aug. 1-től 1574. július végéig menő egész esztendő költségvetési előirányzata.¹⁾ Ebben az egyes jövedelmi ágak 1572-ki tényleges eredménye van várható eredményképen bevéve a censushoz (1550 frt), harminczadhoz (25.371 frt), dézsmához (466'75), pozsonyi kamara quótájánál (14.000). Ellenben a dicánál megjegyzi, hogy belőle 6000 frt már elköltetett s így az 1573. aug. elsejével kezdődő pénzügyi évre csak 20.206 frt 50 dr marad, a városi censusból pedig egyáltalában sem esedékes. Ezek levonásával az új pénzügyi év várható összjövedelme 61.594 frt 25 dr, melylyel a következő kiadások állanak szemben, 1. rendesek: Szendrő vára 4084, a kamara

¹⁾ Extractus perceptionum camerae scepusiensis a prima die mensis augusti anni 1573 usque ad ultimum diem mensis julii anni 1574, hoc est per *integrum* annum. N. Múzeum F. L. 913. A végén meg van jegyezve, hogy 1573. jun. 22-én küldték fel az extractust Bécsbe.

szükséglete 3727 frt (itt meg van jegyezve, hogy előbb csak 3150 frt kellett e czímen, de az elnök és mások fizetése javítatván, most a szükséglet 3727 frt, sőt kilátásban áll, hogy egész 4127 frtra nő fel), a kassai tűzértség 2000, posta a kassa-eperjesi tokaj-szatmári vonalon 19 lóval 1401 frt 60 dr, a kassai várnagy és gyalogok 1015 frt 20 dr, keg- és nyugdíjak 3172, az egri kapitánynak 5478 (ebből neki magának 3140, a káptalannak a dézsmáért 1832, a quartáért 500 frt), Putnok vára 600 frt, az élésmester, molnár és más személyzet fizetése 1267 frt 20 dr, Zakovszky János katonai titkár 576, a kir. ügyigazgató 200, özvegy Kaidelberger Fülöp hadi szertárnokné 57.60, Krasznahorka 25 német katonája 830 frt 09, Draxyn Péter fizetése 192 frt, Rueber főkapitánynak a huszárok számára 1000 frt, a serfőzde vásárlásai 200, a király számára vett bor 263.56, az eleségház vásárlásai 143.55, kisebb commissiók úti költségei 352.42, okiratok kiállítása 348.60, papir s más irodaszer 268.82, sóügy 819.79, a mizslei prépostság javainak visszaváltása 9633, dézsma költség 152, a katonai fizetések a húspénzzel 20.931 frt 39 dr, összesen 58.728 frt 22 dr. —

2. Rendkívüli kiadások. Ezek három osztályba sorolvák. Az elsőbe azok tartoznak, melyek már 1572-ben esedékesek voltak, de kifizetésüket a király 1573-ra tette át vagy melyek kifizetését a király újabban rendelte el. Ezek összege az előirányzat készítésekor 3723 frt 89 dr-ra rúgott úgy, hogy a rendes kiadások és a rendkívüliek ez első csoportja már is meghaladnák a kamara egész évi bevételeit. De még volt hátra két csoport. Az egyikben a következő állami hitelezők szerepelnek: Szepesmegye 1990.50, Bereg 140, özvegy Boeskaýné 437, egri káptalan 900, Alaghy-örökösök 1400, Kassa városa régi kölcsönének második fele 1644.16, Perényi István 750, Ungmegye régi követelésére 1214.15, összesen 8476 frt 07 dr. Befejezi a sort az accessoriae et contingentes erogationes című csoport a következőkkel: Ungnad egri kapitány évi 3000 frt, három évre 9000; a tokaji szőlőkre 600, a tokaji hidra 500, a végváarak javítására 210, eleségvásárlásra 10,000, a Nagy-Bányára küldött biztosoknak 358.82, összesen 20.668 forint 32 dr. Mindezeket összeadva, a kamara kiadásai 87.872 frt

drara, bevételei 61.594 forint 25 drt tesznek úgy, hogy az 1573/4-ki előirányzat 26.278 frt 36 dr. hiánynyal záródott.

Az idők folyamán azonban mindinkább tisztázódott a szepesi kamara pénzügyi helyzete; gazdálkodása rendes mederbe jutott s midőn 1588-ban az országgyűlés és a király által kiküldött vizsgáló bizottság (a Liptó vármegyétől egész Edélyig terjedő területen Révay Ferencz, Herberstein báró, Rákóczy Zsigmond, Szokoly Miklós) megjelent Kassán s a kamarától a már fentebb jelzett kérdésekre részletes választ kért, igen pontos kimutatásokat kapott, valamint az egyes jövedelmi ágak, úgy a szükségletek tényleges eredményeiről, szóval az egész pénzügyi kezelés menetéről az utóbbi három év folyamán. Ez okmányokkal fölszerelve a biztosok végig járták az egész nagy északkeleti országrészt, megvizsgálták minden egyes véghelyet a hozzá tartozó jöszágokkal, a rendes és rendkívüli bevételek mindegyikét külön-külön s 1588. szept. 24-én Szatmárt irták meg a király számára fentebb már jelzett részletes jelentésüket,¹⁾ mely szerint a szepesi kamara bevételei következőleg alakultak:

I. Harminczad, ez a három utolsó év tényleges eredményei alapján átlag évenként 28.363 frt 33 dr tiszta jövedelmet hajt.

II. Várad, illetve a hozzá tartozó jöszágok, ezek jövedelme átlag egy évben 21.855 frt 45 dr. A legtöbb jözsága Szatmárnak volt s az utolsó három évben összesen 29.961 frtot, egy-egy évben tehát 9987 frtot jövedelmezett. Igen nagyok voltak Tokaj jözságai, melyek három évben 22.480 frt 86 drt s így egy-egy évben 7493 frtot, továbbá Szendrő jözságai, melyek három évben 13.111 frt 37 drt s így évenként átlag 4370 frt 45 drt hoztak.

III. Dézsma, ezekért évi 6313 frt 33 dr haszonbért fizet a kamara a különböző egyházi testületeknek. E nagy bér daczára a dézsma czímén az utóbbi három évben 31.875 forint 99 dr s így évenként 10.625 frt 18 dr tiszta haszna maradt a kincstárnak. Ezenkívül voltak az erdélyi püspökség dézsmái, melyek az említett három évben 16.695 frt 99 drt s így évenként 5565 frt 33 drt hoztak. De hogy jövőre mennyi lehet a

¹⁾ Orsz. Levéltár Mon. Pénzügy.

kinestár tiszta haszna, azt a biztosok nem állapíthatták meg, mert, a mint mondják, az illető vidékeken legujabban a pestis, az inség, az ellenség nagy pusztításokat tett, a mi fölöttébb módon csökkentette az adóképességet.

IV. *A kamara haszna* (*lucrum camerae*) nevű adó. Az utolsó összeíráskor ez országrészben 8699³/₅ hódolatlan és 7844 hódolt porta találatott; amazokat 20, az utóbbiakat 10 dral számítva, három évre összesen 5833.04 frtot tesz a jövedelem.¹⁾

V. *Városok censusa*, ősi szokás szerint évenként 1550 frt.

VI. *Sóvári sóbánya* évi jövedelme 500 frt.

VII. *Rozsnyóbánya* urburája és censusa évi 348 frt 88. Az itt felsorolt hét bevételi ágat, mely összesen 71.973 frt 88 drt hozott évenként, a vizsgáló biztosok jelentése a szepesi kamara *rendes* bevételeinek közös neve alatt foglalja össze. Ezt a középkori felfogásnak megfelelően teszi, mely a közjövödelmek azon ágait nevezte rendes jövédelmeknek, melyek ősidóktól fogva a királynak voltak átengedve, hogy belőlök fedezze az udvartartás, a belső és katonai kormányzat költségeit. A rendes jövédelmek állandók voltak s nem függtek attól, megszavazta-e őket az országgyűlés vagy nem. Ellenben azok a jövédelmek, melyeket időnkint az országgyűlés külön szavazott meg, rendkívülieknek neveztek. Ide tartozott nálunk a dicalis vagy rovásadó s a városok taxája. Amaz teljesen az országgyűlés szavazatától függött; ez utóbbi nem, de a városok csak azon évben fizették, melyben az országgyűlés rovást ajánlott meg, így ez is rendkívüli adószámba ment. A biztosok ezek évi jövédelmét a szepesi kamara területén következőleg állapították meg:

VII. *Rovás-adó*, a nyers jövedelem évi 25.515 frt 73. Ebből lemegy utólagos helyesbítésekre 271.50, behajtási költségre 2083 frt s marad tisztán 23.161 frt 23 dr.

VIII. *Városi taxa*, évenként 14.000 frtot tenne, de a biztosan befolyó összeget csak évi 8000 frtra lehet számítani.

A biztosok jelentése e részletezés alapján a szepesi kamara minden rendes és rendkívüli jövédelmét évi 102.180 frt 83

¹⁾ Ez az összeg azonban nem folyt be, mert ez időben a kamara hasznából már csak igen kevés jövédelme volt a kinestárnak. Ez adóval s a dicalis adóval külön tanulmányban foglalkozom.

drban állapítja meg, mely összeg az 1572. és 1573-ki eredményekhez képest a bevételnek több mint megkétszereződését jelenti. Ez igen figyelemre méltó jelenség. A háború rombolásai, az ez időben gyakori pestis s a vagyonosság általános apadása a jövedelmek csökkenésére engedhetne következtetést vonnunk. Pedig a számok az ellenkezőt bizonyítják. Mindazon bevételi forrás, melynek jövedelme nem fix összegben fizettetett, dúsahban jövedelmezett, még pedig nem adóemelés, hanem egyesegyedül a rendesebb gazdálkodás és a kamara által gyakorolt szigorú ellenőrzés következtében, mely lehetőleg megakadályozta hogy a kincstári jövedelmek magánosok és egyes tisztviselők kezén elkallódjanak, mint régebben történt. Eleinte, mint, láttuk nem sok eredményt birt a kamara e téren felmutatni. De a mint múltak az évek, egyre nőtt tekintélye s a nyolczvanas évtizedben már nagyon számottevő eredményeket ért el, melyek a kincstári bevételek hatalmas növekedésében tükröződnek vissza.

Jövedelmeinek megfelelően kiadásai is roppantul emelkedtek s itt már a bevételek és kiadások közti régi aránytalanság nem csak nem csökkent, hanem a kamara mérlege még kedvezőtlenebbé alakult, mert a biztosok jelentése 177.441 frt 02 drban állapítja meg a deficitet. A szepesi kamara összes különféle szükségleteit ez évben a biztosok 279.621 frt 86 drra számították, melyből 209.768 forintot a katonai főfizető mester kezeihez kellett szolgáltatni az összes magyar és német katonaság fizetésére és élelmezésére (ez élelmezés költsége maga 36.287 frt 35 drt igényelt), mert a kamara területén ez időben számos és fontos véghely (Kassa, Szendrő, Krasznahorka, Csetnek, Putnok, Balogh, Szádvár, Diósgyőr, Sirok, Eger, Ónod, Tokaj, Kálló, Szatmár) volt tekintélyes helyőrséggel. Magok a kamarának nem hadügyi, hanem a polgári kormányzat körébe eső szükségletei — úgynevezett rendes kiadásai — ez időben már 74.689 frt 30 drra szöktek föl. A bevételek és szükségletek közti ezen szörnyű aránytalanság, melynek kiegyenlítésére a kedélybeteg Rudolf király igen keveset tett, adják meg a nyitját egyrészt a katonaság fizetlenségének s ebből folyó szörnyű pusztításainak, másrészt a kamara által egyre nagyobb mértékben folytatott jószágelkobzásoknak.

A század utolsó éveibeli állapotokat a kamara 1592-ki zárszámadása ¹⁾ világítja meg. Az ilyen számadás, mint már ismételten jeleztem, nem a szükségletek széles körét ismerteti meg velünk, hanem csupán a tényleges bevételt és kifizetést s így csak a pénztári forgalomnak tükrö. Itt azonban ismét más képet nyerünk a kamara kiadásairól és bevételeiről, mint az 1588-ki bizottsági jelentésből. A bruttójövedelem nem csak elérte, hanem meg is haladta a biztosok által kiszámított összeget; csakhogy egész más forrásokból származik. Royásadó egyáltalán nem szerepel a jövedelmek közt, városi taxa csak pár száz forinttal; a várak 21.855 frtnyi jövedelmé helyett csupán Tokaj fordul elő 2625 frt 82 dral, a dézsmák tizenegyed-fél ezer frt évi haszna helyett csak 1106 frt 54 dral találkozzunk, a kamara haszna-jövedelemről szó sincs s így az akkori számítások, bármilyen lelkiismeretesen készültek, nem álltak összhangban a tényleges helyzettel. Ellenben tetemesen többet hozott a biztosok számításánál (28.363.33) a harminczad, ezenkívül pedig egészen új bevételi források lépnek előtérbe, olyanok, melyeket az említett jelentés egyáltalán említetlenül hagy. Ilyen az 1592. év bevételeinek legnagyobb tétele, 36.330 frt 66 dr, mely javak adományozásából folyt be. Itt tehát a jószágfoglalások s a vele kapcsolatos új adományozások pénzügyi eredménye számokban kifejezve nyilvánul; az egész évi bevétel egyik harmadát ebből a nagyon zavaros forrásból merítette a kamara. A másik harmad a harminczadból került ki s csak az utolsó és legcsekélyebb esik az összes rendes és rendkívüli bevételre, melyből egy negyed rész ismét kölcsönpénzre jut. Általában az egyes bevételek következőleg vannak a zárszámadásban föltüntetve:

Mult évi hátralékokból	6689 frt 45 dr.
Harminczad hátralék	5217 » 46 »
Harminczad folyó évi	36.301 » 05 »
Harminczad dugárú	266 » 60 »
Folyó évi taxa	650 » — »
Folyó évi census	2450 » — »
Rozsnyóbánya	356 » 50 »
Dézmahaszon	1106 » 54 »

Átvitel: 53.037 frt 60 dr.

¹⁾ Orsz. Levéltár Iymbus I. 4 csomó.

	Áthozat:	53.037	frt	60	dr.
Kölcsonpénz		7805	frt	30	dr.
Különféle jövedelem		2839	»	05	»
Jószágok eladományozása		36.330	»	66	»
Tokaj jövedelme		2625	»	82	»
A királytól		141	»	85	»
Posztó nyereség ¹⁾		361	»	45	»
Boreladás		1248	»	—	»
Sóbánya-haszonbér		568	»	52	»
Kállai apró jövedelmek		58	»	—	»
Összesen:		105.016	frt	25	dr.

Rendkívül érdekes képet ad a zárszámadás kiadási része, melyben az év folyamán tényleg eszközölt kifizetéseket részletezi. Kifizettetett Kassa őrségének 7058.59, Szendrő és Balogban 1625.60, Tokajban 5882.35, Szatmárt 2922.16, Putnokon 646.24, Krasznahorkán 768.61, Kállón 4543.65; más katonai kiadások 12.160.26, jószágvásárlásra 250, oklevelekért, 96, dézsma és quartabérletért 4467.73, élelmi szerekre 1.706.94, a felségének vett borért 300.20, elszállításáért 187, a kassai tüzérségnek 110.37, biztosok és úti költségek czímén 314.60, kegydíjak 175.60, katonatisztek fizetésére 1.257.55, a kamara szükségletére 3731.99, a posták és más hivatalnokok fizetésére 2.142.48, provisiones 1287.68, dézsmásoknak 13 frt 42, katonai stipendium 320.02, a kassai várnagy fizetése 266, 30 magyar gyalog Kassán 775.20, a király rendeletére 76.51, az udvarba (aula) küldetett 31.811.28, a király számára vett lovakért 320, hitelezőknek 5200.20, apró kiadásokra 204.38, összesen 96.599 frt 91 dr.

A legszembetűnőbb e kimutatásban a nem katonai kiadások rendkívüli csökkenése, mely minden tételnél mutatkozik a kamarától le egész a kegydíjakig, melyek itt már számba sem jöhetnek. E tételekben sajátságosan tükröződik vissza a Miksa és Rudolf királyok személye közötti igen rideg ellentét. Budgeteiben s nem csak a magyarországiakban, hanem az udvar-

¹⁾ Ez a jövedelem onnan származott, hogy a kamara vásárolta be a katonaságnak szükséges posztót s adta el katonáknak, kik saját költségükön ruházták magokat. Ez üzlet némi haszonnal járt a kamarára.

tartásáról maradt számadásokban¹⁾ is Miksa király mint jó szívé, igazán bőkezű adakozó lép elénk, ki szegény embereknek, a kikkel útjában találkozott, a kik virágot vagy zöld ágat nyújtottak neki át, örömet ad egy kis ajándékot; a hozzá intézett kérelmeket, ha csak valami jogczimök van, készségesen teljesíti s tömegesen utalványozza kamaráira a kegyvagy nyugdíjak kifizetését. Rudolf ellenben beteg ember, a ki nem szívesen ad; az ő udvartartási költségeiben már a merő jószívűségből folyó adományokkal alig találkozunk; csak olyankor ad ajándékot, mikor a császári udvar tekintélyének fenntartása kívánja. A kamaráknál sem igen utalványozza a kegyés nyugdíjakat, melyek czímén a szükséglet tetemesen apad. E helyett azonban tesz olyat, a mit elődei sohasem tettek. Udvarába küldeti a befolyó jövedelem aránytalanul nagy részét. Csupán e czímen 31.6811 frt 28 dr van a kifizetések közt 1592-ben kimutatva. Ezenkívül elődei példájára ő is vásároltat évenként bort, lovat s az udvartartáshoz szükséges más dolgokat kamarája által s így az említett évben a kiadásoknak csaknem fele a király magán szükségleteire ment el. Mi történt az aulába küldött roppant összeggel, a magyar állam céljaira fordították-e vagy a király ismert noble passióira, ékszer, régiség vásárlására, astrologusok és alchimisták hóbortjaira költetett el, azt a számadások természetesen nem mondják. Csak azt említik, hogy a pénz az aulába küldetett, mi elég feltűnő és érthetetlen olyan időben, midőn a kamarára óriási s jövedelmeit mindig messze meghaladó katonai költségek fedezése hárult. A mi pénze az udvar igényeinek kielégítése után még megmaradt, azt nagyobb részt csakugyan a katonaságra fordította. Más célokra alig költött 13.000 forintot s ebből is öteznél több sürgető adósságok törlesztésére ment el; e törlesztés kétségkívül azon új adósságokból történt, melyeket az év folyamán, mint a bevételek rovatában láttuk, csinált. Adósságot adóssággal fizetett tehát s hogy a műveltet nem gyakorolta nagyobb arányokban, azt egyedül azon

¹⁾ Chmel: Die Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien. II. kt. 11—31. Miksa király kiadásai 1568—70. Itt említve van, hogy Viczmándy Mátyásnak, kinek itthon is évi kegydíjat rendelt, 1568. nov. 19-én saját pénztárából 100 tallért ajándékozott.

körülmény okozta, hogy a felvidéken nem voltak nagy tőkepénzesek, bankárok s így kisebb kölcsönökkel kellett megelégednie.

A csakhamar beköszöntő háború a szepesi kamara pénzügyeire is fölötte hátrányos befolyást gyakorolt s különösen Eger várának török kézbe jutása érezttette az igazgatása alatti terület nagy részén káros hatását. A fontos végvár elvesztével jövedelmei is érzékenyen megapadtak s mint az udvari kamarához intézett panaszából¹⁾ kitünik, az elvesztett bevételi források helyett ujaknak kijelölését kérte, különben legsürgősebb fizetéseit sem eszközölheti, főleg a háborús időben olyan fontos végvárakról nem gondoskodhatik. Minthogy pedig törvényes úton nem kapott s nem is kaphatott az elvesztettekért új jövedelmi forrásokat, kénytelenségből jószágelkobzásaival megkezdte a nagy birtokos urak rendszeres kifosztását. E szörnyű politika természetes hatásait már fentebb jeleztem; akaratuk ellen hajtotta bele az uralkodó osztályokat a forradalomba, mely új korszakot nyitott Magyarország s egyszersmind a királyi pénzügyek történetében.

¹⁾ M. Országgyűlési Emlékek VIII. köt. 341.

A

JOBBÁGY-ADÓZÁS

1564—76-BAN.

ACSÁDY IGNÁCZ

LEV. TAGTÓL.

(Felolvasta a II. osztálynak 1894. február 12-iki ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1894.

TOBBADY-ADONAS

TOBBADY-ADONAS

TOBBADY-ADONAS

TOBBADY-ADONAS

TOBBADY-ADONAS

TOBBADY-ADONAS

Budapest, 1894. Az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája.

Miksa király trónra léptekor (1564. júl. 25.) a Habsburg-család uralma már mélyen lebecsátotta gyökereit a magyar nemzet szívébe. A trón szilárdan állt, de a magyar államterület megoszlása is befejezett politikai tény volt, mely hosszú időre, még egy évszázadnál továbbra végképen el volt döntve. Az erdélyi fejedelemség tényleg külön souverain hatalommá alakult a Habsburgokkal szemben, míg harmadiknak a török szultán bírta a régi magyar államterület egy igen tetemes részét. A három részre osztás 1564-ben már meg volt s Miksa nem azzal az igénynyel lépett a trónra, mint egykor atyja, hogy az egész magyar birodalom királya legyen. Politikájának nem volt többé ily magasan szárnyaló eszménye. Az államegyeség visszaállításának gondolata helyett egy sokkal szerényebb feladat domborodik ki egész uralkodói tevékenységéből. Ő már csupán arra szorítkozott, hogy megtartsa az atyjától reá szállt örökséget, hogy birtokában maradjon az államterület ama töredékének, mely trónra jutásakor a királyi Magyarországot kitette.

De az sem volt többé könnyű feladat. Minél szerényebb kört jelölt ki magának a királyi politika, annál merészebbé váltak ellenfelei, annál erélyesebb kísérleteket tettek, hogy csekélyre leapadt területét még inkább csökkentsék, esetleg teljesen magukhoz ragadják. Bármily conservatív és lemondó volt tehát Miksa király magyar politikája, sőt talán ezen, kezdettől fogva szembeszökő jellegénél fogva, a békés állapotot, melyet szintén atyjától örökölt, nem bírta fentartani. Uralkodásának első éveit véres háborúk kísérték, melyeket János Zsigmond fejedelem és Szulejmán szultán indítottak ellene. A szultán belehalt ugyan a háborúba, de birodalma épen úgy, mint Erdély, jelentékeny hódításokkal került ki belőle. Mind e hódí-

tások a királyi terület rovására estek s hogy minő arányokat öltöttek, azt első sorban az adózás története ismerteti meg. Mert a pénzügyi, főleg az adótörténet aktáiban vannak följegyezve a legpontosabban azon nagy változások, melyek a magyar állam területében a török uralom idején, a hódítás és hódoltatás ez örökös korszakában, végbe mentek. A mely vidék, vármegye vagy község valami pénzügyi kapcsolattal nem volt a királyi koronához csatolva, annak politikai és közjogi köteleke is ketté volt szelve s hogy mely vármegyék és milyen időben vesztették el e kapcsolatot, mikor váltak ki a szent korona közösségéből és kötelékéből, azt a legnagyobb szabátossággal az adózás története mutatja ki. A sok becses tanúság közül, melyet nemzetünk politikai történetének földérítéséhez, a magyar állam változatos sorsának megvilágításához nyújtani képes, ez kétségtől a legfontosabbak egyike. Igazán csak akkor méltathatni azon heroicus önvédelmi harc nemzeti és általános jelentőségét, melyet a magyarság ez időben a saját lételéért s Európa polgárosodásáért vívott, ha biztosan ki van derítve, hogy időnként milyen területből állott a királyi Magyarország s így minő anyagi erővel vívhatta e harcot, másrészt pedig mikor és milyen részeket szakított le testéről a háborúk vihara.

Miksa király még az úgynevezett alsó-magyarországi — dunáninneni és túli — részekben 21,¹⁾ a régi Szlavoniában 3,²⁾ Gyula környékén 6,³⁾ Felső-Magyarországban 17 vármegyét,⁴⁾ s a Kulpán túli részeket, az akkori Horvátországot örökölte atyjától. Ezek a vármegyék sem mind tartoztak trónra léptekor egész kiterjedésekben uralma alá. Némelyiknek már akkor csak foszlányait kapta s különösen a hat gyulai vármegye közül több volt már 1564-ben laza kapcsolatban a koronával. Ugyanez

¹⁾ Pozsony, Komárom, Esztergom, Győr, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Turóc, Árva, Zólyom, Liptó, Moson, Somogy, Baranya-Tolna, Trencsén, Sopron, Vas, Veszprém és Zala.

²⁾ Zágráb, Kőrös, Varasd.

³⁾ Zaránd, Arad, Békés, Csongrád, Csanád, K.-Szolnok.

⁴⁾ Szepes, Sáros, Bereg, Zemplén, Ung, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Közép-Szolnok, Abauj, Torna, Gömör, Borsod, Heves, Pest, Külső-Szolnok, Solt és Csongrád. (Külső-Szolnok már a gyulai vármegyékhez van számítva.)

mondható a Dunántúl Somogyról, Tolnáról, Baranyáról; Felső-Magyarországban pedig az Eger várától részben védett Pest, Külső-Szolnok, Csanád, Solt és Csongrád vármegyékről, melyeken a török közelsége miatt akkor már egész bizonytalan volt a király uralma. Mindazonáltal Miksa trónra léptekor akár egész területével, akár annak csupán kisebb-nagyobb részével még 44 vármegye adózott a magyar királynak. Halála évében ez a szám tetemesen megapadt. 1566-ban végleg, az egész török uralom idejére eltűnt belőle Tolna és Baranya, Somogy legalább ideiglenesen, mely 1572 – 3-ban újra említetik ugyan, de sem ekkor, sem a következő két évben nem lehetett benne összeírást eszközölni. A gyulai megyék közül 1566-ban végleg eltűnt Zaránd, Arad, Csanád és Békés, ámbár ez utóbbi 1574 – 6-ban újra fölmerül, de aligha egynél több faluval (1576-ban csak 7 portát írhattak benne össze) úgy, hogy ezt is már ekkor végleg elveszítettnek kell tekintenünk. Végül 1571 óta hiányzik az adózó vármegyék sorából Közép-Szolnok, mely a békekötés értelmében Erdélynek jutott. Így az 1564-ben a királynak adózó vármegyék közül tizenkét év múlva már végleg eltűnt 6, más 2 pedig (Somogy és különösen Békés) inkább elméleti kapcsolatban állt a magyar korona tulajdonképeni területével.

De az adótörténet nemcsak azt tárja föl, melyik vármegye mikor szakadt el a királyi területtől. Még tovább megy egy fontos lépéssel. Megmondja, mely területeken és időnként minő mértékben volt kénytelen a király jogait egy idegen hatalommal megosztani. Mert azon területek, melyeket a szomszédos török s az 1570-ben kötött békéig Erdély ellen elég hatékonyan oltalmazni nem bírt, kénytelenségből magok vásároltak meg bizonyos kiméletet és védelmet az ellenségtől. Rendes adót fizettek neki, behódoltak s a király katonai erejének gyöngesége folytán túrni kényszerült a kettős adózást, mely tényleg kettős uralom, az állami souverainitás megosztása volt, sőt gyakran egyszerű átmeneti állapotnak mutatkozik a királyi uralom teljes megszűnésére. A behódolás fokozatos menetét a hódolt, vagyis állandóan kétfelé, és szabad, vagyis csak a királynak adózó porták kimutatásával az egyes évek adótörténete tünteti föl. Itt csak a végeredményt foglalom össze egybe vetve az 1564-ki állapottal. Már Miksa trónra léptekor Alsó-Magyar-

országban egész területével be volt hódolva Esztergom, Nógrád és Veszprém. Ugyancsak teljesen hódolt volt a hat gyulai vármegye azon részeiben is, melyek akkor egyáltalán a királynak alá voltak vetve. Felső-Magyarországon 1567-ben — az összes vármegyékre kiterjedő összeírás ez évvel kezdődik — teljesen behódolva csak Ugocsa volt, még pedig János Zsigmondnak s ez állapot a békekötés után megszűnt. A töröknek ellenben teljesen csak Pest és Solt megye volt behódolva. Mind ezek közül csak Ugocsa mutatkozik 1576-ban teljesen szabadnak; a többiek vagy végleg elvesztek a királyra nézve vagy megmaradtak a hódoltság állapotában. Sőt 1576-ban a teljesen behódolt vármegyék száma Honttal, Gömörrel és Hevessel szaporodott, melyekben szabad porta ekkor egyetlen egy sem találtatott többé.

Ehhez járul, hogy 1576-ban több olyan vármegyére is kiterjedt már a hódoltság, mely 1564-ben még teljesen szabad volt. Ilyen Vas, hol épen ez évben merül fel először a behódolás nyoma, mert $1551\frac{1}{2}$ szabad porta mellett már $64\frac{1}{2}$ hódolt is szerepel. A felvidéken 1576-ban Zemplén, Szatmár, Szabolcs, Abauj, Torna kisebb-nagyobb részben behódoltak a töröknek, kiül a magyar király. Felső-Magyarország csak öt vármegyében (Szepes, Sáros, Bereg, Ugocsa és Ung) nem volt kénytelen az uralomban megosztottni. Még kedvezőtlenebb színben lép elénk a királyi uralom, ha az egyes megyékben kísérjük figyelemmel a hódoltság terjedelmét, mihez az adóösszeírások adatai évről évre elég eszközt nyújtanak. Általában el lehet mondani, hogy a behódolás 1564-től 1576-ig tetemesen előre haladt, nemcsak az által, hogy új vármegyék hódoltak be, hanem még inkább az által, hogy majdnem minden vármegyében, 1576-ban sokkal több község volt behódolva, mint 1564-ben. Ez alól alig van kivétel, s ahol mégis kivétellel találkozunk, például Nyitrában, melyben 1564-ben $409\frac{1}{2}$, 1576-ban pedig már csak $247\frac{3}{4}$ hódolt porta iratott össze, ott azt inkább a porták számának általános csökkenése okozta; így Nyitrában a szabad porták száma az 1564-ki $4183\frac{1}{4}$ -ről $2874\frac{3}{4}$ -re szállt le. A hódoltság térbelileg itt sem csökkent tehát, de az adóképeség hanyatlott igen nagy mértékben a hódolt és szabad községekben egyaránt. A teljesen behódolt vármegyék

területén viszont a király hatalma a tizenkét év folyamán roppant arányokban csökkent, kivéve az egy Nógrád várme gyét, mely 1576-ban jóval kedvezőbb állapotban volt, mint 1564-ben, mert a porták száma $705\frac{1}{2}$ -ről $1242\frac{1}{2}$ -re emelkedett, mi kétségkívül a királyi uralom biztosítottabb voltának bizonyossága. Ellenben például Esztergomban a porták száma $223\frac{1}{2}$ -ről 182-re, Veszprémben 1114-ről $709\frac{1}{2}$ -re apadt. Ez csak két okból történhetett; vagy elpusztult a községek egy jelentékeny része, vagy olyan állapotba jutott, hogy kivonhatta magát az adózás kötelezettsége alól. Vagy nem volt tehát kit megadóztatni, vagy a király nem férhetett többé az adóköteles községekhez.

Mind a két esetben az illető vidék tényleg elveszett a királyra nézve, s Miksa tizenkét évi uralma a veszteségek hosszú sorával járt. Az a magyar terület, melyet fiára hagyott, jóval kisebb volt, mint minőt ő örökölt, s e kis terület jóval nagyobb részén volt kénytelen a kétféle uralmat, a törökkel való közös birtoklást megtérni, mint atyja és közvetlen előde. Ez az első tényleges tanuság, melylyel a pénzügyi történet ama kor politikai életének és mozgalmainak ismeretét gyarapítja. De nem csak a földről, a területről, hanem az élő emberekről, a társadalmi szervezetről, az adózókról magokról nyújt rendkívül sokoldalú felvilágosítást. A rendiség korában az uralkodó osztályok köréből tudvalevőleg csak a városok járultak adóval az állam terheihez. Ezt sajátos módon, a többi néprétegektől elkülönítve tették s így kiváltságos állásuk e tekintetben is a legélesebben kidomborodott. Az ő adózásukra jelen tanulmányom ki nem terjed, a kiváltságosak másik két vezérelemére, a papságra és a világi nemességre pedig ki nem terjedhet, mert ezek a felőlelt korszakban egyetlen egyszer sem járultak adóval az állam szükségleteihez. Mentességekét régi törvények biztosították, melyeket Miksa király soha sem sértett meg, s melyeket önmaguk a fokozódó közszükségletek mellett is még kivételesen sem akartak felfüggeszteni, mint I. Ferdinánd alatt tették, midőn egy ízben vagyonuk hatvanad részével áldoztak a haza oltárán. Miksa király, mint később látni fogjuk, egyszer-másszor igénybe akarta venni az ő áldozatkész ségöket is, de sikertelenül. Sőt az uralkodó osztály Miksának

még azt sem tette meg, a mit ismételve megtett atyjának, hogy a saját köréből a legalsóbb rétegeket, a plébánosokat, egy telkes és praedialista nemeseket megadóztassa.

Így az egész állami adóteher akkor az alkotmány bás-tyáin kívül álló, minden politikai jogtól megfosztott, a földes-úri hatalom alá vetett néptömegekre esett. Sőt ezeknek is csak egy részére, arra, a mely főleg földműveléssel foglalkozott, a mely földesurától telket birt, melyen gazdálkodott. Ez idő-ben még csak a tulajdonképeni jobbágy adózott, ki telkét művelte s Miksa király uralkodása alatt állandóan egy egész jobbágytelek, melynek birtokosa bizonyos vagyonnal birt, véte-tett egy portának, vagyis annak az adóalapnak, mely után az országgyűlés az adót megszavazta. Ez mindig akkép történt, hogy a törvény felhatalmazta a kincstárt, hogy annyi 1 vagy 2 stb. frtot szedjen be, a hány porta a királyi területen össze-iratik. A porta alapja pedig a jobbágytelek volt, s így az adózás keretébe a földesúri hatalom alatt álló rétegeknek csu-pán azon része esett, melynek telke volt s mely állandóan földműveléssel foglalkozott. Ez azonban ismét csak egyik, habár legnagyobb töredékét tette a nem kiváltságos osztálynak. Ezeren meg ezeren foglalkoztak marhatenyéssel, kereske-déssel, folytattak mesterséget vagy kézimunkával és napszám-mal keresték kenyerüket. Mind ezek, minthogy a telek szolgált az adózás alapjául, telkők pedig nem volt, kívül álltak az adózás kötelezettségének keretén, noha gyakran többet keres-tek és módosabbak voltak a jobbágnál, ki a földet művelte.

A király ismételve kívánta az országgyűléstől az adó-mentes elemek bevonását a földesúri hatalom alatti osztályok közös teherviselési kötelékébe. Kamaráinak munkálataiban és a saját előterjesztéseiben rendkívül sok és érdekes van ez összes osztályok, az egész alsó nép társadalmi tagolatának és anyagi viszonyainak megismerésére. Mély bepillantást nyujta-nak azok a munkás nép akkori socialis structurájának egész szövevényébe, sőt sokban megértetik felekezeti és nemzetiségi viszonyainknak jelen alakulatait. Egész nemzetiségek (ráczok, oláhok, rutének), felekezetek (új-keresztények és földesúri jószá-gokon élő zsidók), foglalkozási körök (molnárok, szénégetők bányászok stb.) kívül maradtak nemcsak az alkotmány bás-

tyáin, hanem az adózás, a közteherviselés kötelezettségén is s kiváltságos állásuk a közadózás terén állandóan gátolta egyházi és nemzeti beolvadásukat a társadalomba. Miksa király ismételve sürgette e kiváltságok lerontását főleg, mint alantabb látni fogjuk, az oláhokkal és ruténekkal szemben. De a rendi önérdeken megtört azon magyar nemzeti politika, mely a királyi előterjesztésekben a legnagyobb melegséggel nyert kifejezést. Azt mondotta a rendeknek 1572-ben s utóbb is: ti magyarok, kik az ország igazi és természetes urai vagytok, fizettek adót és tizedet, míg a rutének és oláhok, a jövevények és idegenek, noha az ország javaiból annyit élveznek mint a magyarok, néha többet is, a magyar nemzetnek úgyszólván szégyenére a közterhektől szabadok és mentesek. És midőn az ország jelen helyzetében a magyarok a haza védelmére nemcsak adót fizetnek, hanem sok más terhet viselnek és munkát végeznek, rutének és oláhok úgyszólván mint nyugodalmas nézők minden tehertől felszabadítvák. A király erőlyesen sürgette tehát, hogy az oláhok és rutének a közteherviselésben egyenlőkké tétessenek a magyar lakosokkal s általában, hogy az adózás a nem kiváltságosak összes rétegeire kiterjesztessék. De az uralkodó osztály nem volt hajlandó őket akár csak az adózás tekintetében is kibocsátani a földesúri hatalom alól s kiszolgáltatni az államnak. Majdnem mindegyik adónál más-más törvényt hozott reájok nézve az országgyűlés s az engedményt, a melyet az egyik tett, a másik visszavonta vagy korlátolta.

Így tehát Miksa király korában az adókötelezettség kiterjesztése az összes alsóbb, kiváltság nélküli néposztályokra s ezzel társadalmi és nemzetiségi összeolvasztásuk nem sok haladást tett. Noha a király ez igyekezetében erősen hangsúlyozta a nemzeti szempontot, kétségkívül őt legelől pénzügyi érdekek, az állam roppantul megszorodott szükségleteire való tekintetek vezették. Azon az alapon, azon kulcs szerint, melyen az országgyűlés az adót meg szokta szavazni, tetemesebb jövedelem nem folytatható a kincstárba. Egyízben az a terv is felmerült, hogy a rendek 80,000 frt évi általánynyal váltsák meg az adót, mely a 2 frtos tétel mellett is jóval csekélyebbet jövedelmezett, olyan hiányossá vált az alap, melyen a kivétel történt. A porták szerinti kiadás elavult az idők folyamán.

A kirótt összeg maga, mint alább látni fogjuk, igen kedvező arányban, legeslegnagyobb részében befolyt s a hátralékok csak nagy katasztrófák idején emelkedtek egyik-másik vármegyében feltűnőbb összegre. De a kirovás maga volt csekély, nem azért, mintha az országgyűlés keveset szavazott volna meg, hanem azért, mert olyan kulcs szerint szavazta meg, mely nem felelt meg többé a változott gazdasági viszonyoknak. A porta csak a jobbágytelken gazdálkodó lakosságot ölelte föl; a portalis adórendszerbe csak a telkes jobbágyok estek. Egyedül ők adóztak, pedig a hosszú háború rombolásai épen őket sújtották leginkább. E telkek egyrésze pusztán, műveletlenül hagyatott, másik része nem jövedelmezett annyit, mint régebben; a mezőgazdaság általános hanyatlása, mi a háborús időben természetes volt, viszont szükségképen maga után vonta a jobbágyság elszegényedését s vele a porták számának csökkenését. Nincs az ország egyetlen vármegyéje, bármi távol esett a töröktől, a melyben a porták száma ne fokozatosan apadt volna s ha az 1576-ki portaszámot az 1564-kivel összehasonlítjuk, számokban kifejezve, megrendítő nagyságában lép elénk a földműves jobbágyság megfogyása s az egész földműves osztály elszegényedése.

Ez osztályra tehát szertelenül igazságtalanná vált a porta szerinti adózás. Viszont a kincstár sem lehetett vele megelégedve, mert azt a csekély jövedelmet sem kapta meg, melyet törvény szerint kapnia kellett volna, minthogy az idők folyamán, a gyakori összeírások közben az érdekeltek kiismerték a rendszer minden csínját-binját s földesurak és tiszteik, a falusi bírák összejátszottak a jobbágyokkal a kincstár megkárosítására. A kamara, mint alább látni fogjuk, örökösen panaszkodott a visszaélések, a porták számának csalárd bevalálása miatt s mindenfélet próbált, hogy ez üzelmeknek véget vessen. De nem sokra ment; a hiba a rendszerben nyugodott, mert a portalis összeírás az idők folyamán tökéletesen elavult.

Miksa király és pénzügyi hatóságai nagyon jól tudták, hol rejlik a baj igazi kútfeje, s a király már 1566-ban, azután pedig ismételve sürgette a portalis rendszer teljes mellőzését. Azt kívánta, hogy a rendek ne portánként, vagyis jobbágytelkenként, hanem füstönként, vagyis házak szerint szavazzák meg

az adót. Telke nem minden jobbágnak volt, a zsellérnek pedig rendesen nem volt, ellenben lakása volt minden földesúri hatalom alatt álló családnak s a lakást, illetve a házat akarta a kincstár megadóztatni úgy, hogy mindenki, a ki benne lakik vagy egy általányösszeget vagy vagyonának becsüje arányában bizonyos százalékot fizessen. Míg tehát a portalis rendszer csak némely elemeket s nem is a vagyonosabbakat vonta be az adózás keretébe, a füstrendszer a köztelherviselést a nem-szabad társadalmi rétegek mindegyik tagjára egyaránt kiterjesztette s ezzel az adóterhet igazságosabban megosztotta, a jövődelmet viszont tetemesen fokozta volna.

A rendek azonban következetesen visszautasították a reformot s fentartották minden hiánya és egyoldalúsága mellett a porta szerinti adózás rendszerét. Adóreformokra ez időben egyáltalán nem voltak hajlandók, s a mint új adókat nem szavaztak meg, akképen elleneztek, mint látni fogjuk, az elég kezdetleges adóbehajtó gépezet átalakítását is.

Pedig erre épügy ráfért volna a reform, mint amarra. Ez a gépezet szertelenül egyszerű volt. Mihelyt az országgyűlés az adót megszavazta, a királyi kamara, e kornak egyetlen állandó adóügyi intézménye, nyomban megkezdte az adóügyi szervezet megalakítását azon időszakra, melyre az adót szednie a törvény feljogosította. Első sorban az exponált helyi közegekről gondoskodott, kik az egyes vármegyékben a tőle teljesen független megyei tisztek és földesuri közegek — a falusi bírák — közreműködésével az adóalapot összeírás útján megállapítsák, az adót kivessék, behajtsák, a pénzt rendeltetése helyére juttassák s működésökről számadást tegyenek. Az ilyen közeget ősrégi időtől fogva *rovónak* (dicator) nevezték. Nem volt állandó hivatalnok, hisz az adózás sem volt állandó s néha egy-két, sőt több évig sem lett volna semmi dolga. Megbizását, mely mindig csak azon időre szólt, melyre az országgyűlés adót ajánlott, minden egyes adónál újra a királytól, illetve a király kamarájától nyerte. A király azon jogát, hogy ő nevezi ki a rovót, a rendek a dolog természeténél fogva elismerték, hisz a pénzügyi tisztviselők mindig a királyi kinevezés útján nyerték állásukat. De míg az utóbbiakra nézve a királyi kinevezés joga korlátlan volt, a rovót illetőleg a rendiség megszo-

rította, bizonyos qualificatiohoz kötötte. Ez a képesítés azonban nem értelmi vagy jellembeli feltételekhez volt kötve, hanem egyedül abból állott, hogy minden rovó birtokos nemes legyen azon vármegyében, melyben működni hivatva van. Idegent, vagyis más megyéből valót, ki kívül állhatott volna a helyi sociális érdekek befolyásának keretén, a rendek elfogadni nem akartak s e téren Miksa király folytonos sürgetéseire se tettek engedményt. Mint látni fogjuk, majdnem minden országgyűlés foglalkozott e kérdéssel, de a király nem bírta venni a rendeket, hogy a saját rovójának kinevezésében korlátlan szabadsággal járhasson el, vagyis alkalmas nemes embert — másról ez időben szó sem lehetett — nevezhessen ki, akár birtokos az illető vármegyében, akár nem.

A kérdés nem volt oly jelentéktelen, minőnek első pillanatra látszik. A rovói tiszt sokkal kellemetlenebb, terheesebb, sőt hódolt megyékben sokkal veszélyesebb volt, semhogy a kor viszonyai szempontjából elég kedvező javadalmazása mellett is a birtokos nemes urak kapva-kaptak volna rajta. Gyakran megesett, hogy az önként ajánlkozók közt egy sem akadt, kit a kamara e tisztségre alkalmasnak talált volna. A megyei nemesség tudva, hogy idegent kinevezni nem szabad, szándékosan félre vonult s így az összeírás gyakran halasztást szenvedett. A kamara tehát, hogy az adózás minél gyorsabb lefolyást vegyen, néha olyan embert is kénytelen volt kinevezni, kiben nem bízott, kit a tisztségre alkalmasnak nem tartott, ki azonban önként ajánlkozott, vagy kit az alispán hozott neki javaslatba, mert szükség esetén az alispán tanácsát kérte ki. Az ilyen rovó azután mindenféle visszaélést követhetett el; károsította a kincstárt a porták összeírásánál, zsarolta a népet, a befizetett adó nyugtázásáért önkényesen illetékeket szedett, az adópénz egy részét zsebre tette s az illető községeket a hátralékosok közé írta be, a mi csak évek multán tűnt ki, mikor az új rovó a hátralékot beakarta hajtani s az illetők nyugtával igazolták az annak idején eszközölt fizetést; a behajtott pénzt nem szolgáltatatta át a kincstárnak s más visszaéléseket követett el, mire alább, az egyes évek adózásánál elég példa kínálkozik. Mind ez természetes következménye volt annak, hogy a kincstár azon egyetlen közeget, mely az egyes vármegyékben

az ő nevében és megbízásából vezette az adózást, nem szabadon, tisztán a képesség szempontjából választhatta ki, hanem korlátolva volt a rendi osztályérdek által.

A rovó kinevezésével minden egyes adónál a kamarától külön utasítást kapott, melyben az illető évi adótörvények (ezek rendszeren egész szövegekben is megküldettek a rovónak) végrehajtásának módozatai részletebben ki voltak fejtve. Kapott királyi rendeletet is, melyet haladéktalanul bemutatott a fő- vagy alispánnak, ki rövid határidőre összehívta a vármegye gyűlését. Ez adta meg a felhatalmazást a porták összeírásának megkezdésére, s ha a törvény úgy kívánta, esküdt nemes embert rendelt a rovó mellé, hogy teendőiben támogassa. A rovó ez esküdttel s a járás szolgabírájával faluról-falura személyesen bejárta a vármegyét, s csak oda nem ment el, hol biztosságát a török fenyegethette; az ily helységekből magához hívta a bírót. Minden faluban a bíró bevallása alapján összeírta a telkes jobbágyakat, levonta a szegény, égett vagy más okból mentes telkeket s megállapította az adóköteles portákat. Az érték esedékes évi adó első felét (*primum subsidium*) a bíró 15 nap alatt személyesen tartozott azon a helyen beszolgáltatni, melyet a rovó neki megjelölt. A fizetési határidő letelével a rovó községenként a hátralékosokról kimutatást készített s átadta az alispánnak, kezdje meg a birságot, vagyis az adóvégrehajtást. Ebben maga már nem vett részt, hanem a befizetésről, valamint a hátralékról elkészítve számadásait, beküldte azokat a kamarának, s ezzel működése és hivataloskodása véget ért. Csak Miksa király uralkodása végén rendelte el a törvény, hogy a rovó az alispánnak a birságot, illetve a vele járó adóbehajtásban segédkezni tartozik.

A számadás elkészítése a rovó egyik legfontosabb és legnehezebb feladata volt. A kamara pontról-pontra, tételről-tételre átvizsgálta s a legapróbb tételről is felvilágosítást, írásbeli igazolást kért különösen az összeírás óta a portaszámnál történt legcsekélyebb változásokról s a rovó által tett mindennemű kifizetésekről. Bármely adóelengedést a megye bizonyítványával, bármely kifizetést az illetők nyugtájával kellett igazolni, s ha ily írásbeli igazolványt nem mellékel, évek múltán is bekérte azt tőle a kamara, mely annyira ment, hogy a megyei tiszték-

nek a törvényben megállapított vagy a rovónak járó fizetés megtörtént teljesítéséről is külön nyugtát követelt. Sőt mellékelnie kellett számadásához azon nyugtákat is, melyeket a rovó az időközben a kamaránál tett befizetéséről kapott, ámbár a kamara e lefizetéseket nagyon pontosan elkönyvelte.

Nehéz munkájáért a rovó a kor viszonyaihoz képest elég tisztességes fizetést húzott, melyet a kamara állapított meg nemcsak minden megyére, hanem minden egyes adózásra külön. Az adó két részletéhez képest a rovó is két részletben kapta a fizetést, mely néha az első részletnél, melynél legtöbb volt a munkája, valamivel nagyobb volt. 1572-ben a szepesi kamara területén egy-egy évre, tehát mind a két adórészletre a fizetések következők¹⁾ voltak: Szepes 80, Sáros 90 (első részlet 50, második 40), Zemplén 120, Ung 100, Szatmár 80, Bereg 80 Ugocsa 65 (első részlet 35, második 30), Szabolcs 100, Abauj 80, Torna 40, Gömör 75 (45+30), Borsod 105 (55+50), Heves, Pest, Solt, Szolnok, Csongrád együtt 200 frt. E fizetés 1574-ben egészben megmaradt s csak Sárosban, hol az első részlettől 10 frtot, Ungban, hol mind a két részletnél 10—10, összesen 20 frtot, Gömörben, hol az első részletnél 10 és Borsodban, hol mindkét részletnél 15—15, összesen 30 frtot levontak, történt változás. Az 1576-ki adónál a kamara az 1574-ki fizetést változtatlanul megadta a rovóknak. Már a fizetések e megállapításában, mely minden adónál újra meg újra történt, elég világosan kifejezést nyer az adóügyi intézménynek ideiglenes, állandóságot nélkülöző jellege.

A rovó bizonyos költségeket, dologi kiadásokat is felszámíthatott, melyek jóváhagyása azonban kizárólag a kamarától függött. Ha ennek számvevősége kifogásolta a tételt, a rovó köteles volt a pénzt visszatéríteni. A rovóknál — mint alantabb látni fogjuk — maradt hátralékok nagy része ilyen természetű lehet. A kamara fölötté szigorúan járt el a költségek megvizsgálásában, s csak akkor, főleg hódolt megyékben, hol mindig tetemes volt a dologi kiadás, engedélyezte azokat, mikor a körülmények igazolták. Viszont azonban nagy összegeket engedett el a rovóknak, ha a méltányosság így kívánta. Mert a rovó

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 1.

sokféle veszélynek, sőt egyenes támadásnak volt kitéve; ő is osztozott az adótisztviselők rendes sorsában, s nem tartozott a népszerű emberek közé. Nem egyszer került bajba; megesett, főleg 1570 előtt az erdélyiek támadásának kitett részekben, hogy üldözték, elfogták. Máskor a pénzt a katonai műveletek színhelyén kellett átadnia s így került veszélybe. Sőt egy rovó, Herant András a szigeti vértanúk közé tartozik s Zrinyi Miklóssal a vár védelmében vesztette életét.

Minden vármegyének rendesen külön rovója volt. Csak a kissebb vármegyékben s ott sem mindig történt, hogy költségkimélés okából kettő kapott egyet. Ellenben a török hódoltság torkában fekvő gyulai és egri vármegyékben, mindegyik várnak 6—6 megyéből álló területén állandóan egy rovó működött. Kívüle mind azon megyei tiszt kapott szintén a két adórészletnek megfelelően a kincstártól rendes fizetést, ki az adóügylek terén valami hivatást végzett. E fizetést a törvény állapította meg s a rovó fizetett ki. A nagyobb vármegyékben az alispán évi illetménye 24, a szolgabíróé 12, a jegyzőé 4 frt, a kisebbekben valamivel csekélyebb volt. Díjat húzott minden falusi bíró is, de nem pénzben és csak ha falujában legalább 5 adózó porta iratott össze. Ilyen faluban egy fél, 10 porta után egy egész volt adómentes, illetve az érte járó adó a bíró javára ment, ki ezért az összeírásban és az adóbehajtásban közreműködni, a rovót pedig arra a rövid időre, melyet a faluban töltött, élelmezni tartozott. Mikor a rendek egy ízben fölmentették a bírót az élelmezés kötelezettsége alól, a kamara nem akarta neki a fél vagy egész portamentességet továbbra megadni.

Ilyen egyszerű és kezdetleges, állami, megyei és községi, vagyis földesúri közegekből összeállított gépezet eszközölte az adóbehajtást Miksa király egész uralkodása folyamán. Mindazonáltal, valamint a legegyszerűbb gép, értelmesen használva a maga céljaira elég kielégítően dolgozhatik, akképen az a gépezet is elég szabatosan működött, a hol kivételes viszonyok nem okoztak zavart. Hogy az adó keveset jövedelmezett, annak — s ezt ma már a kor összes viszonyainak áttekintése mellett elfogulatlanabban ítélhetjük meg, mint annak idején a kamara tette, mely az eredmény csekélységét első sorban az összeírás körüli visszaéléseknek tulajdonította — főoka nem az adógépezet

kezdetlegessége, hanem az elavult, a gazdasági viszonyok alakulását számba nem vevő adóalap volt. A gépezet legtöbb hibája tényleg csupán abban állott, hogy a kivetett adót nem elég pontosan, nem a kitűzött időben hajtotta be. Lassanként azonban mégis csak behajtotta majdnem az egészet, s mint az egyes adózásoknál látni fogjuk, a valóban elveszett hátralék egészben igen csekély volt, s a hol mégis nagyobb arányokat öltött, ezt olyan körülmények, főleg háborús események okozták, melyek a legkitünőbb adószervezet működését is hatástalanná tették volna.

Olyan adó,¹⁾ melyet a jobbágyság a portaszám szerint fizetett, ez időben négy volt hazánkban, és pedig a *kamara haszna* (lucrum camerae), a *rovás* (dica, subsidium), a *koronázási ajándék* (donativum) s végül a *közmunka-váltás*. Mindegyiket különböző tételekben, de portánként fizették, az első fix tételben évenként külön országgyűlési megszavazás nélkül, az utóbbi hármat mindig csak azon esztendőkre, melyekre s minő összegben a rendek megajánlották. Noha tehát a kamara haszna s a többi három jobbágyság-adó közt lényeges elvi különbség állott fenn, noha amazzal éppen ez időben a törvény világosan a király állandó vagy rendes bevételei sorába iktatta, melyek nem szorulnak a rendek megajánlására, hanem a nélkül is megilletik a kincstárt, míg a három másik adó rendkívül volt, vagyis az országgyűlés megajánlásától függött, éppen ez időben történt, hogy a kamara haszna tényleg bele olvadt a rovas-adóba. Miksa király alatt ez utóbbi volt a jobbágyság

¹⁾ Itt természetesen csak a törvényben gyökerező, országgyűlési leg megszavazott adókat vehetem figyelembe. Főleg egyes katonai parancsnokok azonban önhatalmúlag sok más terhet is róttak a lakosságra. Így például 1567. decz. 23. a kassai főkapitány felhívta a vármegyéket, hogy saját költségükön haladéktalanul következő gabonát küldjenek be Kassára:

	Szepes	Zemplén	Sáros	Abauj	Ung	Torna	
Búza	4000	5000	4000	4000	2000	1000	köböl.
Árpa	2000	3000	1000	1000	1000	500	»
Zab	3000	2000	2000	3000	2000	1000	»
Rozs	1000	—	—	—	—	—	»

Hogy teljesítették-e a vármegyék e felhívást (Orsz. Lev. Lymbus I. 1.), arra nincs adat.

legfontosabb adója az állam részére, s ekkor főleg azért dominálta az egész adórendszert, mert igen gyakran szavaztatott meg. A nemzeti királyok korában igazán jó kedvében kellett az országgyűlésnek lennie, hogy a kincstárnak rovást ajánljon meg, mely akkor még egészen kivételes volt. A mohácsi vész után a korona óriási szükségletei mellett a rovás megszavazása is gyakoribb lett. De míg I. Ferdinánd uralkodása utolsó 17 esztendeje közül (1543—63.) csak tízben adózott a jobbágyság, hét évre pedig rovás megszavazva nem volt, Miksa király 12 évi uralkodásából csupán kettő (1568—69.) volt adómentes, tízben pedig a jobbágyság aránylag elég nagy rovást volt kénytelen a kincstárnak fizetni.

A rovással közjogi és finánczpolitikai szempontból teljesen azonos volt a koronázási ajándék, melyet ugyan úgy szavaztak meg és hajtottak be, ugyanazok fizettek, mint a rovás-adót. Legföljebb alkalmi jellegénél fogva különbözött tőle, mert csupán koronázáskor ajánltatott meg és pedig ez időben portánként egy frtban, míg a rovás évi tétele 1570—71 kivételével, mikor 2½ frt volt, állandóan 2 frt lett s két egyenlő részletben (az első *primum*, a második *secundum subsidium* nevet viselt) hajtatott be.

Ez időszak jobbágy-adóinak sorát az ingyen- vagy közmunka zárja be. A végházak építésére és jókarban tartására és más ily feladatokra szolgált s természetben volt fizetendő. A vármegyék vagy egészben vagy járasonként a törvény által bizonyos végvárhoz, rendesen azokhoz, melyekhez legközelebb estek, osztattak be, s a jobbágyok vagyoni viszonyaikhoz képest vagy személyesen vagy igával együtt tartoztak azon időben, melyben kirendeltettek, az illető várban megjelenni s ott annyi napot dolgozni, a hányat a törvény megállapított. De a közmunka pénzzel való megváltása nem volt kizárva, sőt bizonyos, azon végvártól, melyhez tartoztak, nagyon távol eső vidékekre kötelezővé s így a jobbágyra új egyenes adóvá lett, melynek értéke ismét a portaszám szerint állapítottatott meg s hajtatott be. Ez az adó súlyos terhet, néha a rovás-adónál is nagyobbat hárított a jobbágyság vállaira. De a mint a rovás-adó, úgy a közmunka sem állandó érvényű, hanem csak időnként

megszavazott törvényen nyugodott s épen ebben állt elvi ellentétben XVI. századi adórendszerünk a mostanival. Az itt jelzett összes adók mai fogalmak szerint az egyenes, még pedig a földadók sorába tartoznak, noha akkor a jobbágy, a ki az adót fizette, mint a törvény gyakran hangsúlyozta, azon földterületen, a melyen gazdálkodott, semmiféle tulajdonjoggal nem birt. Mindazonáltal adókötelezettsége a telektől függött, s ha fél, negyed, nyolczad telken gazdálkodott, az adótételt is csak ily arányban fizette. A régi jobbágy-adók egészen megközelítik tehát a mai földadónak fogalmát. De míg a modern állam valamint egész adórendszerét, akképen a földadót is állandó intézménynyé tette s olyan törvényekre fektette, melyek módosítására csak nagyobb időszakokban, évek hosszú során át szerzett tapasztalatok nyomán szánja el magát: a régi államban az egész jobbágy-adózás, úgyszólván a levegőben függött, s még ez időben is alig lehet állandó intézménynek mondani. A legtöbb évre e korszakban az országgyűlés már szavazott meg adót, csak-hogy mindegyik országgyűlés ezt lehetőleg rövid időre tette. Csupán ily években volt tehát adószervezet és adóügyi intézmény, máskor pedig nem. De még olyankor is, midőn néhány éven át szakadatlanul fizettek a jobbágyság adót, a törvény néha minden évben, rendesen azonban minden két évben egész új adószervezetet léptetett életbe, s az egyik évi egyáltalán nem állt szerves összefüggésben az előzővel, nem állt akkor sem, mikor az adótétel nem változott. Minden egyes adóhoz a porták egészen új összeírása rendeltetett el, s így az adózás nem az előbbi években megállapított alapon haladt tovább, hanem folyton változott, mert az adókötelezettségre nézve is minduntalan módosítások tétettek. Néha bevonta, néha kihagyta a törvény a jobbágylakosság egyes rétegeit, néha olyan intézkedéseket tett, melyek a jövedelmet tetemesen csőrbítták vagy fokozták, s általában minden egyes adó megszavazásánál úgy ártak el, mintha sem előbb nem adózott volna a jobbágyság, sem pedig a most kivetett adó lefizetése után nem fogna többé adózni soha.

Különösen Miksa király uralkodása első évében dívott ez eljárás, míg 1572-től kezdve inkább az 1569-ki adótörvényeket újították meg. Addig s elvileg azután is nemcsak az

adótételt, hanem magát az egész adórendszert mindig újonnan szavazta meg az országgyűlés, s egyik évben az adórendszer épen nem volt olyan, mint a másikban, noha az adókulcsot mindig portának, az adótisztet rovónak (dicator) nevezik s a behajtásban is bizonyos egyöntetűség nyilvánul. Ha tehát az egyes évek adózásáról hű képet akarunk nyerni, a rovás-adónál minden egyes adózást külön kell vizsgálnunk, mert a legtöbb évben más-más alapon folyt az adózás. Ez okból alább a rovás-adót azon évek szerint, melyekre az országgyűlés megszavazta, világítom meg. Csupán így lehet a régi adóügyet egész jelentőségében és kihatásaiban a társadalomra, valamint az államkincstárra igazán megismerni. Erre nézve levéltáraink kimeríthetetlen kincsei megadják a szükséges és eddig fölhasználatlan kútfőket, melyeknek az adataiból rég porladozó emberöltők szólnak a jelenkorhoz; életök, munkájuk, anyagi és szellemi tevékenységük egy eddig egészen homályba borult mozzanata lépett elénk. Megismerjük belőlök egyrészt azon állami és társadalmi szervezet legtitkosabb szálait, melyben a magyar állam egyik legválságosabb korszakában az élet nehéz harcát vívta, másrészt pedig azt, minő eszközökkel, minő mértékben segítették elő e harcot nemzetünknek számra legnagyobb rétegei, a munkásosztályok, melyekről a történetírás eddig alig vett tudomást. Ügyszólván megfeledezett rólok s ez érthető is, mert bármi nagy és fontos munkát végeztek a magyar nemzet és állam javára, szerepök első sorban az eddig oly kevésbé méltatott pénzügyi s általában gazdasági történetben lép igazán előtérbe.

1564—65-ki adó és a donativum.

Az 1564–65. évre az adót még I. Ferdinánd királynak szavazta meg az 1563-ki országgyűlés. Az előző négy évben országos adó nem volt kivette, ámbár egyes vármegyék és vidékek, a katonai kapitányok és várparancsnokok sürgetésére ez időben is járultak a közterhekhez némi adóval vagy kölcsönökkel. A király tehát ekkor nagyobb áldozatokat kívánt az országtól s eleinte azt akarta, hogy a rendek négy egymásután

következő esztendőre 3—3 frt adót ajánljának meg. De ezek nem mentek ily messzire; csak két évre szavazták meg az adót és összegét portánként, azaz egész jobbágytelkenként 1564-re 2 frtban s a koronázási ajándékot Miksa, az ifjabb király számára 1 frtban, 1565-re pedig 2 frtban állapították meg. Mindegyik évben az adó két egyenlő részletben volt behajtandó, még pedig új összeírás alapján. Az egész adótételt tartozott fizetni minden egész telken gazdálkodó jobbágy, a kinek legalább 6 frt értékű ingó vagyona volt. Adózni tartoztak továbbá az oláhok és rutének, de azok, kik nem saját házukban, hanem kunyhóban éltek s marhát tenyésztettek, valamint a hódoltság jobbágysai az adótételnek csak felét fizették. Minthogy megszokott történni, hogy az összeírás idejére a rutének és oláhok a szomszéd országokba hajtották marhájokat, hogy kibujjanak az adózás alól, sőt a kincstár e kijátszása a földesúr tudtával történt, a törvény kimondta, hogy az ilyen földesúr az adónak kétszeresével bírságoltassék. Azon molnárok és mesteremberek, kik nem a földesúr szolgálatában álltak, az egész adót fizették, mely alól csak a leégett vagy pusztá telken újonnan épült házak jobbágylakói voltak mentesek.

A rovó mellé a lábra kapott visszaélések megszüntetésére s működésének megkönnyítésére a törvény a vármegye egy-egy bizalmi férfiát rendelte. Ez a megye gyűlésén esküt tett; költségeit a törvény szerint a nemesség a maga zsebéből tartozott fizetni, nem pedig a jobbágyok terhére róni. A visszaélések, melyek megszüntetését a pozsonyi kamara, akkor még az egyetlen az egész országban, a nemes embertől, mint bizalmi férfiútól várta, igen komolyak és sokfélék voltak. A kamara még 1563. július 31-én a királyhoz az országgyűlés előkészítése közben intézett felterjesztésében ¹⁾ bőven foglalkozott velök. A földesúr parancsára, kényszerítésére a falu bírása csalárdul vallotta be a rovónak a faluban levő telkek számát s ott, hol 40—60 egész telek volt, csak 6—10 adóporta vétetett föl; az

¹⁾ Az országgyűlési tárgyalásokra vonatkozólag mindenütt Fraknói Vilmos Magyar Országgyűlési emlékek nagybecsű vállalatát követem, mely e korszak adótörténetére is a legfontosabb kútforrás. Az 1563-ki országgyűlés irományai a IV. kötetben, az említett felterjesztés az 510—18. lapon található.

eltagadott porták adóját a földesúr azután magának hajtotta be s így a család nem a különben is túlterhelt jobbágy, hanem csak a földesúr javára szolgált, ki mint rabszolgájával (cum is sit mancipium domini sui) rendelkezett a falusi bíróval. A helyi viszonyokkal ismerős, tekintélyes és fölesküdt nemes urat kívánt tehát a kamara a rovó mellé, hogy ennek segítségét nyújtsa a valóban adóköteles porták kiderítésében és összeírásában. A bizalmi férfiú mellett a saját járásában a szolgabíró is elkísérte a rovót s a király fejvesztéssel kívánta büntetni azt a szolgabírót, a ki jobbágytelkek eltitkolásában közrejátsszik. Ezt azonban, valamint a királyi előterjesztések több más szigorú intézkedését az országgyűlés nem hagyta jóvá. Ellenben megengedte a régiebb és kellően igazolt adóhátralékok behajtását.

A jelzett apparatus segítségével 1564-ben megindult a porták összeírása s az esedékes adó behajtása. Magok a részletes adószámadások ez időből még nem kerültek elő. De ismerjük a porták számát a legtöbb vármegyéből; ismerjük továbbá az adóhátralékokat úgy, hogy a két tétel kombinációjából elég teljes képet nyerünk az adózás eredményéről. Hogy az esedékes összeg megyénként mennyit tett, azt könnyen megtudhatjuk, ha az adózó szabad portákat 1464-ben 3-mal (ez év hátralékaiban a 2 firtos rovás-adó s az 1 firtos koronázási ajándék együtt van elsámolva), a hódolt portákat, melyek az adótételnek csak felét fizették, $1\frac{1}{2}$ -lél, 1565-ben 2-vel, illetve 1-gyel szorozzuk. Így például Pozsony vármegyében összeíratott $3351\frac{1}{2}\frac{1}{3}$ porta, esedékes volt tehát 1564-ben $10.055\frac{1}{2}$, 1565-ben 6702 frt 66 dr. Az első évi kiadás, mint az alábbi kimutatásból látszik, teljesen befolyt, ellenben a következő évből 53 frt 12 dr maradt hátralékul.

A pozsonyi kamara területén az 1564—5-ki porták száma ¹⁾ s mindegyik adóév összes hátraléka ²⁾ a következő volt:

¹⁾ N. Múzeum F. L. 964. Némi eltérésekkel megjelent Kovachich: Supplementa III.

²⁾ Orsz. Levéltár. Nagy kötet Lymbus II. 4 csomag.

Vármegye	Porta		Adóhátralék	
	szabad	hódolt	1564.	1565.
Pozsony	3351 ¹ / ₂ ¹ / ₃	—	— frt — dr.	53 frt 12 dr.
Komárom	290 ² / ₃ ³ / ₄	320 ¹ / ₂	8 frt — dr.	— frt — dr.
Esztergom	—	223 ¹ / ₂	31 frt 37 dr.	29 frt — dr.
Győr	210 ¹ / ₄	139	— frt — dr.	10 frt 25 dr.
Nyitra	4183 ¹ / ₄	409 ¹ / ₂	106 frt 38 dr.	112 frt 75 dr.
Bars	647 ³ / ₄ ¹ / ₃	617 ³ / ₄	238 frt 37 dr.	196 frt — dr.
Hont	21 ¹ / ₂	1412	390 frt — dr.	150 frt — dr.
Nógrád	—	705 ¹ / ₂	42 frt — dr.	79 frt 70 dr.
Turóc	552 ¹ / ₂	—	53 frt 25 dr.	18 frt — dr.
Árva	202 ¹ / ₂	—	7 frt 50 dr.	18 frt — dr.
Zólyom	1127	—	— frt — dr.	2 frt — dr.
Mosony	906 ¹ / ₂	—	15 frt — dr.	35 frt — dr.
Somogy	?	?	61 frt — dr.	123 frt — dr.
Baranya-Tolna	?	?	369 frt — dr.	322 frt 50 dr.
Trencsén	2354 ¹ / ₂	—	1500 frt — dr.	969 frt — dr.
Sopron	1387 ¹ / ₂	—	— frt — dr.	— frt — dr.
Vas	2734 ¹ / ₂	—	36 frt 50 dr.	113 frt 10 dr.
Veszprém	—	1114	309 frt 68 dr.	382 frt 50 dr.
Zala	2792 ¹ / ₂	678 ¹ / ₂	886 frt — dr.	430 frt — dr.
Varasd	?	—	52 frt 50 dr (két évi).	—
Zágráb	?	—	473 frt (két évi).	—
Kőrös	?	—	— frt — dr.	— frt — dr.
Liptó	422 ¹ / ₂	—	— frt — dr.	— frt — dr.
Zaránd, Arad, Békés, Csongrád, Csanád, Külső-Szolnok	—	—	222 frt 75 dr.	459 frt 30 dr.

Ez a számadás 1576 után készült s így a végleges adóhátralékokat tünteti föl. Közelebbről vizsgálva a hátralékokat, kitűnik, hogy egy része egyszerű adóelengedés; egy másik rész viszont onnan származott, hogy a kirovást valamely oknál fogva behajtani nem lehetett. Magoknál a rovóknál s a segédkező megyei tisztviselőknél is maradt a behajtott összegből valami, de aránylag kevés, a mint ezt a pozsonyi kamara egyik-másik számadáskönyve ¹⁾ mutatja, mely a XVI. század nyolczvanas éveig vezeti le 1549-től a hátralékok minden egyes tételét s az 1583-ki adó- és számadásvizsgálat alapján készült. Ebből a következő felvilágosítást nyerjük: *Árvában* 1564-re 7¹/₂ frt Ócskay János rovónál vészett el, míg az 1565-iki 18 frt behajt-

¹⁾ Liber Restantiarum N. M. F. Lat. 906.

hatalatlan (mert a mult évi összeírás óta néhány porta elpusztult); *Turóczban* az 53 frt 75 hátralékban 26.75 Ócskay János rovónál veszett el, 27 frtot pedig Klechen és Ratkó falvakban, a Révayak birtokában apud valachos et piscatores behajthatatlan maradt s a következő év 18 frtos hátraléka szintén ez utóbbiakra esett; *Nógrádban* az 1564-ki 42 frt hátralék behajthatatlan volt, ellenben a másik évi 79.70 hiányt az okozta, hogy Sarlay Bálint rovó Divény vára ostromában elesett s vagyona nem maradt; *Hontban* a 413 frtnyi nagy hátralékot a törökök okozták, kiknek közelsége miatt sok helyen az adót behajtani nem lehetett, ellenben a következő évi 160 frtnyi hátralékban az is közrejátszott, hogy az alispán törvényes fizetésénél többet vett fel a befolyó adóból; *Barsban* a hátralék 240 frt, de abból Magaspart község 18 frtnyi adóját ad hospitale civitatis Ujbánya fizette, Szent-Benedek község $9\frac{1}{2}$ portájával (19 frt) adómentes, Nevolnán az esztergomi érsek emberei 2, Felső-Thernavkán és Kis-Feweczben a Dóczyak emberei 18 frtot szedtek be, a szolgabírák pedig 16 frttal többet vettek fel törvényes járandóságuknál s így a tulajdonképeni hátralék 165 frtra csökkent, a következő éven pedig 196 frtot tett, mely összegből Kőrössy Bernát rovónál 14 frt 75 dr maradt, a többi be sem hajtattott; *Nyitra* hátraléka 1564-ben 106.38, melyből behajthatatlan $47\frac{1}{2}$, Ócskay György rovónál 20.65, Pál deáknál 14.23 maradt, míg a szolgabírák 16, a jegyző 8 frttal többet vettek fel, mint a mennyi megillette őket; a következő évben ugyanezt tették s a $81\frac{1}{2}$ frtnyi hátralékból csak $57\frac{1}{2}$ frt volt behajthatatlan; *Győr* hátraléka behajthatatlan volt; *Esztergom* 1564-ki hátraléka 39.62, ebből 30.62 Nyilkay Mihály rovónál veszett el, ki Komáromban naszádos vajda volt s később szegényen halt meg úgy, hogy a pénzt nem lehetett rajta megvenni; az 1565-ki 29 frt hátralék, valamint *Komárom*, *Moson*, *Vas* hátraléka behajthatatlan volt.

Azon vármegyék közül, melyek nem estek közvetlenül a török uralom torkában, csak *Trencsén* szerepel feltűnő nagy hátralékokkal. A kamara számadáskönyve szerint 1564-ben az adóból 127, a koronázási ajándékból $420\frac{1}{2}$ frt volt behajthatatlan, apud scultetos, judices et molitores 712 frt, Hrussóczy

Mihály rovónál 63.32 maradt, melynek felét 1576-ban a király elengedte neki, 1565-ből behajthatatlan 204, apud scultetos stb. 712, a rovónál 62.90 maradt, mely utóbbi tétel felét a király szintén elengedte. Mint e részletezés mutatja, az összeírás a törvény szabványai szerint készült s adó alá vonattak a pástor-kodással foglalkozó népelemek (valachi), a soltészségek és molnárok is, csakhogy ez elemeken az adót megvenni nem lehetett s ez okozta a feltűnő sok hátralékot.

Más bajok voltak ott, hol a törökök közelsége zavarta, mint általában az államélet egész menetét, úgy az adózást is. *Somogyban* a számadáskönyv nagyobb hátralékot mutat a fentebbi kimutatásnál. 1564-ben behajthatatlan 32.75, Perneszy István rovónál 28.62, 1565-ben behajthatatlan 53.25, ugyane rovónál 170.25 maradt s a kamara megjegyzi: Stephanus Perneszy immemor honoris sui transfugit anno 66 in Transilvaniam omissa arca Babocsa. *Veszprém*ben a két évi hátralékból 164 frt 20 dr behajthatatlan volt ugyan, de a többi tetemes összeg elveszett Egerváry István rovónál, kiről a kamara megjegyzi: mortuus est Canisae, cum castellanum ageret; utóbb: mortuus est Canisae in servitiis Caesaris in magna paupertate, nam et bona, quae habuit, per turcas sunt desolata s így a nála maradt pénz teljesen elveszett. *Zala* nagy adóhátralékához a behajthatatlanságon kívül 1564-ben az is járult, hogy a megyei tisztviselők illetményöknél 118 frttal többet vettek fel, az alispánnál $53\frac{1}{2}$, a rovónál $4\frac{1}{2}$, 1565-ben az alispánnál 76 frt maradt. Végül *Baranya* és *Tolna* megyékben, melyek foszlányai hosszú, nagyon hosszú időszakra ekkor adóztak utójjára a magyar királynak, 1564-ben Perneszy Pál volt a rovó; a tulajdonképeni hátralék ez évben csak $62\frac{1}{2}$ frtot tett, melyből 1565-ban Herant András rovó $37\frac{1}{2}$ frtot behajtott. Ellenben Perneszy Pálnál, kiről a kamara szintén megjegyzi: ad Transilvaniam transfugit, elveszett az adóból $260\frac{1}{2}$ frt, a kor. ajándékból 38.87. Az 1565. évben Herant András vitte a rovó tiszttet; ekkor már nehezen ment a behajtás, mert a hátralék 248 frtra rúgott; ellenben behajtott a múlt évi hátralékból $37\frac{1}{2}$ frtot, mely pénz azonban $74\frac{1}{2}$ frt folyó évi adóval együtt elveszett, mert Herant a török elől Szigetvárba menekült s ott a többi vitézekkel elesett, dicator mor-

tuus est in expugnatione Sygethiensi 1566. — mondja róla a kamara.

Az adó befolyt tehát nagyban és egészben mindenütt, a hol rendkívüli körülmények nem akadályozták a behajtást. Csakhogy nem azon évben folyt be, melyen megszavaztatott, hanem évek hosszú során át. A kamara, mely a rovótól a legaprólékosabb részletekig menő számadást kért, szigoruan szemmel tartotta a hátralékokat s minden új adónál a régi hátralékok behajtását is sürgette. Hogy a befizetés egészben hogyan történt, az kitűnik egy 1565-ki kimutatásból,¹⁾ mely megyénként sorolja fel, mennyi folyt be az 1564-ki és a folyó évi (1565) adóból ez utóbbi végeig a kamaránál. Befolyt készpénzben vagy nyugtákban *I. 1564-ki hátralék:* Trencsén 824.75, Bars 650, Zólyom 82.30, Moson 380, Sopron 1955 Nógrád 290, Árva 2 frt 37, Zala 4302, Baranya 1051, Somogy 849 frt; *II. folyó 1565-ki adó:* Trencsén 291, Komárom 720, Esztergom 994.75 (ennek egy része azonban szintén hátralék, sőt 246 frt 48 dr 1559-ki), Moson 550, Győr 442, Baranya 1150, Árva 232¹/₂, Liptó 671, Szepes 1308.10, Pilis 46 frt.

A kamarához befolyó összegek csekélységét két körülmény okozta. Az egyik az, hogy sok megye deputálva volt s a rovó a befolyó pénzt közvetlenül fizette ki s csak a nyugtákat számolta el a kamaránál. A másik meg az, hogy az esedékes adó tényleg nem folyt be a kitűzött határidőben. Az ide vonatkozó viszonyokat megvilágítják az egyes rovóknak nagy számmal ránk maradt évi zárszámadásai. Ezekből megismerjük a kivétel módozatait és összegét, a behajtás költségeit, a rovó általi kifizetéseket. A sokból néhányat²⁾ ismertetni nem lesz fölösleges. Mindnyájan az 1565-ki két forintos adóra vonatkoznak, mely az előző év összeírásai alapján vettetett ki. *Barsban*, hol Kőrösy Bernát volt a rovó, találtatott szabad porta 663¹/₄²/₃ és hódolt 625¹/₂, az egész évi adó 1953 frt 58 dr volt; ebből azonban lement rectificatiókra 25¹/₂, a körmöczi polgárok 75 portát tevő jószágai után, melyek adómentesek voltak, 150 s más levonásra 10, összesen 185¹/₂; esedékes volt tehát 1769 frt 08 dr. Ebből befolyt összesen 1572 frt 08 dr, behajtási

¹⁾ Orsz. Levéltár számadáskönyv.

²⁾ Jerney-gyűjtemény Kecskemét különböző köteteiből.

költségre: a rovó fizetése 110, az alispán 24, a szolgabírák 32, a jegyző 4 frt, összesen 160 frt ment el, $1401\frac{1}{2}$ frt pedig Dersffy István dunántúli főkapitánynak közvetlenül átadatott. $143\frac{3}{4}$ frt a rovonál maradt. *Győrben* az esedékes adó $461\frac{1}{2}$ frt volt, mely 10 frt kivételével teljesen befolyt. *Komáromban* $292\frac{1}{2}\frac{3}{4}\frac{2}{3}$ szabad és $320\frac{1}{4}$ hódolt porta után az esedékes adó 929 frt 58 drt tett. Az elpusztult porták után rectificáltatott, vagyis töröltetett 69.33; a többi 8.54 dr kivételével mind befolyt. A behajtási költség kitett: rovó 96, alispán 24, szolgabírák 16, jegyző 4, összesen 140 frtot. Még inkább jellemzi a befizetés módokat Spáczay Márton *Pozsony* megyei rovó jelentése. Az esedékes adó kitett 6703 frt 25 drt. Ebből rectificáltatott 53 frt, a nagyszombati szerzetesek mentessége kitett 102 frtot, a rovonak 140, költségeire 18, az alispánnak 24, a szolgabírának 32, a jegyzőnek 4 frt járt, s ez összegek leszámításával befizettetett vagy elszámoltatott a kamaránál 1566-ban 3756, 1566-ban 1544.62, 1567-ban 350, 1572-ben $27\frac{1}{2}$, 1573-ban 49, összesen 6100 frt. Az adónak tehát csak fele folyt be azon évben, melyben esedékes volt, egy negyede a következő évben, a többi pedig apránként.

Ez nagy baj volt ugyan a kincstárra, mely sohasem tudhatta előre, hogy mennyi fog azon évben, midőn esedékes volt, tényleg az adóból befolyjni. Mindazonáltal az adózó tömegek előbb utóbb valóban befizették tartozásukat, s a kincstár habár nem is pontosan, de megkapta a megszavazott adó teljes összegét. Mert a kamara rendkívüli gondot fordított a hátralékok nyilvántartására s behajtására. Még Pozsony megye 1565-ki tartozásából sem vezett el az 1573-ban hátralékos 603 frt 13 drnyi összeg; 1574-ben erre is törlesztettek 400 frtot s hogy a maradék 203 frt 13 dr sem vezett el, az kitünik abból, hogy a kamara későbbi számadáskönyveiben, mint fentebb láttuk, Pozsony 1565-ből már csak 53 frt 12 dral szerepel. Minden többi hátralék megtérült; ha az adóköteles jobbagy nem fizetett be, rajta vették meg, ha valamelyik tisztviselő kezén maradt, ettől vagy örököseitől követelték évek multán is. Néha persze nem lehetett már megvenni senkin s ilyenkor a pénz elveszett. De mindenesetre megpróbálták a behajtást. Így például az 1564-ki adónál Pozsony megyénél a fentebbi kimu-

tatás szerint nincsen adóhátralék; pedig sokáig volt s csak 1575-ben rendeztetett. Akkor ugyanis a kamara Gyulay Ilonán, Répásy Ferencz alispán özvegyén követelt 1564-ből 59 frt 33 drt, mely néhai férjénél a behajtott adóból s 33 frt 13 drt, mely a koronázási ajándékból maradt. Mind a két összeget elengedte a király az özvegynek. Ellenben Bélaváry György 1575-ben kénytelen volt 1564-ről 7.75 drt fizetni; ugyanekkor behajtottak 1564-ről további 76.57 drt úgy, hogy ekkor, de csak ekkor, az 1564-ki adóhátralékok teljesen törlesztettek. Másutt ép oly szigorú volt az eljárás, s mint a fentebbi hátralékkimutatásokból, melyek már 1575 után készültek, látjuk, az 1564—5. évi adó nagyban és egészben befolyt mind azon dunáninneni és túli vármegyékben, hol rendkívüli körülmények nem merültek föl.

Az a terület, melynek adózási viszonyait eddig ismertettük, volt a XVI. század úgynevezett Alsó-Magyarországa — természetesen a szlapon megyék nélkül. Felső-Magyarország, az északkeleti vármegyék ez időbeli adószolgáltatásáról még nem találtam kimerítő tájékozást. Ez országrészben a pozsonyi kamara megbízásából az Eperjesen székelő adminisztráció vezette az adóbehajtást. Az intézmény élén akkor Pesty Ferencz állt s a kamarával folytatott levelezéseiből ¹⁾ nyerünk némi felvilágosítást az 1564—65-ki adózásról. A kamara 1565 jan. 5-én kérte Pestytől az Abauj, Torna, Heves, Pest, Ung, Gömör, Ugocsa, Közép-Szolnok, Szabolcs, Szatmár és Kraszna vármegyei rovók múlt évi regestumait. Január 20-án Pesty azt felelte, hogy Abauj, Torna, Heves, Pest, Borsod, Gömör és Szabolcs rovói a napokban beküldték a számadásokat, de Zemplén, Ung és Bereg eddig nem küldött semmit, Krasznából pedig nemcsak a számadás hiányzik, hanem a múlt évi adóból sem folyt be semmi. Szatmár megyében behajtották ugyan az adónak mindkét részletét, de a rovó unacum regestis utriusque subsidii periit s a második részletből semmi sem jutott el Pestyhez. Nagy baj történt Ugocsa és Közép-Szolnok rovóival, kik János Zsigmond erdélyi fejedelem fogságába jut-

¹⁾ Orsz. Levéltár. A kamarához intézett levelek 1560—69. A. csomag.

ván a másodig részlet adóját s a számadásokat be nem szolgáltatták. Solt megyében *parvum vel omnino nihil exactum est*.

Az 1564-ki adó behajtásában a felvidéken sok zavart okozott tehát az Erdélylyel támadt viszály. Még rosszabb kilátások nyíltak 1565-re. Pesty, mint jelentéseiben írja, az év adójának behajtása iránt szétküldte ugyan a rendeleteket a megyékhez, de sok sikert nem várt, mert a mint mondotta, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Kraszna és Közép Szolnok egészen János Zsigmond hatalmában vannak s az ottani rovóktól pénzt várni nem lehet. Hogy a magyar államterület egyes részei összetartozandóságának érzete ez időben már mennyire kivesző félben volt a köztudatból, ezt mutatja Pesty egyik levelének következő része: *De Cottu autem Thorontall et si antea-quoque regales litteras ad eundem Cottum sonantes habeam, tamen ab aliis audio Cottum illum versus Bechye Bechykereký existentem omnino turcarum tirannide esse subiectum, ex quo nihil exigi potest.*

Pedig ez időben még volt e vidéken tetemesebb birtoka a királynak. E terület középpontja Gyula vára volt, melynek fentartására hat szomszédos vármegye — a mennyiben a királyi hadak tényleg birtokban tudták tartani — volt kirendelve. E hat megyét: Békés, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrád, Külső-Szolnok, melyeket az egykorú iratok *sex Cottus Gyulae vicinos-nak* neveznek. Sorsuk Gyula várától függött s Miksa király alighogy trónra lépett, sietett megtenni a szükséges intézkedéseket e stratégiai és politikai tekintetben főfontosságu vár birtokának biztosítására. 1564 okt. 1-én kelt Bécsben fontos utasítása ¹⁾ kányaföldi Kerecsényi László várkapitány számára, kinek feladata volt *militari manu* őrizni a várat s a hozzá tartozó egész nagy területet. E célra 500 könnyű fegyverzetű lovas, *fideles, scilicet strenuos, militaresque viros, legitimo et militari apparatus instructos*, továbbá 350 *pedites pixidarios strenuos* kellett tartania. A király elrendelte, hogy ez a szám mindig teljes s a sereg mustrára kész legyen. Veszély esetére pedig e had szaporítását is megígérte. Ellenben meghagyta a kapitánynak, hogy a vár birtokain lakó jobbágyság-

¹⁾ N. Múzeum F. L. 964.

tól új terhet s más fizetést, mint minőt ősi szokás szerint teljesítettek, ne követeljen; a szegénységet a mezei munka idején csak a legfőbb szükség esetében rendelje várépítésre. Lőszerkészletét szaporítsa, fegyverre s minden, a vár javaiból szerzendő eleség- s más készletre gondja legyen. Gondoskodjék a puskaporgyártáshoz értő mesteremberekről, mert a lőporhoz való anyag, kén, salétrom van azon vidéken bőven. Az 500 lovas mellett legyen még 4 kürtös, 1 dobos, 1 zászlótartó, 1 kapitány, 2 építész, 1 tüzér, 1 ácsmester; a 350 gyalog mellett, 2 kapitány, megfelelő számú tizedes (decurio), 4 zászlótartó, 2 dobos, 2 várnagy, 4 alvárnagy s más segédszemélyzet. Mind ezeket s a vár összes katonai és közigazgatási szükségleteit közvetlenül Kerecsényi fedezte s e célra a király évi 31.000 frtot utalt ki neki. Ez összeg a következő forrásokból fedeztetett: 1. Gyula vára s összes jószágai minden rendes és rendkívüli jövedelméből, melyek közvetlenül Kerecsényire bizattak; 2. Békés, Csanád, Csongrád, Arad, Zaránd, Külső-Szolnok vármegyék összes adójából, mely évi 9000 frtra számíttatott s a király ígérte, hogy ha a számadásokból kitűnik, hogy valamely évben az adóból nem folyt be ennyi, a hiányt megtéríti; 3. Csehország hadi adójából évi 1000 frt, melyet a király fog kifizetni.

E pénzügyi-katonai szervezetre volt Gyula vára s a szomszédos hat megye őrizete fektetve. Sajnos, ez a szervezet nem vált be, legalább annyiban bizonyosan nem, a mennyiben a hat vármegye adó-szolgáltatását illette. Ismerjük az idevonatkozó számadásokat s ma már bizonyos, hogy az évi 9000 forint adó helyett Kerecsényi ez összegnek alig felét kapta meg. Az 1564-ki adószámadás nincs ugyan meg, de a kamara hátralékimutatásaiból tudjuk, hogy ez évben 222 frt 75 dr volt a hat megyében behajthatatlan. Ez nem lenne nagy összeg, ha a befolyt adó elérte volna a 9000 frtot. De valószínűleg akkor is csak ez összeg fele folyt be, a mint ezt az 1565-ki nagyon érdekes elszámolásból¹⁾ következtethetjük. Ezt az évet, az utolsót, melyben Gyula és megyéi azon korszakban a magyar királynak adóztak, már részletesen ismerjük Keczer

1) N. Múzeum 1560—55. Dica-számadások csomagja.

Ferencz, a hat vármegye közös rovója jelentéséből. Az 1565-ki adó az előző év összeírása alapján vettetett ki. Akkor összeíratott 6634 porta, mely csupa hódolt volt s így az adótételnek — 2 frt — csak felét fizette. Utólag a király emberei még különböző helységekbe is eljuthattak s ott is összeírhattak további $153\frac{1}{2}$ portát, melyek száma tehát $6790\frac{1}{2}$ -re nőtt. Egyre-egyre azonban nem 1 forint, hanem csak 80 dr volt kivette, mert a felség megengedte, hogy beszámítsák ez összegbe azon 10—10 drt, melyet a hat vármegye jobbágysai Pankota és Jenő castrumok ostromakor fizettek. Az 1565-ki kivetés tehát csak 5432 frt 40 drt tett, mihez a múlt évi hátralékból még 255 frt járult s így az adónak még előirányzata is összesen csak 5687 frt 40 drra ment.

Ez az összeg jóval elmaradt a vár főkapitányának kiutalt 9000 firtos quota mögött. Ehhez járultak a behajtási költségek, melyeknek természetesen nagyon tetemeseknek kellett lenniök, nemcsak azért, mert roppant területről, hat vármegyéről volt szó, hanem azért is, mert az egész terület kivételes helyzetben volt. Adózott nemcsak a királynak, hanem a szomszédos török uraknak, kik mindazonáltal sem szüntek meg a király birtokait nyugtalanítani, a népet fosztogatni s az adó behajtását nehezíteni. Az 5687 frt 40 drból csupán 4471 frt 41 dr jutott Kerecsényi kezébe s így a 9000 firtnak felét sem kapta meg. A jelzett összeget azonban még idején megkapta és pedig kisebb részletekben decz. 1-ig. A többi részint költségre ment el, részint behajthatlan maradt. Az év folyamán a hat megyében $553\frac{1}{2}$ porta pusztult el s utánok 442 frt 8 drt kellett leírni. Továbbá 421 porta után az esedékes 336 frt 80 drt nem lehetett behajtani. A behajtás költségei kitettek: Saffaríth János Zaránd, Arad és Csanád közös alispánja 36, Ábrahámffy Boldizsár a másik három megye alispánja 36, kilencz szolgabíró 36, Békés és Zaránd megyék jegyzője 2, Keczer Ferencz rovó 150 forint fizetést kapott s külön költségei 53 frt 90 drt tettek. Végül a behajtott adóból nála maradt még 122 forint 50 dr, mely összeg nála is veszett, mert a tulajdonképeni hátralékokkal (336'80) ez összeg szerepel a kamara számadáskönyvében, de hozzá van jegyezve:

haec restantiae numque refunduntur, nam isti cottus sunt omnino turcis sebjecti.

Mint hogy nem valószínű, hogy a király a Kerecsényinek kijelölt 9000 frtnyi évi adónál mutatkozó hiányt megtérítette volna, Gyula várában e komoly napokban kétségkívül nagy pénzhiány uralkodott, a mi nagyban elősegítette a következő esztendő gyászos katastropháját. Gyula vára és a hozzá utalt megyék legtöbbje azonban már az 1565. évvel hosszú időre eltűnik a magyar adótörténetből.

Az 1564-ki adószámadásokban a Miksa király számára az előző évben megszavazott *koronázási* ajándék már ki van mutatva, mert ez év adótétele 3 frtba van felvéve s az adóhátralékok is az egész tételre, tehát a 2 frtos rovásra és az 1 frtos koronázási ajándékokra vonatkoznak. A koronázási ajándékot az egyes vármegyékben a rovó hajtotta be s szolgáltatatta át a kamarának, illetve Felső-Magyarországban, hol akkor még nem volt kamara, Pesty Ferencznek, a királyi jövedelmek administratorának. Pestyhez 1565 tavaszáig ¹⁾ a koronázási ajándékból az egyes vármegyék következő összegeket fizettek be: Sáros 1593, Abauj 1596³/₄, Torna 255³/₄, Gömör 521¹/₂, Borsod 1323⁷/₈, Heves 871, Pest 699, Szabolcs 739¹/₂, Szatmár 846¹/₃, Közép-Szolnok 370⁸/₃, Zemplén 1223¹/₆, Ung 578¹/₃, Bereg 294¹/₂, Ugocsa 249³/₄, összesen 11,163 frt 3 dr. Ezt a pénzt Pesty nem a király kezeihez juttatta, hanem épen úgy elköltötte első sorban katonai s más állami szükségletek fedezésére, mint a rovás-adót.

Ugyanezt tette a befolyó pénzzel a pozsonyi kamara. Így például 1566-ki zárszámadásában ²⁾ a donativum-hátralékokból 1983 frt 9 dr jövedelem fordul elő, melyet közczélokra költött el. Itt azonban a donativum külön is elszámoltatott, sőt kezelését önállóan egyik kamarásra bízták. Ez Torda Zsigmond volt, kinek kezében a befolyó donativum összpontosult. Torda 1567 elején nyújtotta be számadásait, melyek alapján Miksa király márczius 1-én Prágában kelt leiratában ³⁾

¹⁾ Márczius 2-án Kassán kelt számadása közös pénzügyminiszt. levéltára Bécs.

²⁾ N. Múzeum F. L. 920. VIII.

³⁾ N. Múzeum F. L. 964.

megadta neki az 1563-ki donativum ügyében a fölmentvényt. Azon időig az egész országban e czímen 35,042 frt 57 dr folyt be, melyet Torda, mint a király elismeri, kifogástalanul elszámolt. A hátralék az egész országban 1567-ben még 2315 frt 51 drt tett.¹⁾ E hátralék legnagyobb része kétségkívül az időközben egészen török uralom alá került vagy a háborúban szertelenül elpusztult vármegyékre jutott.

1566-ki adó.

Miksa király 1566. februárban tartott először országgyűlést, főleg azért, hogy új adót szavaztasson meg vele. A tárgyalások, melyeket a királyi előterjesztések megállapítása iránt magyar és bécsi főhatóságaival folytatott, élénk világot vetnek e kor pénzügyi viszonyaira. A pozsonyi kamara terjedelmes munkálatban adta elő nézeteit és javaslatait. Nagy reformokat tervezett minden irányban. Első sorban azt ajánlotta, hogy a király a folyó 1566-ki évre 3 frtot kérjen az országgyűléstől, még pedig nem portánként, hanem füstönként, mert ez esetben minden jobbágy, kinek legalább 6 frt értékű vagyona van, az egész tételt fizetné; hogy továbbá a rendek felhatalmazást adjanak arra, hogy ha a jövő évben országgyűlést tartani nem lehet, a 3 forintos adót a kincstár azon évben s esetleg a következőkben is beszedhesse; végül urak és nemesek a saját ingó vagyonuk egy tizedrészével, vagy jobbágyonként a saját zsebéből egy-egy forinttal járuljanak a közterhekhez.

Az udvar azonban helyesebben fogta fel a helyzetet s kérni sem próbált ilyen sokat egyszerre. Károly főherceg javaslatára Miksa király a kamara két utóbbi kívánságát, az adónak több évre való megajánlását s a nemesek által fizetendő adót egyszerűen elejtette, mert tudta, hogy kivihetetlenek s mert nem akarta a rendeket túlzott követelések emelésével elkésé-
ríteni. A királyi előterjesztésbe e kívánságok nem vétettek fel; az, hogy a rendek a folyó évre 3 frt adót szavazzanak meg, beléjük jutott ugyan, de Károly főherceget, ki az országgyű-

¹⁾ A kimutatás közös pénzügymin. levéltára Bécs.

lésen királyi biztosképen működött, előre felhatalmazták, hogy 2 frttal is megelégedjék.

Ellenben több figyelemben részesültek a kamara javaslatai az adóösszeírás és behajtás körüli visszaélések megszüntetése tárgyában. Fejtegetéseiből kétségtelenül kiviláglik, hogy a porta, mely egykor igen jó adóalapul szolgált, a változott viszonyok következtében mint adókulcs, nem felelt meg többé a kincstár szükségleteinek. Az elv, hogy csak az egész telkes jobbágy fizesse az egész adótételt, egykor, szabályos viszonyok közt, összhangban állhatott ugyan a tényleges állapottal, de az idők folyamán, a mélyreható gazdasági átalakítások után elvesztette érvényét. Sok esetben igazságtalan volt a jobbágyra, ki egész telke mellett sem volt képes ilyen ropant terhet viselni, általában pedig igazságtalanná vált a kincstár, mert lehetővé tette, hogy számos jobbágy csak azért, mert nem egész, hanem fél vagy negyed, nyolczad telken gazdálkodott, noha más keresetből több jövedelme volt, mint az egész telkesnek a maga telkéből, vagy egészen, vagy nagyobb részt kivonja magát az adóból. A legjobb esetben sem fizetett többet, mint telke arányában az adótétel fele, negyed, hatod, nyolczad részét, pedig néha vagyonosabb volt, mint az egész telkes gazda. A földesúr a maga érdekében már rég megszüntette e visszásságot s olyan censust szedett mindegyik jobbágytól, a minő ennek keresetével összhangban állt. Ellenben a kincstár nem birta a maga megrövidítésének elejét venni, mely a rendszerből, a portaszámon nyugvó adóösszeírásból származott, s mely arra vezetett, hogy mint a kamara mondotta, voltak falvak, melyekben 100 jobbágy, néha több is lakott, melyek azonban mégis csak 3—4 porta után adóztak. Ezen annál kevésbbé lehetett segíteni, mert mikor az országgyűlés kimondotta, hogy a jobbágyok a szerint, a mint harmad, negyed, nyolczad telkesek, fizessék az adót, a földesurak e szerint osztályozták jobbágyaikat, mely eljárás 1564—65-ben is nagyban károsította a kincstárt.

E rendszert akarta tehát a kamara megváltoztatni, midőn azt ajánlotta, hogy adóösszeírás és behajtás ezután füstönként (per fumos seu viritim) eszközöltessék s az egész adótételt

minden jobbágy megfizesse, a kinek 6 forintnyi vagyona van, melynek becslésébe nemcsak ingói, hanem fekvőségei is beszámíttassanak. Ez a rendszer lelkiismeretes végrehajtás mellett kétségkívül nehezebbé tette volna a kincstár megrövidítését, az adózók számát és az adójövedelmet pedig tetemesen gyarapította volna. E czélból különben a kamara a jobbágyrenden levő lakosság azon rétegeit, melyek nem földműveléssel foglalkoztak, szintén mindinkább be akarta vonni az adókötelezettségbe. Ilyen elemek voltak a molnárok és mesteremberek, a nemesek birtokain élő zsidók, az oláhok és rutének, a szabadosok, a praedialisták s az exemptusok (bármilyen címen mentességet élvezők). A molnárokat, szabadosokat és egyházi nemeseket egyszerűen alá akarta vetni a teljes adókötelezettségnek, a mesteremberek közül ellenben csak azokat, kiknek nincs ugyan saját házuk vagy fekvőségük, de mesterségükből évi 6 frtot keresnek. A zsidókról azt mondta, hogy ott adóztatásnak meg, a mely jószágokon laknak, az oláhokról és ruténekről pedig azt, hogy az 1563-ki törvény reájok tovább is kiterjesztessék, s hogy végül semmiféle exemptio érvényes többé ne legyen; a ki rá igényt tart, mutassa be kiváltságlevelét a kamarának, s várja be a felség szabad elhatározását.

A kamara az adóbehajtás gyorsítását is szem előtt tartotta. Azt ajánlotta, hogy a rovó mellé a vármegye a maga tisztviselőin kívül ismét egy esküdt nemes embert rendeljen, mint az előbbi két évben történt, s az összeírás befejezte után utólagos rectificatio ne eszközöltessék. Arra nézve, hogy valamely jobbágy fél, harmad stb. telkes-e, ne legyen elég a falu birájának esküje, hanem a jobbágy két felől levő legközelebbi szomszédja is esküvel köteleztessék az igazat megmondani. A megye tisztjei elégedjenek meg törvényes fizetéseikkel, mely egy-egy adórészlet után az alispánnál 12, a szolgabirónál 4, a jegyzőnél a nagyobb megyékben 2, a kisebbekben 1 frt s így az egész évi adónál (utriusque subsidium) kétszer annyi volt.

Fontos nyilatkozatokat tett a kamara a hátralékokra nézve, melyek behajtására a rendektől szintén felhatalmazás kérését ajánlotta. Mint említé, az 1549—59. évi hátralékok 216,047 frtot tettek s hozzájuk immár még az 1564—5. éviéket járultak.

Az országgyűlés azonban csak részben teljesítette ez óhajokat. Eleinte egyáltalán nem akart egy frt adónál többet adni. E tételt utóbb 2 frtra emelte, de ragaszkodott az összeírás és behajtás eddigi módozataihoz s különösen ellenezte, hogy a porta helyett a füst szolgáljon az adózás alapjául. A szokásos iratváltások folyamán nem lehetett tőle engedményt kieszközölni s végre a király beleegyezett abba, hogy a 2 frtos adó portánként vettessék ki. A behajtást illetőleg a rendek panaszt emeltek a rovók ellen, kik túlteszik magokat a törvényen, mert azt mondják, hogy őket nem a törvény, hanem csupán a kamara utasítása kötelezi. Maga a kamara e panaszkat igazolatlannak mondotta s hozzá tette, hogy törvénybe ütköző utasításokat nem szokott adni. Azt is kívánták a rendek, hogy a jobbágyok 6 frtnyi vagyonának becsüjébe apróbb szerszámaik, kapa, fejsze s más házi eszközeik be ne számíttassanak. Épen úgy nem engedtek abban, hogy a kamara szabadon választhassa az alkalmas rovót, s ha az egyik megye birtokos nemesei közt hasznavehető ember nem akad, más megyéből küldhessen oda alkalmas nemes embert.

Végre a fentebb jelzett alapon csakugyan létrejöttek az új adótörvények (1566: IV—VIII.), melyek a folyó évre két részben fizetendő 2 frtos adót szavaztak meg portánként (de singulis integris colonorum sessionibus), de csak azon helyeken, melyeket a királyi vagy az ellenséges hadak el nem pusztítottak; az elpusztultaknak s a háború bajai elől Erdélybe vagy a hódoltságba menekülteknek, hogy visszatérjenek, mentesség biztosított, s a hódolt helyek aétel felét fizették. Az új összeírás szükségét a törvény épen azzal indokolta, hogy az utolsó összeírás óta sok falu leégett, vagy a lakosság pusztán hagyta s így a jobbágyok száma két év óta fölöttébb megfogyatkozott. A kamarának a törvény meghagyta, hogy a rovók visszaéléseinek vessen véget s attól is tartózkodjék, hogy rokonait és szolgálait küldje ki rovóul; e tiszt csak olyanokra bizassék, kik az illető vármegyében birtokosok; a jobbágyok vagyonának becsüjébe a kisebb szerszámok és eszközök, melyekkel a szegények mindennapi kenyerőket keresik, be ne számíttassanak.

E törvény keretében készítette el a kamara az utasí-

tást az egyes megyékben általa kinevezett rovók számára, mellékelve hozzá a törvényezikkek szövegét is. A hosszú utasítás¹⁾ az összeírás és behajtás minden mozzanatát megvilágítja. A mint a rovó a kamara rendeletét megkapta, felszólította a fő- vagy alispánt, hogy a rövid határidőre haladéktalanul összehívja a megye gyűlését. Ezen a király vagy a kamara által a megyéhez intézett leirat bemutatattván, a rovó felkérte a gyűlést, hogy az ország törvényei értelmében a porták összeírására minden késés vagy kifogás nélkül küldje ki a szolgabírákat egy megbízható nemes emberrel együtt, ki a gyűlés színe előtt letette az esküt. A gyűlés után a rovó minél előbb bejárt az esküdttel s az illető járás szolgabírájával minden egyes jószágot vagy falut s ott az egész-, fél-, harmad-, negyed telkeket distincte et specific a saját registumába bejegyezte. A puszta telkeket szintén felírta s különösen azt tartozott kideríteni, állandóan puszta-e a telek vagy pedig lakója csak a mostani adótól való félelemből távozott el róla. Erre nézve erős esküvel kötelezte a falu bíróját valomásra, s ha kiderült, hogy a lakó csak ideiglenesen távozott, kutatta, hogy az illető hol tartózkodik, s ha megtudta, szigorúan megintette, a szolgabíró pedig figyelmeztette, hogy a kinstár ilyen kijátszását ne tűrje. Mikor a telkek összeírását befejezte, esküt vett a falu bírójától, hogy minden rendben történt s adóköteles nem hagyatott ki a lajstromból. Itt nagyon vigyáznia kellett, hogy a földesurak vagy tisztek hamis esküre ne csábítsák a bírót. Ha kiderült, hogy mégis hamisan esküdött, a rovó gondoskodott megfenyítéséről, földesurát pedig feljelentette a kamarának.

A mint az összeírást befejezte, minden jobbágyra, kinek 6 frt vagyona volt, melybe azonban a fentebb megjelölt szerzőszámok nem számíttattak be, azon arányban, a mint a földesúrnak fizették a censust, tehát egész-, fél- stb. telek szerint, kiróttá az adót. Csak az égett, a puszta, az újonnan épült vagy a király által mentesített telket nem adóztatta meg; az

¹⁾ Liber Instructionum (Orsz. Levéltár) VII. köt. soproni és zalai, IX. köt. barsi; N. Múzeum Dica I. pozsonyi. Az utasítások nagyjából teljesen egyezők ugyan, de némely részletekben a helyi viszonyokhoz képest mégis eltérnek.

előbbieket megállapítására a bíró esküje szolgált alapul. Ellenben a szabadosokra, molnárokra, más mesteremberekre, kik nem urok szolgálatában álltak, a várban szolgálattevő jobbágyokra,¹⁾ ha telkök volt, az oláhokra, ruténekre és ráczokra, kik földesuroknak nem évi censust fizettek, de más czímen adóztak, ki kellett vetnie az adót. De ez utóbbiakat, ha jobbágytelken gazdálkodtak, az egész, ha kunyhókban laktak s marhatenyésztésből éltek, a fél adó terhelte, míg a földesúri hatalom alatt élő zsidók megadóztatásáról, mit a kamara szintén megpendített, sem a törvényben, sem az utasításban nem tétetik említés. Mivel azonban a pásztorkodó lakosság gyakran a földesúr tudtával az adóösszeírás idejére a szomszéd országokba hajtotta át marháját, a rovó a kijátszás meghiusítására is gondot viselt s ha ilyesmiről értesült, a földesurat feljelentette a kamarának s az alispánnak. Azon faluban, a hol legalább 10 portát írt össze, egy egész, a hol legalább ötöt, ott fél porta adója illette az összeírás körüli szolgálataiért és a rovó ellátásáért a falu bíróját; a hol azonban 5 porta sem volt, a bíró nem kapott semmit s az egész rovás a kincstáré maradt. Mielőtt a rovó a faluból távozott, a szolgabíró és az esküdt jelenlétében megmondotta a bírónak, hány portát állapított meg s hogy az érettek esedékes adó első részletét 15 nap alatt hol köteles befizetni. Az egyes jobbágytól közvetlenül a bíró szedte be az adót s ő vitte el oda, hová a rovó rendelte. A rovó már a megyegyűlésen fölkerlte a földesurakat, figyelmeztessék jobbágyaikat, hogy az adót a törvényes határidőben megfizessék. Ha a bíró a pénzt 15 nap be nem hozta, a rovó, mihelyt látta, hogy itt hanyagság forog fenn, a fő- vagy az alispánhoz fordult, hogy ad dicae administrationem colonos per consueta birsagia compellat. Ha pedig az alispán késedel-

¹⁾ Erre nézve az 1566-ki utasítás a rovónak azt mondja: Sciat praeterea cautum esse ne libertini quoque et molitores ac cujusquoque generis artifices, qui non in stipendiis dominorum suorum serviunt, sint exempti sed instar aliorum colonorum ad exsolvendam dicam obligati sint; sic etiam officiales, provisores, castellani, vigiles et portarii arcium praetextu aliquo dominorum suorum rusticam domum aliquam inhabitantes vel in alium sunt usum applicantes, eadem ratione dicam solvere tenentur.

meskedett, a rovó nem adta ki neki törvényszerű díját s feljelentette a kamarának.

A rovó a bírónak, ki faluja adóját beszolgáltatta, minden díj nélkül köteles volt szabatos nyugtát (scheda) adni. Ebben világosan ki volt tüntetve, hogy X falu bírása X számú porta után az első vagy a második részletből ilyen vagy olyan összeget lefizetett. Ha hátralék maradt, a rovó beírta a hátralékos összeget is s a nyugtát a saját vezeté- és keresztnévvel s pontos kelettel látta el. Rossz pénzt nem volt szabad elfogadnia s ha mégis tette, a kárt maga viselte. A befolyó adót a kamarának vagy az általa külön rendelettel megjelölt egyénnek adta át, a megyei tisztek illetményét közvetlenül maga fizette ki, de minden fölösleges kiadástól tartózkodnia kellett. A mint az első adórészlet behajtásával elkészült, haladéktalanul megküldte a kamarának az exemplum regesti sui distincte, pure, vere et liquide descriptum. Viszont az esküdt, kit a megye rendelt ki a rovó mellé, először a megyegyűlésnek mutatta be regestumát, s ha a gyűlés utólag módosítást tett rajta, a rovó a saját igazolására minden módosításról bizonyáglevelet kért a gyűléstől és az alispántól.

Minthogy az országgyűlés a kamarát a régibb adóhátralékok behajtására is fölhatalmazta, ez a megye hátralékainak kimutatását átadta a rovónak, ki a helyszínén, az egyes falvakban előkérte a régi nyugtákat a bírótól s igyekezett behajtani azt, a mit épen tudott vagy legalább kideríteni, hogy magánál a jobbágynál, az előbbi rovónál vagy az alispánnál maradt-e az az összeg, mely valamely évről hátralékul ki van tüntetve. Vizsgálatai eredményét külön jelentésben terjesztette a kamara elé, mely a hátralékokról nála állandóan vezetett könyveket annak megfelelően rectifikálta.

Az 1566-ki adó alkalmából a tavasz folyamán indult meg a porták összeírása, a kivetett összegek első 1 frtos részletének befizetése, míg az ugyanolyan összegű második részlet az ősz folyamán hajtattott be. Ez évi adónak zárszámadásai sem ismeretesek. De fenmaradt az alsó-magyarországi vármegyék portáinak összeírása, valamint az 1566-ki adó hátralékainak kimutatása úgy, hogy a két szám egybevetéséből megtudjuk, hogy az adó körülbelül milyen eredményt szolgáltatott.

A pozsonyi kamara területén az 1566-ban összeírt porták száma s az egyes vármegyékben mutatkozó adóhátralék az 1564—5-ki adónál már idézett kimutatás (Orsz. Lev.) szerint következő volt:

	Porta		Hátralék
	szabad	hódolt	
Pozsony	3544	—	91 frt 95 dr.
Komárom	295 ¹ / ₂	332 ¹ / ₂	32 frt — dr.
Esztergom	—	149 ³ / ₄	— frt — dr.
Győr	145 ¹ / ₂	59	62 frt — dr.
Nyitra	3929 ¹ / ₂	400 ¹ / ₂ ¹ / ₃	108 frt — dr.
Bars	657 ¹ / ₂	650 ¹ / ₂	480 frt — dr.
Hont	16 ¹ / ₂	1164 ¹ / ₂	— frt — dr.
Nógrád	—	1100 ¹ / ₂	37 frt — dr.
Turóc	561	—	9 frt — dr.
Árva	242 ¹ / ₂	—	4 frt — dr.
Zólyom	1151 ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Mosony	913 ¹ / ₄	—	608 frt — dr.
Trencsén	1671 ¹ / ₂	—	16 frt — dr.
Veszprém	—	617	34 frt 6 dr.
Sopron	1324 ² / ₃	—	40 frt 50 dr.
Vas	2576 ³ / ₄	—	27 frt 50 dr.
Zala	1688 ¹ / ₄	389	463 frt — dr.
Varasd	1133 ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Zágráb	2233 ¹ / ₂	—	477 frt — dr.
Liptó	455 ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Kőrös	—	—	— frt — dr.

A fentebbi adóhátralékok természetéről is kimerítő tájékoztatást találunk a kamarának már említett számadáskönyvében. (N. M. F. L., 906.) Ez a számadáskönyv a fentebbi kimutatásnál is később, már a nyolczvanas években készült s itt *Pozsonymegye* 1566-ból hátralékkal egyáltalán nem szerepel többé, mi annak bizonyága, hogy akkor már a fentebbi 91 frt 95 dr is rendeztetett. *Árvamegye* 4 firtja befolyt ugyan, de Kroznovszky György rovónál maradt; *Turócban* 9 frt, *Győrben* 62, *Zágrábban* 473, *Vasban* 72¹/₂, *Veszprém*ben 34⁰⁶ behajthatatlan volt; *Nógrábban* 12 frt az alispánnál, 4 a jegyzőnél veszett. *Hontban* Dávid László rovó — úgy látszik azonban, nem saját hibájából — egyáltalán nem adott számadást s így a hátralékokat meg nem lehetett állapítani; *Bars* igen

nagy hátralékát kétségkívül a belmozgalmak okozták s a számadásokból az tűnik ki, hogy 48 forint zavari Majthényi Kristóf rovónál veszett el; *Nyitrában* 8475 behajthatatlan volt, a szolgabírák 16, a jegyző pedig 8 frttal vettek többet illetményöknél; *Komáromban* 16 naszádos és molnár-porta maradt adós a 32 frttal; *Mosonyban* a számadás szerint 1566-ban, kétségkívül a háború miatt, szörnyű zűrzavar volt az adózásban, s a mi az ez évi adóból egyáltalán törlesztetett, az is mind csak később történt; *Sopronban* a be nem hajtható adó csak 16¹/₂ frt, a többit a tisztviselők illetményökön felül vették föl; *Trencsénben* a 16 frt a szolgabíráknál maradt; *Zalában* 180 frt behajthatatlan volt, a többi különböző kézen kallódott el.

Ez év adólajstromában több olyan vármegye, mely az előbbi két évben még adózott, már egyáltalán nem fordul elő. Ezt a nagy katonai csapások okozták, melyek 1566-ban a királyi területet sújtották. Elveszett Sziget és Gyula vára; ez utóbbival a hat szomszédos megye legtöbbszörének adózása szünt meg; Sziget elvesztével elveszett Tolna-Baranya, melyekről a kamara számadása ez évben megjegyzi: per turcas omnino est depopulatus; ugyanez a megjegyzés van Somogy vármegyénél, melynek egy része azonban pár év múlva ismét adózni kezdett.

Felső-Magyarország vármegyéinek az évi adózásáról nincsenek részletes adataink. De Pesty Ferencznek, az eperjesi administratornak a kamarához intézett egy pár leveléből ¹⁾ tudjuk, hogy az előző két év zavaros állapotai 1566-ban sem tisztultak s a legkedvezőtlenebb hatással voltak az adózásra. Szatmármegye folyamodást intézett Schwendi Lázárhoz, a felsőmagyarországi főkapitányhoz, mentse fel az adózástól, vagy adjon neki kivételes kedvezményeket, annyira elpusztította területét a háború. E kérésre Pesty júl. 22-én a kamarához intézett levelében ezt a jellemző észrevételt teszi: ha a kérést teljesítik, meg kell adni a többi megyéknek is, mert nullus est in his partibus Cottus, qui vel ab hoste seu ab exercitus S. Mattis aliquod damnum non accepisset. Pesty a megyei tisztviselők ellen panaszt emelt. Elmondotta, hogy főképp Zemplénben és

¹⁾ Orsz. Lev. A kamarához intézett levelek gyűjteménye.

Szabolcsban az 1564—65-ki adóból nagyon sok a hátralék, mert az alispánok behajtják ugyan a magok díjait, de még a saját jószágaikon sem szedik be az adót. Pesty kényszereszközöket sürget tehát ellenök s azt ajánlja a kamarának, foglaltassa le az alispánok jószágait s tartsa meg addig, míg a hátralékokat be nem szolgáltatták. Szabolcsban s a tiszántúli vidékeken sok falu olyannyira török hatalom alatt állt, hogy összeírást sem lehetett eszközölni s még kevésbbé gondolhatni az adó behajtására. Itt Pesty azt ajánlja, utasítsa a kamara az egri és tokaji várkapitányokat, hogy azon rovóknak, kik kívánják, katonaságot bocsássanak az adóbehajtás céljából rendelkezésökre.

A felvidékről tehát az 1566-ki adóból aránylag kevés folyt be. Sőt a későbbi években sem lehetett a hátralékot behajtani, mert számos megyében összeírás sem készülhetett s így hiányzott az alap, melyen a kincstár igényeit később érvényesíthette, mint az alsó-magyarországi vármegyéknél történt. Ezek az 1566-ki adót aránylag csekély összeg híján tényleg befizették, csakhogy ők sem azon évben, melyben esedékes volt. Ebben az évben a jobbágyság még az előbbi év adóhátralékainak törlesztésével bajlódott s a folyó évre igen keveset fizethetett. A kamara 1566. évi zárszámadásában, noha az ez évi adó behajtása már a tavasszal megindult s ősszel le is zárattott, a folyó évi adóból igen csekély összeg szerepel. Csak az első részletből történt némi befizetés és pedig Pozsonymegye 1346, Árva 129, Liptó 372¹/₂ frtot fizetett. Ez év adójából tehát az év végéig csak 1747¹/₂ frt jutott a kamarához. Ellenben befolyt nála hátralékból:

	1564-ki	1565-ki
Pozsony		1544 frt 62 dr.
Nyitra	49 frt 62 dr.	8133 frt.
Trencsén	69 frt 57 dr.	314 frt.
Bars	138 frt 16 dr.	
Zólyom	— frt — dr.	1776 frt.
Moson	44 frt 60 dr.	986 frt.
Somogy	172 frt — dr.	741 frt.
Liptó	94 frt — dr.	
Hont	600 frt — dr.	2 frt 50 dr.
Összesen	1167 frt 95 dr.	13,495 frt 20 dr.

Ezen kívül fizettek még az 1564—65-ki hátralékokra — a két évre együtt — Sopron 2897 frt 60 drt, Vas 7717 frt 65 drt, Zala 6197 frtot, Veszprém 827 frt 47 drt, Zágráb 4020 frtot, Varasd 2367 frtot, összesen 24,026 frt 72 drt. Ehhez járultak az 1550 ki hátralékok: Vasból 169 frt 25 dr, 1554—56-ki hátralék Zalából 6 frt 50 dr, 1550-ki hátralék Turóczból 24 frt 50 dr, összesen 200 frt 25 dr. Így tehát 1566-ban a pozsonyi kamaránál adó fejében összesen befolyt 40,637 frt 62 dr, csakhogy ebből csupán 1747 frt 50 dr esett a folyó évi adóra, a többi mint régibb hátralékok törlesztéséből származott. Mindazáltal a kamara adóban kapott ez évben körülbelül olyan összeget, minőre a két forintos adóból egyáltalán számíthatott. Hogy ennek egy része régi hátralékokból gyűlt be, az baj volt ugyan, csakhogy nagyban mérseklődött az által, hogy az ez évi hátralék sem volt elveszve, hanem legnagyobb részében befolyt később, a következő években.

1567-ki adó.

Az 1567-ki nyári országgyűlés királyi előterjesztéseinek előkészítése közben a pozsonyi kamara körülbelül ismételte mult évi javaslatait. Azt ajánlotta a királynak, hogy a folyó évre 3 forintos adót kérjen az országgyűléstől, hogy az adót minden jobbágy fizesse, a kinek 6 frtnyi vagyona van s földesúri censust fizet, hogy ugyanezt az adót a jövő esztendőben is beszedhesse, ha akkor országgyűlést nem lehetne tartani, s végül, hogy rovóvá ne csak az illető megyében birtokos nemest lehessen kinevezni. Sőt egy tekintetben még tovább: azt ajánlotta a királynak, hívja fel a nemességet, hogy mint 1542-ben tette, javai értékének hatvanad részét (sexagesima) ajánlja fel a kincstárnak. Hogy a király a rendeket megnyugtathassa, a kamara ismét hangsúlyozta, hogy törvénybe ütköző utasítást nem adott a rovóknak.

A kamara ez alkalommal is keservesen panaszkodott a porták összeírása körül űzött csalások és visszaélések miatt; mint a rovók jelentéseiből értesült, oly helységeken, hol száz jobbágy is lakik, ismét alig 3—4 portát lehetett megállapítani,

mert a fél-, harmad-, negyed telkekre való felosztás s a földes uraik által hamis esküre kényszerített bírák hamis bevallása sok zűrzavart okozott s nagyon károsította a kincstárt. Például felhozta Zala vármegyét, hol négy házat, melyben négy jobbágy lakott, számítottak egy telkekre, más telkeket pedig hatod-, nyolczad telkeknek osztályoztak, mind ezt a bírák bevallása szerint, kiket uraik vagy tiszteik kényszerítettek ily bevallásra. Így történt, hogy a legnépesebb mezővárosokban vagy községekben csak 6—8, legfeljebb 10 jobbágy adózott. Csáktornyán összesen kettő. A többiek azonban nem adómentesek, hanem a földesurak szedik be tőlök az állami adót s a saját céljaikra fordítják. E bajon a kamara szerint csak úgy lehet segíteni, ha a törvény kimondja, hogy minden egyes jobbágy, a kinek háza van s annyi földesúri censust fizet, annyi földesúri szolgálatot végez mint a többi, mihelyt ingóinak értéke 6 frtot tesz, melybe az apró házieszközök be nem számítatnak, az egész adótételt megfizeti. Ez alól csak az a zsellér legyen kivéve, a ki a falu végén kunyhóban lakik, kinek semmi szántóföldje nincs s földesurának mással, mint kézimunkával nem szolgál. Az egyes lakosok úrbéres viszonyának kiderítése ne csak a bírák, hanem az illető fél saját esküje alapján is történjék. A rovót esküdt nemes s a szolgabírák kísérik. A molnárokra, szabadosokra, praedialistákra, zsidókra, oláhokra, ruténekre, a mentességekre, a 216,047 frtra rugó régi hátralékok behajtására nézve a kamara ismételte mult évi előterjesztéseit.

A kamarának e messzemenő igényeivel szemben, melyeket ápril 20-án terjesztett a király elé, rikító ellentétben áll a magyar tanácsosoknak május 28-án a királyhoz intézett felirata. Ez nem nyilatkozik ugyan magáról az adóról, de szörnyű képet nyújt az ország pusztulásáról, a nemzeti vagyon s a lakosság és vele a teherviselési képesség roppant hanyatlásáról, mely a mult évi háború következtében országszerte beállt. Azóta a dunáninnyi és felső-magyarországi részekben nemcsak a köznép, hanem a nemesség is végtelen sokat szenvedett, mert tatárok és törökök mindenfelől tömegesen vitték rabságba a lakosságot. Az a kevés, mely megmaradt, az ellenség által fölperzselt vagy elpusztított helyeken nyomorog, ingó-

ságait elvesztette, marháját elhajtották s olyan inségben él, hogy egyrésze koldulásból tengeti életét, korpával táplálkozik, sokan pedig éhen haltak. A vetéseket, melyek úgy is elég hitványak, a katonaság kaszálja le lőtáplálékul. A szőlőket, melyek a szegény embert máskor némi reménynyel biztatták, most, hogy a jobbágyok nagyobb része elpusztult, azon kevesen, a kik megmaradtak, nem művelhetik; a legtöbbben Lengyelországba, török területre vagy az ország azon részeibe menekültek, hol több biztosságot várhatnak.

Mindazáltal a királyi előterjesztés a rendektől két évre 3—3 forint adót kért olyan új összeírás alapján, minőt a kamara ajánlott. A rendek azonban eleinte csak 1 frt 50 drt akartak adni, még pedig csupán a jelen 1567. esztendőre s minden jobbágytelek vagyis porta után. De az új összeírást helyeselték s azt akarták, hogy az a földesúri census alapján, vagy az eddigi módon történjék, s ha valaki telke után a földesúri censusnak $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ stb. részét fizeti, az adótételnek is csak ilyan hányadát fizesse. Molnár csak akkor fizessen adót, ha a malmon kívül külön telke van; az oláhok és rutének, a kiknek nincs olyan kiváltságuk, mely minden adó alól teljesen fölmenti őket, csak fele adót fizessenek; ellenben a praedialisták, kik mindig nemeseknek tekintettek, a szabadosok, kik uraik zászlaja alatt lóháton végeznek hadi szolgálatot, a szénégetők és bányamunkások — e kettő régi kiváltságaik alapján — tovább is adómentességet élvezzenek. A zsidókról és ráczokról a rendek nem tettek említést, ellenben hajlandók voltak megadni a felhatalmazást a régi hátralékok behajtására, de csak oly helyeken, melyek a legutóbbi háborúban el nem pusztultak. Szintén megengedték, hogy a rovót újra esküdt nemes ember kísérje s helybenhagyták a megyei tisztek számára már törvényesen megállapított fizetést. Ellenben új panaszt emeltek a rovók ellen; most már nem utasításaikat kifogásolták, hanem eljárásukat. Némelyek — mondták — bosszúvágyból alaptalan vádakot emeltek a földesurak ellen, mások nem elégsznek meg rendes fizetésökkel, hanem mindenféleképp zsarolták a jobbágyokat. Midőn mind ezek orvoslását kérték, egyszersmind ragaszkodtak azon régi álláspontjuk-

hoz, hogy rovóvá a nemes ember csak azon vármegyében nevezhető ki, melyben jószágga van.

A király a rendek ez óhajainak legnagyobb részét elfogadta. Csak ahhoz ragaszkodott, hogy az adó 2 frtban, még pedig két évre szavaztassék meg, s azt kívánta, hogy a nagyobb folyókon levő malmok, melyek többet jövedelmeznek, mint egy jobbágytelek, továbbá az oláhok, ha nincs adómentességi kiváltságuk, szintén fizessék az egész adót. Ugyanekkor felhatalmazást kért, hogy ne csak az 1566-ki, hanem az 1559 óta fenmaradt adóhátralékokat is be lehessen az el nem pusztult helyeken hajtani.

Ez óhajokat a rendek részben teljesítették. Az adótételt 2 frtra emelték, de csak a folyó évre s akkép, hogy magától a jobbágytól ne kérjenek esküt arra nézve, mennyit fizet földesurának, s hogy a molnárok, kiknek nincsenek telkeik, mentesek maradjanak. Egyszersmind teljes adómentességet kértek Szatmár vármegye számára, mely a háborúban szertelenül sokat szenvedett. Ez utóbbira nézve a király azt felelte, a mit már a mult adózáskor Pesty Ferencz hangsúlyozott. Nem találta a kérést megokoltnak, mert más megyék is sokat szenvedtek a háborúban s így ők is mentességet kérhetnének úgy, hogy senki sem fizetné az adót. A király utalt arra, hogy a törvény a szegény jobbágyokat úgy is kiveszi az adózás alól s külön intézkedés szüksége Szatmármegyére nem forog fenn.

A jelzett alapon jöttek létre az 1567-ki adóügyi törvények. Egy évre a kamara hasznával együtt 2 frt adót szavaztak meg portánként, melyhez minden jobbágy a szerint járul, a mint egész-, fél-, harmad stb. telek után fizet censust a földesúrnak. A rovóról a törvény (VII.) kimondja, hogy sit nobilis et habeat bona in eo, quem dicere solet cottu; hogy az adónyugták után 2—4 vagy több dénárt insuper etiam avenam vel alia munera ne kérjen, a tényleg behajtott adót hátralékképen feltüntetni ne merje, s a ki ily visszaélést követ, azt ő felsége megbüntesse. A törvény a többi népelemek megadóztatásáról s az 1559 óta kinlevő hátralékokról is a fentebb jelzett értelemben intézkedett.

Ugyane szellemben adta a rovóknak a kamara az utasítást¹⁾

¹⁾ Mosonmegye rovójához intézett utasítás Orsz. Lev. Liber Instructio IX. köt. Egy másik N. Múzeum F. L. 964.

s még az ősz folyamán megkezdődött az összeírás, de sok helyt nehézségbe ütközött. A régi bajok, a rovók küzdelmei a falusi bírákkal, kik hamis bevallást s hamis esküt tettek, ismét megujultak. Így például Maróthy György trencsényi rovó kénytelen volt a kamarához fordulni s neki a tényállásról jelentést tenni. A kamara viszont a királynak tett jelentést, de azért utasította ¹⁾ a rovót, járjon el, hogy az idő haszontalanul ne teljék, a mostani összeírás szerint, legalább ott, hol azt hiszi, hogy a bírák igazán bevallották a porták számát. Ellenben ott, hol a bírák hamis esküje és csalásai egészen nyilvánvalók, várja be a király további utasításait.

A pozsonyi kamara területének adózási viszonyairól az 1567-ki adót illetőleg is csak az összeírott portákra s a számadáskönyvben feltüntetett hátralékokra vagyunk utalva. Ez a már idézett forrás szerint következő volt:

	Porta		Hátralék
	szabad	hódolt	
Pozsony	3353 ³ / ₄ ¹ / ₈	—	22 frt 50 dr.
Komárom	279 ¹ / ₂	332 ¹ / ₂	9 frt — dr.
Esztergom	—	160 ¹ / ₂	— frt — dr.
Győr	143	61 ¹ / ₂	— frt — dr.
Nyitra	3579 ¹ / ₃	374 ¹ / ₂	49 frt 50 dr.
Bars	553	572	225 frt — dr.
Hont	—	—	50 frt — dr.
Nógrád	—	877 ¹ / ₂	17 frt — dr.
Turóc	553	—	— frt — dr.
Árva	203 ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Zólyom	1092 ¹ / ₄	—	— frt — dr.
Moson	937 ¹ / ₂ ¹ / ₈	—	231 frt — dr.
Trencsén	1612 ¹ / ₂	—	29 frt — dr.
Veszprém	—	565	95 frt 50 dr.
Sopron	1569	—	29 frt 50 dr.
Vas	2576 ³ / ₄	—	8 frt 50 dr.
Zala	1334 ¹ / ₂	439 ³ / ₄	123 frt — dr.
Liptó	434	—	— frt — dr.
Varasd	1142	—	—
Zágráb	2318	—	—
Kőrös	—	—	—

¹⁾ A kamara 1568. jan. 24. levele N. Múzeum Dica 1566—69.

Hogyan állt Győr, Hont, hol a rovó az 1567-ki adóról csak 1576-ban adott számadást a kamarának, Zólyom, Zala, Varasd, Zágráb, Kőrös vármegyékben az adózás, fizettek-e és mennyit, az átvizsgált kimutatásokból nem tűnik ki világosan. De kétségkívül nagy bajok lehettek egyes vármegyékben, például Zalában, hová a kamara 1569-ben az 1564—7-ki hátralékok behajtására külön emberét, Tapolczay Mihályt volt kénytelen kiküldeni. E hátralékok nagy összegre mehettek s első sorban az 1567-ki adóból — mely különben ország-szerte nagyobb részét 1568-ban hajtattott be — származhattak. Tapolczay a kamara levelén kívül királyi parancsot vitt, melyet a megyének 1569. június 28-ra összehívott gyűlésén, Egerszezen kellett volna bemutatnia. De a gyűlés csak júl. 6-án tartott meg s a megye hosszabb halasztást kért Tapolczaytól. Ez megadta a halasztást aug. 9-ig, de nem sok eredménnyel. Ép oly sikertelen volt az, hogy maga járta be a vidéket s személyesen sürgette a fizetést. Hét napnál tovább időzött az alispánnal a szántói járásban, de csak 26 frtot tudott behajtani; a kapornakiból pedig 8 frt gyűlt be, mert mindenütt azt állították, hogy a falvak néptelenek, a jobbágyok szegények s a birságolás sem használ semmit.

Egyes vármegyéknek e kedvezőtlen eredményei daczára az alsó-magyarországi részekben egészben elég szabályos lefolyást vett az adózás s a hátralékok sehol sem túlságosak. A hátralékok természetét tekintve *Nógrádban* 17 frt, *Sopronban* 29 frt 50 dr, *Vasban* 8 frt 50 dr, *Veszprémben* 95 frt 50 dr behajthatatlan maradt, *Hontban* 50 frt a rovónál maradt, *Barsban* Dávid László rovónál 25 frt, behajthatatlan 200 forint, *Nyitrában* 25 frt 50 dr behajthatatlan, a többi a megyei tisztek illetményökön fölül tartották meg, *Mosonban* 45 frt Makó Ferencz rovónál, a többi behajthatatlan, *Trencsénben* 11 frt behajthatatlan, 2 frt a rovónál, 16 frt a szolgabíráknál maradt. Az adó legeslegnagyobb részt befolyt ugyan, de mint más években, úgy ekkor is, nem egyszerre, nem egyharmar, hanem a későbbi évek folyamán s a nyolczvanas években még Pozsonymegye fentebbi adóhátraléka is rendeztetett. Sőt néhol az 1567-ki adózás igen kedvezően folyt le, például

Sopronban¹⁾ és Barsban.²⁾ Sopronban az egész esedékes adó még 1568-ban a fentebbi behajthatatlanon kívül befolyt. Barsban a rovónak 1568-ki leszámolója szerint az eredmény következő: esedékes összesen 1678 forint; ebből még azon évben beszolgáltatott a kamarának 1070 forintot; költségei kitettek: a saját fizetése 110, az alispánnak 24, a négy szolgabírónak 48, a jegyzőnek 4 frt, dologi kiadás 16 frt, összesen 202 frt; be nem hajtott 360 frt 25 dr, 45 frt 75 dr pedig a rovónál volt. E 406 frt hátraléknak csaknem felét a későbbi években hajtották be s csak 225 frt veszett el végképen.

A felső-magyarországi vármegyéről ez időből ismeretek az első részletes kimutatások egy nagy számadáskönyvben,³⁾ mely 1586-ban készült s így teljes tájékozást nyújt a végleg elveszett hátralékokról is. A felvidéken az 1565-ki adózást még csak részben vezette az akkor alakított szepesi kamara, mely működését októberben kezdte meg Kassán, de utóbb ő gondoskodott a kimerítő számadások elkészítéséről. Ezek alapján a vármegyék 1567-ki adózásáról következő képet nyerünk:

Sárosban, hol Kapy Ferencz vitte a rovói tisztet, 1308 portát írtak össze s az esedékes adó 2616 frtot tett; ebből még 1568-ban befizettetett az egész és pedig 2426 frt a kamarához, 190 frt költségre (rovó 130, az alispán 24, a 4 szolgabíró 32, a jegyző 4 frt) ment el.

Beregben Hetey Pál volt a rovó s mellette Daróczy István mint vicegerens működött. Összeírtak 884 $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{5}$ portát, esedékes volt 1770 frt 6 dr; a költség kitett (rovó 90, alispán 12, 4 szolgabíró 16, jegyző 2 frt, dologi kiadás 7 frt 6 dr) 127 frt 6 drt, 1568-tan a kamarának átadatott 1600 forint, a többi pedig később úgy, hogy 1586-ban már csak 10 frt volt hátralékban.

Gömörben Zbegovyth Boldizsár volt a rovó; összeírtak 12 $\frac{1}{2}$ szabad, 818 $\frac{1}{3}$ hódolt portát és 9 malmot; esedékes volt 851 frt 37 dr; a költség kitett 140 forintot (a rovónak 80, a többi mint Sárosban), 11 hódolatlan portának Váralján ob

¹⁾ Jerney-gyűjtemény, Kecskemét XVII. köt.

²⁾ Ugyanott XIII. köt.

³⁾ Orsz. Lev. egyik számadáskönyve 1568—87. jelzéssel.

respectu calamitatis et paupertatis elengedték az adó második részletét 11 frtot, 1568-ban a kamarának átadatott 622 frt 50 dr, az alispánnál maradt 28 frt 80 dr, a négy szolgabíró törvényen felül felvett 16 frtot.

Tornában Zádorlaki Székely Ferencz volt a rovó; összeíratott $95\frac{1}{2}$ szabad, $134\frac{3}{4}$ hódolt porta; esedékes 375 frt 75 dr; a költség kitett 90 forintot; a kamarának átadatott 1567-ben 49, 1568-ban 59 frt, Mágochy Pál javaiban hátralékban volt $63\frac{1}{2}$ porta 127 frttal, mely összeg azonban később teljesen befizettetett.

Szepesben Zolnoky Benedek deák volt a rovó; összeírtak $544\frac{1}{4}$ portát, esedékes 1088 frt 50 dr; a kamarához 1568-ban befizettek 928 frt 50 drt, költségre ment (rovó 90, Gergei Kristóf alispán 24, három szolgabíró 24, jegyző 4 frt) 142 frt, 1571-ben az utolsó hátralék is befizettetett.

Abaujban Mindszenty Imre volt a rovó; összeírtak $655\frac{1}{4}$ szabad, 127 hódolt portát, esedékes 1437 frt 50 dr; a költség kitett 163 frt 20 drt (ebből rovó 90, költsége 13 frt 20 dr), a kamaránál befolyt 1567-ben 181, 1568-ban 1008 frt, a többi 1571-ben s hátralék nem maradt.

Szabolcsban Myko Ferencz volt a rovó; összeírtak 827 szabad, 921 hódolt portát, esedékes 2679 frt. Minthogy 1567. decz. 16-án Kis-Várda és Ajak az adó és kamara haszna alól 12 évre fölmentetett, ezúttal össze sem számláltattak. Költségre ment 200 frt (rovó 140 frt), 4 porta leégvén 8 frt leiratott; a többi 199 frt kivételével még 1568-ban befolyt s a hátralékból 140 frt 1571-ben törlesztetett.

Ugocsában Tibay Ferencz volt a rovó, összeíratott $369\frac{1}{2}$ porta, de mivel cottus regulo, qui Transilvaniae est, subjectus, mediam saltem dicam solvit s így csak 369 frt 50 dr volt esedékes. Ez összeg be is folyt s 104 frt ment el belőle költségre (rovó 75 frt).

Zemplénben Nagymihályi István volt a rovó; összeírtak $1909\frac{1}{2}$ portát, esedékes 3918 frt; befolyt 1568—9-ben csaknem az egész; költségre (rovó 130 frt) 190 frt kellett.

Ungban Semsey (Zempsey) Ferencz volt a rovó; összeírtak $625\frac{1}{2}$ portát, esedékes 1251 frt; ebből 1568-ban a ka-

mara kapott 1500 frtot, a költség (rovó 110 frt) 170 frtot, a többi 1571-ben törlesztetett.

Szatmár és Közép-Szolnok vármegyék közös rovója Tibay János volt; összeírt Szatmárban $1125\frac{1}{2}$, Közép-Szolnokban $812\frac{1}{2}\frac{1}{3}$ portát, melyekért esedékes volt 2251 és 1625 forint 66 dr, összesen 3876 frt 66 dr. De K.-Solnokban $172\frac{1}{2}$ porta nem akart fizetni s így leiratott 355 frt. Szatmárban hátralék maradt 201 frt 50 dr, de 1571—72-ben ez is törlesztetett. Még 1568-ban befolyt a kamaránál 2870 forint. A két megyében a kivételes politikai viszonyok miatt a behajtás aránylag többbe került a rendesnél, mert mindegyik vármegyének két-két alispánja volt. Az összes költség Szatmárban 184 (a rovó 100 frt), Közép-Szolnokban 80, összesen 264 frtot tett.

Ez a számadás két évtizeddel később, 1587-ben készült, midőn minden hátralékot, a melyet egyáltalán csak be lehetett hajtani, már tényleg beszedtek. De van az 1567-ki adóról egy rövid kimutatás,¹⁾ mely a legközelebbi években készült. Itt Jezerniczky György, a szepesi kamara számvevője, az adó eredményét következőkben összegezi:

Az 1567-ki összeírás alapján esedékes volt	20,131 frt 31 dr.
Ebből a kamaránál készpénzben és nyugtában elszámoltatott	16,802 frt 35 dr.
Az alispánok, szolgabírák, jegyzők fizetése	673 frt — dr.
A rovók fizetése és költsége	1142 frt 43 dr.
Elengedettett	64 frt — dr.
Hátralék	1449 frt 53 dr.

Itt tehát a hátralék az esedékes adó brutto összegének mintegy $7\frac{1}{4}\%$ -át teszi. Utóbb azonban ez összeg egy része is behajtatott s így a szepesi kamara területén az 1567-ki adózás elég kedvező eredménnyel végződött.

A mi a pozsonyi kamarát illeti, itt 1567-ben igen nagy arányú volt az egyes vármegyék rovás-adójának deputálása. Ennek folytán a rovó az adópénzt nem a kamarához küldte be, hanem közvetlenül az egyes katonai főkapitányságokhoz s csupán ezek nyugtaival számolt be a kamaránál. Miksa király 1567. október 4-én Bécsben kelt rendeletével²⁾ Török

¹⁾ Orsz. Lev. Monum. Pénzügy I.

²⁾ N. Múzeum F. L. 964.

Ferencz, dunántúli és kanizsai főkapitány havi járulékát 1031 frt 15 drban állapította meg s ez összeg fedezésére neki deputálta Somogy, Zala, Vas, Sopron, Veszprém, Moson, Győr és Komárom megyék adóját in sustentationem militum. A király meghagyta tehát a pozsonyi kamarának, nevezzen ki alkalmas embert, ki az illető megyék ez idei adóját s a mult évek hátralékainak jövedelmét az egyes rovóktól átvegye s közvetlenül a főkapitány vagy megbízója kezéhez szolgáltatja. A király egyenesen kimondotta, hogy az illető megyék adójövedelmét más célra fordítani egyáltalán nem szabad. A dunáninni főkapitánysághoz, melynek járuléka havi 725 forintot tett, viszont Pozsony, Nyitra, Zólyom, Trencsén, Bars, Nógrád, Turóc, Árva, Liptó, Esztergom és Hont voltak deputálva s így az adójövedelemből készpénz nagyon kevés juthatott a kamarához.

1570—71-ki adó.

Az 1568. és 1569. évekre az országgyűlés nem szavazott meg, a király pedig e nélkül nem hajthatott be adót. Mint-hogy azonban a kincstár hosszabb időre nem nélkülözhetette e jövedelmet, Miksa király, bármi nehezére esett, kénytelen volt összehívni a rendeket, még pedig 1569. január 6-ára. A királyi előterjesztések előkészítése körüli tanácskozásokban a pénzügyi kérdések igen kiváló szerepet játszottak s többfelől egészen új eszmékkel, tervekkel, reformokkal álltak elő, melyek mindnyájának azon közös célja volt, hogy a kincstár jövedelmei gyarapíttassanak.

Német részről azt indítványozták, hogy a király igen nagy mértékben felhalmozódott adósságai törlesztésére rendkívüli segélykép Magyarország rendeitől másfél milliót kérjen, de egy millióval is megelégedjék. Ez összeg fedezetéül az udvari kamara a bor- és húsfogyasztási adó behozatalát ajánlotta és pedig következőleg: fizetendő az új adó 1. a csapon kimért, 2. a hordóban eladott bortól, 3. a gabonától, 4. a marhától; ezenkívül harminczad alá vettessék az a marha is, a mely a belső fogyasztás céljaira adatik el. Ha mind ebből nem folyik be az egy millió, a nemesség sexagesimát adjon, vagyis ingó

javainak hatvanad részét fizesse a kincstárnak. Annak kimondását, hogy az évi esetleges többjövedelem, vagyis a fölösleg a rendeknek visszaadatik, mint más országokban szokás, az udvari kamara nem ajánlhatja és pedig azért nem, mert a magyaroknak a jövedelmek kezelésére nincsenek alkalmas emberek s a rendek különben is hajlandók jobbágyaikat kizsákmányolni. Ha tehát a többlet nekik jutna, túlságosan megterhelnék a szegény népet.

De ez új rendkívüli teher mellett a rendes adó is megmaradt volna, sőt itten is nevezetes újítás eszméje merült fel. Azt ajánlották a királynak, hogy a rovás-adót ne portánként szavastassa meg, mint addig, hanem kérjen a rendektől évi 80,000 frt általányösszeget, melynek szétosztása és behajtása egészen rájuk bíztnék. De éppen német részről hangsúlyozták, hogy ez a reform nagyon megterhelné a jobbágyságot s azért helyesebb az eddigi rendszernél maradni, két évre 3—3 frtot kérni nem portánként, hanem füstönként s kimondani, hogy ha két év múlva fontos okból országgyűlést tartani nem lehet, az adó tovább is fizetendő.

Mind e tervezetés azonban tárgytalan maradt, mert a január 6-ki országgyűlés nem tartatott meg. A király egész váratlanul elhalasztotta s később augusztusra új országgyűlést hívott össze. A kamarákkal folytatott előzetes tanácskozások ekkor már nagyobbbrészt új alapon mozogtak. Az, hogy a király adósságtörlesztésre 1 vagy $1\frac{1}{2}$ milliót kérjen, föl sem merült többé; a fogyasztási adókról ismét szó volt ugyan, de a pozsonyi kamara javaslatára a király végül elejtette. E helyett az udvari kamara a következő tervvel állt elő. Miután az előző két évben sem fizettek adót, az országgyűlés portánként utólag 1568-ra 2 frtot, a folyó 1570-re 3, 1569-re szintén 3 frt adót szavazzon meg. A pozsonyi kamara ellenben csak 1569—70-re óhajtott 3—3, esetleg 3—2 frtot megszavaztatni, de egészen új kulcs alapján. Azt akarta, hogy minden jobbágy, kinek legalább 10 forint értékű vagyona van, az egész adótételt fizesse; ezenkívül a zselérek is bevonassanak az adózásba, még pedig akkép, hogy a kinek van háza és irtványföldje, évenként 1, a ki mint napszámos keresi kenyerét, fél frt adót fizessen; végül az egytelkes nemesek közül is csak azok adómentességét akarta fentar-

tani, a kik nemesi kötelességeiket tényleg teljesítik, magokat lóval és fegyverrel ellátják, hogy közfelkelés esetén táborba szállhassanak. Ez alkalommal a honvédelmi szervezet gyökeres átalakítása tárgyában is fontos javaslatok tétettek, melyekben nagy szerepet játszott a kötelezettségnek bizonyos rétegek által pénzen való megváltása is. E tervek fölvetettek a királyi előterjesztésekbe, de az országgyűlés ellenzésén meghiusultak.¹⁾

Több siker koronázta a királyi előterjesztések azon részeit, melyek a rovás-adóra vonatkoztak, ámbár ezek sem mindenben fogadtattak el. A király 1568-ra 2, a következő két év mindegyikére 3 frt adót kért portánként, melyeket úgy akart összeírtni, mint a pozsonyi kamara ajánlotta, hogy ugyanis minden jobbágy, akár egész, akár fél, negyed, hatod, nyolczad telken gazdálkodik, mihelyt 10 frt vagyona van, az egész adótételt, a zsellér pedig évi egy vagy fél frtot fizessen, a molnárok, szabadosok, az összes praedialisták, a mesteremberek, akár van házuk, akár nincs, mihelyt 10 frtnyi vagyonuk van, egy porta után adózzanak. Ugyanezt tegyék a zsidók, oláhok, szénégetők és rácok, még ha nincs is saját házuk, hanem az erdőkben és hegyekben kunyhóban laknak s baromtenyésztéssel foglalkoznak. Minden régi mentesség érvénye békésebb időig felfüggesztessék, az uralkodó király által adott mentességek pedig a kamarának bemutatassanak s érvényök az ő belátásától függjön.

A rovó mellé most is esküdt nemes embert kért a király. A falusi bíró, ki eddig minden porta után fél, tíz porta után egész adómentességet élvezett, e mentességétől vagy elessék vagy pedig tartozzék jövőre is az ősi szokás szerint, melyet a mult országgyűlés megszüntetett, a rovó ellátásáról gondoskodni, különben alkalmas ember alig vállalja el a rovói tisztelet. Az eljáró megyei tisztek ellen a király panaszt emelt; felha-

¹⁾ Aligha nem e tervezgetések alkalmából készült azon összeállítás, melyet Thallóczy Lajos Századok 1877. (644—8. l.) közzétett. Itt felsorolva az összes püspökök, apátok, káptalanok és főurak, a kik is mennyi állandó katonát kötelesek tartani. Mindegyiknél meg van mondva, hogy vagy tartsa is a katonaságot vagy pedig fizessen meghatározott váltságösszeget. E váltság egész összegét 280,805 frtra irányozták elő. Csakhogy ebből nem folyt be semmi, mert a reformterv az országgyűlésen megbukott s így végrehajtását meg sem próbálták.

talmazást kért tehát, hogy azon alispánt vagy szolgabíró, ki az adó vagy a hátralékok beszolgáltatásában késedelmesen jár el, a királyi kapitányok felelősségre vonhassák. A megyei tisztek törvényes fizetésökkel nem elégednek meg, saját javaikon magoknak szedik be az adót, a régi szokás ellenére helyettest vagy segédet rendelnek magok mellé s nekik saját tetszésök szerint 6—8 frt fizetést adnak, mely szokást először Zala kezdte s most mások folytatják. A király tehát e visszaélések ellen törvényt hozatalát sürgette.

A hátralékok ügyében szintén intézkedést kívánt és pedig oly irányban, hogy azt a megyei tiszte, kinél valami hátralék van, a király minden peres eljárás nélkül saját jogkörében, mint a közjövödelmek bitorlóját, megbüntethesse; ha pedig a hátralék a rovónál van, az ilyen rovót, mint a kincstár fel esküdt és fizetési szolgáját (*tamquam servitores fisci juratos et stipendiarios*) a kamara elfogathassa és súlyosan fenyegethesse. A kamara a rovónak minden vármegyében határidőt tűzhesse ki a nála levő hátralékok kiegyenlítésére, s ha ezt tenni elmulasztja, a kincstár a katonai kapitányok útján lefoglalhassa jószágait s belőlök szerezhessen kielégítést.

A királynak e fontos javaslataival a rendek behatóan foglalkoztak, s nagyon érthető, hogy arról az eszméről, hogy 1569. vége felé 1568-ra utólag szavazzanak meg adót, hallani sem akartak. Ellenben az 1569—70. évekre 2—2 frtot ajánlottak fel. Sokkal fontosabb az, a mit a király különféle panaszaira feleltek, mert válaszuk betekintést nyújt az egykorú adózás szövevényeibe s a társadalom szervezetébe. Nem védték a hanyag megyei tiszteket, s ellenük a fennálló törvények — főleg 1550-iek — alkalmazását ajánlották. Azt azonban nem engedték meg, hogy a katonai kapitányok jogköre reájok bármikép kiterjesztessék, mert méltán mondták, hogy a kapitányok e jogot a megyei dolgokba való örökös beavatkozásra használhatnák ürügyül. Azt is helyeselték, hogy a megyei tisztviselő elégedjék meg rendes fizetésével, melyet a rovó kezéből vegyen át. De hozzá tették, hogy a nagyobb vármegyékben, minők Vas és Zala, régi idők óta alszolgabírák is működnek, kiknek 2 frt díj szokott járni. Helyeselték, hogy a hátralékok behajtassanak, de már csak az 1556. évtől kezdve;

a megyei tisztt, kinél hátralék van, annak befizetésére szorítandó, s ha meg nem teszi, a tartozás kétszeresével s hivatalvesztéssel sújtassék; a hátralékos rovó, kit a rendek is juratus et stipendiarius servitor fisci-nek neveznek, fogságra vettessék s a katonai kapitányok lefoglalhassák vagyonát. A rovót tehát, noha ő is birtokos nemes ember volt, a rendek teljesen kiszolgáltatták a királynak és kamarájának s ezt a csakhamar megalkotott törvényben (XIV. t.-cz.) is kimondották.

Csupán az adótételre forogtak fenn a király és a rendek közt jelentékenyebb nézetkülönbségek, melyeket a törvény (VI. t.-cz.) következőleg oldott meg: A rendek 1568-ra megszavazták a királynak különben is járó 20 dr kamara hasznát, 1569-re és 1570-re pedig adóban 4 frt 80 drt, összesen tehát 5 forintot adtak. Ez az összeg azonban a következő két évre, 1570-re és 1571-re hárítottatott át, mely évek mindegyikében 2 frt 50 dr és pedig mindig két, 1 frt 25 dros részletben hajtandó be.¹⁾ Az adó alapjául a porta szolgált, mely a régi törvények szerint iratott össze; csak a szénégetőket s a hegyekben lakó bányamunkásokat, ha telkeik vagy barmaik nem voltak s csupán saját házuk volt, mentette föl a törvény. A menteségeket illetőleg az égett házakon kívül, melyek szokás szerint adómentesek, a király óhajai értelmében döntött az országgyűlés s kimondotta, hogy mivel az erdélyi fejedelemnek behódolt helységek az 1566. és 1567-ki törvényekben csak az adó felének fizetésére kötelesek, azon helységek, melyek 1567 után hódoltak be, e kiváltságra nem tarthatnak számot s az egész adót fizetik. A megyei tisztekről s a rovókról a rendek fentebbi előterjesztésök értelmében alkották meg a törvényt. Ezen

¹⁾ Minthogy az adót hivatalosan mindig azon évről nevezték, melyben az országgyűlés megszavazta, az 1569-ki országgyűlésnek ez adóját a számadások szintén 1569—70-kinek nevezik. Tényleg azonban úgy áll a dolog, hogy a nép 1569-ben, valamint az előző évben nem adózott, hanem 1570-ben és 1571-ben fizette az adót, mely törvényesen is e két évre volt kivéve. Én is ehhez ragaszkodom s a számadásokban a sokszor 1569 alatt kimutatott adót az 1570, az 1570-kit pedig 1571 alatt ismertetem. Az egykorú országgyűlési emlékek szerint (Fraknói V köt. 191.) a rendek ekkor gróf Salm Miklós főkapitánynak is szavaztak meg portánként 20 dr tiszteletdíjat. A törvény azonban nem tesz róla említést s a számadásokban sem találtam nyomát.

1569-ki (VI—XV. t.-cz.) adótörvények némileg alapvető fontosságuk, mert a következő országgyűlések megújították az adó behajtására vonatkozó határozataikat s Miksa király uralkodása utolsó éveiben mindig e törvények alapján szedték be az adót.

A törvény értelmében készítette el mind a két kamara, mert ez adó behajtását a maga területén, Felső-Magyarországban, kezdettől fogva a szepesi kamara vezette, a rovók számára az utasítást,¹⁾ még 1569. december havában. Az utasítás lelkére köti a rovónak, hogy hiusítsa meg a non leves fraudes, melyeket azzal szoktak üzni, hogy egy egész telket hatod vagy nyolczad teleknek vallanak be; viszont azonban vegye figyelembe, hogy az a jobbágy, a ki csakugyan negyed-, nyolczad stb. telken él s a földesúri censust is ez arányban adja, nem az egész adót, hanem telkéhez mérten csak annak negyed, nyolczad részét fizeti. Vigyázzon továbbá, hogy a falusi bírák hamis esküt ne tegyenek, de máskülönben elégedjék meg bevallásukkal. A szénégetők és bányászok adómentességét a törvény értelmében tartsa tisztelben, de quod si comperit tales terras extirpatias et prata possidere et sese non solo labore montanistico sustentare, tales connumeret et ab eis dicam exigat. Ugyanezt tegye azon molnárral, kinek van saját malma, vagy szántóföldje réttel vagy más ingatlana. Ellenben csupán a malom után ne szedjen adót; mentesek azon malmok is — ezt már régibb törvények mondták ki — melyek a Dunán, Száván, Dráván, Tiszán, Vágon vagy Nyitrán s más folyókon télen a jégtől sok kárt szenvednek s csak nagy költséggel javíthatók ki; mentesek a nemesek malmai, melyekben külön molnárt tartanak s melyek vize a nyári hőségben elapad, úgy hogy csak esős időben szoktak járni. Az oláhok és rutének a törvény szerint az adó felét fizetik; a mentesség figyelembe veendő, de a rovó vigyázzon, hogy az illetők az adózás idejére külföldre ne hajtsák marhájakat s a hol ez történik, jelentse föl a földes urat. A praedialisták és szabadosok mentesek lévén, a rovó ne terhelje őket. A megyei tisztekre és díjakra, a falusi bíráknak adandó fél vagy egész porta mentességére, az adó és

¹⁾ Zólyomgyeji Orsz. Lev. Inst. Cam. I. Győrmgyeji u. ott VII.

a hátralékok behajtására, a befolyó pénz beszállítására, a regestum és más számadásai elkészítésére nézve az 1569-ki utasítás a régiek határozatait csaknem szó szerint megújította.

A rovók azonnal hozzá láttak a munkához s télvíz idején megkezdtek az összeírást, melynek alapján az 1570-ki adó első részletét még ez év első hónapjaiban, a másodikat augusztus 1-én be kellett hajtaniok. Mikor azonban a rovók számadásai a megye területéről a pozsonyi kamarához beérkeztek, az nagyon elégedetlen volt ez eredménnyel s az összeírásban olyan hiányokat és visszaéléseket talált, hogy jelentést tett Károly főherczegnek. A főherczeg speciális megbízásából a kamara azután kiküldte tanácsosát, Nagyváthy Ferenczet, hogy első sorban Nyitra vármegyében s azután a többiekben vizsgálja felül az összeírást. A főherczeg is, a kamara is külön levelet adott Nagyváthynak,* ki azokat minden vármegyében felmutatta, s felkérte a megyét, hogy alkalmas embert rendeljen melléje a vizsgálat eszközésére. Minthogy a vizsgálat legalább sok helyen a rovó ellen is folyt, a kamara utasította biztosát, hogy a vizsgálatban a rovó ne vegyen részt, hanem az nélküle a megye kiküldötteivel mindenütt a helyszínén menjen végbe. A vizsgálat főczélja volt kideríteni, mért oly csekély ez évben a porták száma? A főherczeg és a kamara ennek okát a falusi bírák csalárdságában látták. Értesültek ugyanis, hogy *judices villanos dei et principis sui timore fideique suae inprimis C. R. Matti et patriae eorum debita oblitos per falsa sua jura-menta portarum numerum minuere ac suppressere solitum*¹⁾ s e bajt akarták a helyszini vizsgálattal orvosoltatni. A többek közt a kamara azt hallotta, hogy a kálosi apátság javain, hol csak 12 portát írtak össze, tényleg 32 jobbágyporta van. Kétségkívül másutt is történtek ily lelkiismeretlenségek s azért a biztos vizsgálja meg s derítse ki a hiányokat. Ezenkívül állapítsa meg, hogy Nyitrában a bírák mennyi adót szolgáltatnak be a rovónak, hogy Berencs vára javaiban, főleg Zelnice és Szobotiszt mezővárosokban, hol a bírák szintén hamis esküt tettek, mennyi a porta; Tardy Gáspár Verbovecz nevű községében, mely mentesnek állítja magát, nézze meg az ide

¹⁾ A pozsonyi kamara utasítása Nagyváthy számára, kelt 1570. okt. 3. Pozsonyban. Orsz. Lev. Liber Instr. XI. köt.

vonatkozó iratokat. Karkóczi faluban a Tardyak kötelesek az országutat s a hidakat fentartani, mely célra, minthogy ez az út a postára igen fontos, megadták nekik a vámszedés jogát; ezt ők élvezik ugyan, de az utat nem javítják. Ezt az ügyet a marhakereskedők azon panaszával együtt, hogy egyes nemesek részéről külön illetékekkel terheltetnek, szintén Nagyváthyra bízta, kinek főfeladata azonban mégis az összeírás körüli visszaélések kiderítése volt.

Még nagyobb elégedetlenséget keltettek a pozsonyi kamarában, melynek adóztak, a szlapon megyék. Ezek összeírása olyan hézagos volt — főleg a zágrábi káptalan s Sziszek vára javaiban — s az előbbi évekéhez képest olyan csökkenést mutatott a porták vagy a mint Szlavóniában rendesen nevezték a füstök (porta és fumus egyértelműnek vétetett a vizsgáló biztosoknak adott utasításban) száma, hogy a kamara Károly főherczeg külön mandatumával Zermegh János és Ankerreith János kamarásokat a helyszínére küldte, hogy felülvizsgálják az összeírást, mely nem is falvanként, hanem járasonként minden részletezés nélkül készült.

Nem találtam nyomát e vizsgálatok eredményének. Annyi azonban bizonyos, hogy az összeírás alapján kiírt adó elég kedvezően, sőt nagyobb részt gyorsan is befolyt. Ez évi adózást már az ország minden vármegyéjéből kimerítő számadásokból ismerjük.

A pozsonyi kamara területén az 1571 közepén lezárt számadás szerint²⁾ az 1570-ki 2 frt 50 dros adó behajtása következő eredménnyel ment végbe.

Liptóban 431 portát írtak össze; esedékes volt 1077 frt 50 dr, mely behajtatott s elszámoltatott úgy, hogy már a következő évben nem volt többé hátralék; *Turóczban* 554¹/₂ porta után esedékes 1386 frt 25 dr; ebből 20 frt 62 dron kívül, mely a rovónál maradt, a többi 1365 forint 63 dr pontosan elszámoltatott; *Árvában* 175 és in possessione valachorum 15 portát írtak össze, esedékes 456 frt 50 dr, elszámoltatott 447 frt 50 dr, a rovónál maradt 9 forint; *Nyitrában* szabad

¹⁾ Orsz. Lev. Liber Instr. IX.

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4. csomag. A számadás az 1570-ki adót a megszavazás éve szerint 1569-inek nevezi.

3465, hódolt $441\frac{3}{4}$ porta volt, esedékes 9215 frt, ebből elszámoltatott 8971 frt 92 dr; *Sopronban* $1174\frac{3}{4}$ portáért, esedékes 2936 frt 87 dr, elszámoltatott 2850 frt 6 dr, a többi hátralék, mely csakhamar 29 frt 12 dr-ra apadt le; *Zólyomban* összeírtatott $1105\frac{1}{2}$ porta, melyből azonban Matyova és Ochova községek után, melyek adómentesek, lement 60 s maradt $1045\frac{1}{2}$ fizető porta; esedékes 2613 frt 33 dr, mely teljesen elszámoltatott; *Mosonban* $909\frac{1}{2}$ portáért esedékes 2273 frt 75 dr, mely 93 forint 37 dr hátralékon kívül mind elszámoltatott; *Pozsonyban* $3266\frac{3}{4}$ portáért 8166 forint 87 dr járt, melyből 24 frt hátralékon kívül mind elszámoltatott; *Győrben* összeírtak 153 szabad, 70 hódolt portát, esedékes 470 frt, mely egészen elszámoltatott; *Trencsénben* 1726 porta után 4315 forint járt, melyből a kamarához befolyt 4020 frt, költség kitett 200 frtot, tulajdonképeni hátralék 15 forint; *Vasban* 1150 porta után 5375 forintból csak 3 forint 75 dr maradt hátralékul; *Zalában* összeírtak $1415\frac{5}{8}$ szabad és 542 hódolt portát, esedékes 4226 frt 56 dr; ezt egészen elszámolták, hátralék csak 19 forint maradt, ellenben a behajtási költség igen tetemes, 526 forint volt; *Barsban* összeírtak 537 szabad és 544 hódolt portát, esedékes 2022 forint 50 dr, melyből befolyt 1906, hátralék 93 frt 50 dr; *Nógrádban* összeírtak 912 csupa hódolt, tehát az adó felét fizető portát; ebből azonban a falusi bírák részére elengedett porták levonatván, maradt $777\frac{1}{2}$ adózó porta, esedékes volt 971 frt 87 dr, mely egy minimalis összeg, 37 frt 50 kr kivételével mind elszámoltatott; *Hontban* összeírtak 848 csupa hódolt portát; ebből is lement azonban a bírák javára 93 frt 25 dr, s adózott $754\frac{3}{4}$ porta, mert civitas Rimaszombat (akkor Kis-Hont is Honthoz tartozott) ex consensu Minorum Camerae Hung. solvit sine connumeratione flor. 100; esedékes 1043 frt 43 dr, mely 20 frt 80 dr hátralékon kívül elszámoltatott; *Komáromban* összeírtak 291 szabad, 332 hódolt portát, esedékes 1142 frt 50 dr, mely 38 frt 50 dr hátralékon kívül egészen befolyt; *Esztergomban* volt 180 hódolt porta, esedékes 225 forint, mely egészen befolyt; *Veszprémben* volt $1061\frac{1}{4}$ hódolt porta, esedékes 1326 forint 50 dr, mely teljesen befolyt; s három szlapon vármegye porta seu fumus után ősi szokás szerint a magyar adótételnek csak

felét fizette; összeíratott *Zágráiban* 2145 $\frac{1}{2}$ porta, esedékes 2681 frt 87 dr, *Varasdban* 1221 porta, esedékes 1526 forint 50 dr, *Körösben* 287 $\frac{1}{2}$ porta, esedékes 359 frt 37 dr. Mindez összegek már 1571 derekán elszámoltattak.

Az elszámolás azonban nem azt jelenti, hogy az egész kirovott adó, a mennyiben nem hátralék, tényleg befolyt. Sok helyen kisebb-nagyobb összegeket elengedtek vagy leírtak s az elszámolás csak azt jelenti, hogy az elengedés törvényes módon történt s a kamara sem emelt ellene kifogást. A költség szintén az elszámolt összegek közé tartozik, ezt azonban a nép be is fizette. Az adózási viszonyokba az egyes megyék rovóinak külön jelentései¹⁾ nyújtanak betekintést. *Barsban* Majthényi Kristóf rovó számadásának főtételei következők: előírányzat 537 szabad porta után 1324 $\frac{1}{2}$, 544 hódolt porta után 680, összesen 2022 frt 50 dr, ebből azonban leíratott a szénégetők s 12 bányász valamint, a körmöczi polgárok 80 portájának mentessége czimen 220 frt. Tényleges eredmény: a kamarának befizetett 1570—72-ben 1488 frt 18 dr, a költség kitett az alispánnak 24, a szolgabíráknak 48, a jegyzőnek 4, a rovónak 100 frtot, dologi kiadás volt 42, összesen 228 frt, behajtatott tehát 1716 frt 18 dr s a többi (tényleg 86 frt 32 dr, a rovó számadás szerint csak 84 frt 06, a kamara kimutatása szerint 93 frt 50 dr), hátralék. *Zólyomban* Osztrolucky Gáspár rovó számadásában a következő részletes adatok vannak. Előírányzat: 1105 $\frac{1}{2}$ porta után á 2 $\frac{1}{2}$ frt esedékes 2763 frt 33 dr; ebből azonban elengedettett Korponának 100, Zólyom városának 75, összesen 175 frt s így esedékes volt 2588 frt 33 dr. Tényleg azonban csak valami 2000 frt folyt be a számadás lezárásakor, melyből a kamara 1800 frtot kapott, a többi költségre ment.

Az 1569-ki összeírás alapján ment végbe az 1571-re megszavazott ugyancsak 2 frt 50 dros adó behajtása. A kirovás tehát ugyanannyi volt mint az előző évben s csak néhol csökkentette némi rectificatio, mely az időközben beállt tüzvész stb. miatt szükségessé vált. Az eredményről eddig csak néhány

¹⁾ Sok ilyen rovói számadás maradt fenn a Jerney-gyűjtemény XXV. kötetében, Kecskemét.

vármegye rovói számadása ¹⁾ ismeretes. *Árvában* a 175 rendes évi 15 oláh portából 4 portát kellett leírni s így a 456¹/₄ frt helyett csak 455¹/₄ frt volt esedékes; ebből befizettetett a folyó vagy a következő évben a kamaránál 365 frt 37 dr, kiadás volt: alispán 24, szolgabírák 16, jegyző 4, rovó 30, dologi kiadás 6 frt 88 dr, s így hátralék nem maradt. *Barsban* az első részletre esedékes volt 1011 frt 25 dr, a behajtási költség kitett 140 frtot, a szénégetők mentessége 208 frt, a kamarához befizettetett 420 frt 20 dr. *Sopronban* 1174³/₄ porta után 2936 frt 87 dr volt esedékes, melyből 1572-ben a kamaránál 2631 frt 92 dr fizettetett le s a költséggel együtt az egész adó elszámoltatott. *Turóczban* Szentpéteri Dávid János rovó jelentése szerint az 554¹/₄ portából 5 rectificáltatván esedékes 1386 frt 25 dr; költség az alispánnak 24, a négy szolgabírónak 32, a jegyzőnek 4, a rovónak 50, dologi kiadás 13 frt 76 dr, s így a kamarának járt 1249 frt 99 dr, melyből 1572-ig 1176 frt 86 dr törlesztetett. *Varasd* 1297 frt 25 dr tartozásából a kamaránál befolyt 906 frt. *Vasban* 2150 porta után esedékes 5375 frt; ebből költség 256 frt, a kamaránál befizettetett 3870 frt. *Zólyomban* Osztrolucky Gáspár rovó jelentése szerint az 1105³/₄ portából lement Matyova és Ochovo mentes községekben 60 porta, maradt 1045³/₄, esedékes 2613 frt 33 dr; rectificatiókra lement 22 frt 50 dr, Korpónának elengedtetett 175 frt, költség alispán 24, szolgabírák 16, jegyző 4, rovó 100, dologi kiadás 25 frt; a kamarához fizettetett 2000 frt.

A pozsonyi kamarához 1571-ki zárszámadása ²⁾ szerint ez évben adóban következő összegek folytak be:

	1570-ki hátralék	1571-ik adó
Pozsony	1110 frt 50 dr.	5949 frt 75 dr.
Nyitra	2992 frt 67 dr.	2550 frt 32 dr.
Trencsén	524 frt — dr.	3422 frt — dr.
Bars	— frt — dr.	130 frt — dr.
Zólyom	439 frt 33 dr.	900 frt — dr.
Komárom	230 frt — dr.	760 frt — dr.
Esztergom	100 frt — dr.	103 frt — dr.

¹⁾ Jerney-gyűjtemény.

²⁾ N. Múzeum F. L. 936.

Moson	525 frt — dr.	1323 frt — dr.
Győr	205 frt — dr.	100 frt — dr.
Sopron	592 frt 81 dr.	1000 frt — dr.
Vas	1928 frt 15 dr.	— frt — dr.
Zala	2045 frt 57 dr.	— frt — dr.
Veszprém	— frt — dr.	322 frt 74 dr.
Turóc	— frt — dr.	571 frt 12 dr.
Árva	— frt — dr.	137 frt 87 dr.
Liptó	— frt — dr.	455 frt 37 dr.
Nógrád	— frt — dr.	— frt — dr.
Hont	— frt — dr.	— frt — dr.
Szlavon megyék	173 frt — dr.	— frt — dr.

Mint más adónál, úgy az 1570°/₁-kinél is a fenmaradt hátralékok nagy részt kiegyenlítették: Az 1576 után készült kamarai számadásban ¹⁾ a két esztendő adóhátralékai következőleg vannak kitüntetve:

Hátralék

	1570.	1571.
Pozsony	22 frt 75 dr.	457 frt 19 dr.
Komárom	5 frt — dr.	21 frt 78 dr.
Esztergom	15 frt — dr.	41 frt — dr.
Győr	25 frt — dr.	— frt — dr.
Nyitra	192 frt 90 dr.	393 frt — dr.
Bars	132 frt — dr.	400 frt 50 dr.
Hont	50 frt 62 dr.	50 frt 62 dr.
Nógrád	7 frt 87 dr.	170 frt 87 dr.
Turóc	— frt — dr.	— frt — dr.
Árva	— frt — dr.	— frt — dr.
Zólyom	— frt — dr.	— frt — dr.
Moson	297 frt — dr.	159 frt — dr.
Trencsén	64 frt 65 dr.	207 frt 50 dr.
Veszprém	— frt — dr.	— frt — dr.
Sopron	29 frt 12 dr.	46 frt 20 dr.
Vas	— frt — dr.	— frt — dr.
Zala	19 frt 37 dr.	220 frt — dr.
Liptó	— frt — dr.	— frt — dr.
Varasd	— frt — dr.	108 frt — dr.
Zágráb	63 frt 12 dr.	119 frt — dr.
Kőrös	38 frt — dr.	38 frt — dr.

E hátralékok természetéről a kamarának a hátralékosokról vezetett könyve, mely a nyolczvanas évekig terjed, ad

¹⁾ N. Múzeum F. L. 906.

tájékoztatást. Akkor már a fentebb kimutatott hátralékok közül teljesen rendezve volt *Pozsony* megyéé; *Nógrád* 1571-ki hátralékából 16 frt 50 dr Jákóffy György rovónál volt, a többi az előző évvel behajthatatlan; *Hont* hátraléka egy-egy évre 26 frt 62 dr-ra csökkent, mely behajthatatlan; *Győr* 1570-ki, *Zala* ugyanez évi hátraléka behajthatatlan, ellenben a másik év 220 frtjából csak 204 behajthatatlan, 14 a rovónál, 2 az alispánnál maradt; *Bars* 1570-ki hátralékából 42 frt a rovónál, 16 a szolgabíráknál, az 1571-ki 400 frtból 10 a rovónál maradt, 17 frt 50 dral a rovó Dobó Istvánnak többet fizetett, mint a menyinyi járt, a többi (az egyik évről 132 a másíkról 373 forint) behajthatatlan; *Nyitrában* mindegyik évben a szolgabírák 16, a jegyző 8 frttal vettek többet, mint járt, a többi behajthatatlan; *Esztergomban* az 1571-ki hátralék 24 frt 62 dr-ra csökkent s mint az előző évi behajthatatlan; *Komáromban* az 1571-ki hátralék rendeztetett, de az előző évi 5 frt behajthatatlan; *Mosonban* az 1570-ki hátralék 271 frtra, a következő évi 252 frtra csökkent, melyből 154, illetve 106 frt behajthatatlan; *Sopron* 1570-ki hátraléka behajthatatlan, a másik évi hátraléka 7 frt 50 dr kivételével Roson Miklós rovónál maradt; a szlapon megyék hátralékai, melyek közül a számadáskönyv Varasdót sokkal nagyobbbnak (223 és 209 frt) tünteti föl, behajthatatlanok voltak.

A szepesi kamara vármegyéi, a felső-magyarországiak, szintén részt vettek az adózásban s elég pontosan fizették be mind a két év adóját, melyről kimerítő számadások maradtak fenn.

1570-ben ¹⁾ az összeírás és behajtás eredménye következő volt:

Szepesben összeírtak 535 portát, esedékes 1337 frt 50 dr az év végén a hátralék már csak 10 frt 87 dr tett; *Sárosban* Semsey Ferencz, halála után pedig Begányi András vitte a rovói tisztet, összeírtak 1287 portát, esedékes 3217 frt 50 dr; ebből 10¹/₂ porta után lement 26 frt 25 dr; a pénz lassan gyűlt be s még 1579-ben is törlesztettek egy részletet; *Beregben* Ketzer Ferencz rovó 798 portát írt össze, esedékes 1995 frt, melyből 1572-ben már csak 22 frt 62 dr volt hátralékban; *Zemplénben* Nagymihályi István 2288¹/₂ portára 5720 frt 62

¹⁾ Orsz. Levéltár 1568—87-ki számadáskönyv.

drt vetett ki; 1572-ben a hátralék már csak 117 frt 92 drt tett; *Ungban* Ormándi István volt a rovó, a porták száma 661, esedékes 1652 frt 50 dr, mely még 1571-ben behajtatott; *Szatmárban* Viczmándy Miklós rovó 1235 portát írt össze, esedékes 3087 frt 50 dr. Csakhogy itt zavaros viszonyok voltak, mert az összeírt porták közül 45 a töröknek, 490 az erdélyi fejedelemlennek is behódolt s így az esedékes adó tetemesen csökkent, a hátralék pedig 1571-ben még 186 frt 13 drt tett; *Szabolcsban* Ibrányi Ferencz rovó $647\frac{1}{2}$ szabad és 1580 hódolt portát írt össze, esedékes volt 3619 frt 37 dr, de a kamara Ladány, Kinizs és Tardos községekben 20 szabad portát fölmentett, a maradék 16 frt kivételével befolyt; *Ugocsában* Varsady Gáspár rovó $337\frac{1}{3}$ portát írt össze, mely mind Erdélynek hódolt, esedékes 466 frt 56 dr, melyből 1572-ben 50 frt hátralék; *Közép-Szolnokban* Dorman Márk rovó 813 portát írt össze, esedékes 2032 frt 50 dr, mely befolyt; *Abaujban* Barchy Albert rovó $643\frac{3}{4}$ szabad és 132 hódolt portát írt össze. Telkibánya 14 portával mentes, esedékes 1774 frt 73 dr, mely befolyt; *Tornában* Kövesdy György volt a rovó, összeírt 126 szabad, $173\frac{1}{4}$ hódolt portát, esedékes 532 frt 39 dr, melyből 25 frt elengedett, a többi 10 frt 39 dr kivételével még 1571-ben befolyt; *Gömörben* Gyulay János deák $675\frac{3}{4}$ hódolt portát írt össze, esedékes 844 frt 68 dr, mely 1575-ig teljesen befolyt; *Borsodban* Zentmarjay Imre rovó 217 szabad és $1243\frac{1}{2}$ hódolt portát írt össze, esedékes 2096 frt 87 dr, ebből elemi csapás czimén 22 frt 50 dr, leíratott, Thárkán falunak, melynek lakói Eger vára számára czimentet készítettek, *Ungnad* kapitány elengedett 36 frt 25 drt, a többi még 1571-ig befolyt; *Hevesben* Csohan András 26 szabad és 1773 hódolt portát írt össze, esedékes volt 2406 frt 25 dr, ebből lement károk és behódolások czimén 36 frt 86 dr, Zuha, Bodon, Parád és Derecske községekben a Mátrában lappangó ráczok elpusztítottak továbbá 31 hódolt portát, melyek után 19 frt 37 dr iratott le; a behajtási költség 164 frtot tett; 1575-ig a kamaránál befolyt 2133 frt 25 dr; *Pest-Szolnok-Solt-Nógrád* megyékben Bertóthy (Berchtholdy) Lajos rovó végezte az összeírást; Pestben 1467, Szolnokban 766, Csongrádban 87, Soltban 240 portát; esedékes volt 3492 frt

50 dr, melyből 3163 frt 50 drt Ungnad egri kapitány kapott, kinek a kamara az általa fizetett dézsmabér fejében deputálta; a költség kitett: rovó 130, Pestben 3 szolgabíró 36, a jegyző 4, Szolnokban az alispán 24, szolgabíró 12, a jegyző 4, Soltban szolgabíró 12 frt; Csongrádban megyei tiszt nem működött többé. Mind e megyékből, noha nagy részt a török uralom alatt vagy torkában éltek, az adó egészen befolyt.

Maga a szepesi kamara az alája tartozó vármegyék 1570-ki adószolgáltatásáról a következő áttekintést adta.¹⁾

Az összeírt porták szerint esedékes volt	34.021 frt 12 dr.
A kamarához és Ungnad Kristófhöz az egri dézsmabérletekre deputált évi	
3015 frt 50 dral együtt befolyt . . .	28,224 frt 95 dr.
Az alispánok, szolgabírák, jegyzők díja .	924 frt 50 dr.
Rovók díja	1442 frt — dr.
Hátralék	3429 frt 67 dr.

Az 1571-ki adó az előbbi év összeírása szerint hajtattott be körülbelül hasonló eredménnyel. De voltak némi eltérések is.²⁾ *Sárosban* Berzeviczy Márton rovó Litaván még 2¹/₂ portát írt össze s a kirovás 1344 frt 34 drt tett; mely egészen befolyt, belőle költség 148 frt (90 a rovó, a többi a megyei tiszteknek); *Sárosban* Berzeviczy István rovó alatt a kirovás szintén emelkedett s 3243 frt 35 drt tett, viszont elengedettett 37 frt 50 dr, a költség 160 frt, a többi befolyt; *Beregben* a Porkoláb Márton rovó számadása 40 frt hátralékot mutat ki; *Zemplénben* a portaszám szerint esedékes összeg 5728 frt 10 drra nőtt, de ebből leírtak elpusztult portákért 25 frtot, ezenkívül az ujhelyi barátok jószágain 12, a tokaji, pataki és lizskai várjószágokban 162 porta volt adómentes, a behajtás költsége 190 frt, a többi 1576-ig befizettetett; *Ungban* a tavalyi összeget 5 frt kivételével, melyet 2 égett porta után leírtak, Zerney Balázs rovó teljesen behajtotta; *Szatmárban* Dormán Márk rovó az előbbi év összeírásai alapján működött, de a hátralék még 1575 után is 378 frt 90 drt tett; *Szabolcsban* Peykes Péter rovó működött, eredetileg a kirovás csak 3593 frt 75

¹⁾ Jezerniczky György kamarai számvevő összesítése Orsz. Lev. Mon. Pénzügy I.

²⁾ A kimutatás Orsz. Lev. id. számadáskönyve.

drt tett, de mivel a török vész elmúltával 40 hódolt és egy fél szabad porta lakói ismét visszatértek, a kirovás újra elérte a tavalyi összeget 3619 frt 37 drt; de az év folyamán már az első részlet fizetésekor $9\frac{1}{2}$, a második részletig $30\frac{1}{4}$ porta pusztult el. Ladányban pedig 9, Kinizsben 6, Tardoson 5, Rakamazban 6 porta nyert mentességet, a költség 184 frt volt; a többi befolyt; *Ugocsa* ez évben felszabadult az erdélyi hódoltság alól s így $337\frac{1}{3}$ portájának adója 933 frt 13 drt nőtt; ebből a kamara megkapott 606 frt 80 drt, 135 frt pedig költségre ment; *Abaujban* Ursinus Ferencz rovó a mult évi alapon az egész esedékes összeget behajtotta; *Tornában* Bognár Pál volt a rovó, a mult év kirovásból lement 56 frt 25 dr pusztult portákért, a többi befolyt; *Gömörben* szintén a mult évi alapon vezette Rosnyay Péter a behajtást, de a hátralék 214 frt 64 drt tett; *Borsodban* Kétházy Pál rovó az egész mult évi esedékes összeget az idén is behajtotta s 1643 frtot Ungnad egri kapitánynak szolgáltatott át; *Hevesben* a mult évi rovó vezette az adózást s a kivetett összeg 1575-ig teljesen befolyt; *Pest, K-Szolnok, Solt, Csongrád* megyékben Bertóthy Lajos rovó alatt ment az adózás s 1575-ben még 678 forint hátralék mutatkozott. De az 1570-ben adózó vármegyék sorából hiányzik *Közép-Szolnok*, melyről egy 1571-ki számadás ¹⁾ azt mondja: Cottus iste secundum transactionem inter principes factam cessit vavvoda transilvaniensi.

1572—73-ki adó és donativum.

1572-ben két országgyűlés tartatott; az egyik február-márcziusban, a másik szeptemberben. Az adó kérdései az első, a tavaszi, országgyűlést foglalkoztatták. Első előterjesztésében a király azt akarta, hogy a rendek két évre, még pedig visszahatólag 1571 augusztus 1-től számítva, szavazzák meg az adót, mindegyik évre portánként 3 frttal. Csakhogy a porta alatt az eddigi fogalom helyébe mást akart tenni; azt mondotta, hogy ne a földesúri fél, hanem a negyed telekre való felosztás szolgáljon a porták alapjául, hanem a rendek pro integram por-

¹⁾ Orsz. Lev. Mon. Pénzügy I.

tam eam reputent, per quam aratrum ingreditur et egreditur, quaeque domus in medio colonorum sessionatorum sita est, sive ante, sive retro portam habuerit. Itt tehát az szolgált volna alapul, a mit régi emlékeink egy ekényi földnek, művelőjét pedig ekés embernek neveznek, a kinek a földjén kívül volt egy ekéhez való marhája, mint akkor számították, 4 lova vagy 6 ökre.

A király e mellett a zselléreket is be akarta vonni az adózásba, kik a porták szerinti összeírásból kimaradtak. Mint mondotta, a zsellér néha vagyonosabb a telkes jobbágnál s így vagyona értékéhez képest fizessen adót; mindegyiknek ingóságait külön kell megbecsülni s minden frtnyi érték után öt denárt, tehát 5⁰/₁₀₀-ot kell rá kivetni. Sokkal fontosabb volt e tervezgetéseinél az a nagy kezdeményező lépés, melyet a király a végből tett, hogy, mint fentebb már jeleztem, az állami teherviselés keretébe még mindig vagy csak lazán vagy épen nem bevont népelemek, melyek vallásra görög-keletiek, nemzetségre szlávok vagy oláhok voltak, a jobbágyság közös teherviselési kötelezettségébe beillesztessenek. Ezzel a királyi hatalom valóban *nemzeti, magyar nemzeti politikát* akart csinálni. Terveinek kivitele kétségkívül nagyban elősegítette volna a társadalom nemzeti s talán vallási egyesítését, mert bizonyos néprétegek nemzeti és egyházi különállását a rendi korszakban csak az tartotta fenn, hogy e különállással adóügyi kiváltságok jártak. Bármí sanyaru volt a rutének, az oláhok — a valóságos oláhok s a pásztorkodással való foglalkozás után így nevezett szlávok — jogi helyzete, bármennyire el voltak nyomva egyházi tekintetben, az illetők szigoruan ragaszkodtak külön állásukhoz, mert Mátyás király óta a törvény biztosította számukra a kiváltságot, hogy az államnak adót, az uralkodó egyháznak dézsmát nem kell fizetniök. A többi jobbágyságokkal szemben tehát, főleg mióta az országgyűlés majdnem minden évben adót szavazott meg, e rétegek rendkívül értékes kiváltságokat élveztek, melyek köztük és az adózó, magyar jobbágyrend közt erős választó falat vontak s ezzel megakadályozták beolvadásukat a magyar paraszti társadalomba. Mai nemzeti viszonyaink magyarázata nagy részt e privilegiumokban keresendő. *Ők gátolták a magyarosítást s nekik tulajdonítható,*

hogy hazánk nemzetiségi tekintetben ma is oly tarka képet nyújt. A régi adóügy története e tekintetben fölötte tanulságos, s azt mutatja, hogy a magyar nemzeti politika s a nemzetiségek összeolvadására irányuló kísérletek a kiváltságok védgátjain törtek meg.

Maga Miksa király határozottan német műveltségű egyéniség volt, de nem lehet tőle a dicsőséget eltagadni, hogy 1572-ben olyan nemzeti politika zászlóvivőjeként lépett föl, mint elődei közt igen kevesen. Erős rohamot intézett az oláhok és rutének kiváltságai ellen s a rendek támogatását nem csupán financzpolitikai, hanem *nemzeti* érvekkel igyekezett megnyerni. Magyar érzésökhöz, hazafiságukhoz, sőt hiuságukhoz fordult, midőn azt mondotta nekik: *Caeterum, quia iniquum plane ac longe indignissimum est: Hungaros, qui veri et naturales Regni possessores sunt, dicam et decimam solvere, ruthenos vero ac valachos advenas ac peregrinos, de fructibus Regni non minus quam Hungari viventes, tamquam aliquos nobiles, et Hungaris meliores, quasi in despectum hungaricae gentis, liberos et exemptos esse deberi: a cum in hoc periculoso Regni statu Hungari, pro defensione Regni non solum contribuant, verum etiam alia multa subire et praestare cogantur, illos tamquam otiosos spectatores ab omni onere velle esse liberos; C. R. Mattas, in re tam iniqua, regia sua autoritate uti constituit, ac omnino vult dictorum ruthenorum ac valachorum onera cum caeteris regnicolis esse aequalia; ita ut in posterum pro rata portione cujusque facultatum omnia illa onera, utpote solutio decimarum, nonarum, dicarum et censuum illis imponi et ad eadem subeunda praestandaque teneri debeant, quae coloni christiani sustinent.*

Ez a terv tehát arra irányult, hogy legalább a jobbágy-lakosságra nézve érvényre emelje az arányos közteherviselés elvét s adó- és pénzügyi tekintetben az egyes néprétegek közötti válaszfalakat lebontsa, a mi a nemzeti és egyházi egység megalkotásának előfeltétele. A korona e kívánsága nemcsak azért volt teljesen jogosult, mert a háborúk által fokozott szükségletek fedezéséhez új forrásokat nyitott volna. Szoros kapcsolatban állt az a honvédelem reformja céljából ugyanakkor az országgyűlés elé terjesztett fontos munkálattal. A rendek külön-

ben is majdnem minden országgyűlésen törvényben kimondották, hogy a régi mentességek érvénye békésebb, boldogabb időkg felfüggesztetik, mely elv azonban legfeljebb Árva és Turócz megye néhány valach-nak nevezett falujában került érvényre, ellenben ott, hol a rutén és oláh lakosság tömegesen élt, a földesúr érdekében legnagyobb részt figyelembe nem vétetett. Ez annál meglepőbb, mert az említett rétegek erkölcsi és büntetőjogi szempontból sem becsülték meg magokat; a rutén és oláh nép büntényeivel tette magát hirhedtté: lopott, rabolt, gyilkolt s más gonoszságaival zavarta a közbiztonságot. E tekintetben is kiváltságot élvezett, nem a vármegye, hanem kizárólag a földesúr bíraskodása alatt állt, ki pedig nem sokat törődött vele, ha az ő oláh vagy rutén alattvalója más földesúr jobbágyának jogtalan károsításával gazdagodik. Nem büntette tehát, ha pedig mégis kénytelen volt ellene eljárni, pénzbírággal sújtotta, mely ismét csak neki használt. Az adókötelezettség mellett a király az igazságszolgáltatás rendes keretébe is be akarta vonni az oláh és rutén lakosságot. Olyan törvény hozatalát sürgette, mely szerint bűntény esetén a földesúr az illetőt ne csak bírságolja, hanem a régi törvények szerint büntesse, s ha nem teszi, a vármegye tisztei s a király kapitányai járassanak el ellene.

Más újításokat a király nem hozott javaslatba, hanem a molnárokra, szabadosokra, szénégetőkre, bányászokra, a megyei tisztek illetményeire, a hátralékok behajtására stb. nézve az 1569-ki törvények megújítását kívánta. Ellenben erős kifogást emelt azon eljárás ellen, melyet a porták vagy füstök legutóbbi összeírásakor Szlavoniában követtek; az összeírás ekkor sem helységenként, hanem járásonként készült, a Száva és a Kulpa közti területet össze sem írták, pedig itt annyi telkes jobbágy élt, mint a mennyit egész Szlavoniában összeírtak. Azt kívánta tehát, hogy itt is oly módon történjék az összeírás, mint Magyarországon, s a királynak joga legyen az összeírást bárhol a saját embereivel felülvizsgáltatni. Végül az önkénytes behódolások ellen, melyek a kincstár adójödelmét nagyban károsították, törvény útján kívánt hatásos intézkedéseket.

Együttal megújította azon kívánságot, hogy a rovót ne

legyen kénytelen a kamara azon megye birtokos nemesei közül választani, a melyben ez működni hivatva lesz, hanem onnan vegye az alkalmas, természetesen mindig nemes, sőt birtokos embert, a hol épen találja. Az eddigi törvény azért nagyon hátrányos, mert a kamara számos megyében nem kap alkalmas embert a birtokosok közt, hanem, noha nem tartja e tisztségre valóznak, kénytelen sokszor kinevezni olyat, a ki épen ajánlkozik vagy a kit ajánlkozó hiányában az alispán javasol.

A rendek márczius 15-én kelt felterjesztésökben csupán azon királyi óhajokat helyeselték, melyek az 1569-ki törvények fentartására irányultak s újítást nem terveztek. Hallani sem akarták arról, hogy 1571-re utólag szavazzanak meg adót; hivatkoztak a három esztendei rossz termésre, a nagy inségre, a török és főleg a német hadak szörnyű pusztításira, melyek a királyi területet oly szánalmas állapotba helyezték, ut plebs turcis subdita meliore fore conditione videatur frui, hisz a török területre legalább a fosztogató németek el nem juthatnak. Ellenben a folyó 1572-re s a jövő 1573. évre 2 frt adót ajánlottak fel. Ők is óhajtották az új porta-összeírást, mert a törökök töméntelen népet elhajtottak s a pestisben is sokan veszttek el úgy, hogy a jobbágyság száma nagyon megfogyott az utolsó években. De hozzá tették, hogy az összeírás a törvény értelmében történjék s vele ellenkező utasítást a kamara ne adjon a rovónak, mint ezt Turóc és más vármegyék a mostani országgyűlésen felpanaszolták. Szlavoniára nézve csak azt az engedményt tették, hogy a Kulpán inneni rész összeírássék, de reliqua vero parte, ultra illud flumen existente, *quod hodie Croatia appellatur*, fentartották a Mátyás király adományozta adómentességet, nehogy a jobbágyság onnan az adó miatt kivándoroljon s a határ lakatlan maradjon, mi az anyaországnak is kárára válnék. Hasonlóképen fentartották Kőrös megye Drávamenti részének régi mentességét. Az összeírásoknak a király emberei által való felülvizsgálását, mint a megyei tisztekre sérelmeset, a jobbágságra károsat, valamint a rovónak korlátlan kinevezését ismét nem fogadták el s csak azt mondták ki, hogy az adóbehajtás befejezte után a rovó ne mint eddig tette, egyszerűen az alispánnak adja át a hátralékosok jegyzékét bírságolás végett, hanem mindvégig

maga vezesse a behajtást és elkísérje az alispánt birságozó útjában. Ellenben a szolgabíráknak az adóbehajtás körüli szolgálataikért járó díjat mindenütt 6 frtra akarták emelni, mert a szolgabíró nagy, sőt hódolt helyeken veszélyes munkát végez. Felpanaszolták, hogy a rovó a bírától az adóban befizetett összegről adott nyugta fejében néhány dénárt kíván, s ha a bíró nem adja, a községet a hátralékosok közé írja be; e visszaélés ellen tehát erélyesen felszólaltak s azt kívánták, hogy a rovó minden ilyen díj szedésétől eltiltassék. A kamara rég kiadta e tilalmat s utasításaiban mindig előfordul, hogy a rovó díjmentesen tartozik a bírának a nyugtát kiszolgáltatni. Egyes rovók azonban, mint a rendek gyakori panaszaiból mutatják, nem tartották meg e tilalmat.

A király azon terveivel, melyek a ruténekre és oláhokra vonatkoztak, a rendek négy sorban végeztek; egyszerűen arra kérték, hogy Mátyás és Ulászló királyok ide vonatkozó törvényeit továbbra is tartsa meg, a gonosztevőkkel pedig a fő- vagy alispán törvény szerint végezzen. A behódolások akadályozására szintén csak jó tanácsdal szolgáltak; azt ajánlották, hogy a véghelyeken nagyobb számu lovasság tartassék, mely a török betöréseket hatályosabban meg tudja akadályozni, mint a gyalogság. Végül azt ohajtották, hogy a Győrbe költözött idegen iparosok a város többi lakosságával egyformán adózzanak.

Miksa király nem nyugodott bele a rendek ez ajánlataiba, hanem márczius 22-én hosszasan felelt reájok. Legalább 2 frt 50 dr adót kért két esztendőre; az összeírásban minden ekés hely egész portának vétessék s az adó a zsellérekre is kiterjesztessék. Zsellér van háromféle; az egyik más házában, főleg a jobbágyokéban lakik a jobbágyok közt s velök együtt szokott valamit adózni; a másik a falu végén kunyhókban él s szántóföldje nincs; a harmadiknak van háza, irtványföldje és szőlője s az ő sorukban akadnak olyanok, kik módosabbak akár a jobbágyoknál. E két utóbbi zsellérnép közt különbség teendő s a király azt kívánta, hogy mindegyiknek vagyonértéke külön megbecsültessék s tehetségek arányában valami adóval terheltesse. Ragaszkodott továbbá ahhoz, hogy Szlavóniában az összeírás helységenként történjék s ne csak a Kulpán inneni, hanem azon túli részek is adózzanak, különösen azok, melyek

a török ellen inkább védvék, minő Ozaly, Dobrovác és Rybnik várak vidéke, hisz a rendek a régi mentességek érvényét már úgy is felfüggesztették. Azon óhajáról azonban, hogy az összeírásokat felülvizsgáltassa, lemondott; ellenben fentartotta a rovó kinevezésére vonatkozó kívánságát s kérte a rendeket, jelöljék meg, a rovói utasítások mely pontjai ütköznek a törvénybe, viszont utasította a kamarát, tiltsa meg a rovóknak, hogy az adónyugtáért bármilyen díjat szedjenek.

Igen lelkesen vette fel a király az oláhokra és ruténekre vonatkozó terveit, melyeken a rendek oly könnyedén átsiklottak. Ujra hangsúlyozta, hogy a lakosság e rétegének a hegyekben és erdőkben tetemes számú barma, fekvősége van s olyan nyugalomban él, mint a magyar jobbagyság, sőt vagyonosabb mint ez. Ragaszkodni kénytelen ahhoz, hogy az illetők tehetségükhöz mértén adózzanak. El kívánsága annál jogosultabb, mert már atyja, Ferdinánd király alatt hozatott törvény, mely szerint azon oláhok és rutének, kiknek nincs ugyan házuk, de kunyhóban laknak s nagy számú marhájok van, ez adó felét fizessék. Ha tehát azon magyarok, kik a töröknek s behódolva a legnagyobb inségben és elnyomatásban élnek, fizethetik a rovás-adó felét, nagyon igazságtalan lenne, ha azok, kik békében élnek, minden tehertől mentesek maradnának.

Végre ápril 2-ki újabb feliratukban a rendek 1572-re két, 1573-ra szintén két frt adót ajánlottak fel, s ez alapon jöttek létre az 1572-ki adótörvények (IV—VI. t.-cz.), melyek az összeírás és behajtás módozataira az 1569-ki törvényeket újították meg. A királynak az adókötelezettség kiterjesztésére, valamint a honvédelmi szervezet reformjára vonatkozó összes javaslatai elejtettek.

Az 1572-ki őszi országgyűlés egyetlen feladata Rudolf választott király megkoronázása volt, mely alkalmából hagyományos szokás szerint a rendek portánként 1 frt koronázási ajándékot szavaztak meg neki. Adót ez országgyűléstől a kincstár nem kért, de a királyi előterjesztésben a folyó évi adózás menetéről is megemlékezett. Ez adó első részlete aug. 1-én volt esedékes; de szept. végeig 3000 forint sem folyt be, sőt számos vármegyében még az összeírás sem készült el, a behajtás pedig a dunántúli megyékben azon ürügy alatt, hogy a

vármegye a koronázásra készül, egészen felfüggesztetett. Mint-hogy az adóból kellett a katonaságot fizetni, ez az igazolatlan késedelem a legnagyobb bajokat okozta. Az összeírás folyamán egy más visszaélés is merült fel. Némely földesúr új furfanggal igyekezett a saját hasznára a kincstárt kijátszani. A régi telket elvette a jobbágytól s e helyett eddigi allodiumából 3—4 vagy több holdat adott át neki olykép, hogy földesúri bér fejében a termés negyed vagy ötöd részét szolgáltatassa be. Így a jobbágy azon ürügy alatt, hogy saját szántóföldje nincs, megszabadult a rovás-adótól. E visszaélés megszüntetésére a király azt ohajtotta, hogy a rendek hozzanak törvényt, mely szerint jövőre ne a falusi bíró, a ki hamisan is esküszik, hanem maga a földesúr, akár egyházi, akár világi, akár főrend, akár köznemes, tegyen esküt arra nézve, hogy minden egyes faluban mennyi, földesúri bért fizető jobbágya vagy zsellére van. Végül a király felhívta a rendeket, hogy a tavaszi gyűlésen előterjesztett reformterveit, melyeket felterjesztésekben, mint a király panaszosan említé, meg sem említettek, most vegyék tárgyalás alá. Azonban a rendek haza siettek s csak a legsürgősebb ügyekben hoztak nyolcz cikkelyből álló törvénykönyvet.

Az 1572-ki adó behajtásának lassúsága miatt, mint a király a rendeknek mondotta, a kamarát nem érhetette szemrehányás, mert idejében megtett mindent az adótörvények végrehajtására. Elég korán kinevezte a rovókat s szélküldte nekik az utasítást,¹⁾ mely, mint maga az adótörvény, egészen az 1569-kinék keretében mozog. A nyári évszak is alkalmas volt az összeírás gyors foganatosítására, mely azonban, mint a király szeptember végén az új országgyűlésnek elpanaszolta, egészben lassan, de főleg a Dunántúl alig haladt előre s később is sok kifogásra adhatott alkalmat, mert a kamara 1573-ban kénytelen volt tanácsosát, Ankerreith Jánost²⁾ a dunántúli részekbe küldeni az adóbehajtás felülvizsgálatára s a régi hátralékok behajtására.

Az alsó-magyarországi vármegyék e két évi adószolgáltatásának összesítése még nem került elő, de az összeírt por-

¹⁾ Ismereteseik a Vas és Zala (Liber Instr. VII.), a Moson és Zólyom vármegyeiek (Liber I. és IX.) Orsz. Lev.

²⁾ Több jelentése Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

ták s a hátralékok egybevetéséből ez adózás eredményéről is elég hű képet nyerünk.

A pozsonyi kamara területén az 1572-ki összeírás, mely a másik évi adó alapjául is szolgált, továbbá az 1572—73-ki adóhátralékok a következő számokat (az 1573-ki hátralékban ki van mutatva a koronázási ajándék is s így ez évben az adótétel nem 2, hanem 3 frt) tüntetik föl:

	Porta		Adóhátralék	
	szabad	hódolt	1572	1573.
Pozsony	2525 ² / ₃	—	114 frt — dr.	42 frt — dr.
Komárom	260 ¹ / ₂	372	— frt — dr.	— frt — dr.
Győr	146	64	— frt — dr.	— frt — dr.
Esztergom	—	165 ¹ / ₂	12 frt — dr.	29 frt — dr.
Nyitra	3448 ³ / ₄	389 ¹ / ₄	21 frt 25 dr.	169 frt — dr.
Bars	444	592 ³ / ₄	— frt — dr.	16 frt — dr.
Hont	2 ¹ / ₂	762 ¹ / ₂	95 frt 50 dr.	79 frt 75 dr.
Nógrád	—	830	28 frt — dr.	104 frt — dr.
Turóc	524 ¹ / ₂	—	— frt — dr.	— frt — dr.
Árva	185	—	— frt — dr.	22 frt — dr.
Liptó	415	—	— frt — dr.	— frt — dr.
Zólyom	1050 ¹ / ₂	—	— frt — dr.	— frt — dr.
Trencsén	1598 ³ / ₄	—	10 frt 75 dr.	58 frt — dr.
Moson	767 ³ / ₄ ¹ / ₈	—	55 frt — dr.	182 frt — dr.
Somogy	—	—	561 frt — dr.	1067 frt 50 dr.
Sopron	1130 ¹ / ₂	—	12 frt — dr.	12 frt — dr.
Veszprém	—	907	60 frt — dr.	— frt — dr.
Vas	1698 ¹ / ₂	—	29 frt — dr.	137 frt — dr.
Zala	1021 ¹ / ₄	467 ¹ / ₂	564 frt — dr.	415 frt — dr.
Varasd	1058	—	95 frt 60 dr.	175 frt — dr.
Zágráb	2478 ¹ / ₂	—	294 frt — dr.	542 frt 50 dr.
Kőrös	395	—		

A mi ez adóhátralékok természetét illeti, a kamara hátralékkönyve szerint *Pozsonymegye* utóbb a magáét teljesen rendezte (e megyében azonban az 1572-ki portaszám 3525³/₄-ról a következő évben rectificatiók folytán 3448¹/₈-ra csökkent), *Árvában* a 22 frt a tiszteknél maradt, kik ez összeggel többet vettek fel, mint a mennyijök járt; *Nógrádé* rendszertett 2 frt 50 dr és 55 frt 70 dr kivételével, mely behajthatatlan; *Honté* szintén 16 frt 50 dr 65 frt 75 drig csökkent, mely behajthatatlan; *Zala* tetemes adóhátraléka nagyobbára onnan származott, hogy a Zrinyi-féle javak adóját maga Zrinyi György

szedte be, még pedig azon 10,380 frt 40 dros követelése törlesztésére, mely atyja, a szigetvári hős után — ki ezt részben egyenesen kölcsön adta még Ferdinánd királynak — a kincstárral szemben fennállott; *Nyitra* 1573-ki hátraléka 169 frtról 77-re csökkent, melyből 72 behajthatatlan; *Esztergom* is leszállt 8 és 6 frt 50 drra, *Mosoné* pedig 27 és 68 frtra, mely behajthatatlan; *Vasé* behajthatatlan, *Veszprém*ben 11 frt 85 dr Megyery Imre rovónál maradt. Hosszabb szünet után ez években *Somogy* vármegye a királynak adózó megyék közt szerepel. De inkább csak névleg: Nagy István rovó vezette az összeírást s valami csekélységet be is hajtott; de számadást nem igen tehetett, mert a kamara hátralékkönyve »circiter« 561 frtra teszi az 1572-ki, circiter 641-re az 1573-ki, 426 frt 50 drra pedig a koronázási ajándékból származó hátralékot. A kedvezőtlen eredményt aligha a rovó hanyagsága okozhatta, hanem első sorban az, hogy a török megakadályozta a királyi adó behajtását. *Liptó* vármegye 1573-ki adójáról fenmaradt Chemniczy Benedek rovó számadása is.¹⁾ E szerint 415 porta után a 2 frtos rovásadóban (koronázási ajándék nélkül) esedékes volt 830 frt; az egész összeg behajtatott; 712 frt a kamarának adatott át, 118 frtot pedig kitett a behajtási költség, melyből a rovónak 60, dologi kiadásokra 24, az alispánnak 24, a szolgabíráknak 16, a jegyzőnek 4 frt fizettetett.

A felső-magyarországi részek, a szepesi kamara területe adózását már részletes számadásokból²⁾ ismerjük. Az 1572-ki eredmény vármegyék szerint a következő:

Szepesben Berzeviczy Márton rovó 543¹/₂ portát írt össze; a 2 frtos adó fejében esedékes 1087 frt: két falu 10 frtot nem akart fizetni; költségre ment a rovónak 80, alispánnak 24, szolgabíráknak 24, jegyzőnek 4 frt, a többi mind befizettetett a kamaránál; *Sárosban* Berzeviczy István volt a rovó, a portaszám 1297¹/₂, esedékes 2595 frt, költség 150 frt, 20 porta az év folyamán elpusztult, a többi 1573-ban mind befizettetett; *Beregben* a rovó Bekényi András, a portaszám 892¹/₂, esedékes 1785 frt; költség 158 frt, a munkácsiak 55 frt 50 drt kiváltságaik alapján nem akartak fizetni, 1591 frt

¹⁾ Jerney-gyűjtemény XII.

²⁾ Orsz. Lev. 1568—87-ki számadáskönyv.

50 dr még ez évben befolyt, a hátralék 1576-ig szintén rendeztetett; *Zemplénben* Mikó Ferencz összeírt 2477 szabad és 36 hódolt portát, esedékes volt 4990 frt; ebből azonban lement az ujhelyi barátok $13\frac{1}{2}$, Ardó és Petrahó községek $24\frac{1}{2}$, Bénye 20, Bathány $2\frac{1}{2}$, Tolcsva 30 portája, melyek mentességet élveztek királyi fölmentés által; ugyanez évben Ujhely leégett, 68 porta égés folytán lett adómentes s összesen csak 12 fizető porta maradt a városban; a költség kitett 180 frtot, a többi 1576-ig befizettetett; *Ungban* Dubraviczky György volt a rovó, összeírt $650\frac{1}{3}\frac{1}{4}$ portát, esedékes 1319 frt 17 dr; költség 160, befizettetett 1160 frt 60 dr, 1576-ban minden hátralék rendezve volt; *Szatmárban* két rovó, Pohárnok Gáspár és Bognár Pál működött s $1557\frac{1}{2}$ szabad portát írt össze, melytől 3115 frt jirt; de az év folyamán Dengeleg 19, Kántor-Jánosi 37, Mező-Petri 16, Körtvélyes 18, Szaniszló 7, Penészlegh 2 portával behódolt a töröknek s így az adónak csak felét fizette; a megyében ekkor is 2 alispán volt, a költség 164 frt, a többi 1575-ig befizettetett; *Szabolcsban* Peykes Péter volt a rovó, s 500 szabad és $1660\frac{1}{2}$ hódolt portát írt össze, esedékes 2660 frt 50 dr, itt is két alispán volt, a költség 200 forint; a töröktől való félelemből azonban az adó első részletének befizetéseig 90, a másodiknál 181 porta lakói széledtek el; a többi 1574-ig mind befizettetett; *Ugocsában* Tibay Ferencz rovó $154\frac{2}{3}$ portát írt össze, esedékes 903 frt 33 dr, mely 1574-ig egészen befolyt; *Abaujban* Barchy Albert volt a rovó, összeírt $1142\frac{1}{2}$ szabad és $123\frac{1}{2}$ hódolt portát, esedékes 2508 frt 50 dr, költség 140 frt. Szepsiben a 64 portából a király 46-nak az adót elengedte s csak 18 fizetett, a többi mind befizettetett; *Tornában* Pedery Péter volt a rovó, összeírt $98\frac{3}{4}$ szabad és $191\frac{1}{2}$ hódolt portát, esedékes 389 frt, költség 82 frt, a többi 1578-ig mind befizettetett; *Gömörben* Ebeczky Péter rovó 18 szabad és $933\frac{3}{4}$ hódolt portát írt össze; ehhez járult utólag $29\frac{1}{2}$ hódolt porta, esedékes 999 frt 25 dr; költség 125 frt, lement mentesség és tűzvész czimén $35\frac{1}{2}$ frt, a kamaránál 1574-ig befizettetett 812 frt; *Borsodban* AlacsKay Bálint rovó $208\frac{1}{2}$ szabad és $1581\frac{1}{2}$ hódolt portát írt össze, esedékes 1948 frt 50 dr, ebből Aszalón a király az égett házaknak elengedett 20 frtot, 23 frt pedig a lakosok szegénysége

vagy a török előli menekülése folytán iratott le, költség 175 frt, a többi 1574-ig befizettetett; az öt *egri* megyében Szentmarjay Imre volt a rovó; összeírt *Hevesben* 47 szabad, 1842 hódolt, *Pestben* 162 hódolt, *Külső-Szolnokban* 808 $\frac{1}{2}$ hódolt, *Soltban* 421 $\frac{1}{2}$ hódolt, *Csongrádban* 46 hódolt portát; ezekhez azonban utólag még járult *Hevesben* 117, *Szolnokban* 82, *Pestben* 175, *Soltban* 137, *Csongrádban* 63 porta, összesen esedékes 4869 frt, költség volt 356 frt, a többi 1575-ig mind befizettetett.

Maga a szepesi kamara az 1572-ki két frtos adó jövedelmét brutto 27,200 frtra, a hozzá befolyó netto-összeget 22,579 frt 96 drra irányozta elő.¹⁾ Tényleg a hátralékokkal együtt valami 26,000 frt jövedelme volt ez évben az adóból. Az 1573-ki adóban a kamaránál 26,206 frt 50 dr folyt be. A tavalyi összeírás alapján történvén az adózás — 2 frt adó, az 1 frtos donativum külön számoltatott el — a portaszám s így a kivetés sem igen változott. A kivetett összeg szintén befolyt legalább a következő években. Eltérés csak itt-ott mutatkozik. Ilyen például *Ungban*, hol Dubraviczky György rovó, mint az előző évben, úgy 1573-ban is nagy buzgalommal járt el tisztében. De nagy csapás érte; az év folyamán háza kigyult s oda égett mindene, az adóban behajtott pénz egy részével együtt. Ennek megtérítésétől azután fölmentették, mert 1574-ben Miksa király 300 frtot, 1577-ben pedig Ernő főherczeg 220 frt 67 drt elengedett neki. *Szatmárban* ez évben már csak Bognár Pál működött mint egyedüli rovó; a kirovott összeg s a költség nem változott, de 93 frtot az időközben behódolt porták, 35 frtot az elhagyott telkek után le kellett írni, a többi 1575-ig befolyt. *Szabolcsban* a tüzvész vagy a töröktől való félelem miatt üresen hagyott porták száma 193-ra nőtt; *Ugocsában* a hátralék még 1575-ben is 136 frt 53 drt tett; *Abaujból* az utolsó, 4 frt 68 dros részlet csak 1581-ben törlesztetett; *Gömörben* a kirovás ez évben 1066 frt 75 drt tett, de a pusztá telkekért leíratott 38 frt 75 dr, behajthatatlan volt 10 frt 35 dr, a többi 1575-ig befolyt; *Tornában* 5 égett portát leírtak; *Borsodban* Aszalónak 1573-ban is 20 frtot, a török pusztításai miatt pedig

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 3.

leírtak 142 frtot, a többi 1583-ig folyt be; *Pest, Külső-Szolnok, Heves, Solt, Csongrád* vármegyékben propter crudelitatem pestis et paupertatem leírtak 14 frtot, a többi 1575-ig, mikor csak 39 frt 23 dr volt hátralékban, mind befolyt.

Az 1572-ki adóra vonatkozó kimutatásokban el van számolva a Rudolf királynak megszavazott *koronázási ajándék* is. De maradtak ránk adatok, melyek a donativum eredményét külön mutatják ki. A pozsonyi kamara területén az egyes vármegyékben donativum czimén 1572-ben ¹⁾ következő összegek vettettek ki:

Pozsony	3165 frt 91 dr.	Trencsén	1582 frt 25 dr.
Nyitra	3643 frt 38 dr.	Liptó	415 frt — dr.
Turóc	467 frt 12 dr.	Árva	185 frt — dr.
Zólyom	1050 frt 50 dr.	Bars	716 frt 50 dr.
Nógrád	381 frt — dr.	Hont	363 frt 25 dr.
Esztergom	82 frt 25 dr.	Komárom	446 frt 50 dr.
Győr	178 frt — dr.	Moson	767 frt 88 dr.
Sopron	1124 frt 50 dr.	Vas	1698 frt 50 dr.
Zala	1259 frt 37 dr.	Veszprém	443 frt 25 dr.
Somogy	25 frt 50 dr.	Varasd	529 frt — dr.

Összesen 20,361 frt 28 dr.

Ebből még az 1573 és 1574 évek folyamán befizettetett 16,947 frt 78 dr s a hátralék kitett 3413 frt 50 drt. A befolyó összeget azonban a kamara már nem közszükségletekre költötte el, mint a Miksa királynak megszavazott donativummal tette, hanem az egész pénzt ő felsége udvarába *Bécsbe küldötte*. Ugyanezt tette a szepesi kamara, ²⁾ melyhez donativum czimén 1575 június 18-ig befolyt 12'616 frt 41 dr, az el nem számolt hátralék pedig 1997 frt 71 drt tett. A befolyó összegből 7000 frt ekkor már felküldetett az udvarhoz s így Rudolf király a kincstár szertelenül szorult helyzetében sem fordította a neki megajánlott koronázási ajándékot a közszükségletekre, mint atyja tette, hanem maga költötte el.

A későbbi években a fentebb kimutatott hátralékok legnagyobb része is befolyt. Egy 1588-ki számadás ³⁾ szerint az

¹⁾ N. Múzeum Dica 1573—74. csomag.

²⁾ N. Múzeum Dica 1575—77. csomag.

³⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

1572-ki donativumból nem volt többé semmi hátralék Nyitra, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Bars, Esztergom, Komárom, Moson, Sopron, Zala, Veszprém, Varasd, és Pilis megyékben, míg Pozsonyban 16 frt 80 dr, Zólyomban csak 60 dr, Hontban 48 frt 80 dr, Nógrádban 30 frtot, Győrben 65 frt 63 dr, Vasban 211 frt 80 dr, Somogyban 4 frt 20 dr, Zágráb-Körösben 66 frt 52 drt tett a hátralék, s így a kivetett összegből csak 444 frt 35 dr veszett el teljesen. Ennek nagy része a többé-kevésbé török uralom alatt álló megyékre esik, hol a fizetni köteles községek vagy elpusztultak vagy kivonták magokat a királyi adóbehajtó gépezet hatása alól.

1574—75-ki adó.

Az 1574 tavaszán Miksa király csak azért tartott országgyűlést, hogy új adót szavaztasson meg. A pénzügyi kérdés dominálva lépven előtérbe, a király a bécsi hadi és pénzügyi, valamint a magyar országos főhatóságokat fészéltette, mondjanak véleményt arra nézve, minő anyagi áldozatot kérjen a rendektől. A haditanács, az udvari, a pozsonyi és a szepesi kamarák egyaránt megtették idevonatkozó javaslatukat, melyek mindnyájan egyet értettek abban, hogy az alap, melyen az adó megszavazása és behajtása történik, a legnagyobb mértékben helytelen és hibás s így a kincstár érdekeit károsítja. Egyértelműen azt ajánlották ¹⁾ tehát, hogy ne porta, hanem mint régebben ismételve tette, füst szerint kérje az adót, még pedig füstönként 2 frtot, de esetleg 1 frt 50 dr, illetve 1 frttal is megelégedhetik, mert füstönként fizetve az 1 frtos adó is többet fog hozni, mint a portánként megszavazott 5 frtos adó. Ha azonban az országgyűlés mégis csak a porta alapján szavazná meg az adót, akkor legalább négy forintot adjon portánként.

Igen érdekes világot vet az adóügyre a szepesi kamarának ez alkalommal készült munkálata,²⁾ mely első sorban az adó-

¹⁾ Fraknoi Orsz. Emlékek VI. köt. 4., hol azonban, sajnos, a pénzügyi hatóságok előterjesztései nem közölve, hanem csak tartalmuk van röviden ismertetve.

²⁾ A nagy terjedelmű s az adón kívül sok más pénzügyi kérdésre kiterjedő munkát N. Múzeum F. L. 913.

behajtás terén szükséges reformokról tesz javaslatokat. E kamara területén is sok bajt okozott a falusi bírák csalárd eljárása, kik hamis eskütől sem riadtak vissza, hogy sok egész telket eltagadjanak vagy harmad, negyed stb. teleknek osztályozzanak. Ennek következtében gyakran előfordult, hogy olyan helységek, honnan 12, 16, sőt 20 eke vagy szekér ment földesúri munkára, rovásban csak 7—8 frtot fizettek az államnak. E csalás és a kincstár megkárosítása elhárítását a kamara csak úgy tartotta lehetségesnek, ha az adóbehajtás eddigi módosztatát teljesen elejtik s új rendszert léptetnek életbe. Erre nézve a kamara háromféle javaslattal is állt elő. Az egyik mellőzi a rovói intézményt s az adóbehajtást kizárólag az alispánra akarja bízni, ki az adóügyben állami közeggé vált volna. A kamara ugyanis azt ajánlotta, hogy a maga vármegyéjében az alispán álljon az adóbehajtó gépezet élére s föl legyen hatalmazva szükség esetén katonai karlatalmat is alkalmazni. Ha ezzel sem teljesíti kötelességét s az esedékes adót a kitűzött napra a kamarának be nem szolgáltatja, a kincstár azonnal elkobozza az alispán összes javait s azokat mindaddig zár alatt tartja, míg a kivetett adó egészen be nem folyt. Ez eljárást a kamara azért tartotta előnyösnek, mert így sohasem lenne hátralék. Viszont a hivatásában lelkiismeretesen eljáró alispán minden adórészlet után 50 s így évenként 100 frtnyi díjazást kapna.

A másik módoszat, melyet az eddigi eljárás helyett ajánlott, főleg közgazdasági tekintetben érdemel figyelmet. A kamara kiemelte, hogy a saját területén nagyon élénk a marhatenyésztés s ott a marhát könnyen pénzzé lehet tenni. Így a jobbágy készpénz helyett marhában is fizethetné adóját s egy-egy egész telek után érték szerint esetleg 3 darabot is adhatna. Másikülönben a rovó az alispán és a szolgabíró közreműködésével minden adózásnál összeírná és megbecsülné a marhát s az a jobbágy, a kinek telke nincs, de sok a barma, minden 100 frt értékű marhától — az érték megállapításánál azonban csak az a marha vétetnék figyelembe, melynek darabja legalább 12 frtnyi értékű — 6 frt 50 drt, minden 50 frt érték után 3 frt 25 drt fizetne akár pénzben. akár marhában.

Végül a harmadik módozat, nem is gyökeres jellegű s csak az adóalapnál nyilvánuló hiányokat és visszaéléseket akarta kiküszöbölui. A kamara szerint ha épen kell, maradjon meg adóalapul tovább is a porta, csakhogy szigorúan meg kell állapítani fogalmát, hogy tudja mindenki, hány hold szántó-föld és rét tesz egy portát s így a porta, mint maga az adótétel, egyenlő legyen mindenütt. *Ex usu quidem* — mondja a kamara nagyon helyesen — *una integra sessio pro porta appellari solet, verum in eo est summa inequalitas*. Nam sessiones non ubique aequales numero habent agros et frata. Alibi autem plures, alibi pauciores numero habent et nihilo-minus integrae sessiones reputantur et pro portis censentur. In quo magna fit injuria miseri rusticati per hoc, quod ad sessiones terras et prata non aequaliter sortiantur, nihilominus tamen sub nomine integrae sessionis aequaliter dicantur. Quo autem aequalitas in hac parte servari posset omnino in conventu publico vel autem in singulis cottibus porta unius definitio peragi deberet.

Ez nagyon helyes megjegyzés, mert a legnagyobb bajok csakugyan onnan eredtek, hogy az egyenlő adótétel olyan adóalapra vettetett ki, mely egyáltalában nem volt egyenlő, hanem vidékenként a legnagyobb eltéréseket mutatta. Viszont azonban a kamara is belátta, hogy a porta fogalmának törvény útján való megállapítása s a reform keresztül vitele hosszabb időt igényel. Addig is, míg ez megtörténik, azt ajánlotta tehát, hogy a rovó a kamara előtt, az alispán s a szolgabíró a vármegye színe előtt esküt tegyen, hogy személyre való tekintet nélkül s nemcsak a bíró bevallása szerint, hanem saját helyszíni szemlélők alapján fogják megvizsgálni, kinek van aratra integra, currus proprios et jumenta ad id necessaria et sustentia, quibus agriculturam per se exercent et domino eorum terrestri serviunt et quotquot tales invenirent, sine essent integrae, mediae, tertiariae et quartariae sessiones, non obstante eo, quod dominis suis terrestribus non laborent, sed pro laboribus solutiones faciunt vel etiam census non solvant, ad unum fl. dicarentur eo, quod saepissime contingat et plerisque in locis videre est inferioris sessionis colonos et aedibus, jumentis et frumento ac aliis facultatibus praestare integrae sessionis colo-

nos. Eos vere, qui aratro proprio, curru et jumentis ad id necessariis carerint, sed tantum modo pro vectura lignorum pro foco necessaria unum atque alterum jumentum fovere cognoscerent, juxta valorem pecorum, et praemisso articulo dictum, taxandos censerimus.

A kamara továbbá hangsúlyozza, hogy azok, kiknek sem marhájok sem szántóföldjük nincs, de van saját szőlőjük, a bortermés szerint 4—4 hordó bortól 1 frtot, azok, a kiknek sok a marhájok s ilyenek főleg a tiszántúli részekben akadnak nagy számmal, a fentebbi mód szerint külön is adózzanak. Az adót a kivetéstől számítva 40 nap alatt be kell fizetni s a mely község akkor is hátralékban marad, azt a felső-magyarországi főkapitány katonai karhatalommal foglalja le a kincstár számára s addig tartsa birtokában, míg le nem fizeti a hátralékot, sőt büntetésül esetleg annak kétszeresét is. Így nem maradna minden adózás után annyi hátralék.

Kamaráinak különféle javaslataiból a király csak azt fogadta el, hogy az adó jövőre ne portánként, hanem füstönként szavaztassék meg. A királyi előterjesztés figyelmezteti a rendeket a porták összeírása körüli borzasztó visszaélésekre, melyek a kincstári jövedelmet rendkívül megapasztják s felhívja őket, hogy ne portánként, hanem mint régen is gyakrabban megtörtént, füstönként szavazzák meg az új adót. Füstnek pedig vétessék s évi 2 frttal adóztassék meg mindenféle ház, melyben a családfő bármily föld műveléséből és munkáiból tartja fenn magát. Ha egy házban több olyan család lakik, mely földműveléssel és munkával keresi kenyerét, minden egyes család egy-egy füstnek számíttassék. A zsellér viszont vagyona értékéhez képest, mely e célból megbecsültetik, adóztassék meg akként, hogy az érték 5%-át, vagyis egy forint után öt dénárt adjon. Az összes többi rétegekre s általában a behajtás részleteire nézve a király az 1569-ki ide vonatkozó végzések megújítását kérte s az oláhok és rutének teherviselésére vonatkozó kívánságát egész terjedelmében és változatlanul fölvette multkori előterjesztéséből a mostaniba.

¹⁾ Pro fumo autem computetur quaelibet domus, in qua pater familias ex quantacunque agricultura et laboribus familiam suam alit. Fraknoi: M. Orsz. Eml. VI. 26—7.

A rendek ezúttal sem fogadták el a tervezett adó-reformot; azt mondták, hogy a füst szerinti adózást a különben is megterhelt jobbágyság nem bírta meg, hanem erdélyi vagy török területre vándorolnának ki. Ellenben felajánlottak portánként két esztendőre 2—2 frt adót s készek voltak az 1569-ki adótörvényeket megújítani. Az oláhok és rutének tárgyában ragaszkodtak régi álláspontjukhoz, mely szerint azok, kik a többi jobbágyság közt házakban élnek és földet művelnek, az egész, havasokon és erdőkben pásztorkodók pedig a fél rovást fizessék, ellenben tizedmentességek fentartassék, mert ők a dézsmát saját püspökeiknek és papjaiknak fizetik, a mi azonban aligha felelt meg az igazságnak.

A jelzett alapon csakugyan létrejött a megegyezés s a törvény (I—IV. cikk) a folyó 1574. és a következő 1575. évre 2—2 forintot szavazott meg portánként. A kamara még május elején hozzá fogott a törvény végrehajtásának előkészületeihez s május 15-én igen terjedelmes, nagyobbára az 1569-kivel szószerint azonos utasítást¹⁾ küldött a rovóknak. Kötelességgökké tétetett az 1564. év óta esedékes hátralékokat is behajtani, mely célra a kamara a hátralékokról szóló kimutatást megküldötte nekik, hogy kiderítsék, kinél (a lakosságnál, a rovónál, az alispánnál) vannak a hátralékok. Erről is jelentést kellett a kamarához küldeniök. Máskülönb az összeírásnak és adóbehajtásnak teljesen az 1569-ki törvények és utasítások szerint kellett végbemennie.

Az 1574-ki adó jövedelmét illetőleg a pozsonyi kamara területén ismét csak a portákra s a hátralékokra vagyunk utalva. Ez évi rendes adószámadás még nem került elő.

Az összeírt porták száma s az adóhátralék 1574-ben következő volt:

	Porta		Hátralék
	szabad	hódolt	
Pozsony	3139 ² / ₃	—	126 frt 20 dr.
Komárom	251 ¹ / ₄	332	— frt — dr.
Esztergom	182	—	— frt — dr.
Győr	141	99 ¹ / ₂	— frt — dr.

¹⁾ Nádasdy András Vasmegeye rovójának utasítása N. Múzeum Dica I. csomag.

	Porta		Hátralék
	szabad	hódolt	
Nyitra	2904 ³ / ₄ ¹ / ₈	275 ¹ / ₄	221 frt 74 dr.
Bars	437 ³ / ₄	578 ³ / ₄	— frt — dr.
Hont	—	1075 ¹ / ₄	85 frt 25 dr.
Nógrád	—	1242 ¹ / ₂	168 frt 50 dr.
Turóc	493 ³ / ₄	—	134 frt 50 dr.
Árva	178 ³ / ₄	—	— frt — dr.
Liptó	410	—	— frt — dr.
Zólyom	1188	—	— frt — dr.
Trencsén	1516 ³ / ₄	—	49 frt 50 dr.
Moson	760	—	— frt — dr.
Sopron	1064	—	12 frt — dr.
Veszprém	—	560	97 frt — dr.
Vas	1602 ¹ / ₄	—	45 frt 50 dr.
Zala	779 ¹ / ₄ ¹ / ₈	343 ¹ / ₄	41 frt 75 dr.
Varasd	1068 ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Zágráb	2739 ¹ / ₂	—	773 frt 50 dr.
Kőrös	403	—	— frt — dr.

Ez év adójából *Somogy* vármegye ismét teljesen hiányzik. A mi a hátralékokat illeti, a nyolczvanas években készült kamarai hátralékosok könyvében az 1574-ki adóból még következő hátralékok fordulnak elő: *Veszprém* 72 forint, mely behajthatatlan, *Nyitra* hátraléka 183 frt 24 dr-ra csökkent, melyből 84 frt 50 dr Szentpétery Miklós rovónál maradt; *Zala* hátraléka behajthatatlan, mert ez évnél meg van jegyezve; vastatus, desolutus est hic cottus per turcas depopulatus; *Hont* hátraléka részben behajthatatlan volt, 39 frt 50 dr pedig Soos János rovónál maradt, a ki *Nógrád* adójából is megtartott 23 frtot; *Turóc*, *Pozsony*, *Vas* hátraléka utóbb teljesen rendeztetett, *Soproné* Fraknó várának Ausztriánál zálogban levő falvaiból származott.

Az adózás egész menetét megvilágítja Hont megye 1574-ki adójának utólag készült végleszámolása.¹⁾ E szerint az 1075¹/₂ csupa hódolt porta után esedékes volt ugyanannyi frt. A behajtási költség 220 frtot tett, a kamaránál elszámoltatott 1574-ben 500, 1575-ben 200, 1578-ban 139 frt 50 dr, összesen 1029 frt 50 dr s így a hátralék 45 frt 75 dr-ra szállt le.

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

Az 1575-ki adó az előző év összeírása alapján vettettet ki s hajtattott be s csak itt-ott történtek némi rectificatiók. A teljes számadások a pozsonyi kamara területének ez évi adózásáról sem ismeretesek. De maradt fenn adat néhány vármegyéről. Ezek ²⁾ a következők: *Mosonban* a 760 szabad porta után esedékes 1520 frt teljesen elszámoltatott; *Pozsonyban* 3139³/₄ szabad porta után 6287 frt 33 dr volt esedékes, melyből költségre ment 427 frt 63 dr, 5859 frt 70 dr pedig elszámoltatott; *Turóczban* 493³/₄ porta után 978 frt 50 drt tett az adó, melyből 144 frt 50 dr költségre ment; *Liptó* 410 porta után 820 frtal tartozott, mely be is folyt; *Vasban* 1602¹/₄ porta után 3204 frt 50 dr volt a kiadás s el is számoltatott; *Hontban* ugyanannyi hódolt porta 1075 frt 75 dral volt terhelve; ebből behajtatott 827 frt 50 dr, hátralék volt 147 frt, elengedettett 98 frt 80 dr, költség 204 frt s a kamaránál netto eredménykép befizettetett 524 frt 45 dr. A 98 frt 80 drnál meg van említve: Tempore excidii arcis Kékkő per nobilem et strenuum virum Lwka ex subsidio hujus anni, quod dicator solenni juramento confirmavit, omissi.

A pozsonyi kamara vármegyéinek kimutatásában az egyes vármegyék 1575-ből következő hátralékokkal szerepelnek:

Pozsony	327 frt 38 dr.
Komárom	38 frt — dr.
Nyitra	389 frt 25 dr.
Hont	284 frt 78 dr.
Nógrád	278 frt 25 dr.
Zólyom	21 frt — dr.
Trencsén	67 frt 62 dr.
Veszprém	207 frt — dr.
Sopron	12 frt — dr.
Vas	32 frt — dr.
Zala	91 frt 50 dr.

Győrben, Komáromban, Esztergomban, Barsban, Árvában, Mosonban, Liptóban nem volt hátralék s így a kivetett összeg még 1575-ben vagy legkésőbbben a következő évben törlesztetett. Utóbb azonban a fentebbi hátralék Vasban, Pozsonyban egészen befizettetett, Veszprémben 79 frt 50 dral, melyből

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

15 frt 50 dr Megyery Imre rovónál maradt, Nyitrában 289 frtra, melyből 47 frt 50 dr Szentpétery Miklós rovónál, Hontban 218 frtra, melyből 18 frt Soos János rovónál maradt, esőként. Mind ez valamint Trencsén, Sopron, Zala, Zólyom hátralékai behajthatatlanok voltak. Ellenben a kamara a rovó számadásának felülvizsgálata után Nógrádban a fentebbinél nagyobb hátralékot, 322 frt 50 drt állapított meg, melyből 112 frt 50 dr Soos János rovónál maradt. Somogy vármegye az 1575-ki adózásban sem fordul elő.

A pozsonyi kamaránál az 1575-ki zárszámadás¹⁾ szerint hátralék és folyó évi adóban a következő összegek folytak be:

	Hátralék	Folyó évi adó
Pozsony	3463 frt 93 dr.	4028 frt 20 dr.
Nyitra	2565 frt 25 dr.	4385 frt 71 dr.
Trencsén	985 frt — dr.	2046 frt 88 dr.
Liptó	— frt — dr.	680 frt — dr.
Árva	— frt — dr.	275 frt 50 dr.
Turócz	155 frt — dr.	735 frt 50 dr.
Zólyom	— frt — dr.	270 frt — dr.
Bars	1723 frt 50 dr.	1031 frt 50 dr.
Hont	291 frt 50 dr.	126 frt 50 dr.
Esztergom	158 frt 13 dr.	— frt — dr.
Nógrád	100 frt — dr.	150 frt — dr.
Komárom	897 frt 88 dr.	— frt — dr.
Győr	— frt — dr.	100 frt — dr.
Moson	480 frt — dr.	250 frt — dr.
Sopron	955 frt — dr.	885 frt 50 dr.
Vas	2373 frt 71 dr.	150 frt — dr.
Zala	1563 frt — dr.	763 frt 50 dr.
Veszprém	200 frt — dr.	— frt — dr.
Somogy	124 frt — dr.	— frt — dr.

A két tételben az év folyamán 31,139 frt 15 dr folyt be tehát a pozsonyi kamaránál a 2 frtos adó-jövedelemből.

A szépesi kamara vármegyéinek 1574—75-ki adózásáról meg vannak a részletes számadások.²⁾ 1574-ben, a mikor a porták új összeírása eszközöltetett, az eredmény megyénként következő volt:

¹⁾ N. Múzeum F. L. 938: I.

²⁾ Orsz. Lev. 1568—87-ki számadáskönyv.

Szepesben Paczóth Zsigmond rovó összeírt $549\frac{3}{4}$ portát, esedékes 1099 frt 50 drt, mely 1576 végeig mind befolyt; a költség (rovó és megyei tisztek fizetése) 132 frt; *Sárosban* Gyurmán Kristóf volt a rovó, a porták száma 1281, esedékes 2562 frt, költség 140 frt, 1582-ig minden befolyt; *Beregben* Nyárády Albert rovó $1065\frac{1}{2}$ portát írt össze, esedékes 2131 frt, ebből azonban lement Székely Albert Kigyós nevű faluja, melyet a tatárok elpusztítván, a király 12 portának elengedte az adót; ugyanez történt Salgay Bálint 4 portájával, Beregh mezőváros 25 és Vári 18 portával Munkács várához tartozott s adómentesek voltak; Beregszász mezővárosának 70 portája után ez évben járt le hat esztendei mentessége, de csak az adó második részleténél, míg az első még nem fizette; költség 140 frt, a maradék összeg 1576-ig befolyt; *Zemplénben* Viczmándy Mátyás rovó $2671\frac{1}{2}$ szabad és 71 hódolt portát írt össze, esedékes 5414 frt, melyből azonban lement az ujhelyi barátok 14, az ujhelyi lakosok 54 portája, mint adómentes; a többi 1577-ig befolyt; költség 160 frt; *Ungban* Derecskey Vitályos rovó $653\frac{1}{3}\frac{1}{4}$ portát írt össze, esedékes 1313 frt 16 dr, mely csakhamar egészen befolyt; költség 140 frt; *Szatmárban* Bog-nár Pál volt a rovó, összeírt 1264 szabad és $147\frac{1}{2}$ hódolt portát, esedékes 2675 frt 50 dr, mely 1575-ben befolyt; költség (két alispán) 164 frt; *Szabolcsban* Peykes Péter rovó $483\frac{1}{2}$ szabad és 1368 hódolt portára kivetett 2335 frtot, ebből tűzvész folytán leírtak 20 frt 50 drt, Kinis falu pedig, mely időközben behódolt, 39 porta után csak a féladót fizette, a többi 1576-ig befolyt; költség (két alispán, 6 szolgabíró) 200 frt; *Ugocsában* Tibay Ferencz rovó $735\frac{3}{4}\frac{2}{3}$ portára 872 frt 83 drt vetett ki; költség 107 frt, 1576-ban a hátralék még 55 frt 98 drt tett; *Abaujban* Móricz Lőrincz volt a rovó, összeírt $1247\frac{1}{2}\frac{3}{8}\frac{2}{6}$ portát, esedékes 2623 frt 50 drt, 1576-ig minden befolyt; költség 140 frt; *Tornában* Pédery Péter rovó $109\frac{1}{2}$ szabad és $217\frac{1}{2}\frac{1}{3}\frac{1}{6}$ portát írt össze, esedékes 437 frt, elpusztult portáknak elengedtek 9 frtot, a többi 1578-ig befolyt, költség 82 frt; *Gömörben* Székely János rovó $946\frac{2}{3}$ hódolt portát írt össze, esedékes 946 frt 66 dr, égett portáknak elengedtek 7 frt 75 drt, a többi 1584-ig befolyt, költség 135 frt; *Borsodban* $149\frac{1}{2}$ szabad és 1465 hódolt portára kivetettek

1764 frt 50 drt, ebből lement égett porták után 36 frt, Felső-Tárkányban, mely adóját Egerbe szállított terményekben fizette, 22 frt, 1576-ban már csak 33 frt 50 dr. volt hátralékban, költség 160 frt; *Heves, Pest, Solt, Csongrád, Külső-Szolnok* vármegyéket Szentmarjay Imre rovó írta össze, sőt kiterjesztette az adózást Békés vármegyére, mely Gyula vára (az egykorú számadás tévesen Temesvárt említi) elveszte óta nem adózott a királynak. Összeírt Hevesben 1957¹/₂, Pestben 1578¹/₂, Soltban 214, Csongrádban 93, K.-Szolnokban 849¹/₂ (a második részletnél Felső-Alpárt is összeírta s így az e. számhoz még 14 porta járult), Békésben 71, összesen 4763¹/₂ csupa hódolt portát s így az esedékes összeg ugyanannyi forint. Ebből a költség 356 frt, befizettetett 1574-ben 738 frt 50 dr, a következő évben 3250 frt s ekkor a hátralék még 426 frtot tett.

Ugyan e vármegyék 1575-ki adózása, mely az előbbi év összeírása alapján történt, igen lényegtelen változásokat mutat. *Szepesben* 10 égett porta adóját leírták, 1579-ben ez évi adóból még 92 frt 90 dr volt a hátralék: *Sárosban* 1579-ig minden törlesztve volt; *Beregben* Beregszászon 19 égett porta leíratott, a többi 1576-ig befolyt; *Zemplénben* 1577-ig, *Ungban* 1582-ig, *Szatmárban és Szabolcsban* 1577-ig, *Ugocsában és Abaujban* 1578-ig minden befolyt; *Tornában* elengedtek 11, *Gömörben* 14 frtot, a többi 1584-ig befolyt; *Borsodban* az elengedés 45 frt 50 drt tett; *Heves, Pest, Solt, Külső-Szolnok és Békés megyékben* az előbbi év 4763¹/₂ portájához még 14 kis porta járult, mely 7 frtot fizetett s így a kirovás 4770 frt 50 dr-ra nőtt; ellenben elengedtek Fel-Németnek 50 frtot, a költség ismét 356 frtot tett, a többi 106 frt 70 dr hátralék kivételével befolyt.

1576-ki adó.

Miksa király, minthogy lejárt az idő, melyre az adó meg volt szavazva, 1575-ben országgyűlést hívott össze s szokásos javaslataik megtételére még a nyáron felhívta pénzügyi hatóságait. A pozsonyi kamara az aug. 2-án hozzá intézett felszólításra aug. 19-én a királyhoz és Károly főherceghez hosszabb munkátot terjesztett, melyben a legkülönbözőbb

reformokról nyilatkozott. Ezúttal ő is el fogadta a portát adókulcsul, mert tudta, hogy a füstrendszert az országgyűléssel elfogadtatni nem lehet. Azt ajánlotta tehát a királynak, hogy három egymásután következő évre portánként 3 frt évi adót kérjen, még pedig akként, hogy a fél, harmad, negyed-telkesek, ha 10 forint vagyonuk van s földműveléssel foglalkoznak, az adót fizessék. Az ilyen fél, negyed stb. telkeseket a rovó maga írja össze, mert a falusi bíró a földes úr kényszere folytán hamis bevallást, sőt hamis esküt tesz, a rovó pedig, noha a bíró húsz helyett néha tízet, néha csak hat portát vallott be, eddig köteles volt az ő bevallásával megelégedni. Fizetésre kötelezendők a zsellérek is, kik foglalkozásra nézve két osztályba sorolhatók; az egyiknek van saját háza és irtványföldje, az ilyen 1 frtot, a másik más házában lakik s napszámmal keresi kenyerét, az ilyen fél forintot fizessen.¹⁾ A molnárok és az összes szabadosok, a mesteremberek, kiknek 10 forint vagyonuk van, a zsidók és új-keresztények, bárkinek javain élnek, az oláhok és rutének, a szénégetők, még ha nincs is saját házuk, hanem erdőkben és hegyekben üznek marhatenyésztést, az egész adót fizessék. Minden régi mentesség általában érvényen kívül helyezendő.

Különösen nagy súlyt fektetett a kamara ezúttal arra, hogy a rovó kinevezése a rendi befolyás alól teljesen kivétessék. Régebben, mondja, föltétlen szabadságában állt a kamarának azt nevezni ki rovóvá, a kit alkalmasnak s megfelelőnek tartott. De később a törvények korlátozták e szabadságot s most a vármegye csak olyan rovót fogad el, a ki azon törvényhatóságban birtokos, melyben tisztét viseli. Pedig megtörténik, hogy az alkalmas birtokos nemesek az állást nem fogadják el s így szándékosan késleltetik az összeírást, hisz tudják, hogy más rovót hozni nem szabad. A kamara olyan törvény alkotását kívánja tehát, mely ő felségének megengedi per totum regnum

¹⁾ A pozsonyi kamarának Károly főherceghez intézett fölterjesztése: »Ab inquilinis quoque, quorum duplex est conditio, sunt enim nonnulli, qui domos et agros quosdam exstirpatitias habent, ab iis fl. unum, ab aliis vero, qui in alienis domibus habitant et victum sibi diurna labore quaerunt, den. 50 subsidii publici nomine postulandum esse existimamus.« — Orsz. Lev. Mon. pénzügy II. cs. F.

hoc officiales pro suo arbitrio constituere s mely kimondja, hogy a rovó egyedül a kamarától és senki mástól nem függ. Mondja ki továbbá a törvény, hogy az alispánt és szolgabírákat, kik az adóbehajtásban késedelmesek vagy hanyagok, ő felisége kapitányai meginthetik s ha az sem használ, a kapitányok fegyveres kézzel hajthatják be a hátralékokat.

A kamara azonban nagyon jól tudta, hogy bármennyire megterhelik a föld népét, mely országszerte a legsanyarúbb viszonyok közt tengődik, az nem lehet elég az állam óriási szükségleteinek fedezésére. Azt ajánlotta tehát, újjtassék meg az 1542-ki törvény, melyben a főurak, főpapok, nemesek és városok vagyonuk hatvanad részét (*sexagesimam partem rerum est bonorum suorum perennali aestimatione facta*) ajánlották fel a kincstárnak. Ellenben nem helyeselte a király tervét a bormérési vagy fogyasztási adó behozatala iránt (*taxam illam vini, quam in Austria Ungelt vocant*). Ez nálunk egyáltalán ki nem vihető s különben is a méltányosságba ütközik, mert a parasztok adnak tizedet, fizetnek sok minden illetéket, teljesítenek más munkát s így külön bordíjjal nem szabad őket terhelni.¹⁾

A bécsi udvari kamara magáévá tette e javaslatokat s felvetette azt is, nem kellene-e a rendektől a felszaporodott államadósságok törlesztésére külön segélyt kérni. De részletes javaslatokat ez irányban nem tett, mert tudta, hogy úgy sincs kilátás elfogadásukra. A királyi előterjesztés a fentebbi javaslatok alapján készült, mire a rendek a folyó 1576. és a következő évre 2—2 frtot ajánlottak fel, de portánként és csupán az eddigi adóügyi törvények alapján. Ez alapon ők is kívánták az új összeírást, mert a jobbágyok számát és vagyonát a legutóbbi török betörések ismét nagyon megapasztották. Ez értelemben s minden reform vagy újítás mellőzésével jöttek létre az adótörvények (I. és II. t.-cz.) s adattak ki a rovói utasítások.²⁾

A pozsonyi kamara területén az 1576-ki adó részletes elszámolása még nem került elő s az eredményről csak az ez

¹⁾ A királyhoz 1575. aug. 19. intézett felterjesztés. Orsz. Lev. Mon. pénzügy II. 7.

²⁾ Vas vármegye rovójának utasítása Orsz. Lev. Liber Instr. VII. k.

évben eszközölt portaösszeírás és a hátralékosok könyvéből vett hátralékkimutatás adatainak összeállítása nyújt felvilágosítást. Összeíratott az egyes vármegyékben:

	Porta		Hátralék
	szabad	hódolt	
Pozsony	2991 ³ / ₄	—	— frt — dr.
Komárom	293	239	7 frt 50 dr.
Győr	123	94 ³ / ₄	— frt — dr.
Esztergom	—	182	— frt — dr.
Nyitra	2874 ³ / ₄	247 ³ / ₄	— frt — dr.
Bars	396 ³ / ₄	618 ³ / ₄	— frt — dr.
Hont	—	1075 ¹ / ₄	?
Nógrád	—	1242 ¹ / ₄	?
Turóc	408 ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Árva	179	—	— frt — dr.
Liptó	399 ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Zólyom	1068 ¹ / ₂	—	28 frt — dr.
Trencsén	1462 ¹ / ₂	—	12 frt 50 dr.
Moson	754 ¹ / ₄ ¹ / ₂	—	— frt — dr.
Sopron	1039 ¹ / ₂	—	6 frt — dr.
Veszprém	—	709 ¹ / ₂	80 frt — dr.
Somogy	—	—	49 frt 50 dr.
Vas	1512 ¹ / ₂	256 ³ / ₄	— frt — dr.
Zala	417 ¹ / ₂	372 ¹ / ₄	261 frt 50 dr.
Varasd	1016 ¹ / ₂	—	?
Zágráb	2702 ¹ / ₂	—	} 268 frt 50 dr.
Kőrös	292	—	

A mi e hátralékokat illeti, azok különböző számadásokból¹⁾ vétettek, melyek mind a nyolczvanas években készültek s így az, a mi itt még hátralékul szerepel, végleg elveszett a kincstárba. Somogy ez évi portáinak száma nem ismeretes; néhány megyénél, a hol kérdőjelet tettem, a hátralék sincs kimutatva. Magához a pozsonyi kamarához az 1576-ik évben a zárszámadás²⁾ szerint különféle régi hátralékból s a folyó évi adóból befizettetett:

¹⁾ Leginkább N. Múzeum F. L. 906. Liber debitorum és Orsz. Lev. Lymbus II. 4.-ben levő nagy kötetből.

²⁾ N. Múzeum F. L. 920: IX.

	Hátralék	Folyó évi
Pozsony	1534 frt 53 dr.	2650 frt — dr.
Nyitra	1215 frt 25 dr.	1350 frt — dr.
Trencsén	570 frt — dr.	1200 frt — dr.
Bars	1645 frt 50 dr.	331 frt — dr.
Zólyom	1951 frt — dr.	300 frt — dr.
Turóc	20 frt 63 dr.	337 frt 13 dr.
Árva	9 frt — dr.	119 frt — dr.
Liptó	— frt — dr.	333 frt — dr.
Nógrád	534 frt 67 dr.	— frt — dr.
Hont	487 frt 67 dr.	— frt — dr.
Komárom	782 frt 70 dr.	— frt — dr.
Esztergom	187 frt 30 dr.	— frt — dr.
Moson	854 frt — dr.	491 frt 50 dr.
Győr	59 frt — dr.	— frt — dr.
Sopron	1056 frt 50 dr.	338 frt — dr.
Vas	3033 frt 69 dr.	— frt — dr.
Zala	661 frt 50 dr.	— frt — dr.
Somogy	— frt — dr.	— frt — dr.
Veszprém	645 frt — dr.	— frt — dr.
Zágráb	3124 frt — dr.	— frt — dr.
Varasd	— frt — dr.	— frt — dr.
Kőrös	— frt — dr.	— frt — dr.
	19,481 frt 93 dr.	7449 frt 63 dr.

A szepesi kamara területén az 1576-ki összeírás 9521³/₄ szabad és 8565¹/₄ hódolt portát eredményezett, mely után a szabadokat 2, a hódoltakat 1 forinttal számítva, összesen 27,608 frt 75 dr volt bruttó összegül kivetve. Az egyes vármegyékben az eredmény következő volt: *Szepesben* 513¹/₄ porta után esedékes 1026 frt 50 dr, mely 1577-ben befolyt; *Sárosban* 1222¹/₂ porta után járt 2445 frt, 1583-ig befolyt; *Beregben* 1083 porta után járt 2166 frt, mely 1577-ben befolyt; *Zemplénben* volt 2579¹/₂ szabad és 85¹/₂ hódolt porta, járt 5243 frt 75 dr, ebből leírtak 168 forintot, a többi 1578-ban befolyt; *Ungban* volt 648³/₄ porta, járt 1297 frt 50 dr, mely 1577-ben befizettetett; *Szatmárban* összeírtak 1280 szabad és 139¹/₂ hódolt portát, járt 2699 forint 50 dr; utólag behódolt még 20 porta, a többi 1578-ban befolyt; *Szabolcsban* volt 460 szabad és 1317¹/₂ hódolt porta, esedékes 2237 frt 50 dr, mely 1577-ben befolyt; *Ugocsában* 396 portáért járt 792 frt, mely

1578-ig befolyt; *Abaujban* 1239 $\frac{1}{2}$ szabad és 74 $\frac{3}{4}$ hódolt porta után járt 2553 frt 25 dr, ebből leírtak 14 frt 25 dénárt, a többi 1577-ben befolyt; *Tornában* 41 $\frac{1}{4}$ szabad és 247 hódolt porta után 329 forint 50 dr járt, mely be is folyt; *Gömörben* 1025 hódolt porta után ugyanannyi forint járt, de a török pusztításai miatt leírtak 22 frtot, a többi 1588-ig befolyt; *Borsodban* 58 $\frac{1}{2}$ szabad és 1505 $\frac{1}{4}$ hódolt porta után járt 1622 frt 25 dr, mely 1579-ben befolyt; az úgynevezett egri vármegyéből ez évben *Csongrádban* semmit sem lehetett összeírni, *Békés* pedig csak 7 portával szerepel; *Hevesben* volt 1736, *Pestben* 1541, *Soltban* 146, *Külső-Szolnokban* 241, az öt vármegyében tehát 4171 porta, mely ugyanannyi forinttal volt terhelve. De alig felét lehetett behajtani s 1586-ban még valami 2000 frtot tett az 1576. évi adó hátraléka.

1576. okt. 12-én meghalt Miksa király s fia Rudolf lépett trónra. Így az 1576-ki adóval egyszerre megszavazott s annak kiegészítő részét tevő 1577-ki adó behajtása már kívül esik jelen fejtegetéseim körén.

A kamara haszna.

A *lucrum camerae*¹⁾ Magyarország ősrégi jobbágyadója volt, mely még a XIV. századból származott a király és a rendek közötti megalkuvás következtében. A korona a pénzbeváltás módzatait a rendek kívánságainak megfelelően szabályozta, ezek viszont kárpótlásul megengedték neki, hogy évenként 20 drt szedjen minden porta után a jobbágyságtól. Így tehát a kamara haszna állandó, rendes királyi jövedelmi forrás volt, mely nem szorult az országgyűlés általi megajánlásra, hanem a nélkül is megillette a kincstárt. Ez az elv Hunyady Mátyás király óta csak annyiban korlátoztatott, hogy olyan években, mikor a rendek rovást szavaztak meg, e rovásba a kamara hasznát is betudták s így ilyen években azt külön behajtani nem lehetett.

I. Ferdinánd király korában ezt az elvet a korona és

¹⁾ Thallóczy Lajos: A kamara haszna.

a rendek újra elismerték.¹⁾ Ez épen 1563-ban történvén, az adó jogi természetére az új király és az országgyűlés közt a legcsekélyebb nézeteltérés sem merült föl. Miksa király a szepesi kamarának 1567-ben, a pozsonyi kamarának 1569-ben adott utasításában ide vonatkozólag azt mondta ugyan, hogy a kamara hasznát oly években is behajtsák, mikor rovás nincs (*lucrum camerae nostrae, quod nobis quotannis deo volente et adjuvante debetur, iidem camerae nostrae consiliarii etiam si quae aliae contributiones non fuerint, opportuno et debito tempore curent administrari*), csakhogy ezzel nem azt akarta mondani, hogy olyan években is behajtassék, mikor volt rovás-adó. Sem ő, sem kamarái nem így fogták fel a *lucrum camerae*-t. 1566-ban a pozsonyi kamara egészen a Ferdinánd király s a rendek által elfogadott elv alapján állt s csakhamar a királyi előterjesztés is hangsúlyozza az elvet, melyet a rendek válaszukban határozottan jóváhagytak s az 1566: IX. t.-czikkben világosan formuláztak. Az 1569-ki országgyűlés előtt a pénzügyi főhatóságok fölvetették az eszmét, hogy a kamara haszna 20 dénáros tétele 25-re emeltessék s ne portánként, hanem füstönként hajtassék be. A király csakugyan előterjesztette e tervet az országgyűlésnek, mely azonban nem fogadta el, de különben elismerte a király azon jogát, hogy az eddigi tételben olyan években szabadon behajthatja, mikor nincs országgyűlés. Az akkor létrejött (XVI. t.-cz.) törvény ezt félre nem érthető módon ismét hangsúlyozta.²⁾

A kérdésnek különben Miksa király uralkodása idején nem volt gyakorlati jelentősége. Neki az 1568. és 1569. éveken kívül a rendek minden évben szavaztak meg rovást, melybe a kamara haszna is be levén értve, annak külön behajtása nem jöhetett szóba. A mi a két adómentes esztendőről illeti,

¹⁾ Erről bővebben szólok »Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt« című munkámban.

²⁾ 1575. aug. 19-én Károly főherceghez intézett felterjesztésében a pozsonyi kamara megújította az 1569-ki kívánságát s azt mondotta: »de *lucrum camerae regiae* ut *illud cessante dica per fumos ac denarios* 25 a *singulo fumo propter graves regni necessitates solvantur*,« határozton az országgyűlés. Orsz. Lev. Mon. pénzügy II. 7.

a király 1568. ápril 17-én felhívta¹⁾ a pozsonyi kamarát, tegyen javaslatot, hogyan kellene a 20 dros kamara hasznát behajtani, minthogy az idén rovás megszavazva nincs? A kamara azonban nem talált alkalmas módot a behajtásra, a mi természetes is, mert a kincstárnak nem voltak e célra közegei. Nem lévén rovás megszavazva, adóügyi gépezet egyáltalán nem volt s ez évre illet külön alakítani rendkívül költséges lett volna. A 20 dénáros adó e költséget nem bírta volna meg, a befolyó jövedelmet a költség a legtöbb vármegyében teljesen fölemésztette, néhol meghaladta volna. Így tehát megfelelő közegek hiányában a király a kamara hasznát ebben a két évben, mikor joga lett volna, nem hajtotta be, hanem 1569-ben azt kívánta a rendektől, hogy 1568-ra utólag adót szavazzanak meg neki kárpótlásul. De a rendek e helyett arra hívták fel a királyt, hajtsa be utólag az 1568-ki kamara hasznát. Végül az a megegyezés létesült, hogy a rendek a következő két évre — 1570. és 71. — valamivel nagyobb adót — évenként 2 frt 50 drt — szavaztak meg, melybe bele volt értve az 1569-ki kamara haszna 20 dénárja is. Önálló adóképen azonban Miksa alatt a jobbágyság egyetlen egyszer sem fizette a kamara hasznát, mely ekkor a rovás-adóba teljesen beolvadtanak jelentkezik s külön a számadásokban nem szerepel.

A közmunka.

A magyar jobbágyság legfiatalabb adója az ingyen-munka (gratuitus labor) volt. Még 1553-ban a törvény egyenesen tiltakozott az ellen, hogy a jobbagyokat bármi közmunkának ingyenes teljesítésére merjék kényszeríteni. A várak kijavítására s karban tartására fogadjon a katonai hatóság napszámokat s fizessen nekik rendes napi bért. De pár évvel később még I. Ferdinánd ki tudta vinni, hogy az ilyen munkát a jobbagyok ingyen végezni köteleztessenek s évenként bizonyos, mindig a törvényben meghatározott számú napot dolgozzanak a véghelyeken vagy a csallóköziek a dunai védgátak megerősítésén. Az ingyen-munkát, tartamát s azt, hogy egyes megyék

¹⁾ Orsz. Lev. Benignae Res. gyűjtemény.

jobbágysai melyik végvárnál teljesítsék, mindig a törvény¹⁾ határozta meg. Miksa király alatt a rendek minden országgyűlésen valamint adót, akképen közmunkát is megszavaztak és pedig az 1564., 65. és 66-ik évekre egyenként 6—6, a többi adóévek mindegyikére 12—12 napot.

A közmunkát a várkapitány felszólítására az alispán rendelte ki a szükséghez képest, de az aratás és a szüret idejének kivételével. Részt tartozott venni minden adóporta, illetve a rajta élő jobbágyság személyesen; ezenkívül minden 4 porta egy-egy igás (4 lovas vagy 6 ökrös) szekeret két kocsiállattal kiállított ki. A pénzben való megváltásról ez időben törvény még nem intézkedik, de már akkor meg volt engedve s nemcsak azon vidékek gyakorolták, melyek távol estek a végvártól, hol dolgozniok kellett, hanem a fenmaradt számadások szerint már Miksa alatt nagyon elterjedt a pénzzel való megváltás. A váltás egy-egy napra 10 dénárt tett s egy-egy portát közmunkaváltás címén 1564—66-ban mindig 60 dr, 1567—76-ban két évet (1568—69.) kivéve, mikor sem adó, sem közmunka nem volt megszavazva, 1 frt 20 dr terhelt. Az igás szekér váltása naponként szintén 10 drt tett.

A közmunkaügy élén minden vármegyében az alispán állt, ki a munka-kötelesek kirendelésére, felügyeletére és a végzett munka nyugtázására egy tisztviselőt, néha a szolgabíró, néha külön exactort rendelt ki. A jobbágyság helységenként jötték s helységenként kapták a nyugtatványt a végzett munkáról vagy ha pénzen váltották meg magukat, a lefizetett összegről. A számadások a közmunkáról évenként a pozsonyi és szepesi kamarához küldettek, hol felülvizsgáltattak s megőriztettek. Az egykoru emlékek telvék panaszszal a közmunka körüli sokféle és szörnyű visszaélések miatt. Az alispán, a ki nem volt állami közeg, nem sokat törődött az állami közmunkával, nem gondoskodott a törvény szigorú végrehajtásáról, a kötelezettek nem jelentek meg ott, hol dolgozni tartoztak volna s a hátralék itt már óriási arányokat öltött. Másrészt megtörtént és pedig mint a legtöbb véghely elhanyagolt állapota mutatja, nagyon

¹⁾ Az egyes végvárhoz közmunka tekintetében tartozó megyéket összeállította Melichár Kálmán: Ludovica-Akadéma Közlönye 1884. 524. s köv. lapokon.

gyakran történt, hogy a kirendelt közmunka-erőt a hely színén senki sem vette igénybe vagy a várkapitányok s a megyei tisztek saját céljaikra használták, a végzett munkáról pedig nem adtak nyugtát. Így a föld népe viselte ugyan a nagy közmunkaterhet, de ebből az országnak kevés haszna volt.

Nem lehet feladatomban azt az óriási anyagot, mely az egyes évek és vármegyék közmunka-szolgáltatásairól fenmaradt, összeállítani, mert ezúttal a közmunka-intézménynek csak adóügyi mozzanataival foglalkozom. Néhány vármegye állapotainak ismertetése elég lesz arra, hogy megvilágítsa, minő terheket rótt a közmunka a jobbágyságra. Adó-alapul itt is a porta szolgáltat, még pedig az illető év rovás-adójához készült összeírás eredményei szerint. *Zólyomban* ¹⁾ 1567—71. közt a közmunkát mindig pénzben vetették ki és pedig 1567-ben 6 nap után 60 drban, 1568-ban — mikorra pedig nem volt megszavazva — 1570 és 71-ben 120 dénárban. 1570-ben 866 frt 43 drt tett a kirovás, mely 75 frt 50 dr kivételével be is folyt; 1571-re 862 frt 20 dr, 1572-re semmi sem vettettet ki, 1573-ban a közmunka nagyobb részt természetben törlesztetett s készpénzben 237 frt 50 dr folyt be. *Nógrád* a közmunka tekintetében ez időben Zólyom alispánja Soos János alá s Kékkő, Dévény és Somoskő várak ellátására volt rendelve. De az alispán nem szerezhett rendes számadást a közmunkáról s csak azt jegyezte meg, hogy Dévényt a saját jobbágyaival Balassa János jól ellátta. Kékkőn pedig szintén felhasználták a közmunkát.

A felvidéki vármegyék 1570—73-ki közmunka-adóját és eredményeit minden részletökben ²⁾ ismerjük. A 4 évi tartozás összesen kitett 105,331 frt 30 drt, ebből 1573 végeig befolyt (pénzben vagy a munka pénzzé átszámítva) 30,011 frt 66 dr, hátralék volt 75,319 forint 64 dr. A kivetés módjának megvilágítására szolgáljon Szepes vármegye példája. Itt 1570—1571-ben $535\frac{1}{4}$, 1572—73-ban $543\frac{1}{2}$, közmunka-köteles porta volt; a közmunka-kötelezettség évenként 12 nap, mely 10 dral számítva kitett 2589 frtot; ehhez járult minden négy porta után egy 4 lovas kocsi 2 kocsisal (naponként szintén

¹⁾ Orsz. Lev. Liber Instr. XI. köt.

²⁾ Közzétettem Hadtört. Közl. 1888. év 260.

10 dr), összesen szintén 2589 frtal s így a megye egész kötelezettsége 4 évre 5178 frt, melyből befolyt 206 frt 80 dr, hátralék 4971 frt 20 dr.

A hat *egri* vármegye, mint mindenben, úgy a maga közmunkájával is egészen kivételes helyzetben volt. Az 1567: XVII t. cz. e fontos vár védelmére rendelte Heves, Borsod, Pest, Külső-Szolnok vármegyéket s hozzájuk hatodiknak ez időkben Csongrád járult, a mennyiben a török uralom miatt valamit be lehetett területén hajtani. 1570-től kezdve e 6 vármegye, mint a számadások mutatják, egyszer sem természetben, mindig pénzben váltotta meg a közmunkát,¹⁾ de az 1572-ki számadások szerint közmunkával az egri várhoz egyes egyedül a köznemesek jobbágysai tartoztak, ellenben a főpapok (egri püspök és káptalan) és a főurak jobbágysai illetve portái nem adóztak Egerhez. 1570-ben a 6 vármegyében összeírtak 5854 frt 50 dr közmunka-portát, ezekbe még a főpapok és főurak portái is beszámítvák, melyek mindegyikének váltsága 80 dr volt. A kivetés tehát 4683 frt 60 dr, melyből 2638 frt 80 dr befolyt, 2044 frt 80 dr behajthatlan maradt. A pénz Eger építésére fordítottatott s az egyik számadás, mely a fizető községeket tünteti föl, nagyon érdekes világot vet mindegyik vármegye állapotára. *Hevesben* 721²/₁₆ porta adózott 576 frt 90 dral és pedig 71 községből. Köztük a legnagyobb volt Kömlődé 28, Balaszentmiklós 26, Hort 21, Hatvan 20, Zegh 20, Szentiván 20, Pásztó, Zaránk, Kúnhegyes, Ecseg egyenként 19, Heves 18, Szászberek és Harangozó egyenként 17 portával. A 71 község közül csak 32-ben volt legalább 10 porta. *Külső-Szolnokban* 761 porta adózott 608 forint 80 dénárt 28 községben, melyek közül a nagyobbak Abony 72¹/₂, Kékcse 40¹/₂, Tur oppidum 280, Varsány 55, Szentkirály 20, Várkony 36, Felső-Alpár 18, Tiszaföldvár 25 és Szolnok 19 portával; *Csongrád* csak 47 porta után 3760 frttal adózott; *Pest* 1476¹²/₁₆ porta után 1181 frt 40 drt adózott 70 községben; a nagyobbak Jánoshida 25, Ujfalu 23¹/₂, Hévvizgyörk 22, Kecs-kemét 417³/₄, Tápészentmárton 32, Wachy 38, Ócsa 33, Főth

¹⁾ Ezt igazolják az 1570—76. évekről fennmaradt különböző számadások (Orsz. Lev. Lymbus I. 2, III. 2, és III. 16.)

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 2.

20, Kóka 29, Kőrös 58, Czepléd oppidum 113, Kisalpár 17, Kerepes 18, Nemegyi 34, Ullő 29, Csaba 22, Szécső 37 portával. *Solt* vármegye $166\frac{1}{2}$ porta után 132 frt 20 drt fizetett 12 községben; a nagyobbak Dömsöd 23, Solt 56, Vecse 23, Baracs 16 portával. *Borsodnak* csak két járásából $56\frac{1}{2}$ porta után folyt be 45 frt 20 dr; az egyikben csak Alsóbába 7 és Alsószolca $8\frac{1}{2}$, a másikban Nyárád 16, Szemere 6 portával s még három község adózott.

Ugyane megyék 1572—6-ki közmunka számadásai a jövedelmen kívül a birtokmegoszlást is megvilágítják. 1572-ben Hevesben volt 47 szabad és 1949 hódolt porta; ezekből $648\frac{1}{2}$ főuraké, $269\frac{1}{2}$ az egri püspöké, 110 a káptalané, 922 nemeské; csak az utóbbiak portái lévén Egerhez közmunka kötelesek, ezekre váltság fejében ki volt vetve 737 frt 60 dr. Külső-Szolnokban $881\frac{1}{2}$ porta után 705 frt 20 dr, Pestben $1588\frac{1}{2}$ nemesi porta után (volt összesen 1637 csupa hódolt, de 49 frt 50 dr az egri káptalané volt) 1270 frt 80 dr, Soltban $237\frac{1}{2}$ porta után 190, Csongrádban 114 porta után 91 frt 20 dr, Borsodban $72\frac{1}{2}$ szabad és $625\frac{1}{2}$ hódolt (volt összesen $208\frac{1}{2}$ szabad és $1581\frac{1}{2}$ hódolt, de ebből 76 szabad és $649\frac{1}{2}$ hódolt a főuraké s a váradaké, 22 szabad és 109 hódolt az egri püspöké, 38 szabad és 197 hódolt a káptalané) porta után 616 frt 40 dr, összesen a 6 megyében $72\frac{1}{2}$ szabad á 1 frt 60 dr = 116, 4369 hódolt á 80 dr = 3495 frt 20 dr, összesen 3611 frt 20 dr (az összes porták száma a 6 megyében $255\frac{1}{2}$ szabad s $6400\frac{1}{2}$ hódolt volt). 1573-ban mind a 6 vármegyében ugyanennyit tett a kirovás. Az 1574 és 75-ig évre együtt vettetett ki a közmunka és pedig következőleg: Hevesben összesen $1854\frac{1}{2}$ porta volt és pedig ekkor már csupa hódolt; ezekből azonban lement $629\frac{1}{2}$ mint a főurak, 318 mint a püspök, 110 mint a káptalan birtoka; összesen tehát csak 900 nemesi porta adózott, még pedig évi 60 dral s így két évre 1080 frt, Szolnok $849\frac{1}{2}$ csupa hódolt porta után 1019, Pest $1957\frac{1}{2}$ csupa hódolt (volt még 54 a káptalané) 1829 frt 40 dr, Solt 213 csupa hódolt porta után 255 frt 60 dr, Csongrád 93 hódolt porta után 111 frt 60 dr, Heves 59 szabad és $574\frac{1}{2}$ hódolt porta után (volt a vármegyében $149\frac{1}{2}$ szabad és $1465\frac{1}{2}$ hódolt porta, de ebből a főuraké volt vagy várakhoz tartozott $68\frac{1}{2}$

szabad, 568 hódolt, az egri püspöké 22 szabad és 120 hódolt, a káptalané 59 szabad és $202\frac{1}{2}$ hódolt). A hat vármegye 1574—5-ki közmunka tartozása összesen 5127 frtot tett. Az a közmunka-tartozás, mely az 1572—5 közti négy évben e vidéket közvetlenül magával Eger várával szemben terhelte, az egyes megyékben következőleg alakult: Borsod 5143 frt 40 dr Heves 5409, Pest 4179 frt 40 dr, Külső-Szolnok 2235, Solt 276 frt 80 dr, Csongrád 83 frt 20 dr, összesen 17,326 frt 80 dr. Ebből 1576 végeig befolyt 4,557 frt 63 dr, a hátralék pedig 12,769 frt 17 drt tett. A következő évben e tartozásra még 1469 frt 07 drt törlesztettek, de az év végén az el nem számolt összeg még mindig roppant nagy, 11,300 forint 10 dr volt.

Nem csak oly vidékeken, melyek nagyobb részt be voltak a töröknek hódolva, hanem az ország minden részében fölötte gyarló eredményekre vezetett a közmunka. 1572-ben Pozsony 3366 frt értéket képviselő közmunkájából semmi sem folyt be. 1573-ban Vasban a kirovás 669 frt 30 drt tett. Ugyanez évben Pozsony vármegyében az eredmény következőleg¹⁾ alakult: kivettett $1630\frac{3}{4}$ portára 1 frt 20 dr = 1957 frt 75 dr, $380\frac{1}{4}$ portára 60 dr = 228 frt 55 dr, összesen 2185 frt 60 dr. Ebből azonban az 1 frt 20 dros portáknál leíratott 19 égett porta után 22 frt 80 dr, 83 mentes porta után 99 frt 60 dr, a 60 dros portáknál $77\frac{1}{2}$ mentes után 46 frt 50 dr = 168 frt 90 dr, hátralék maradt az 1 frt 20 dros portáknál 387 frt 15 dr, a többnél 157 frt 05 dr, összesen 544 frt 20 dr, vagyis levonandó a kirovásból 713 frt 10 dr, a többi azonban befolyt. Egy másik számadás²⁾ Pozsony vármegye 1572—75 évi közmunka-tartozását részint mint hátralékot, részint mint elengedéskép szereplő vagy nem a kitűzött célra fordított összeget 9023 frtban mutatja ki. E számadásból már az is kitünik, hogy a közmunkaváltságot nem törvényes céljára, a várépítésre, hanem másra költötték el. Így Pozsonyban gróf Salm és Illésházy István jelentékeny összeget vettek föl e pénzből a saját fizetésökre.

¹⁾ N. Múzeum Hadügy III. csomag.

²⁾ Ugyanott VI. csomag.

Az 1572—5. években befolyt a következő vármegyékből ¹⁾
készpénzben összesen 3080 frt 35 dr, és pedig:

	1572.	1573.	1574.	1575.
Trencsén	— frt.	— frt — dr.	— frt — dr.	466 frt 20 dr.
Turócz	— frt.	496 frt 80 dr.	432 frt 15 dr.	— frt — dr.
Árva	— frt.	185 frt 40 dr.	184 frt 40 dr.	— frt — dr.
Liptó	204 frt.	204 frt — dr.	204 frt — dr.	204 frt 60 dr.
Zólyom	499 frt.			

Az 5 megye közül Árva, Turócz, Liptó egész tartozását, mely az itteni összegeknél igen kevéssel lehetett több, befizette, a mint Árva általában a legpontosabb adófizetők közé tartozott. Hogy a közmunka terén is pontosan teljesítette köteleességét, mutatják nemcsak a fentebbi számok, hanem az 1576 év eredményei is. Ekkor 179 porta után, 12 napra á 10 dr, kivettetett 214 frt 80 dr. Ebből tényleg befolyt 173 frt 60 dr, a hátralék pedig egészen a pásztorkodó falvakra (possesiones valachorum: Namestova, Bobrova, Ustya, Wythamova, Bziny, Pnoczov) esett, míg az exactor fizetésére lement 15 frt, a pénzek Pozsonyba küldésének költségére 4 frt. Pozsonyban is megjavult 1576-ban az eredmény. Baranyay Bálint ³⁾ exactor jelentése szerint erre s a következő évre ki volt vetve 6374 frt, melyből 1578-ig befolyt 6236 frt, a tulajdonképeni hátralék pedig már csak 89 frt 80 drt tett.

Ott, hol a közmunkából a kincstárnak kevés haszna volt — mert a jobbágyok különösen természetben nagy részét ledolgozták a munkának, csakhogy ez nem a kitűzött célra fordított, — a hiba első sorban az alispánt terhelte s az egykorú iratok telvék az alispánok hanyagsága és lelkiismeretlensége elleni panaszokkal. A számtalan ide vonatkozó előterjesztésből még csak egyet akarok idézni. 1573-ban a bécsi hadi tanács a királyhoz igen kimerítő munkálatot ³⁾ terjesztett a közmunka reformja tárgyában, melyet már ismételve sürgetett, de hung. autem camera semper aliquas difficultates illis oponionibus opposuit. Felsorolva, milyen kevés s milyen lassan gyűl be a

¹⁾ Beniczky Benedek számadása Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

²⁾ Jerney-gyűjtemény VII. köt.

³⁾ Orsz. Lev. Liber Instr. III.

közmunkából, azt ajánlotta, hogy a király külön embert nevezzen ki a nagy hátralékok behajtására. E feladatra Liptay Györgyöt, Bars megye rovóját, mint alkalmas embert ajánlja. Először is menjen Trencsén, Türocz, Zólyom, Liptó és Árva megyékbe, hol az alispánok igen lelkiismeretlenek s kérje el tőlük a nálok levő hátralékokat. Hont, Nógrád és Bars megyék pontosan teljesítik kötelességüket s így ide el sem kell mennie. Ellenben sürgesse meg Nyitrát, hogy a közmunkából építse föl Surányt és Komjátit. Ha a biztos sikerrel jár el a Dunán-inneni részekben, úgy a Dunántulra s a felvidékre is kiküldendő, mert ott is nagy a baj és sok a hátralék.

Azt az eszmét, hogy az ország egyes részeiben a közmunka-ügy egy-egy meghozható és pedig a király által kinevezett főtisztviselő kezében összpontosíttassék, még 1574 folyamán megvalósították. Beniczky Benedek ¹⁾ a dunán-inneni részekbe (ügylátszik, különösen Hont, Nógrád, Türocz, Árva, Liptó, Zólyom megyékbe, mert egy 1582 számadásában e megyék szerepelnek), Werth Mihály ²⁾ soproni polgár a Dunán túl Moson, Győr, Sopron, Vas, Veszprém és Somogy vármegyékbe neveztetett ki a közmunka-ügy vezetésére. Ez utóbbinak évi fizetése 200 frtot tett: a többek közt kötelessége volt működése eredményéről a bécsi udvari és a pozsonyi magyar kamarához havonként jelentést tenni. A szepesi kamara területén ez évben Ursinus Ferencz említettetik, mint praefectus universorum confinitimorum, ki a véghelyeken megjelenő közmunka-erővel rendelkezett.

¹⁾ 1574-ben kelt utasítása Orsz. Lev. Liber Instr. VI.

²⁾ 1574. szept. 8. Bécsben kelt utasítása Orsz. Lev. Liber. Instr. I.

TARTALOM.

I.

A pozsonyi és szepesi kamarák 1564—1604.

<i>A pénzügyi politika iránya és hatásai.</i> A török háború gazdasági hatásai. — Az idegen befolyás. — Az országgyűlések panaszai az udvari kamara ellen. — A pozsonyi magyar kamara. — A szepesi kamara és jelentősége. — A rendek pénzügyi politikája és következményei. — A jószágelkobzások és nota-pörök. — Nagyban előkészítik a Bocskay-fölkelést	Lap. 3—21
<i>A szepesi kamara alapítása.</i> A pozsonyi kamara joghatósága. — Az államterület kedvezőtlen alakulata még egy kamarát tesz szükségessé. — Előkészületek. — Schwendi Lázár főkapitány sürgeti az új kamarát. — Miksa még 1566 nyarán elvben elrendeli az új kamara alakítását. — Szék-helye Kassa. — 1567. októberben megkezdí működését. — Viszonya a főkapitányhoz, a pozsonyi magyar és a bécsi udvari kamarákhoz	21—37
<i>A kamarák hatásköre.</i> A pénzügyi kormányzat. — A pozsonyi kamara teendői az 1569-ki királyi utasítás szerint. — A szepesi kamara 1567-ki utasítása. — Teendői a had-ügyek terén. — A kamarák hatáskörének általános kibővülése	37—46
<i>A kamarák szervezete.</i> A tisztviselők esküje. — A kamara-tanács. — Az elnök. — A kamarások. — A titkár. — A pénztári hivatal. — A számvevőség. — A szepesi kamara német számvevősége. — A levéltár. — A kir. ügyek igazgatósága. — A szolgaszemélyzet. — A kamara pénzügyi kezelésének eredményei	46—67
<i>A kamarák és a rendek.</i> A pénzügyi közigazgatás közegeinek alakítása a király joga. — A rendi kincstartó. — Az 1588-ki országos vizsgálat. — Az országgyűlés a magyar kamarák önállósítását s jogkörük kibővítését kívánja. — Panaszai a magyar kamarák ellen	68—77
<i>A pozsonyi kamara.</i> 1. A tiszti kar. Az egyes állások betöltése. — A kamara 1566-ki, 1576-ki, 1584-ki és 1594-ki állománya a fizetésekkel. — Egyes hivatalnokok szolgálati viszonyai, jutalmai, kegydíjai	77—88

2. A bevételek. Az egyes jövedelmi ágak s jellegök. — Az egyes évek bevételei a zárszámadások s pénztárnoki fölmentvények szerint	88—95
3. A kiadások. A kamara központi fizető hivatal. — Kiadásai a pillanatnyi szükséglet szerint alakulnak. — Állandó kiadások. — Főpapok, zászlós urak, a kamara tisztei, nyug- és kegydíjasok fizetései, várak ellátása, kölcsönpénzek. — Az udvar szükségletei. — A főherczegek illetménye. — Az évi kiadások zárszámadásszerű összege	95—110
A szepesi kamara költségvetései. Működésének első évei. — Személyi bajok. — 1570-ki vizsgálat. — Új utasítás 1571-ben. — 1570., 1571. és 1572-ki költség-előirányzat. — Ezek főtételei. — Bevételek és kiadások. — 1573—74-ki előirányzat. — Az 1588-ki országos vizsgálat. — 1592-ki zárszámadás. — Az udvar szükségletei. — Befejezés	110—133

II.

A jobbágy-adózás 1564—76.

Bevezetés. Az ország területe. — A hódoltság terjedése. — Az adózó osztályok. — Az adógépezet s a rovó. — Az egyes adók és az adórendszer	137—153
1564—65-ki adó és a donativum. Tárgyalása az országgyűlésen. — Behajtása. — Eredményei. — Hátralékok. — A pozsonyi kamara adójövedelme. — A gyulai vármegyék 1566-ki adó. Adótervek. — Országgyűlési tárgyalások. — Rovói utasítások. — Adójövedelem. — Hátralékok. — A pozsonyi kamara adójövedelme	153—166
1567-ki adó. Adótervek. — Országgyűlési tárgyalások. — Eredmények. — Hátralékok. — Felső-magyarországi adózás 1570—71-ki adó. Adótervek. — Országgyűlési tárgyalások. — Vizsgálat egyes megyékben. — Eredmények és hátralékok a pozsonyi és szepesi kamara területén	166—176
1572—73-ki adó és donativum. Adótervek. — A király pénzügyi politikájának nemzeti céljai. — Országgyűlési tárgyalások. — Eredmények és hátralékok mindkét kamara területén	176—185
1574—75-ki adó. Adótervek. — Országgyűlési tárgyalások. — Eredmények és hátralékok a két kamara területén	185—200
1576-ki adó. Adótervek. — Adótörvény. — Eredmények és hátralékok a két kamara területén	200—213
A kamara haszna. Jelleme. — Összeolvadása a rovás-adóval	213—222
A közmunka. Jelleme. — Eredményei	222—227
	227—229
	229—236

IV. Szám. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népleletben. Székfoglaló *Kozma Ferencz* 1. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A Hajduk kibékítési kísérlete Inánchon 1607-ben. *Majláth Béla* 1. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás I.* 1. tagtól. 60 kr. — IX. Szám. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándor* akad. r. tagtól. 10 kr. — X. Szám. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királylyal történt találkozásaival szemben. Kiadatlan források alapján írta *Wertheimer Ede* 1. tag. 20 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Szám. Masolino olasz képiro művei. Adalékok a magyar mütörténethoz. Írta *Vaisz Ignác*. 10 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. *Károlyi Árpád* 1. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Az 1683-ki táborozás történetéhez. A kétszázados évfordulat alkalmából herczeg Eszterházy Pál nádor kiadatlan kéziratái s levelezései nyomán írta *Thaly Kálmán* r. tag. 30 kr. — V. Szám. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fehérvári siremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. Ára 10 kr. — VII. Szám. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortway Tivadar* 1. tagtól. (Egy térképpel.) 50 kr. — VIII. Szám. A keszthely-dobogói sirmező. Dr. *Lipp Vilmostól*. 10 kr. — IX. Szám. Gróf Pálffy Miklós főkanzellár emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. Írta *Marczali Henrik*. 40 kr. — X. Szám. Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elek* 1. tagtól. 60 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Szám. Adalék Pannonia történetéhez Antonius Pius korában. Írta *Hampel József*. 20 kr. — II. Szám. Szabolcs vármegye alakulása. Írta *Kandra Kabos*. 30 kr. — III. Szám. Az 1637/38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Mabillon János a diplomatika megállapítója. Székfoglaló-értekezésül írta *Horváth Árpád* 1. tag. 30 kr. — V. szám. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. Írta *Majláth Béla* 1. tag. 70 kr. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vincze* lev. tagtól. 20 kr. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és északeurópai praehistorikus kőszeközök eredete és régisége körül. Első fele. *Ortway Tivadartól*. 40 kr. — VIII. Szám. Ugyanaz. Második fele. 60 kr. — IX. Szám. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A becskereki vár. *Szentkláray Jenő* tagtól. 30 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Szám. Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány. 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 40 kr. — II. Szám. A Praehisterikus kőszeközök régiségi jellegeiről. Dr. *Ortway Tivadar* lev. tag. 30 kr. — III. Szám. A kolozsvári ötves-legények strikeja 1573-ban és 1676-ban; *Deák Farkas* r. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Török János szerepe a linczi békekötésben. 1645. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. — V. Szám. Rövid észrevételek Kemény

János önéletírásáról. *Deák Farkas* r. tagtól. — VI. Szám. Szilágymegye közép-kori műemlékei. *Bunyitay Vincze* lev. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Az eperjesi tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Rosztizlaw galicziai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szám. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balázs* lev. tagtól. Székfoglaló értekezés. 20 kr. — X. Szám. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imre* r. tagtól. 60 kr. — XI. Szám. 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* lev. tagtól. 60 kr. — XII. Szám. Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiből. *Óváry Lipóttól*. 50 kr.

Tizennegyedik kötet.

I. Szám. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencz* t. tagtól. 20 kr. — II. Szám. Dr. *Duka Tivadar* Körösi Csoma Sándorról. *Jakab Elek* r. tagtól. 40 kr. — III. Szám. A magyar jobbagynépeség száma a mohácsi vész után. *Acsády Ignác* l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Carvajal János bibornok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fraknoi Vilmos* r. tagtól. 50 kr. — V. Szám. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencz* t. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábor* l. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. A czehek történetéről Magyarországon. Székfoglaló értekezés. Dr. *Szádeczky Lajos* lev. tagtól. 1 frt 40 kr. — VIII. szám. A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. Egy térképpel. *Ortúy Tivadar* l. tagtól. 80 kr. — IX. Szám. A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. *Acsády Ignác* l. tagtól. 80 kr. — X. Szám. A magyar pogány sirleletek. *Pulszky Ferencz* t. tagtól 20 kr.

Tizenötödik kötet.

I. Szám. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábor* lev. tagtól. 90 kr. — II. Szám. Oláhok költöztetése Délmagyarországon a mult században. *Szentkláray Jenő* l. tagtól. 20 kr. — III. Szám. A szepesi jog (Zipser Willkühr). *Demkő Kálmántól*. 40 kr. — IV. Szám. A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre* lev. tagtól. 20 kr. — V. Szám. Kálmán király oklevelei. *Fejérvataky László* l. tagtól. 90 kr. — VI. Szám. Bihar vármegye oláhjai s a vallásunió. *Bunyitay Vincze* l. tagtól. 75 kr. — VII. Szám. Szerémi György élete és emlékirata. *Szádeczky Lajos* l. tagtól. 75 kr. — VIII. Szám. Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. *Szádeczky Lajos* l. tagtól. 45 kr. — IX. Szám. Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhöz. Székfoglaló értekezés. *Pór Antal* r. tagtól. 30 kr. — X. Szám. A Pécz nemzetség örökösödési pere 1425—1433. Székfoglaló értekezés. *Nagy Imre* r. tagtól. 45 kr. — XI. Szám. Péró lázadása. Székfoglaló értekezés. Dr. *Márki Sándor* l. tagtól. 90 kr. — XII. Szám. Körös megye a XV. században. Székfoglaló értekezés. *Csánki Dezső* l. tagtól. Ára 2 forint.

Tizenhatodik kötet.

I. Szám. A magyar Anjouk eredete. Székfoglaló értekezés. *Óváry Lipót* l. tagtól. Ára 30 kr.